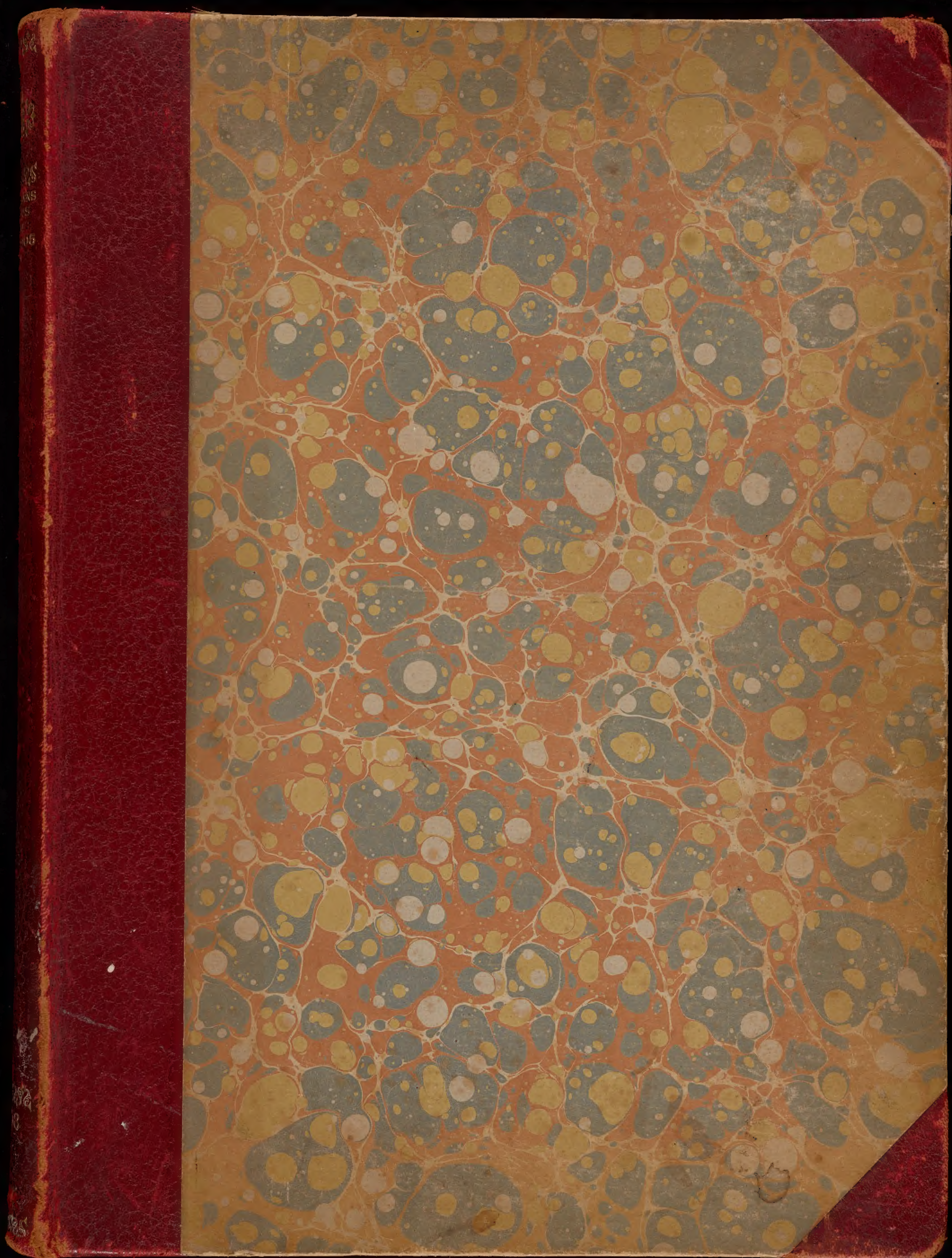

AUTORISERET UDGAVE VED

F. HENDRIKSEN

UDGIVET MED STØTTE AF

KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE

TEKSTEN UDARBEJDET AF

FRANCIS BECKETT

Johan T. Nyrop.

KØBENHAVNS RAADHUS

OPFØRT 1893-1905

Martin Nyrop 1849 + 1921.

AUGUST BANGS BOGHANDELS FORLAG
KØBENHAVN MCMVIII

TRYKNINGEN BEGYNDT JANUAR 1907, SLUTTET DECEMBER 1908
OPLAGETS STØRRELSE 500 EKSEMPLARER SAMT 20 NUMEREREDE EKSEMPLARER
TRYKT PAA HAANDGJORT JAPANSK PAPIR

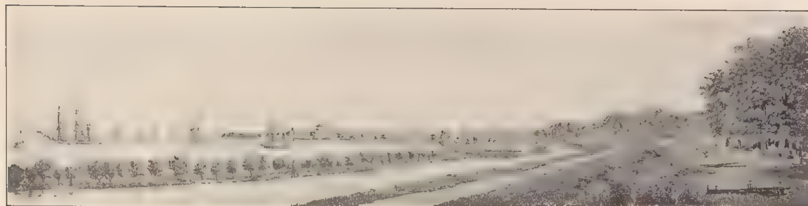
BILLEDERNE UDFØRTE I F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS-ATELIER
H. H. THIELES BOGTRYKKERI

RAADHUSET I KØBENHAVN

BYGNINGENS HISTORIE

RAADHUSTAARNET OVER DE GAMLE HUSE I NYBROGADE
FOTOGRAFERET FRA TAGET PAA THORVALDSENS MUSEUM 1906

1. Udsigt fra Kastelsvolden over Københavns Red og Flaadens Leje.
Efter C. W. Eckersbergs Tegning til Panoramabilledet fra 1823.

2. C. F. Hansens Taffelur. Frederiksborg
Indskrift: Raadhusets Bygmester fra den taknemlige Stad

I. Da „de 32 Mænd" den 16. November 1815 første Gang var forsamlede i det nye Raad- og Domhus, enedes de om at foreslaa Magistraten, at der som en Paaskønnelse af den Omhu, hvormed Lokalerne var blevet indrettede til Stadens Autoriteter, skænkedes Bygmesteren, Etatsraad og Bygningsdirektør C. F. Hansen, en Gulddaase. Formodenlig har Magistraten fundet, at en Snustobaksdaase ikke var monumental nok; det blev i hvert Fald et fransk Taffelur, udført efter Tegning af Stadsbygmester Malling, der 1818 overraktes Hansen som Erkendtlighedsbevis.

Københavns Kommunalbestyrelse har altsaa været vel fornøjet med de Lokaler, der var blevet den anvist i det nye Raad- og Domhus, og dertil var der ogsaa god Grund. Magistraten havde faaet saa mange og saa store Lokaler, som den havde forlangt, og „de 32 Mænd" havde i et nyt opbyggende Raadhus, som det hedder i deres Skrivelse af 2. Januar 1800 med en Participiumsform af Gerundiums Betydning, ønsket „en Sal af saadan Størrelse, at 32 Personer rummelig dér kunne sidde ved et rundt Bord, med et Værelse foran til Indgang, og et lidet til Arkiv". Dette rimelige Ønske havde de faaet opfyldt. Vi, der kan overse Hansens Virksomhed, maa ogsaa give Kunstneren Ret i, at Raad- og Domhuset med det tilstødende Arresthus er det kraftigste, han har bygget i København. Langt bedre end ved Slotskirken og ved Frue Kirke har han her benyttet det 18. Aarhundredes Yndlingsmotiv, den romerske søjlebaarne Forhal. Men han har rigtignok gjort Vold paa den ioniske Stil, som han har anvendt; dens Ynde og Venlighed har aabenbart været den barske Kunstner ganske fremmed. Hans allerbedste Bygning i København er tillige den bøseste, nemlig Arresthuset. Naar Raad- og Domhuset alligevel altid har baaret et hjemløst Præg, saa skyldes dette ikke udelukkende, at Kunstneren har anvendt fremmede Former. Det har saa mangen dansk Bygmester før og efter Hansen. Snarere er Grunden den, at han savnede, hvad hans kongelige Velynder Frederik VI efter Sigende skal have dulgt bag sin stive Uniformsfrakke, et rigtigt Hjærtelag. Dernæst var Hansens Smag og kunstneriske Uddannelse mere tysk end dansk; han har aabenbart lært en hel Del af den begavede Berlinerarkitekt von Knobelsdorff.

Et mere hjemligt og uforfalsket Præg af Frederik VI's Tid har den doriske Forhal, uagtet den nedstammer fra den romerske Peristyl; paa borgerlig Dansk benævntes den dog Raadstue-Børsen, og den skulde kunne rumme hundrede eller flere Borgere, naar de traadte under Gevær. Den har over sig en ubeskrivelig Blandingsduft af Militarisme og Spidsborgerlighed.

3. Forsiden af det gamle Raad- og Domhus i København. Efter tonet Stik i Kunstakademiets Eksemplar af „C. F. Hansens Værker".

Hvad Hansen imidlertid ikke kunde vide, var at Københavns Indbyggertal i Løbet af Aarhundredet vilde stige fra 100,000 til omtrent den tredobbelte Størrelse; Pladsen i Raad- og Domhuset, der i sin Tid var nøje beregnet, maatte som en Følge heraf blive altfor kneben. Dog i den første Menneskealder høres der intet om Pladsmangel. Da „de 32 Mænd" ved Anordningen af 1. Januar 1840 var blevet forvandlede til et storborgerligt Repræsentantskab, vedblev man dog at samles i den gamle Sal. Først da Københavns kommunale Forhold 1857 var blevet omordnede, begyndte Spørgsmaalet om Plads at dukke op og blive brændende. Allerede mod Aarets Slutning var der nedsat et Fællesudvalg, der bestod af to Medlemmer af Borgerrepræsentationen og to af Magistraten; det skulde komme frem med Forslag dels om Opførelse af en Bygning til Fattigvæsenets Bestyrelse, dels om den Ombygning af selve Raad- og Domhuset, som var blevet nødvendig ved Kommunalbestyrelsens Omdannelse. Ved Begyndelsen af næste Aar havde Udvalget sin Betænkning færdig. Til Fattigvæsenets Bestyrelse skulde der opføres en særlig Bygning ud mod Hestemøllestræde, medens den vigtigste Forandring indenfor Raad- og Domhusets Mure var den, at Borgerrepræsentationens Forsamlingssal skulde omdannes til Kontorer, medens Magistratens Forsamlingssal, der var større end Borgerrepræsentanternes Sal, skulde benyttes til Kommunalbestyrelsens Møder og til Udførelse af Magistratens Øvrighedshandlinger. Som Erstatning blev der anvist Magistraten det saakaldte Komitéværelse ved Siden af Forsamlingssalen, og dette Værelse skulde udvides til den dobbelte Størrelse.

I Mødet den 1. Marts 1858 sluttede Forsamlingen sig hertil, dog med den betegnende Tilføjelse: Det antoges derhos, at Magistratens nuværende Forsamlingslokale for Fremtiden vilde være at betragte som Borgerrepræsentationens Forsamlingslokale, i Forbindelse med, at det tjente til Afbenyttelse af den samlede Kommunalbestyrelse. Borgernes Tillidsmænd skulde med andre Ord rykke ind i Hovedsalen, medens Magistraten kom til at nøjes med et uanseligere Lokale.

4. Fængslet ved det gamle Raad- og Domhus i København. Efter tonet Stik i Kunstakademiets Eksemplar af „C. F. Hansens Værker".

Efterat Skattekontoret var blevet oprettet 1862, gjordes der et, rigtignok mislykket, Forsøg paa at blive af med Københavns Brandforsikring og Notarius publicus, som i sin Tid havde faaet Rum i Raadhuset „fordi der den Gang var Plads nok“, hedder det nu med et Suk; man blev da nødt til at opføre en Etage paa en af Raad- og Domhusets Sidefløje. Saadan forholdt det sig med Pladsen allerede 1865, og i de syv Aar, der gik, inden Spørgsmaalet om et selvstændigt Raadhus kom frem til offenlig Drøftelse, er Forholdene naturligvis ikke blevet bedre.

Foruden den stadig trykkende Pladsmangel var der et andet ømt Punkt ved Raad- og Dom-

5. Forhallen („Raadstue-Børsen“) i det gamle Raad- og Domhus.
Efter Fotografi fra 1906.

huset. Det gamle Raadhus fra Kong Hans' Tid, der laa saa bekvemt paa Nytorv med Forsiden ud mod Gammeltorv, var flere Gange blevet udvidet og ombygget, det var brændt og genopført, men det var vedblevet at være Stadens Ejendom. Efter dets Brand 1728 blev Udgifterne til dets Genopførelse ganske vist delt mellem Stadens Kasse og Brandstyrkassen, hvis Beholdning dannedes af en treaarig Brandstyr - ɔ: Brandsteuer, Brandskat – i Danmark og Norge, men Byens Styrelse beholdt Ejendoms- og Brugsretten over Bygningen, selv om det et Par Gange hændte, at Staten benyttede Lokaler i den, som ikke hver Dag var optagne. Da dette Raadhus var brændt 1795, og det nye Raad- og Domhus samt Arresthuset var blevet opført (1805-15), maatte Staden dele Omkostningerne ligelig med Staten, og Byen var ligeledes halvt med Staten om de aarlige Udgifter til Bygningernes Vedligeholdelse. I Tidens Løb havde den Opfattelse dannet sig, at der var sket Staden blodig Uret, men gaar man tilbunds i Sagen, er det tværtimod ganske tydelig, at Staten i sin Tid egenlig havde strakt sig vidt, thi Hof- og Stadsretten, som flyttede ind i Hus med Byens Styrelse, havde 1771 blandt andet afløst Bytinget, der fra Arilds Tid var blevet holdt ved det gamle

6. København set fra det ny Teater paa Nørrebro (Blaagaard). Efter Kobberstik af S. H. Petersen? fra 1836.

Raadhus, og her havde Politiretten ogsaa altid haft Sæde. Lidt mere indviklet blev Forholdet ganske vist, da Hof- og Stadsretten allerede 1805 blev Landsoverret for Østifterne; thi Landstinget, som den afløste, var blevet holdt i Ringsted; senere, nemlig 1845, føjedes saa Kriminalretten til Politiretten. Men det var da i hvert Fald ikke ganske uden Hjemmel, naar Retterne og Kommunalbestyrelsen var forenede under samme Tag. Dog hvad man daglig havde for Øje var dette, at Københavns Kommunalbestyrelse, som selv dengang den stod under „Vor egen umiddelbare Befaling og Vort Danske Cancellies Overopsigt" havde haft sit eget Hus, nu ikke længer var Eneherre i Huset, og at Stadens Styrelse vel havde en Række Lokaler til Afbenyttelse, men den kunde ikke, om den ønskede det, paatage sig noget Slags Værtskab eller nogen Slags Repræsentationspligter. Efterhaanden som Tiden skred og Byen udviklede sig baade i Størrelse og Selvfølelse, maatte det blive klart, at enten skulde Staten eller ogsaa skulde Kommunen forlade C. F. Hansens Bygning.

7. Gammeltorv med Raad- og Domhuset.
Efter Maleri af Balsgaard fra 1839. Frederiksborg.

8. København set fra Frederiksberg Slots øverste Etage. Efter S. H. Petersens Stik fra 1830.

II. Det var dog hverken Pladshensyn eller Hensyn til Byens Selvfølelse, der først bragte Raadhusspørgsmaalet frem til offenlig Forhandling. Anledningen var noget helt andet og tilsyneladende ret underordnet.

Sagen var den, at Raad- og Domhuset egenlig aldrig er blevet rigtig færdigt. Forgæves leder man paa selve Bygningen efter de Statuer og Relieffer, som er antydede paa Hansens Tegninger; man finder kun tomme Rum. I Søjlehallen, der jo var fælles for Staten og Kommunen, skulde Nicherne og Blindingerne have været udfyldte med Statuer og Relieffer, og i det trekantede Gavlfelt skulde der være Grupper. Engang havde det været paa Tale at lade Thorvaldsen udføre Billedstøtter af de to klassiske Lovgivere Lykurg og Solon til Nicherne, og til Gavlfeltet havde han modelleret et Relief-Udkast; men det blev 1847 udført i brændt Ler til Kristiansborgs Hovedgavl, og et andet Udkast, Salomos Dom, fra 1835, kom aldrig videre end til Skitsen. Det samme gælder om to Udkast af H. V. Bissen, atter Salomos Dom, og Valdemar Sejr giver jyske Lov, der sammen med et Par ikke synderlig lovende Skitser til Lykurg og Solon, gjorte henholdsvis den første og den anden Januar 1838, findes i Ny Carlsberg Glyptothek.

Allerede 1850 havde Magistraten forelagt Forsamlingen Udkast til Gavlfeltets Udsmykning og Overslag over Bekostningen, men Forsamlingen havde erklæret, at Gavlfeltet burde afpudses ligesom den øvrige Bygning, og da Arkitekt Herholdt 1870 foreslog at lade Thorvaldsens Skitse (Salomos Dom) udføre til Gavlfeltet i Anledning af Hundredaarsdagen efter Kunstnerens Fødsel, blev dette Forslag forkastet. Mere Held havde Arkitekt Meldahl med sig, da han næste Aar vendte tilbage til den samme Sag. Han fik sat igennem, at der maatte bevilges indtil 9000 Rdlr. til Udsmykning af Raad- og Domhusets Forside, og at der skulde fremlægges et detailleret Forslag for Kommunalbestyrelsen. 1872 havde ogsaa tre Billedhuggere udarbejdet Overslag, men da Sagen kom til Forhandling, havde Magistraten faaet Betænkeligheder. Den mente, at Staten burde udrede Halvdelen af Udgifterne. Formelt var dette ogsaa rigtigt, thi da Stat og Kommune aarlig delte Udgifterne til Bygningens Vedligeholdelse, burde Staten jo ogsaa være halvt med Kommunen om Bygningens Udsmykning. Men paa den anden Side havde Forsamlingen allerede vedtaget, at der maatte gives en Sum Penge til den plastiske Udsmykning, uden Hensyn til, om Staten vilde gaa med. Uagtet Meldahl talte varmt for, at Kommunen skulde afholde hele Udgiften, blev han dog overstemt. Hermed fik Sagen sit Dødsstød, thi det viste sig ganske rigtig, at Staten ikke vilde have det mindste med den at gøre. Indenrigsministeriet, under hvilket Bygningen sorterede siden Rentekammerets Ophævelse, vilde ikke søge nogen Bevilling af Rigsdagen, og i Mødet den 17. Februar 1873 foreslog Magistraten, at Sagen saa blev stillet i Bero.

Herpaa vilde Forsamlingen dog ikke gaa ind. Man vedtog at nedsætte et Udvalg paa tre Medlemmer til at overveje, om man skulde tiltræde Magistratens Forslag eller foreslaa en anden Ord-

9. Jupiter mellem Klogskab (Minerva) og Retfærdighed (Nemesis). I Hjørnerne Havet og Jorden
Thorvaldsens Blyantstegning (fra 1810) til Raad- og Domhusets Gavlrelief. Thorvaldsens Museum.

ning. Under Forhandlingen herom skete det nu, at Raadhusspørgsmaalet pludselig sprang op i Salen, næsten som Trolden i Æsken. Siden den Stund har det ikke været muligt at faa Trolden lukket inde igen. Den har formodenlig overladt sin Æske til det Spørgsmaal, som egenlig var paa Tale: Raad- og Domhusets plastiske Udsmykning, thi medens København har faaet et nyt Raadhus, har den gamle Bygning endnu ikke faaet sine Billedhuggerarbejder, og faar dem vel heller aldrig.

Det var den Mand i Forsamlingen, der i højeste Grad havde Københavns Øre, C. St. A. Bille, som kastede sig ind i Debatten. Selve det foreliggende Spørgsmaal interesserede ham aabenbart mindre, og naar man ser, hvorledes han behandlede det, maa man have Lov at antage, at han ikke havde sat sig rigtig ind i, hvorom det egenlig drejede sig. Han var ikke vis paa, sagde han nemlig, at den i mange Henseender fortræffelige, men i andre Henseender mindre heldige Bygning, „hvis mørke og svære Søjler næppe frembyder Vilkaar for Plastiken“, egnede sig til Udsmykning. Dette er jo dunkel Tale. Derimod huskede han godt nok paa, at han var Folketingsmand for den mest kjøbenhavnske Kres, den femte, og at han som Kjøbenhavner og Verdensmand havde særlig gode Venner ovre mellem Rigsdagens Bønder. Det er bekendt, fortsatte han, at der ikke for Øjeblikket hos Folketinget, som er den egenlige bevilgende Magt, er nogen Stemning for overhovedet at anvende den plastiske Kunst, og allermindst for at anvende den til Udsmykning af en Bygning, der har et væsenlig kommunalt Præg. Den smidige Debattør og mangeaarige, lydhøre Leder af den offenlige Mening greb saa Anledningen til pludselig at lægge Fingeren paa et Punkt, der ikke blot føltes som ømt af Forsamlingen, men sikkert ogsaa af Københavns Borgere: Statens og Kommunens Forhold til Raad- og Domhuset. Der var det ejendommelige ved dette Forhold, mente Bille, at man ikke rigtig vidste, hvem der egenlig ejede Bygningen. I Almindelighed var dette naturligvis højst uheldigt, og ved en Lejlighed som denne, hvor Talen var om Bygningens Udsmykning, blev Sagen ret uhyggelig. Han berørte dernæst Spørgsmaalet om Pladsen, idet han mindede om, at der var gjort Forsøg paa at skaffe Plads ved at fjærne flere Institutioner, som tidligere havde haft Lokale i Bygningen; men det viste sig, „at en Del af Retsplejen tilligemed Politiet fuldstændig kunde optage Bygningen“, og det var ingen Overdrivelse, at hele den kommunale Forretningsgang led under Mangelen paa Plads. Det vilde derfor ikke være unaturligt, om Kommunen besluttede at træffe Foranstaltninger til at samle Kommunalbestyrelsen i en særlig Bygning.

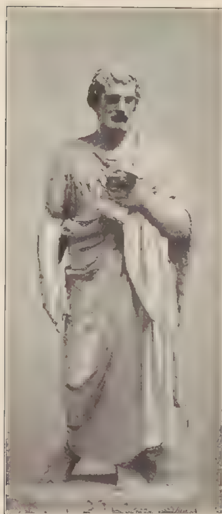
Han sluttede med at anbefale Sagen til Overvejelse, „især paa en Tid, da Kommunen er i den heldige Stilling at være Ejer af udstrakte Grunde, og saaledes kan raade over en af de væsenlig-

10. Salomos Dom Skitse (fra 1835) af Thorvaldsen. Thorvaldsens Museum.

11. Valdemar Sejr giver jyske Lov. Skitse af H.V. Bissen. Ny Carlsberg Glyptotkek.

12. Solon. Skitse af H.V. Bissen. Ny Carlsberg Glyptothek.

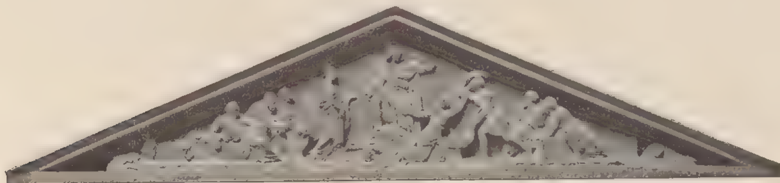

13 Lykurg. Skitse af H.V. Bissen. Ny Carlsberg Glyptothek.

ste Betingelser efter en langt større Maalestok end ellers“. Disse Ord sigter til, at København just da var i Færd med at udvide sig saa stærkt, som det ingensinde tidligere var forekommet i Byens Historie; det er nemlig i denne Periode, at „de rev Voldene ned“, som det poetisk hed, eller som det ogsaa kan udtrykkes: Byen sprængte de aarhundredgamle Fæstningsværker, besatte de Tomter, over hvilke Fæstningen hidindtil havde lagt sin døde Haand, og forenede sig med Forstæderne ovre paa den anden Side af Søerne.

Efterat Loven af 6. Januar 1852 havde givet Arealerne hinsides Linierne mellem St. Jørgensøs sydøstlige Hjørne og Kallebodstrand og mellem Sortedamssøens østlige Hjørne og Øresund fri til Bebyggelse, var Indbyggertallet i Forstæderne i de følgende tyve Aar steget med omtrent 35,000. 1867 ophævedes denne Demarkationslinie, saa at nu ogsaa Terrænget mellem Søerne og Voldene kunde overgaa til fri Bebyggelse, i Aaret 1870 overdroges Fæstningsterrænget til Kommunen, og næste Aar tog man fat paa Jordarbejdet ved Botanisk Have. 1872 fik Kommunens Forslag til Benyttelse af Fæstningsterrænget saa kongelig Stadfæstelse.

Men ogsaa indenfor Voldene brød man i disse Aar ned og byggede op, udvidede, omdannede

14. Salomos Dom. Skitse af H.V. Bissen. Ny Carlsberg Glyptothek.

og forskønnede. 1859 havde Marinen afstaaet Gammelholm til Bebyggelse, og just ved denne Tid rejste Gammelholmskvarteret sig; omtrent samtidig tog Det kjøbenhavnske Byggeselskab fat paa at omskabe det uhumske Parti tæt opad Byens Hovedaare og ved dens anseligste Torv til Ny Østergade og Hovedvagtsgade, og en paafaldende stor Mængde monumentale Bygninger var blevet opførte i Perioden, Zoologisk Museum i det lærde Kvarter, Industriforeningens Bygning udenfor Voldene, Nationalbanken, Det kgl. Teater, Mønten; og allerede i Begyndelsen af Tredserne var Kommunehospitalets Bygningskompleks opstaaet, medens Kommunalbestyrelsen stadig sad indeklemt paa Nytorv uden rigtig at vide – som Bille antydede –, om den var købt eller solgt.

Under al denne Omkalfatring, hele denne Udvidelsestrang og Byggefeber kunde Bille vente, at hans Tale om et nyt Raadhus ikke vilde falde død til Jorden, hverken i eller udenfor Forsamlingen. Selv havde han iøvrig taget virksom Del i Byens Udvikling, først gennem sit Blad, „Dagbladet“, dernæst ogsaa fra sin Plads i Folketinget. Nu, da han havde solgt sit Blad (1872), var han blevet valgt ind i Borgerrepræsentationen, over hvis Forhandlinger hans Vid, hans Slagfærdighed og hans gode Hoved udbredte megen Festivitas.

Spørgsmaalet var jo imidlertid kun foreløbig om Raad- og Domhusets plastiske Udsmykning, og til at drøfte dette blev der nedsat et Udvalg, som kom til at bestaa af Bille, Professor Julius Thomsen og desuden Arkitekt Meldahl, der fik en væsenlig Del af det kunstneriske Ansvar for de samtidige københavnske Nybygninger. En Maaned senere havde dette Udvalg sin Betænkning færdig, og i Mødet den 21. April 1873 kom den til Forhandling. Spørgsmaalet om den plastiske Udsmykning var skudt i Baggrunden, medens selve Hovedsagen var en Opfordring til Magistraten om at vælge (tre) Medlemmer, der sammen med det oprindelige Udvalg skulde „undersøge det Ejendoms- og Brugsforhold, hvori Stat og Kommune staar til hinanden med Hensyn til det nuværende Raad- og Domhus, samt eventuelt gøre Forslag til Opførelse af en ny Bygning for den kommunale Administration“.

Det var visselig en stor og betydningsfuld Sag, der her blev draget frem, men den paafølgende Forhandling havde paa ingen Maade noget stort Præg over sig, tværtimod. Selv Ordføreren, Bille, tabte Humøret, da Forhandlingen for en væsenlig Del syntes at dreje sig om Forstaaelsen af Betænkningens Ordlyd, der dog med nogen god Vilje ikke var vanskelig at klare. Imidlertid fik baade Magistraten og Repræsentanterne Lejlighed til at fremhæve de ganske utaalelige Vilkaar, hvorunder man maatte arbejde i de daværende Lokaler. For Repræsentanterne gjaldt det endog Liv og Død, thi, som Meldahl bemærkede, Forsamlingens Medlemmer sætter Helbredet til i Komitéværelset saa vel som i Forsamlingssalen. Og fra Magistratens Side oplystes det, at Forholdene ikke tillod Anbringelse af nye Arbejdskræfter, uagtet der kunde være den største Trang dertil.

Uheldigt var det nu ogsaa, at Udvalget ikke, inden det afgav sin Betænkning, havde skaffet sig nogen Oplysning om Statens og Kommunens gensidige Forhold til Bygningen, thi det maatte blive Udgangspunktet for enhver videre Forhandling, hvad der ogsaa senere viste sig. Bille var et altfor klart Hoved til ikke at føle, at der her var forsømt noget, og han søgte straks at bryde Braadden af det ventede Angreb ved en munter Parade. Der var ikke sket nogen yderligere Henvendelse, sagde han, fordi man havde forudset, at man gennem en Forespørgsel med skriftligt Svar let kunde komme ind paa en noget langsom Forretningsgang. Det var jo morsomt nok, navnlig for dem, der stod udenfor Magistraten og ikke havde noget imod, at den fik et Hib, men det laa altfor nær hertil at svare, at naar man ikke vilde lade andre skaffe de nødvendige Oplysninger, kunde man selv have gjort det. Nemesis, den strænge Retfærdigheds Gudinde, der ikke ænser et nok saa vittigt Forsvar, var da ogsaa straks over Bille. En af Forsamlingen, Overretsprokurator Herforth, havde nemlig gjort sig den Ulejlighed, inden Betænkningen blev forelagt, at undersøge Spørgsmaalet om Statens og Kommunens Forhold til Bygningen. Helt tilbunds var han ikke naaet, hvad han ogsaa selv indrømmede; først senere fik man fuld Klarhed: Grunden, hvorpaa Raad- og Domhuset stod, Opførelsen af selve denne Bygning og af Arresthuset havde ialt kostet 497,644 Rdlr., hvoraf Stat og Kommune hver havde betalt sin Halvdel; men det Matériale, Herforth havde skaffet frem og forelagde Forsamlingen, gav ham saa gode Kort paa Haanden, at han mod Forslagsstillernes Ønske kunde sætte igennem, at deres Betænkning blev ændret. Den kom til at lyde saaledes: Forsam-

15. Kort over København med de indlemmede Distrikter og med den i 1907 ved Overenskomst med Gentofte Kommune ændrede nordligste Grænse. A-A (rød Linie) Byens Udstrækning i 1814. B-B (rød Linie) Byens Udstrækning efter Indlemmelsen 1901-02. Frederiksberg Kommune er angivet med en let blaa Tone. Med blaa Linier er de nedrevne Volde antydede. Den blaa Linie b-b er Demarkationslinien af 1810, a-a Demarkationslinien efter Lov af 1. Juni 1852. Kortet er med Forlæggerens Tilladelse gengivet efter Traps „Danmark“ 3. Udgave.

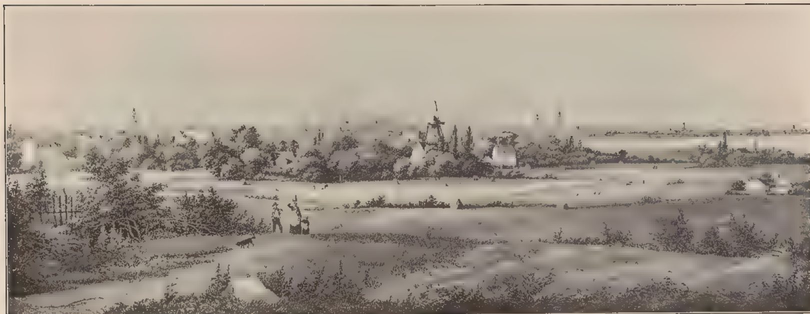

16. København set fra Batteriet Trekroner. Litografi tegnet efter Naturen af I. C. Bruun. 1854.

lingen opfordrer Magistraten til med den at deltage i Nedsættelsen af et kombineret Udvalg, med det Hværv at undersøge det Ejendoms- og Brugsforhold, hvori Stat og Kommune staar til hinanden med Hensyn til det nuværende Raad- og Domhus, og at afgive Betænkning over, hvor vidt der maatte være Anledning til at se dette Forhold bevaret eller ophævet. – I det oprindelige Forslag tog man først et lille Skridt og saa et langt Skridt frem mod Raadhussagens Løsning, men det blev vedtaget at gøre det første Skridt og saa skyde Raadhussagen ud i den uvisse Fremtid. Saaledes saa det i hvert Fald ud, og Bille og hans to Fæller ønskede derfor ikke at indtræde i Fællesudvalget.

17. Udsigt over København set fra Smøgen mellem Pilealleen og Rahbeks Alle (den høje Gavl tilvenstre tilhører Bakkehuset). Efter Maleri i Nationalmuseet fra 1837 af F. Zweidorff.

17. København set fra Valby Bakke. Litografi efter Tegning af Vilh. Pedersen. 1855

III. Bille har altsaa Æren af at være den første, der bragte Raadhussagen frem i Borgerrepræsentationen. Man paastod ellers, at Bille gærne fordærvede de Sager, han rørte ved, og at det maatte gaa som det gik i dette Tilfælde forstaar man ogsaa meget godt. Hans livlige Sind og hele hans offenlige Virksomhed gjorde ham mindre skikket til at fordybe sig i kedsommelige Enkeltheder, og han havde ikke gjort tilstrækkelig Regning paa den kolde Bølge, der fulgte efter den Strøm af Begejstring, som hans Ord først havde fremkaldt; han mente, at der ikke var „mindste Grund til at nedsætte et talrigt kombineret Udvalg for at undersøge et rent historisk Forhold“, men deri havde han Uret. Foreløbig syntes det dog, som om hans mørke Anelser skulde gaa i Opfyldelse, idet Udvalgets Sammensætning nok kunde tyde paa, at Raadhussagen skulde skrinlægges. Foruden af Herforth kom det til at bestaa af Geheimeetatsraad Fenger og Grosserer C. E. Thune. Fenger havde foreslaaet at lade Spørgsmaalet om Statens og Kommunens indbyrdes Forhold hvile, indtil den forestaaende Retsreform var blevet gennemført; dette er, som bekendt, den Dag idag endnu ikke sket; og Thune havde erklæret, at han som tilhørende en ældre Slægt, Tiden fra Aarhundredets Begyndelse, da man ikke havde Midler til at tilfredsstille store Fordringer, havde vænnet sig til at kunne lade sig nøje med lidt. Han kunde gaa ind paa Herforths Forslag, men han havde intet imod at lade Sagen hvile. Udvalget, der tiltraadtes af Borgmestrene Schlegel og H. N. Hansen og af Arkitekt Herholdt, havde først efter hele tre Aars Forløb sin Betænkning færdig. Havde Billes nærmest været affattet med en Harefod, kunde man med nogen Grund overfor Fællesudvalgets Betænkning indvende, at Indgangen var lovlig lang, thi efter en meget udførlig, og meget grundig, historisk Indledning foreslog Udvalgets Flertal kort og godt, at Sagen „ganske stilles i Bero“. I Mødet den 3. December 1877 forelagdes denne Betænkning, der altsaa var Resultatet af henved fem Aars Overvejelser. At Raadhusspørgsmaalet da ikke blev helt ombragt skyldes ikke noget Medlem af Borgerrepræsentationen, men et Medlem af Magistraten, Borgmester H. N. Hansen. I Udvalget havde han foreslaaet, at der skulde bevilges 2000 Kr. til at undersøge, hvorledes Raad- og Domhuset kunde indrettes, naar enten Staten eller Kommunen flyttede ud, og hvilken af de to Parter der stod sig bedst ved at blive. Hans Forslag blev vedtaget den 14. Januar 1878, og dermed var Raadhusspørgsmaalet holdt oven Vande.

Det blev nu den anden Part i Sagen, Staten, der kom til at give sit Ord med i Laget; det var, da det endelig lød, saa kraftigt og afgørende, at Raadhussagen kom helt paa det Tørre derved. Nogle Maaneder efter at Borgmester Hansens Forslag var gaaet igennem, blev der pustet nyt Liv i en femten Aar gammel Kommission, der var nedsat af Justitsministeriet. Den havde til Opgave at udarbejde Forslag om Tilvejebringelse af Rets- og Arrestlokaler m. v. i København; for Kortheds Skyld kaldes den i det følgende *Retskommissionen*. Nogle Aar gik hen med at indsamle et omfattende Materiale og foretage indgaaende Undersøgelser baade af historisk og juridisk Art,

og 1883 havde Kommissionen affattet Betænkning og Indstillinger, der tiltraadtes af Justitsministeriet, og mod hvilke Finansministeriet ikke havde noget at indvende. Inden disse Indstillinger sendtes videre til Rigsdagen ønskede Justitsministeriet, at Københavns Kommunalbestyrelse skulde udtale sig om dem; i Mødet den 17. December var de saa lagt frem til Forhandling i Borgerrepræsentationen med Magistratens skriftlige Anbefaling. I Hovedsagen gik de ud paa følgende: Københavns Kommune skal opføre en Fængselsbygning til 300 Fanger (det blev senere Vestre Fængsel); Arresthuset skal indrettes til Varetægtsfængsel, og Staten overlader Kommunen sin Andel i det;

18. Arrestbygningen ved det gamle Raadhus, set fra Nytorv. Tilvenstre den senere opførte Indgang til Fængslet. Efter Fotografi.

Raad- og Domhuset skal omdannes til et udelukkende Domhus med Lokaler for Underretterne og Politiet; som Vederlag for Fattigvæsenets Bygning i Hestemøllestræde og for Kommunens Andel i Raad- og Domhuset skal Staten betale Kommunen 300,000 Kr. H. N. Hansen og Herforth havde været Kommunens egenlige Tillidsmænd i Retskommissionen, og naar man med Opmærksomhed læser det i sin Art beundringsværdige Indlæg, som Justitsministeriets Tillidsmand, Departementschef Ricard, har udarbejdet, maa man indrømme, at Overenskomsten alt vel overvejet ikke kunde siges at være ufordelagtig for Kommunen, skønt den tilsyneladende blev holdt stærkt til Ilden; det er aabenbart, at den vilde være blevet ugunstigere stillet, hvis den ikke havde haft omsigtige og energiske Talsmænd i Kommissionen. En ganske anden Sag er det, at Københavns Borgere og deres Repræsentanter havde ventet sig Guld og grønne Skove, naar Samejet mellem Stat og Kommune engang skulde ophæves, og disse gyldne Drømme blev unægtelig henvejrede. Magistraten og de tvende Tillidsmænd valgte imidlertid det Parti at indrømme det alt sammen. Kommunen var den lidende Part, Staten havde altsaa kun Grund til at være tilfreds. Den fore-

slaaede Ordning, hedder det forsigtig i Magistratens Skrivelse, gaar for saa vidt Kommunens Interesser for nær, som Statens Bidrag sættes til ikkun 300,000 Kr.; Herforth røbede, at Overenskomsten overhovedet først var opnaaet i sidste Øjeblik „efter en haard Kamp", og H. N. Hansen, der talte om den „tarvelige Overenskomst", indrømmede villig, at „Forliget var temmelig skralt for Kommunen". Men naar disse Ofre var blevet bragt paa den borgerlige Anskuelses Alter, saa maatte det ogsaa indrømmes, at Fængselsforholdene paatrængende krævede en ny Ordning, og at Kommunen strengt taget havde Kniven paa Struben. Thi som Herforth antydede under Henvisning til Ricards Votum: der kunde komme den Tid, da Staten satte Kommunen paa Gaden og ved et Magtsprog forbød at benytte Arresthusets Lokaler mere, fordi de ikke stemmede med Lovens Bydende. Hertil kom nu ogsaa, at Retskommissionens Betænkning var saa lang som et ondt Aar og krævede en betydelig Selvvirksomhed, hvis man vilde trænge tilbunds i alle dens Enkeltheder, og at Ricards truende Votum svævede over den som en Tordensky. Der var overhovedet ingen Udvej, ingen Mulighed for Ændringer; man var nødt til enten at forkaste hele Sagen eller vedtage den; Magistratens Indstilling blev saa enstemmig vedtaget.

Kommunen var altsaa gaaet ind paa at forlade det gamle Raad- og Domhus, og heraf fulgte, at den nu maatte skaffe sig et *nyt Raadhus*. Det egenlige Initiativ var saaledes udgaaet fra Staten, men endnu inden Rigsdagen havde billiget den foreslaaede Overenskomst, havde Kommunen taget det afgørende Skridt til Raadhussagens Løsning. I Mødet d. 11. Maj 1885 foreslog Magistraten at nedsætte et Fællesudvalg, som skulde drøfte Beliggenheden af det nye Raadhus og udarbejde et Program for Opførelsen. I sin Skrivelse fastholdt Magistraten, „at Grundlaget for Overenskomsten var lidet favorabelt for Kommunen"; da det altsaa maatte være mere favorabelt for den anden Part, Staten, kunde man trøstig gaa ud fra, at det vilde blive antaget. Borgerrepræsentationen sendte 12 Medlemmer til Fællesudvalget. Formanden og Næstformanden, Overretsassessor P. Koch og Tømmermester Kayser, fik det største Stemmetal, nemlig 30, Arkitekt Meldahl og Malermester Schmiegelow det mindste Antal Stemmer, kun 17. De fire Borgmestre og to Raadmænd traadte ind i Udvalget, hvis Formand var Overpræsidenten. Medens Forhandlingen om Retskommissionens Betænkning i hvert Fald udadtil havde baaret et bekymret og betænkeligt Præg, mundede dette Møde, i hvilket man rask tog Følgerne af den tidligere Beslutning, ud i den festligste og frejdigste Stemning. Paa Repræsentanternes Vegne hilste Højesteretsassessor Knudsen det fremtidige Raadhus Velkommen; det krævedes ikke blot af Byens Tarv, men ogsaa af dens Ære og Velfærd, og han haabede, det maatte blive et Udtryk for Byens og hele Tidens Skønhedssans. Og da Borgmester Borup sluttede sin Tale med det Ønske, at Raadhuset maatte blive København værdigt og saa smukt, som man var i Stand til at opføre det, lød der Hør-Raab fra Forsamlingen.

19. Borgmester Borup i sit Kontor paa det gamle Raadhus.

20. Vesterport under Nedbrydning. Efter Maleri fra 1859 af Heinr. Hansen.

IV. Baade mens Fællesudvalget arbejdede og allerede inden det var nedsat, voksede og svulmede Københavns Raadhus paa Papiret ligesom den forslugne Dreng i Eventyret. Bille tænkte sig nærmest Raadhuset kun som en Bygning for de kommunale Institutioner, og da Raadhusspørgsmaalet kom frem i Retskommissionen, gik man heller ikke her videre. Uagtet Sagen egenlig laa udenfor Kommissionens Omraade, fik man dog Arkitekt Ludvig Fenger til at sysle med den. Han skaffede sig Oplysninger om Pladsfordringerne, og paa Grundlag af disse Oplysninger udarbejdede han Planer til et Raadhus som en firfløjet Bygning udenom en Gaard, fire Stokværker høj med omløbende Korridorer i hvert Stokværk. Naar alle Pladsfordringer var sket Fyldest, vilde Bygningen komme til at koste noget mindre end 900,000 Kr., men for at være paa den sikre Side afrundedes Summen opad til 1 Mill. Kr. I sit Overslag var Fenger gaaet ud fra det, som en Kvadratalen Kommuneskole kostede at opføre, og Raadhuset vilde da være blevet, hvad man i Halvfjerdserne og Firserne forstod ved en „kommunal Bygning“, et korrekt, men tørt og kedeligt Stykke Bygningskunst. I Retskommissionen var man paa det rene med, at Raad- og Domhuset ikke lod sig bruge som Raadhus alene, fordi Bygningen ikke vilde yde et tilstrækkeligt Antal gode *Kontorlokaler*, og hedder det videre Bygningens Arkitektur stempler den mere som et „Domhus“ end som et „Raadhus“. Disse sidste Ord viser, at i hvert Fald den kommunale Selvfølelse nu var vaagnet, men det var værd at vide, hvad den anden Part, Domsmagten, vilde sige til dem: om Nutidens Opfattelse af Lov og Ret virkelig vil anerkende den barske og alvorlige romersk-tyske Bygning som sin egen. Sagen er vistnok den, at Hansens Bygning er en udmærket Prøve paa en offenlig Bygning fra Frederik VI's Tid, uden forresten at have noget særlig kommunalt eller judicielt Præg. Bedre end de Ord af Jyske Lov, der er sat paa den, passer den latinske Inskription, der staar paa en anden af Hansens Bygninger, Metropolitanskolen: *Disciplina sollerti fingitur ingenium*, hvilket til Nød paa Dansk kunde gengives med de berømmelige Ord: Vi alene vide.

Men allerede 1873 var det blevet antydet, at Stadens Raadhus dog kunde blive noget andet og mere end en slet og ret „kommunal Bygning“. Under Omtalen af et mindre vel betænkt Andragende fra Beboerne mellem Vestergade og det daværende Halmtorv ytrede Meldahl i Forbigaaende virkelig profetisk, at Voldterrænget her muligvis kunde benyttes til et *Hôtel de ville*, som han udtrykte sig, thi, fortsatte han, vort kommunale Liv kan mulig udvikle sig saaledes, at Kommunen her som andetsteds faar Repræsentationspligt. Den maa da have sit Raadhus paa en af Byens smukkeste Pladser, og saaledes indrettet, at den paa værdig Maade kan modtage sine

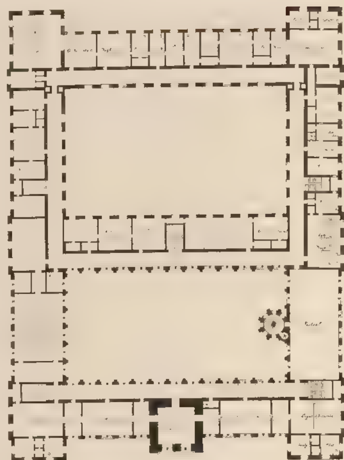
21. Vesterbros Passage under Udstillingen 1872. Efter Fotografi.

Gæster. Ti Aar senere, da Retskommissionens Forslag blev drøftet i Byraadet, antydede Herforth forsigtig, at den Million, der var beregnet til et nyt Raadhus, næppe vilde slaa til, men „at Summen vel endog vilde blive højere". Dog det vigtigste var, at Bygningen blev Byen værdig i dens Egenskab af Rigshovedstad, og at Kommunen nu blev Herre i sit eget Hus. I 11-Maj-Mødet 1885, paa hvilket det bestemtes at nedsætte Fællesudvalget, lød Udtalelserne mere uforbeholdne. Københavns Borgere, sagde Højesteretsassessor Knudsen, maatte næsten skamme sig, naar de skulde føre Fremmede hen til den nuværende Raadhusbygning for at vise dem Byens Hus. Naar man nu byggede et nyt Raadhus, maatte man først og fremmest sørge for, at Bygningen blev det nye København værdig. Paa Magistratens Vegne bemærkede Borgmester Borup mere forsigtig, at det nye Raadhus „vistnok vil blive noget dyrere", end Retskommissionen havde tænkt sig, dels fordi Administrationen maatte stille større Pladsfordringer, dels ogsaa fordi man maatte have et Repræsentationslokale. Byens Værdighed udadtil, dens stærke Udvikling indadtil og den deraf følgende borgerlige Selvfølelse, det var altsaa de Hensyn, der skulde virke ansporende paa Fællesudvalgets Arbejde.

Foreløbig saa det dog ud til, at Fællesudvalget paa ingen Maade vilde forhaste sig. I September 1886 klagede Højesteretsadvokat Nellemann i Borgerrepræsentanternes Møde over, at man ikke bestilte det allermindste; det var i hvert Fald over et Aar siden, at Udvalget havde været sammenkaldt. Disse rene Ord fra en Mand, der selv var Udvalgsmedlem, hjalp for saa vidt, som Udvalgets Møder herefter blev hyppigere. Der var nu heller ikke mindste Paaskud for at ligge ledig, efterat Spørgsmaalet om Ophævelsen af Samejet mellem Stat og Kommune var blevet løst. Den 6. Februar 1886 var Landstinget gaaet ind paa, at Staten skulde betale den ene Halvdel af de 300,000 Kr., saa snart Justitsministeriet havde godkendt Planerne til det nye Fængsel, og den anden Halvdel, saa snart Kommunen havde rømmet Raad- og Domhuset. 16. April 1887 meddelte Justitsministeriet saa Magistraten, at det havde tiltraadt Overenskomsten, og den ene Halvdel af Pengesummen blev udbetalt (den sidste Halvdel blev betalt 1902). Ved samme Tid kunde Fællesudvalget indstille til Kommunalbestyrelsen, at det nye Raadhus skulde opføres paa Voldterrænget Syd for Vesterbros Passage, dér hvor den 1886 sløjfede Gyldenløves Bastion havde været, mellem Halmtorvet og den fremtidige Bulevard. I Udvalget havde det ogsaa været paa Tale at lægge Raadhuset paa det nuværende Grønttorv, ved Ørstedsparken, mellem Ahlefeldtsgade og Vendersgade, men Pladsen her var ikke stor nok; paa de to Sider vilde den nemlig blive begrænset af 25 Alen brede Gader med høje Huse, der vilde tage Lyset bort fra Raadhusets underste Stokværker, og hvis man vilde rykke

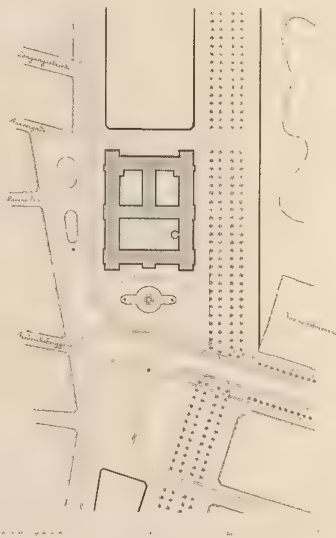
Raadhusets Sider 15 til 20 Alen tilbage, vilde man ikke have Plads nok til Bygningen paa det 120 Alen brede Torv. Ved Vesterbros Passage var der derimod Rum til at røre sig. Den 6. Juni blev Udvalgets Forslag vedtaget af Borgerrepræsentanterne, dog med en Ændring, som Prof. Jul. Thomsen foreslog. I Indstillingen hed det nemlig, at Raadhuset bagtil skulde begrænses af Farvergades Forlængelse; denne Sætning foreslog Thomsen, støttet af Meldahl, at stryge, og herpaa gik Forsamlingen ind. Som en Følge heraf fik Udvalget nu frie Hænder med Hensyn til Raadhusets Udstrækning i Dybden.

For dog at vise, at man virkelig havde taget ordenlig fat i Fællesudvalget, meddelte man endvidere, at Magistratens forskellige Afdelinger og Borgerrepræsentationen havde faaet Opfordring til at fremsætte deres Krav om Antallet og Størrelsen af de Rum, de enkelte Administrationsgrene havde Brug for. Det Materiale, der saaledes blev skaffet tilveje, skulde Arkitekt Fenger, der 1886 var blevet Stadsarkitekt , bearbejde sammen med Udvalgets Sekretær, Justitsraad Stockfleth, og paa dette Grundlag udarbejdede saa Fenger et fuldstændigt Projekt, der saaledes er det allerførste kunstnerisk gennemarbejdede Forslag til det nye Raadhus ved Vesterbros Passage.

22. L. Fengers Raadhusprojekt. Hovedetage.

Uden at gaa den lærde og kundskabsrige Arkitekt for nær, kan man vel sige, at hans Projekt smager mere af Skolen end af Livet. Hans Udgangspunkt var ogsaa taget fra „de bedre nye Kommuneskoler", men man vilde nu engang ikke have nogen Skolemesterbygning. Man havde lovet hinanden, at Stadens nye Raadhus skulde give Udtryk for Tilværelsens dybeste Alvor og højeste Festlighed, at det med andre Ord skulde være inspireret; men dette var unægtelig Fengers Bygning ikke. Kunstneren havde rykket Forsiden tilbage mellem Frederiksberggade og Lavendelstræde, medens Bagsiden laa ud til Farvergades Forlængelse; allerede herved var Projektet forældet ved dets Fremkomst. Han havde tænkt sig Bygningen, der vilde koste omtrent 2 Mill. Kr., opført af røde Mursten i (noget tør) nordtysk gotisk Stil, fire Stokværker høj udenom to Gaarde; den forreste af disse Gaarde var den overdækkede Raadhushal, der var en af Fællesudvalgets første Tanker, den bageste Gaard deltes, paa en noget lignende Maade som ved det nye Raadhus i Berlin, ved en to Stokværker høj Tværbygning i to mindre Gaarde, men paa en kunstnerisk Opdyrkning af disse to snævre og triste Baggaarde havde Fenger ikke tænkt. Heller ikke var det heldigt, at han i den overdækkede Gaard havde anbragt en Gengivelse af det aabne Trappetaarn fra Slottet i Blois, thi dette muntre og ridderlige Stykke fransk Renaissancearkitektur gik kun daarlig i Spænd sammen

23. L. Fengers Raadhusprojekt. Situationsplan.

med den øvrige Bygnings nordtyske Tunghed. Ogsaa Stokværksplanerne havde aabenbare Svagheder. Festsalen var saaledes ikke lagt ud mod Vesterbros Passage, men ud til Bulevarden, og Raadstuearkivet laa allerøverst oppe paa tredie Sal i Mellembygningen. Til borgerlige Vielser var der, snurrig nok, ikke skaffet Plads andetsteds end i Taarnet, Midttaarnet ud mod Passagen. Først senere blev man enig om ikke at indrette noget særligt Værelse til borgerlige Vielser, fordi de, som det bemærkedes, jo ikke var obligatoriske. Fengers Projekt blev det første kunstneriske Arbejde, som ofredes paa Raadhussagens Alter. Kunstneren, der i en Aarrække havde syslet med Tanken om det nye Raadhus, har utvivlsomt ment, at hans Forslag vilde blive udført. Dog mærkede han snart, at hans Arbejde ikke havde vundet Bifald i Fællesudvalget, og da der blev udskrevet en Kon-

24. L. Fengers Raadhusprojekt. Forsiden.

kurrence, meddelte han, at han ikke vilde deltage i den. Hans Stokværksplaner var blevet autograferede, og de Arkitekter, som vilde konkurrere, kunde faa dem udleverede, men det blev udtrykkelig tilføjet, at Udvalgets Ideer ikke var nedlagt i dem. Da Raadhussagen nogle Aar senere var ved at køre fast, blev det endog i Udvalget hævdet, at al Fortræd stammede fra disse Fengers Planer. Helt spildt var Kunstnerens Arbejde dog ikke. Hans Hovedmotiv genopstod aabenbart, tarveligere, men ogsaa mere afklaret, i Hovedbrandstationens nye Bygning, hvor det jo er godt paa sin Plads.

Fællesudvalget havde imidlertid 1888 atter faaet en Indstilling færdig, som drøftedes i Borgerrepræsentationen paa to Møder, den 11. og 18. Juni. Fem af dens seks Punkter gik temmelig glat igennem. Man havde intet imod af Stadens Laan at overlade Udvalget 35,000 Kr., der skulde anvendes bl. a. til Præmiering af de Raadhusprojekter, som maatte komme frem, naar der var blevet indbudt til Konkurrence; Fællesudvalget kunde endvidere udarbejde Programmet for Konkurrencen, der ogsaa skulde omfatte Ordningen af det nye Raadhuses Omgivelser, og endelig overdroges det Fællesudvalget at bedømme de ventede Projekter, eventuelt i Forbindelse med tre af Udvalget tilkaldte Kunstnere. Nogen Meningsforskel var der derimod om Indstillingens første Punkt,

der drejede sig om Størrelsen af det Grundstykke, man vilde udlægge til Raadhuset. Udvalget havde foreslaaet, at Raadhuset bagtil skulde begrænses af en 30 Alen bred Gade i Forlængelse af Løngangsstræde, men herimod rejstes der Indsigelse af Arkitekt Martin Nyrop, der da var Medlem af Forsamlingen. Han troede, at Arkitekterne vilde føle sig fristede til at rykke Raadhusets Forside tilbage omtrent i Linie med Vartou – for at det ikke skulde mærkes, at Forsiden ikke var parallel med Vesterbros Passage –, og i saa Fald maatte Bagsiden trækkes helt tilbage til Stormgades Forlængelse. Han foreslog derfor, at man skulde vente med at forlænge Løngangsstræde, indtil man havde set Udfaldet af Konkurrencen, men hans Forslag, der blev bekæmpet af Borgmester Borup, syntes at falde Medlemmerne noget for Brystet, og det blev forkastet.

Om Formen for Konkurrencen var Meningerne derimod meget delte, og allerede i Fællesudvalget havde man haft svært ved at blive enig; sluttelig havde man dog indstillet (Punkt 3), at Udvalget skulde indbyde et begrænset Antal Arkitekter til at konkurrere, ikke flere end 8 og ikke færre end 5. Mod denne tilsyneladende saa besynderlige og vilkaarlige Bestemmelse, der da ogsaa i Virkeligheden var en Mellemvej mellem de forskellige Anskuelser, rejste Meldahl stærke Indsigelser. Han kom lige fra en Udenlandsrejse, og han kastede med megen Virkning sine Erfaringer fra de store Lande og Byer ind i den lille Forsamling paa Nytorv. Han havde netop, som han meddelte, gennemlæst Forhandlinger om Konkurrencespørgsmaalet paa Møder, der havde været afholdt udenlands i de sidste tyve-tredive Aar, og i disse Forhandlinger havde de dygtigste Mænd deltaget, Folk med europæisk Anerkendelse, Arkitekter baade fra Böhmen, Svejts og Tyskland. Overalt havde man udtalt sig for *fri, almindelig Konkurrence*. Uden en saadan kunde man ikke være sikker paa, at den Kunstner, der maaske allerbedst egnede sig til Løsningen af den stillede Opgave, ogsaa virkelig fik den, og det var Synd mod de yngre Kræfter paa Forhaand at udelukke dem fra Deltagelse. Men denne almindelige Konkurrence burde blot være en Skitsekonkurrence. Først naar man havde set, hvad der kom frem, kunde man vælge, vrage og høste Belæring, og man kunde saa opfordre Mestrene for de Skitser, der blev prisbelønnede, til at deltage i den endelige Konkurrence. Taleren, der selv havde deltaget i en Række Bedømmelser, anbefalede denne Form for Konkurrence, „og havde ogsaa skriftlige Udtalelser til Fordel for den fra Kunstnere af første Rang". Dette gjorde naturligvis Indtryk paa Forsamlingen, og i og for sig maatte Tanken om en fri Konkurrence falde i god Jord blandt de københavnske Borgeres Tillidsmænd. Ved anden Behandling, den 18. Juni, var Punkt 3 i Fællesudvalgets Indstilling ændret til, at Projekter til det nye Raadhus skulde „tilvejebringes ved Konkurrence efter Fællesudvalgets nærmere Bestemmelse". Med denne Affattelse af det omstridte Punkt erklærede Meldahl sig tilfreds, og det blev nu vedtaget.

Imod Indstillingens Punkt 2 lød der derimod ikke et eneste ondt Ord, uagtet man nok kunde synes, at dette Punkt, ud fra de givne Forudsætninger, maatte komme noget overraskende. Her var nemlig den Sum nævnt, som Raadhuset maatte koste: 2½ Mill. Kr.; men i denne Sum var hverken medregnet Raadhusets Udsmykning med Malerier og Billedhuggerarbejder eller dets Bohave, og heller ikke, som det senere viste sig, Udgifter til Ordning af dets Omgivelser, hvad der alt sikkert vilde lægge en halv Million til Summen. Hertil kom, at Kommunen gav Grunden, 33,000 Kv. Al., hvis Værdi beregnedes til 1-1½ Mill. Kr. Naar man husker paa, at Billes Raadhus blot var tænkt som en stor Administrationsbygning, og at sidste Gang, man havde talt om Raadhuset, var 1 Mill. Kr. nævnt som den største Udgift, kunde man tro, at den foreslaaede Sum havde fremkaldt et Raab af Forfærdelse i Forsamlingen. Dog dette var slet ikke Tilfældet; ikke een Stemme løftede sig mod Summens Størrelse, ja Meldahl foreslog endog at indskyde det lille Ord „circa" foran Summen, hvorved den sikkert vilde blive betragtet som minimal. Dette vilde Borup, Finansborgmesteren, dog ikke gaa med til, uagtet han antydede, at Summen nok kunde blive overskredet. Den nævnte Sum, sagde han, var vel ikke stor i Sammenligning med, hvad der anvendtes i Udlandet i lignende Øjemed, men efter vore Forhold maatte den betegnes som betydelig. Man maatte imidlertid være belavet paa, at den vilde gaa med, da det først og fremmest gjaldt at faa saa smukt et Raadhus, som man kunde skaffe tilveje.

Man mærker vel i denne Borgerrepræsentanternes Stilling til Pengespørgsmaalet, at Køben-

havn ikke længer var nogen Ravnekrog, men at Byen for Alvor var i Færd med at blive, hvad man allerede saa smaat holdt af at kalde den: en Storstad. Efter Kristiansborgs Brand var der kommet en voldsom og overdreven Byggelyst. Nu tænkte man paa at genopføre Slottet, og straks efter at Arkitekterne havde indleveret deres Konkurrencetegninger hertil, aabnedes Den store nordiske Udstilling. Medens man forhandlede om Raadhussagen, var Byen fyldt med fremmede Gæster, og en smuk Foraarsmorgen vaagnede København med Verdensby-Fornemmelser.

25. Den nordiske Udstilling 1888, set fra den anden Side af Tivolisøen.

26. Filosofgangen set mod Halmtorvet. (Første Gade tilhøjre er Stormgade.)
Efter Fotografi fra c. 1870-75.

V. Fællesudvalget havde altsaa faaet frie Hænder med Hensyn til Konkurrencens Form, og det lykkedes Meldahl at faa sine Anskuelser ført sejrrig igennem. Man vedtog at indbyde til en almindelig Skitsekonkurrence, der skulde gaa forud for den afgørende Konkurrence. Allerede 1887 havde Borgerrepræsentationen og Magistratens fire Afdelinger indsendt deres Pladsfordringer, som blev trykte, og en Maanedstid efter at Borgerrepræsentanterne havde haft Lejlighed til at udtale sig, havde Udvalget Programmet færdigt; sammen med Indbydelsen til danske Arkitekter om at deltage i Konkurrencen blev det den 3. August 1888 sendt til københavnske Blade. Fællesudvalget, der havde haft en streng Arbejdstid, kunde nu unde sig Ferie til den 1. Marts 1889, da Konkurrenceskitserne skulde være indleverede.

Ifølge Programmet stod det Kunstnerne frit for at projektere Raadhuset som en eller flere sammenhængende Bygninger. Ikke blot til Udsiderne skulde der anvendes naturlig eller brændt Sten, men ogsaa til Gaardsiderne; Puds maatte kun anvendes som Underlag for malerisk Dekoration af enkelte plane Flader. Herved var det antydet, at ogsaa Gaardene, som ellers plejede at blive forsømte, skulde være kunstnerisk opdyrkede, og at saaledes hele Bygningens Ydre skulde bekende Kulør. Men ogsaa i Fordringerne til Raadhusets Indre var der nok, der kunde friste Kunstnerne. Foruden en større Forsal, om mulig med overdækket Tilkørsel, forlangtes der en overdækket Gaard, der kunde benyttes ved større Festligheder, og en Festsal. Denne Festsal skulde sammen med Magistratens Forsamlingsværelser og Borgerrepræsentationens Lokaler lægges i Hovedstokværket, Beletagen, og saaledes, at der dannedes en Kæde af Rum, der ved given Lejlighed kunde benyttes som samlet Festlokale. Hvilken Himmerigsmundfuld for Arkitekter!

Hvad Københavns Kommunalbestyrelse var ved Aar 1800, da Raad- og Domhuset skulde bygges, og hvad den var blevet i Aaret 1888, da det nye Raadhus skulde bygges, faar man et Indtryk af ved at sammenstille de forskellige Pladsfordringer.

Magistraten forlangte ved Aar 1800: 1. En Forsamlingssal c. 200 Kvadrat Al. 2. En rummelig Forsal eller Raadstuebørs, afdelt i tvende Værelser, saaledes at det yderste indeholder mindst 140 Kv. Al., det inderste 75 Kv. Al. 3. Aftrædelsesværelse 75 Kv. Al. 4. Værelse til Kommissioners Holdelse 130 Kv. Al. 5. Retirade (ɔ: Arbejds- og Toiletværelse) 24 Kv. Al. 1-5 skulde lægges paa Række. 6. Tvende Værelser. a. Til Raadhusskriverkontor 100 Kv. Al. b. Til Paskontor 150 Kv. Al. 7. Raadhusarkivet, 2 Værelser fra 280 til 300 Kv. Al. 8. Retirade 24 Kv. Al. 6-8 skulde ligge paa

27. Gyldenløves Bastion med Lucie Mølle og Møllerens Hus. (I Baggrunden Møllen ved St. Pederstræde; tilhøjre bag Træerne Vejerboden). Efter Fotografi fra c. 1870-75.

Række. Ialt forlangtes der altsaa 1498 Kv. Al. Hertil kommer: 9. Brænderum i Kælderen for mindst 30 Favne Brænde. 10. Rum sammesteds for Justérkammeret med Kontor, 250 300 Kv. Al. 11. Raadstuefyrbøderens Bolig. Endvidere: Kæmnerkontoret, et Værelse paa 2 3 Fag samt Dokumentrum. Stadskonduktøren, et Værelse paa 2 Fag med Afdeling til Arkivet (1888: 4 Værelser og 1 Arkivrum, ialt 700 Kvadrat Alen).

Tager man de mindste Forlangender i 1888, faar man for Magistratens Vedkommende: Lokaler for den samlede Magistrat 709 Kvadrat Al. Magistratens 1. Afdeling 2450 Kv. Al. 2. Afdeling 4690 Kv. Al. 3. Afdeling 3750 Kv. Al. 4. Afdeling 4060 Kv. Al. Desuden fire Reservelokaler, paa mindst 350 Kv. Al. hvert, altsaa 1400 Kv. Al. Ialt 17059 Kv. Al. Naar 3. Afdeling, Fattigvæsenet, ikke medregnes, faar man dog kun 12,959 Kv. Al. Imidlertid giver disse Pladsfordringer dog ikke det rette Forhold. Forsalen eller Raadstuebørsen, som Magistraten forlangte ved Aar 1800 (c. 200 Kv. Al.), svarer nogenledes til den overdækkede Gaard paa c. 3000 Kv. Al. med dobbelt Glastag, der krævedes 1888; hertil kommer saa Festsalen med mindst 800 Kv. Al. Derved bringes Rumfordringerne op til 16,759 Kv. Al. (mod 1498 Kv. Al. ved Aar 1800). Naar 3. Afdeling medregnes, forlangte Magistraten altsaa 1888 20,859 Kv. Al. Ved Aar 1800 ønskede „de 32 Mænd" – som tidligere nævnt – en Sal, der var stor nok til, at 32 Mænd kunde sidde rummelig i den om et rundt Bord, et Forværelse og et lidet Værelse til Arkiv. 1888 krævede Borgerrepræsentationen mindst 1970 Kv. Al. Alt ialt stilledes der følgende Rumfordringer: 1. Festlokaler 3800 Kv. Al. 2. Lokaler for den samlede Magistrat 709 Kv. Al. 3. Borgerrepræsentationens Lokaler 1970 Kv. Al. 4. Overpræsidiets Lokaler 770 Kv. Al. 5. Magistratens fire Afdelinger 14950 Kv. Al. 6. Reservelokaler 1400 Kv. Al. Ialt 23599 Kv. Al. Hertil kom saa, uden nøjere Angivelse af Arealet, en større Forsal, Boliger for Bestillingsmænd, et Telefonlokale, Rum til Brand- og Politivagt, hvert c. 140 Kv. Al., og eventuelt et Restaurationslokale i Kælderen, c. 1200 Kvadrat Alen.

Inden Indleveringsfristen var udløbet, havde Friherre Theofilus Hansen, der i sin høje Alderdom rastløst udkastede det ene Projekt paa Papiret efter det andet, ogsaa indsendt en Skitse til Københavns Raadhus. Den navnkundige danskfødte Bygmester bad i den Skrivelse, der fulgte med Skitsen, Magistraten modtage Raadhusprojektet som en Gave, og erklærede, at han ikke ønskede at tage Del i Foretagendet, men ene og alene havde handlet af sand Kunstinteresse. Den gamle Kunstner, hvis Brev er dateret Wien den 20. November 1888, slutter saaledes: „Jeg lever

derfor i Haab om, at den ærede Magistrat vil imodtage og opbevare dette i mit 76de Aar med egen Haand udførte Arbeide til Erindring om en Landsmand, der efter en Fraværelse af et halvt Aarhundrede ikke har glemt den Taknemlighed, han skylder sin elskede Fødebye, hvor han under sin uforglemmelige Lærers, Professor Hetsches Veiledning, erholdt sin første Uddannelse som Architekt." — Det viste sig dog senere, at Friherre Hansens Ord ikke maatte forstaas nøjagtig efter Bogstaven, thi da den samlede Magistrat den 9. April 1889 med mange smigrende Ord havde takket for Gaven og beklaget, at hans Projekt vilde blive for dyrt at udføre, svarede han, at han troede det kunde gennemføres billigere, end han oprindelig havde antaget.

Imidlertid var der til den fastsatte Frist indleveret 15 Skitser, som blev ophængte i Staldmestergaarden paa Hjørnet af Tøjhusgade og Frederiksholms Kanal; desuden meddelte Arkitekt H. Wenck Udvalget, at han ikke havde naaet at faa sit Projekt færdig i rette Tid; det var inde paa Foraarsudstillingen. Derimod lykkedes det ikke Udvalget at faa tilkaldt Arkitekter til at bistaa ved Bedømmelsen. Herholdt, Storck og Vilh. Petersen, til hvem man først henvendte sig, afslog at

28. Theofilus Hansens Raadhusskitse. Perspektiv.

følge Opfordringen; Hans J. Holm og Ove Petersen, som derpaa fik Opfordring, havde i og for sig intet imod at deltage i Bedømmelsen, men under Henvisning til § 1 af de af Akademisk Arkitektforening vedtagne Regler for Udskrivning til Konkurrence („Blandt Dommerne maa mindst Halvdelen være Arkitekter") forlangte de en afgørende Indflydelse paa Bedømmelsen. Dette kunde Udvalget ikke gaa ind paa, da Bedømmelsen var lagt i dets Haand. Theofilus Hansen, der havde tilbudt sin Hjælp, vilde man ikke have med, da man var bange for at komme nærmere ind paa hans eget Projekt, som kun var et svagt Gammelmandsværk. Udvalget besluttede derfor helt at undvære Hjælp fra tilkaldte Kunstnere, og det nedsatte et særligt Bedømmelsesudvalg. Det kom til at bestaa af Borgmestrene Borup og Øllgaard, Raadmand Fussing, Borgerrepræsentationens Formand, Højesteretsassessor P. Koch, Etatsraad F. Meldahl, Professor Jul. Thomsen og Tømmermester Kayser. For første Gang havde nu dette snævrere Udvalg hin Bygningssilhuet for Øje, der senere skulde blive kendt af enhver Københavner og af de fleste Danske, og som i tusinder og atter tusinder af Gengivelser skulde spredes over hele den civiliserede Verden: dette Forhus, der synes lavere, end det er i Virkeligheden, fordi Taglinien skraaner saa mildt, derover den høje Tindemur med dens Krans af barske Tinder, „skarpe Tænder", som man senere kaldte dem, i Virkeligheden fredelige Skorstene, og ragende op over det Hele det slanke, firkantede Taarn med det underlige Spir i to Afsæt. Tindemuren, der løber omkring hele Bygningen, og holder saa godt sammen paa den foroven, idet den klart viser, at det dog er een Bygning, var Martin Nyrops første lykkelige Indskydelse. Man ser det af hans allerførste flygtige Skitse, men af den skematiske Tegning midt paa Bladet ser man ogsaa, at Tindernes Form endnu ikke stod Kunstneren klar. Af Vinduet øverst tilvenstre paa samme Blad erfarer man videre, at de Aflastningsbuer, som Kunstneren senere gennemførte over alle Hovedstokværkets Vinduer, har hørt til hans første Ind-

fald. Ellers ligner Skitsen jo ikke meget det indsendte Forslag. De to Taarne, der danner Skellet mellem Forhus og Baghus, og som altsaa vilde komme til at flankere Forhuset, er en aabenbar Mindelse om Trocadéropaladset i Paris. Helt forsvandt dette Motiv dog ikke straks; en lidet heldig Erindring om det andet Taarn finder man i det svære, firkantede og kullede Taarn paa det indsendte Projekt. Forøvrig ser man af Skitsen, navnlig af den østre Langside tilvenstre paa Bladet , at det er de store, rolige Murflader i middelalderlig italiensk Profanarkitektur, som Kunstneren har villet genskabe, og i Tegningen af Forsiden – tilhøjre paa Bladet er der antydet en

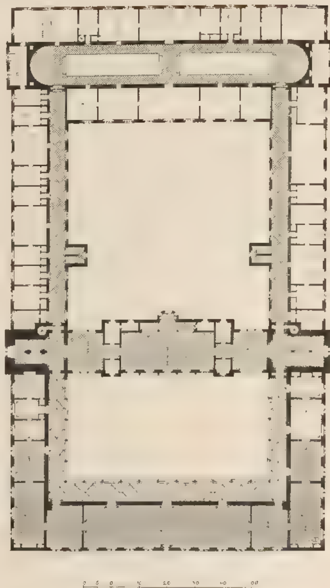

29. Blad af Nyrops Skitsebog med Udkast til Raadhuset.

Tanke, som er videre udført i det indsendte Forslag. Ud for det østre Taarn har Kunstneren angivet en Bygning, der er forbundet med Raadhuset ved en lukket Overgang over en Bue spændt tværs over Vestre Voldgade.

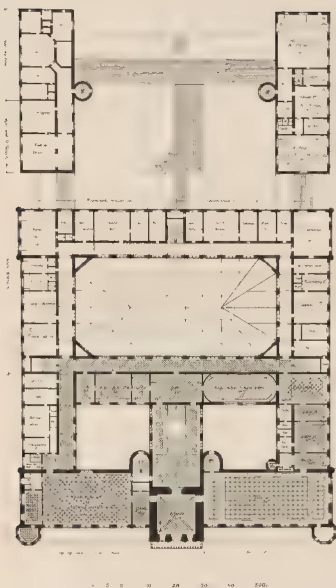
Martin Nyrop kæmpede saa at sige for Arne og Hjem, thi under det Mærke, som han havde sat paa sit indsendte Projekt, E. L. M., skjulte sig Forbogstaverne til hans lille Datters, hans Hustrus og hans eget Fornavn. Allerede længe havde den vestjyske Præstesøn været højt anset blandt Kammerater og Jævnaldrende. Efter Skoleaarene i Sorø var han kommet i Tømrerlære og var ogsaa blevet Tømmersvend, og efter at have gennemgaaet Akademiet vandt han baade den lille og den store Guldmedalje, hvorefter han rejste tre Aar i Udlandet. Men ogsaa sit Hjemlands Bygningskunst havde han grundig lært at kende. Under Hans J. Holms Ledelse havde han 1876-79 udført de Opmaalinger af Kronborg, der beundres højlig indenfor en snævrere Kres, og han var ret kommet denne stolte og skønne danske Renaissancebygning ind paa Livet; desuden havde han lært de Opmaalinger at kende, som hans Kammerater havde gjort af gamle danske Herresæder, Rygaard, Hesselagergaard, Borreby, og hvad de nu hedder, disse røde, alvorlige Borge fra

Grevefejdens Tid. Sit Mesterstykke som Tømmersvend gjorde saa Nyrop med Udstillingsbygningen fra 1888, og vandt dermed bredere Navnkundighed. Fagfolk kunde ikke nok prise de dristige Konstruktioner og den Kyndighed, hvormed Træet var behandlet, og den store Mængde beundrede det festlige Anlæg, Mesters mange morsomme Indfald og den rige og muntre Farvevirkning. Under den Cementpudsens Graavejrsdag, der havde sænket sig over København, virkede Nyrops Eventyrslot som Solskin og Sommer. Med Rette hed det i „Illustreret Tidende“ om Nyrop, at ingen anden levende dansk Bygmester havde anvendt Farven i en saadan Udstrækning som han. Højst sandsynlig vil dette „sætte Spor i vor Bygningsvirksomhed længe efter, at Udstillingsbygningen er revet ned og dens enkelte Dele spredte for alle Vinde.“ Men ogsaa af Stenbygningskunsten bør man forlange, at den bekender Kulør, og naar dette sker, hedder det profetisk vil Nyrop „for en væsenlig Del kunne regne sig det til Ære.“ Kunstnerens Skitse til Raadhuset aabenbarede, hvor godt han havde levet sig ind i Aanden i middelalderlig italiensk Profanarkitektur og dansk Bygningskunst paa Overgangen mellem Middelalder og Renaissance. Allerede Bygningens Silhuet, med det slanke Klokketaarn ved den ene Side, mindede om Raadhuse fra den stolte italienske Middelalder, og medens man ellers her hjemme, i Tilslutning til Højrenaissancen, stræbte at fremhæve

30-31. M. Nyrops første Projekt. Plan af Hovedstokværket og Perspektiv.

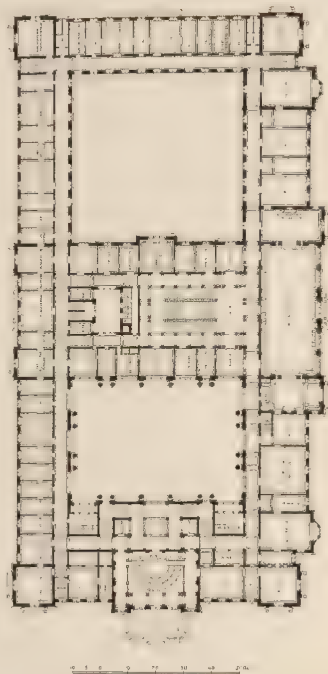
Vinduerne, at udvide dem ved at omgive dem med Pilastre, Søjler og Frontoner, saa at Façaderne ikke blev synderlig andet end Vinduer, idet Murfladerne forsvandt, søgte Nyrop netop at virke ved store, rolige Murflader. Højderetningen var slet ikke fremhævet, derimod var Façadens Bredde trukket kraftig ud, ikke blot ved Hjælp af Hovedstokværkets statelige Vinduesrække, men ogsaa med de otte hvide Kridtstensbaand, og med megen Virkning var Herreborgenes Halvstokværk med Glugger over Rundbuefrisen anvendt som Afslutning foroven. Til den Blanding af sydlandsk Ynde og nordisk Alvor, som Skitsen gav, havde Kunstneren saa i Hovedstokværkets Vinduesrække føjet noget af det ridderlige og festlige, han kendte saa godt fra Kronborg.

Af de andre Skitser, der senere blev prisbelønnede, var Valdemar Kochs mere regelret akademisk, det vil sige: han havde valgt at gennemføre sit Projekt i en enkelt historisk og stedlig begrænset Stilart. Hans Bygning var med Kyndighed komponeret over Motiver fra nordtysk verdslig Murstensgotik, ja det kraftige Centraltaarn, der løftede sig over Forsiden, var holdt ganske tæt til Uenglinger-Thor i Stendal. Alligevel vidnede Projektet ikke blot om Evne til at arbejde i en given Stilart, men Forsiden med det svære Taarn, Buegangen forneden, de stærkt fremhævede Hjørnekarnaper og de livfulde Gavle, var baade frisk og trodsig i sin Virk-

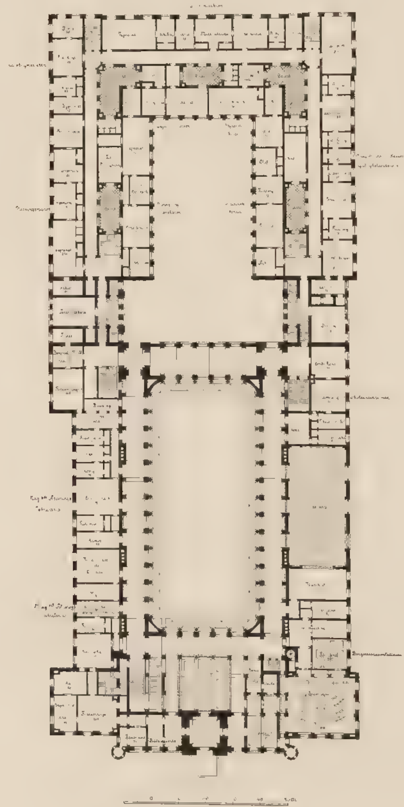

32-33. V. Kochs første Projekt. Plan af Hovedstokværket og Perspektiv.

ning. Een af de andre Skitser stak særlig i Øjnene. Den var udført af den danskfødte, men i England virkende Arkitekt C.W. English, sammen med Svejtseren Alexander Koch, et drevent og bestikkende Arbejde baade i Plan og Opstalt. Det var et eneste stort Bygningskompleks udenom to Gaarde, med fire helt forskellige Façader i Viollet-le-Ducs moderne franske Renaissancestil. Men bortset fra at denne fremmede Glimmerblomst ikke havde mindste Udsigt til at trives i København, vilde Forslagets Gennemførelse have kostet mer end det dobbelte af den bestemte Sum. V. Dahlerups og Georg E.W. Møllers Fællesprojekt udmærkede sig

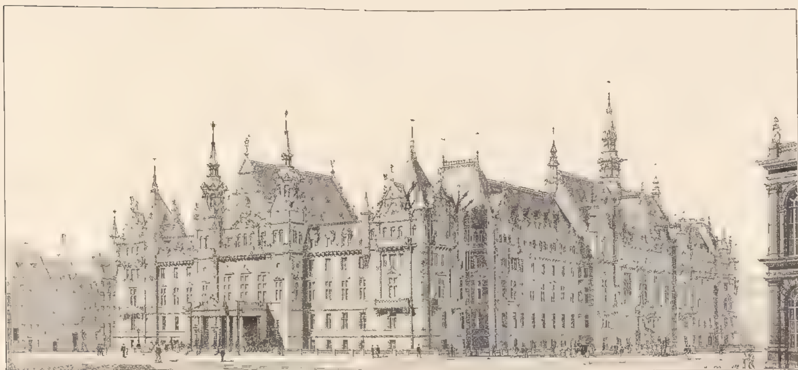

34. English og Al. Kochs Projekt. Plan af Hovedstokværket.

35. Dahlerup og Møllers første Projekt. Plan af Hovedstokværket.

ved Klarhed i Anordningen, navnlig af Forhuset. Den overdækkede Gaard skulde have sin største Udstrækning efter Bygningens Længdeakse, saa at man fra Forhallen kunde have et ret imponerende Perspektiv, men Bygningens Breddevirkning ud mod Passagen var da rigtignok ogsaa blevet ofret til Fordel for denne gode Tanke. Forhusets Midtparti var nemlig hævet over Sidepartierne og kronet af et Centraltaarn. Magistratens Forsamlingssal laa i Stuen ud mod Vesterbros Passage, og over den Borgerrepræsentationens Sal, medens Festsalen laa ud til Bulevarden og strakte sig gennem baade Stue og første Sal. Arkitekterne havde fyldestgjort den Fordring i Programmet, at der skulde skaffes Plads til Tuxens store Maleri af den danske Kongefamilie paa Fredensborg, som en Kres af københavnske Borgere havde skænket Kommunen. De havde nemlig komponeret Festsalen udenom dette Bil-

36. English og Al. Kochs Projekt. Perspektiv.

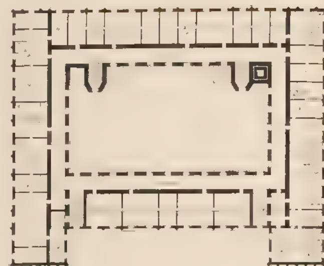
lede, der tænktes ophængt paa den sydlige Smalvæg. Hele Bygningen, der udadtil skulde staa med rød Skalmuring (Verblendere) og huggen Sten (som Kunstmuseet), var gennemført i Renaissancestil med enkelte Motiver fra Spanien, og røbede den øvede, europæisk skolede Arkitekt, men den savnede et bestemt Raadhuspræg. Raadhushallen kunde snarest se ud, som om den skulde benyttes af et større Modemagasin. Ogsaa Ludvig Clausens Skitse, der var udført i nordisk Murstensgotik, havde et særlig fremhævet Midtparti ud mod Raadhuspladsen, men Taarnet var flyttet hen paa Vestsiden. Dette delvis smukke, slanke, firkantede Taarn med de store Flader var dog ikke ar-

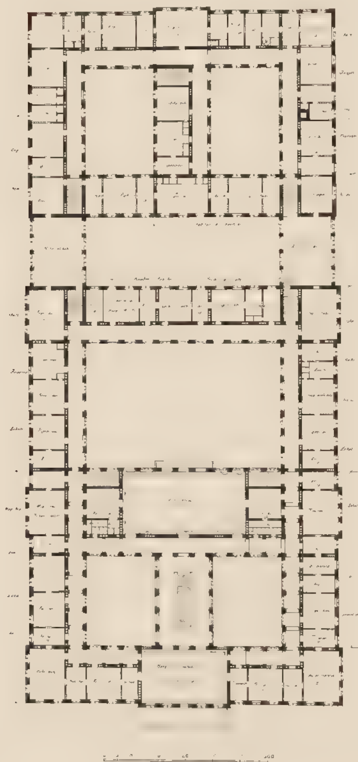
37. Dahlerup og Møllers første Projekt. Perspektiv.

bejdet rigtig sammen med den øvrige, noget smaalig gennemførte Bygning. Forresten er Skitsen, næst efter Nyrops, den mest lovende; Anordningen af Forhuset med Festsalen over den to Stokværker høje Forsal er god, men det var ikke synderlig heldigt, at Borgerrepræsentationens Sal var lagt ud mod Vestre Voldgade. Det bedste endelig der kan siges om de to ganske unge Arkitekter Viggo Bertrams og Julius Smiths Fællesprojekt er, at det var et seværdigt Elevarbejde i nederlandsk-dansk Renaissancestil.

Til Prisbelønninger var der udsat 12,000 Kr. De fire sidst omtalte Forslag fik hver tilkendt 1800 Kr., hvorimod Meningerne om Nyrops og

38. Ludvig Clausens første Projekt. Plan af Hovedstokværket.

39. Bertram og Smiths Projekt. Plan af Hovedstokværket.

Kochs Skitser var højst forskellige. Nyrops Skitse havde Flertal i Bedømmelsesudvalget; man foreslog den til første Pris, Kochs til anden. Sluttelig enedes man dog om at tilkende begge Skitser første Præmie, 2,400 Kr. Det var ganske vist en Uretfærdighed, naar der spørges efter kunstnerisk Talent, men spørges der efter „færdigt“ Arbejde, stiller Sagen sig anderledes. Strengt taget var Nyrops Skitse mindre „færdig“ end hans Fagfællers. Han var ikke kommet til Klarhed over Behandlingen af Langsiderne, og af Bagsiden havde han slet ikke leveret nogen Tegning. Men hvad Nyrop var blevet færdig med, det var ogsaa blevet hans retmæssige Ejendom, hans Kongerige, og baade i Plan og Opstalt havde hans Skitse ubestridelige Fortrin fremfor de andre. Hertil kom saa hans lykkelige Indskydelser, for hvis Skyld Udvalget

40. Ludvig Clausens første Projekt. Perspektiv.

41. Bertram og Smiths Projekt. Perspektiv.

42. Den nordiske Udstillings Hovedbygning set fra Akselhussiden. Fotografi taget før Aabningen i Maj 1888.

burde være faldet ham om Halsen. Ingen af de andre Planer var saa klar som Nyrops, med Bygningerne udenom de tvende Gaarde, den overdækkede Raadhushal og den aabne Baggaard. De danske Arkitekter var gaaet i Stykker paa den Tilladelse, Programmet gav til at dele Raadhuset i flere Bygninger; de havde spændt det prægtigere Forhus, Festbygningen, for Baghuset, Administrationsbygningen, ved Hjælp af en Portgennemkørsel, men dette havde fremkaldt ligesom en Hiat i deres Projekter, hvorimod Nyrops Tindekrans samlede Bygningen som under en Krone. Og endelig var Nyrop den eneste, hvis Syn var saa vidt og frit, at han kunde vælge sine Motiver fra forskellige Landes og Tiders Bygningskunst, og underordne disse Motiver under det kunstneriske Helhedsbillede, der var opstaaet i hans Sind. Herved viste han, at han ikke blot havde gennemgaaet Akademiet, men ogsaa forvundet det.

Dertil kom nu noget ved hans Arbejde, som man næppe kan nævne ved andet Navn end Ordet *Danskhed*. Det er Enkeltheder, der maaske nok saa meget tiltaler Tanken, Følelsen og Fantasien som Øjet. Programmets Fordring om Rum til Brand- og Politivagt havde Nyrop efterkommet ved at lægge to firkantede Udbygninger som et Par vagtsomme Poster ved hver sin Side af Façaden. De stod ikke i umiddelbar Forbindelse med Raadhuset, men gennem dem var der dels Nedgang til Kafeen og Restaurationen i Raadhuskælderen, dels Opgang til en Forstue, der var aaben ud mod Raadhustorvet; bag Forstuen laa Vagtstuen, og ovenover var Mandskabets Sovestue med smaa aarvaagne Vinduer ud til Torvet. Man maa være af Sten for ikke at føle det hyggelige og morsomme ved disse Vagthuse, fra hvis aabne Forstuer Politi og Brandvagt Dag og Nat kunde vaage over Staden. Videre var der ingen andre end Nyrop, der havde tænkt paa, hvor lunt og rart man i vort blæsende Vejrlig kunde have det nede i den aabne Gaard; han havde derfor angivet et Haveanlæg inde i Gaarden, saaledes at Naturen og Kunsten i tæt Forening kunde gøre Indelukket til et venligt og indbydende Opholdssted. Og Beliggenheden af Borgerrepræsentationens Sal havde voldet de andre Arkitekter adskilligt Besvær; snart havde de lagt den for yderligt og fremtrædende, snart havde de skubbet den hen til en Side. Men Nyrop havde grebet Sagens Kærne ved at lægge Borgerraadets Sal ind i Hjærtet af Raadhuset, ind i Mellemhuset, ovenover Raadstuearkivet, Nutiden over Fortiden. Og Salens Vinduer vendte dels ud mod Bagbygningen, fra hvis Kontorer Raadets Beslutninger udføres, dels ud mod Forhusets Festhal. Nutid og Fortid, Arbejde og Fest skulde mødes her, hvor Borgernes kaarne Tillidsmænd raadslog om Byens Ve og Vel.

43. Den nord. Udstillings Hovedbygning set fra Industriforen. med den gamle Husrække paa Halmtorvet. Fotografi fra sidst i Maj 1888.

VI. Atter svulmer Raadhuset paa Papiret. Inden man gik til den afgørende Konkurrence, i hvilken kun Deltagerne i Skitsekonkurrencen kunde være med, ønskede Fællesudvalget Kommunalbestyrelsens Tilladelse til at holde *Kedelhuset* helt udenfor Raadhuset; derved vilde Raadhusbudgettet ganske vist stige med 70-80,000 Kr. allerede nu hedder det i Indstillingen, at det er tvivlsomt om de 2½ Mill. Kr. kan strække til , men paa den anden Side vilde Raadhuset i kunstnerisk Henseende vinde ved, at Kedelhuset blev en selvstændig Bygning. I Fengers Projekt saa Dampskorstenen i den ene Baggaard i hvert Fald ikke godt ud. Den 15. Juli 1889 vedtog Borgerrepræsentanterne, at Kedelhuset lagdes bagved den Grund, der var udset til den nye Brandstation, eller ved Siden af den ud mod Vestre Voldgade.

I samme Maaned havde Fællesudvalget Indbydelsen til den afgørende Konkurrence færdig. Foruden at Hensynet til Kedelhuset maatte falde bort, kunde ogsaa to af de tidligere forlangte Reserverum og Lokalet til Brandvagten stryges, og hvis Raadhushallen blev omgivet med Buegange, maatte disse for underste Stokværks Vedkommende gærne regnes med i Hallens Grundflade. Desuden opfordredes Arkitekterne til om mulig at indskrænke Størrelsen af det Areal, de vilde bebygge. Alt dette skete, fordi man i Fællesudvalget, efterat Stadsarkitekten kritisk havde gennemgaaet de indsendte Overslag, tvivlede om, at noget af de indleverede Forslag kunde udføres for halvtredie Mill. Kr. 500,000 Kr. maatte gaa med til Opvarmnings- og Ventilationsapparater, elektriske Belysningsanlæg, Vand-, Gas- og Afløbsledninger, Arkitekt- og Ingeniørhonorarer og andre Administrationsudgifter samt uforudsete Udgifter. Over Resten, 2 Mill. Kr., skulde der affattes et i Enkeltheder gaaende Overslag, som vilde blive kritisk prøvet. I Stedet for at meddele de Indvendinger, der var blevet gjort mod hvert af de prisbelønnede Arbejder, havde man samlet de vigtigste Anker, der saa som Fordringer og Henstillinger fulgte med Indbydelsen.

Efter 1. September kunde Konkurrenterne hente Skemaer for Ordningen af Overslaget paa Stadens Økonomikontor, og inden 31. Januar 1890 skulde Tegninger, Beskrivelser og Overslag indleveres sammesteds.

Der indkom seks Arbejder, men de to, der var mærkede henholdsvis med det danske Vaaben og med Ordene „Ruhmes Halle“, skød Fællesudvalget straks ud. Ved det første Arbejde var Overslaget ikke saaledes specificeret, at det kunde ses, om de opgivne Enhedspriser var fulgte; med det andet Arbejde fulgte overhovedet intet Overslag. De øvrige fire Arbejder blev derimod

givne til Stadsarkitekten, for at han kunde gennemgaa dem kritisk. Mærkerne, som de enkelte Arkitekter havde valgt, og deres Overslag, tog sig saaledes ud:

1. DIS	2. 31-1-90	3. XIV	4. (X)
(ɔ: M. Nyrop)	(ɔ: Dahlerup-Møller)	(ɔ: Ludv. Clausen)	(ɔ: V. Koch)
2,110,627 Kr. 78 Øre.	2,009,802 Kr.	2,149,668 Kr. 70 Øre	1,814,492 Kr. 18 Øre.

Men efter Stadsarkitektens Beregning var disse Summer altfor lavt ansatte.

Han kom nemlig til følgende Resultater:

1. 2,521,735 Kr.	2. 2,702,754 Kr.	3. 2,417,798 Kr.	4. 2,266,942 Kr.

Dette vilde pr. Kvadratalen bebygget Areal henholdsvis blive:

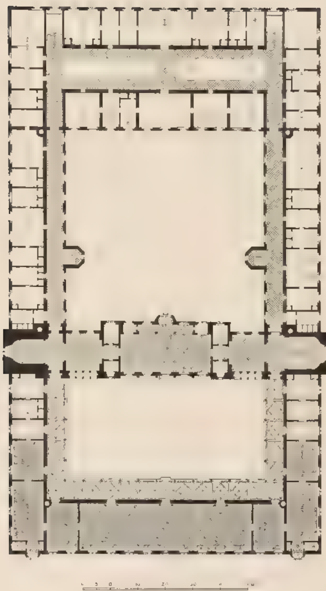
167 Kr. 15 Ø.	144 Kr. 15 Ø.	154 Kr. 15 Ø.	150 Kr. 68 Ø.

Med andre Ord, alle fire Arbejder vilde overskride den fastsatte Sum, Dahlerup-Møllers Arbejde mest (med henved 700,000 Kr.), Clausens mindst, dog med over 200,000 Kr. Dette saa jo fra et finansielt Standpunkt ikke synderlig lovende ud. Desuden gjorde Stadsarkitekten opmærksom paa, at Dahlerup-Møllers Projekt ikke havde fulgt de opgivne Terrænghøjder, men var gaaet ud fra et større Fald end det virkelige, og at der savnedes de i Programmet forlangte Snit af Raadhushallen, Festsalen og Borgerrepræsentanternes Sal. Disse Mangler vilde andetsteds medføre Projektets Udelukkelse fra Konkurrencen. Herpaa vilde Fællesudvalget dog ikke gaa ind.

I Raadhusets Modelkammer D, hvor Raadhusforvalteren har ladet disse fire Arbejder ophænge sammen med de tidligere prisbelønnede Skitser, ser man straks noget ret ejendommeligt. Medens nemlig Nyrop sindig har arbejdet videre paa det Grundlag, han havde skabt med sin Skitse, er de andre Arkitekter gaaet i Lære hos ham; mer eller mindre har de nærmet deres Arbejder til Nyrops, som de havde haft Lejlighed til at se i Staldmestergaarden, efterat Bedømmelsen var faldet. Dette viser bedre end Ord den Overlegenhed, som Nyrops Skitse besad. Mest iøjnefaldende er Paavirkningen i Ludv. Clausens Arbejde. Han havde ikke blot helt omarbejdet sin

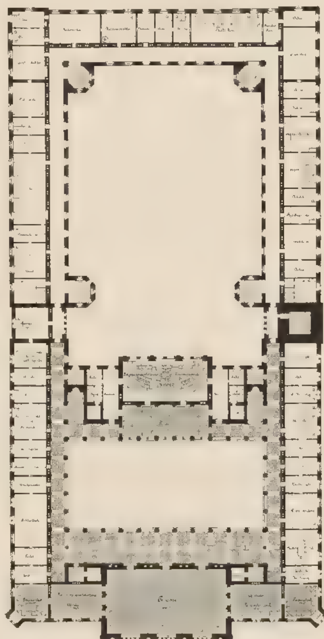
44. M. Nyrops andet Projekt. Perspektiv.

45. M. Nyrops andet Projekt. Plan af Hovedstokværket.

huspladsen, hvad der imidlertid medførte, at Raadhushallen nu, ligesom hos Nyrop, fik sin største Udstrækning paa tværs af Bygningen. Forøvrig kan Planen, der foruden den overdækkede og den aabne Gaard viste fire andre Gaarde, hverken i Klarhed eller Ro maale sig med Nyrops, og saadan som Bygningen tog sig ud, passede den bedre for en landlig Stiftelse end til et Raadhus i en Storstad. Selv V. Koch, Nyrops erklærede Jævnbyrdige i første Omgang, havde efter Nyrops Forbillede rykket Raadhushallen fremad i Forhuset.

Noget andet mærkeligt kom frem under Sagens videre Forløb. Uagtet V. Koch blot havde gennemarbejdet nogle Enkeltheder videre i den benyttede Stil og reduceret Karnaptaarnene paa Forsidens Hjørner, blev hans Arbejde, der tidligere altsaa var blevet sidestillet med Nyrops, Plan, saa at han nu, ligesom Nyrop, faar to Gaarde (tidligere tre), men ogsaa Bygningens Ydersider; de fremtraadte nu i tidlig fransk Renaissance. Fra Nyrop har han optaget Borgerrepræsentanternes Sal i Mellembygningen ovenover Arkivet, Baggaardens Beplantning, og den udelte Langside, og hvad der ikke var Nyropsk i hans Arbejde, var heller ikke heldigt. Forsiden med det løftede Midtparti stemmer aabenbart ikke med Programmets Fordring om, at „Façaderne maa paa en smuk og værdig Maade udtrykke Bygningens Bestemmelse som Raadhus for vor Hovedstad". Noget af Tanken i denne Forside har forøvrig senere fundet Anvendelse paa den elektriske Lysstation i Ny Vestergades Forlængelse. Ogsaa Dahlerup-Møller havde helt omarbejdet deres tidligere Arbejde. I Følelsen af, at Opgaven krævede noget udpræget hjemligt, havde de gennemført Bygningen i den vel kendte nederlandsk-nordiske Renaissancestil, og ligesom Nyrop havde de nu en udelt Forside mod Raad-

46. Ludvig Clausens andet Projekt. Plan af Hovedstokværket.

nu holdt helt udenfor Prisbelønning. Kun paa Meldahls Forslag blev der sluttelig tilkendt det 2000 Kr. udenfor de egenlige Præmier, i Erkendelse, hed det, af det meget gode der fandtes i det. Men langt fra at føle sig forurettet underkendte den højsindede Kunstner to Aar senere selv i Borgerrepræsentanternes Sal den første Bedømmelse af hans egen og Nyrops Skitser, idet han af al Magt støttede Nyrops Arbejde. Man maatte ikke, sagde han, være smaalig overfor et saa enestaaende Talent som Nyrops, der — tilføjede han med et Selverkendelsens Suk — endog ejer, hvad næsten alle Arkitekter mangler eller har for lidt af. Enten maa altsaa Koch have undervurderet sig selv, eller ogsaa maa Fællesudvalget have taget fejl. Medens Dahlerup-Møller og Ludv. Clausen i Løbet af knapt halvandet Aar havde kunnet levere to rent forskellige Forslag fiks og færdige, og Koch i anden Omgang utvivlsomt er gaaet noget tilbage, er Nyrop gaaet frem. Sammenligner man hans første og hans andet Udkast, ser man en langsomt fremtrængende kunstnerisk Opdyrkning; den udyrkede Hede viger tilbage. I Modsætning til de andre Bygmestre har Raad-

47. Ludvig Clausens andet Projekt. Perspektiv.

huset Omgivelser højlig optaget ham. Af Beliggenhedsplanen (gengivet S. 41) kan man skønne, hvorledes han har tænkt sig Raadhuset som et fredhelligt Sted, skærmet mod Omverdenen ved Haveanlæg og aabne Pladser. Han vil ikke have Færdslen og Tummelen ind paa Livet af Stadens Hus. Mellem Terrassen foran Raadhuset, som han benævner med det ærværdige og minderige Navn Forum, og Raadhuspladsen, som han kalder Halmtorvet, skyder han en Sænkning, thi, som han senere hævdede, „en Gade betyder Færdsel, Bevægelse, en Plads (gammel Stil) som Modsætning dertil Hvile“. Men Raadhuset skal ikke ligge paa en Præsentérbakke, siger han, derfor lægger han, Mester Hans J. Holms Lærling, Raadhushavens Idyl op til hele Bygningens Vestside, og som stille Læbælter løber langs Haven og langs Østsiden Kirsebærgangen og Filosofgangen, Navne, der opfordrer til søde Sværmerier og sagtmodig Eftertanke. Men dengang vrimlede det just i København med nye „Passager“ og „Bulevarder“, og man havde ondt ved at forstaa den Kunstner, der kaldtes en Oprører, fordi han var saa gammeldags følelsesfuld.

Forbindelsen mellem Raadhuset og det projekterede Folkebibliotek tværs over Gaden har Kunstneren opgivet, men beholdt Biblioteket, som han gennembryder af en hvælvet Gang for Fodgængere, og forøvrig har han gennemarbejdet de enkelte Stokværksplaner saa at sige i hver Krog. I den aabne Gaard er de to firkantede Trappetaarne, til Baade for Synet ud over dette Kunstnerens Kælebarn, blevet ottekantede, og Borgerrepræsentantsalens tikantede Karnap er blevet afrundet. Mest iøjnefaldende er Ændringen af Festsalens Størrelsesforhold. Paa Skitsen

var Festsalens Dimensioner 15 × 62 Alen, men i de kritiske Bemærkninger, der fulgte med Indbydelsen til den afgørende Konkurrence, hedder det med særligt Ram til Nyrop, at Festsalen „bør frembyde et passende Forhold mellem Længde og Bredde“. Hvad dette skulde betyde efter akademisk Sprogbrug vidste Kunstneren kun altfor vel, thi det akademiske Forhold er nærmest 1:2. Sikkert har Kunstneren kun nødig givet sig paa dette Punkt, og der er desværre næppe Tvivl om, at han havde Ret, Kritiken Uret. Kun to Alen i Bredden indrømmede han, med Kniven paa Struben, den akademiske Fordring, og til Støtte for sine Dimensioner gav han saa følgende Oversigt over Festsales Maal: I Wiens Raadhus $15^{1}/_{2}$ × 70 Meter, i Hôtel de ville i Paris 12 × 50 M., Frede-

48. Dahlerup og Møllers andet Projekt. Perspektiv.

riksborg Riddersal 18 Al. 14 Tm. × 76 Al. 20 Tm., Rosenborg Riddersal 13 Al. 6 Tm. × 70 Al. 6 Tm., paa Københavns Raadhus 17 Al. × 62 Al. Heraf kunde man da forstaa, at Nyrops Størrelsesforhold ikke var helt afsindige. Men Kunstnerens Indrømmelse fik dog Følger for Raadhusets Forside. Oprindelig havde han som Prospektet viser – dulgt den Omstændighed, at Forhusets Hovedfløj er bredere end Sidefløjene, derved, at han havde lagt en Vægtergang op til Tindemuren med Brystværn ud mod Raadhuspladsen. Dette virker roligt og afsluttende. Men nu rykkes Brystværnet godt frem og forbindes til begge Sider med de knækkede Tagrygninger. Dette giver straks mere Spektakel paa Taget, om det end dæmpes noget af de værdige Vægterfigurer. Nu er fremdeles andet Stokværks Vinduesrække forøget med to Vinduer; det hidrører fra, at Forsalen er skrumpet ind og har afgivet Rum til Administrationen. Da Fordringen om Rum til Brandvagt er bortfaldet, har Kunstneren fjærnet de to Vagtbygninger; til Erstatning er der kommet to Karnaper, der indfatter Hovedstokværkets Vinduesrække som et Par kraftige Klammer. Men Nyrop har dog derfor ikke glemt sit kære Vagtmandskab. Tre Vægtere har han sat op paa Brystværnet til hver Side af Byvaabenet, og senere kom der en Betjent og en Brandmand op paa Bagsidens Hjørner ud mod Løngangsstrædes Forlængelse.

Af Hensyn til Virkningen af det slanke, firkantede Taarn har Kunstneren lagt to Stokværker til dets Højde; nu har det ikke længer en anstændig, men en eventyrlig Højde; og atter har han faaet en af disse lyse og lykkelige Indskydelser, der spreder vrangvillige Indvendinger som Solen spreder Taagerne. I Stedet for det kullede Taarn paa Vestfronten dukker der nu en pyntelig Gavl frem, over hvilken det smækre Duetaarn knejser, Forhusets festlige Afslutning og sidenhen den muntre Fordanser for Baghusets Kviste. Det forekommer træffende — skrev senere en af Nyrops Fagfæller , naar en Bygmesteren nærstaaende Kollega for at fremhæve denne Gavls Skønhed kaldte den en „Han"; thi vel er den ikke udpræget mandig, men man skal ved dette Udtryk tænke paa Hanfuglenes smukke Tegninger og Farver, klare Røster og hele pyntelige Væsen.

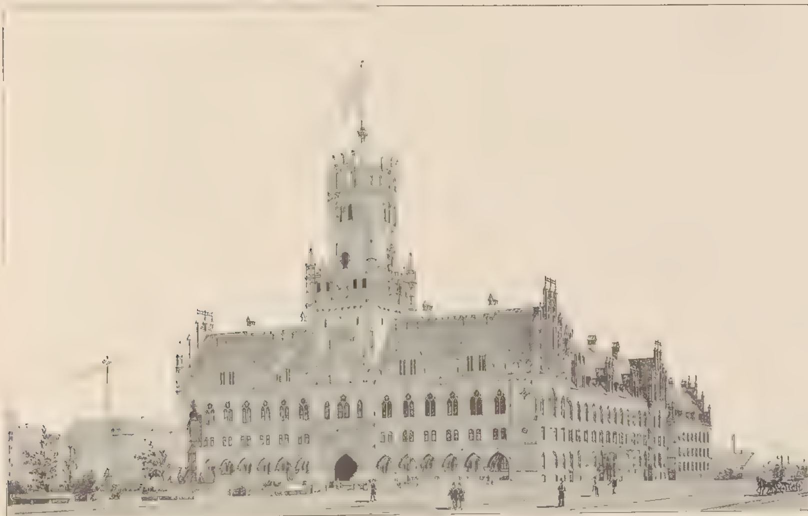
De fire Projekter førte imidlertid en temmelig omflakkende Tilværelse. I Februar Maaned hang de i Charlottenborgs Udstillingsbygning, hvor Fællesudvalget holdt sine Møder Ansigt til Ansigt med dem, men den 28. Februar maatte de flytte over til Borgerrepræsentanternes Sal, hvorfra de saa den 5. Marts bragtes over til Nytorv Nr. 5, 1. Sal, der var lejet for fire Uger. Her faldt Dommen den 24. Marts, og næste Dag blev den offenliggjort i de københavnske Blade. Borgerrepræsentanterne fik derpaa Adgang til at se Arbejderne, og fra 9. til 31. Maj var der saa en hel lille offenlig Udstilling af Raadhusprojekter i Industriforeningens store Sal. Her saa man, for-

49. Dahlerup og Møllers andet Projekt. Plan af Hovedstokværket

50. V. Kochs andet Projekt. Plan af Hovedstokværket.

uden de seks Konkurrencearbejder og de seks prisbelønnede Skitser, tre Skitser, som ikke var blevet præmierede, af Vilh. Klein, Albert Jensen og af d'Hrr. Georg Steenberg og Vilh. Bruun, samt Theofilus Hansens Projekt, ialt 16 Arbejder. Dengang var det endnu ikke almindeligt, at Arkitekter skrev i Dagbladene til Vejledning for Publikum. Dog anmeldte Erik Schiødte Udstillingen i „Morgenbladet" (13. Maj 1890), idet han – som rimeligt er stillede Nyrops Projekt paa første Plads.

En Aftenstund, da Nyrop gik ned ad Raad- og Domhusets slidte Trappe fra Borgerrepræsentanternes Møde, faldt der et Stjærneskud netop lige mod det Vindue i Nytorv Nr. 5, hvor hans Arbejde ventede sin Dom. Dette kunde naturligvis kun være et heldigt Varsel, men foreløbig

51. V. Kochs andet Projekt. Perspektiv.

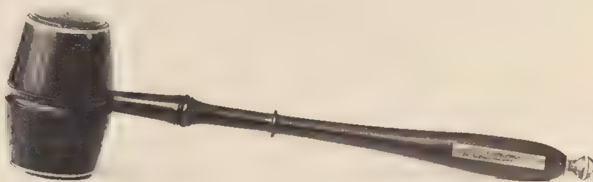
syntes Lykkens Gudinde ikke at ville række Bygmesteren begge Hænder. Det Forslag, Fællesudvalget ansaa for værdigt til at benyttes, skulde belønnes med 10,000 Kr., desuden kunde der gives to Prisbelønninger paa 3000 Kr. hver. Temmelig hurtig blev man imidlertid enig om, at intet af de indsendte Arbejder fortjente den højeste Pris, men dermed hørte ogsaa Enigheden op. Nogle foretrak Dahlerup-Møllers Arbejde for Nyrops, et enkelt Medlem satte endog Nyrops paa tredie Plads; naar Dahlerup-Møllers temmelig skabelonmæssige Arbejde ikke blev foretrukket, skyldes det navnlig nuværende Højesterets Justitiarius P. Koch, der selv havde Bygmesterblod i Aarerne, og som meget energisk og indgaaende fremhævede de gode Sider ved Nyrops Arbejde. Sluttelig blev det saa – men kun med 10 Stemmer mod 9 – vedtaget at belønne Nyrops Projekt med 5000 Kr.; Dahlerup-Møllers og Ludvig Clausens fik 3000 Kr., V. Kochs, som nævnt, 2000 Kr.

Nyrops Arbejde havde saaledes ganske vist ikke faaet første Præmie, men det var dog blevet stillet for sig selv paa første Plads. Da man nu skulde videre, gik Fællesudvalget helt i Stykker. Vel blev følgende Forslag af Jul. Thomsen den 4. Juni vedtaget (med 12 Stemmer mod 7): „Det indstilles til Kommunalbestyrelsen at bemyndige Udvalget til at anmode Arkitekt M. Nyrop om mod et af Udvalget billiget Vederlag at træde i Forbindelse med samme for at forhandle om og eventuelt udarbejde et Projekt for Opførelsen af et nyt Raadhus i København", men da dette

52. Den nordiske Udstilling 1888 set fra Jermers Taarn ved St. Pederstræde. (Ny Rosenborg og Helmershus ikke opførte.) I Mellemgrunden Den franske Kunstudstilling. Efter Fotografi.

Forslag den 24. Juni 1890 laa til Forhandling i Borgerrepræsentationen, var der fra fire af Udvalgets Medlemmer, Murmester Ette, Møbelfabrikant Severin Jensen, Etatsraad Meldahl og Nationalbankdirektør Strøm, henlagt et Ændringsforslag ved Siden af Flertalsforslaget. Dette Ændringsforslag gik ud paa, at Fællesudvalget atter skulde tage Raadhussagen op til Overvejelse, eventuelt ændre Programmet, og derpaa anmode en eller flere Arkitekter om at udarbejde et nyt Projekt, der saa skulde forelægges for Kommunalbestyrelsen. I sytten Aar havde Raadhussagen været brændende; nu skulde Ilden altsaa slukkes, og der skulde fyres op under en ny Ovn. I fem Aar havde Fællesudvalget arbejdet paa Sagens Fremgang; nu skulde det altsammen kastes bort, for at man kunde begynde forfra. Intet Under at Forsamlingens Flertal ræddedes for disse Udsigter. Forslaget blev forkastet, og Flertalsforslaget blev vedtaget med 19 Stemmer mod 8.

53. Formandshammeren fra 1817, der brugtes i den gamle Borgerrepræsentation.

54. Den nordiske Udstilling 1888 set fra Jermers Taarn ved St. Pederstræde. Raadhuset indtegnet paa Plads. Efter Fotografi.

VII. Hvad der derefter skete i Fællesudvalget, ser foreløbig ud som Ragnarok. Guderne kæmper i Mørke, Lynene flammer, Jætterne mylrer frem fra alle Kroge, og Jorden viger bort under Raadhuset. Man slæbte det nemlig paa Papiret fra den ene Ende af det gamle Voldterræng til den anden, fra Løngangsstræde til Vendersgade. Atter fæster man Blikket paa det forlængst opgivne Grønttorv, og Nyrop maatte indtegne Raadhuset her, i Aborreparken og ved Nordsiden af Vesterbros Passage opfører man Raadhuse paa Papiret, og end ikke den gamle By var hellig. Det var selve Nyrop der foreslog at lægge Raadhuset ved Gammeltorv, paa Grunden mellem Torvet og Studiestræde. For at forstaa dette maa man huske, at Nyrop vel havde haft nogle lykkelige Indskydelser, men endnu var han ikke kommet til Klarhed over Raadhuset som en fritliggende, til alle fire Sider afsluttet Bygning. Dernæst gruede han stadig ved Udsigten til Præsentérbakken, og endelig havde den historiske Grund i den gamle By en hemmelig Magt over hans Sind. Et Raadhus, mente han, maatte være sluttet, og helst virke sammen med andre Bygninger, og derfor er den mest fri Beliggenhed ikke den bedste; Pladsen ved Gammeltorv, hedder det videre, med en Parentes, hvis Indhold dog ikke kan bestaa for en streng historisk Undersøgelse, er „vistnok Byens højeste Punkt og gammel historisk Grund (de gamle Raadhuse laa paa Bispegaardens Hjørne og paa Hjørnet af Skovbogade). Her vilde saa være samlet Universitet, Raadhus, Bispegaard og Byens Hovedkirke, og Raadhuset vilde komme til at tage sig prægtigt ud mod Gammeltorv med Frue og Petri Taarne i Baggrunden, og hvilke Rammer vilde Husrækkerne paa Torvet ikke danne for Raadhuset! Siden mod Nørregade, Hukket foran Frue Kirke m. v. vilde ogsaa give interessante Opgaver“. Medens de samtidige Arkitekter i Reglen ikke plagedes af noget Hensyn til deres Bygningers Omgivelser, og foretrak den regelmæssig symmetriske Komposition, har altsaa Hensynet til det bestaaende og Udsigten til et uregelmæssigt Anlæg haft en særlig Tiltrækning for Nyrop, der tilføjer: Pladsen ved Gammeltorv synes jeg maa være begejstrende for enhver Arkitekt. – Forgæves lød Borgmester Borups Stemme, at man vist slet ikke havde Lov til at forhandle mere om Raadhusets Beliggenhed, da den jo engang for alle var blevet fastsat. Dog lidt efter lidt stillede Stormen af og Mørket ophørte, men Magsvejr blev det aldrig mere i Fællesudvalget, uagtet Sagen gik fremad. Der blev nedsat et Underudvalg til at forhandle med Nyrop, og for dettes Medlemmer blev hans Konkurrencearbejde fototyperet. Noget klarede det ogsaa op, da Jul. Thomsen og H. N. Hansen traadte ud af Underudvalget; i deres Sted valgtes Borgmester Jacobi og Meldahl. Jacobi var gunstig stemt for Nyrops Arbejde, og hvorledes man hjalp sig ud over Meldahl skal senere berettes. Den 9. Juli 1891 fik Stadsingeniør Ambt An-

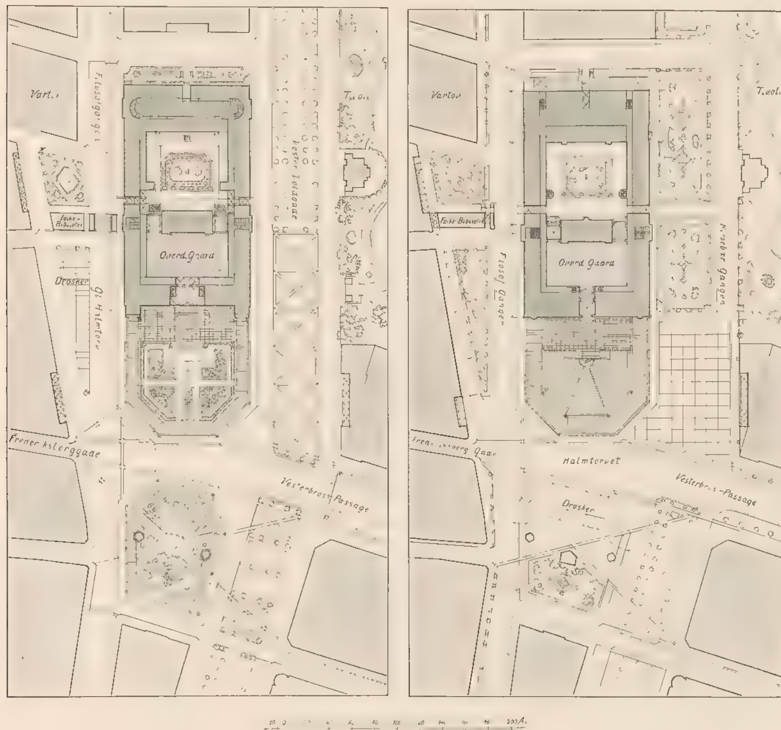
modning om at sætte sig i Forbindelse med Nyrop og udarbejde Forslag til Ingeniørarbejderne vedrørende det nye Raadhus, og i Foraaret 1892 havde Nyrop saa sit tredie og sidste Raadhusprojekt færdigt. Det blev tilgængeligt fra den 8. til den 19. Maj for Underudvalgets Medlemmer i den fordums Administrationsbygning fra Den store nordiske Udstilling, nu Kunstnerens Tegnestue. Det samlede, og af Fællesudvalget godkendte Overslag tog sig saaledes ud: Raadhusbygningen 2,719,548 Kr., Ingeniørarbejder 330,000 Kr., Montering af Raadhuset 241,000 Kr., Statuer 48,000 Kr., Regulering af Terrænget 41,500 Kr., Kedelhuset 98,000 Kr., ialt 3,478,048 Kr. Med 11 Stemmer mod 4 – to Medlemmer var fraværende, og Meldahl gik sin Vej før Afstemningen – vedtog Fællesudvalget den 24. Juni 1892 at indstille til Kommunalbestyrelsen, at Nyrop skulde bygge det nye Raadhus for 3 Mill. Kr. – at udrede af Stadens Laan – i Overensstemmelse med det nu udarbejdede Projekt; et Udvalg paa 3 Medlemmer af Magistraten og 5 af Borgerrepræsentationen skulde under Arbejdets Gang godkende Enkelthederne.

Paa to ualmindelig bevægede Aftener, den 11. og den 18. Juli, blev Raadhusets Skæbne endelig afgjort af Borgerrepræsentanterne. Mindst Bevægelse vakte Sagens finansielle Side, skønt der ogsaa blev rørt ved den. Men naar man betænker, at Raadhuset 1885 endnu stod paa Papiret til højst 1 Mill. Kr., tre Aar efter til 2½ Mill. Kr., og nu med et rundt Tal til 3½ Mill. Kr., medens man ingenlunde lagde Skjul paa, at Sagens Løsning vilde kræve endnu en halv Million, saa maa Finansborgmesterens Indflydelse have været stor, og Medlemmernes Ønske om en smuk Løsning meget levende, siden denne Side af Sagen gik saa forholdsvis glat igennem. Slaget stod for og imod Nyrops Projekt. Først havde Kunstneren selv Ordet i et udførligt, trykt Indlæg. Heri gjorde han Rede for de Rumindskrænkninger, som Projektet viste i Forhold til hans tidligere, og dernæst besvarede han nogle Anker, som Stadsarkitekten og Fabrikejer G. A. Hagemann havde rettet mod hans Konkurrencearbejde. Hagemanns Indvendinger gjaldt Konstruktionen af Halvtaget over Raadhushallen og Mellembygningen, og ved Forandringer i det endelige Forslag mente Nyrop at have forbedret Konstruktionen. Fenger havde, foruden konstruktive, ogsaa „æsthetiske“ Betænkeligheder ved Halvtaget. I sit Svar herpaa fik Nyrop ikke blot Held til at ramme den akademiske Æsthetik, men ogsaa til at antyde sin egen Kunstopfattelse. Fenger, skrev han, „kender hvert Hus i Europa, der har en Historie, og naar man som han sidder inde med en Æsthetik, akademisk opdraget og reguleret ved nøje Kendskab til alle gængse Ytringer paa Bygningskunstens Omraade, saa er det forstaaeligt, at han i Tegninger kan misforstaa og føle *sin* æsthetiske Sans ilde berørt ved nyere Ytringer, som intet rigtigt Forbillede har.“ Dernæst kæmpede han som en Løve for Festsalens Dimensioner, sin Raadhushal, sin Anbringelse af Trapperne, og Tindemurens Højde, og sluttelig gav han nogle Oplysninger om Enkeltheder i Overslaget.

Allerforrest i Kampen mod Nyrops Projekt stod selve Raadhussagens tre ældste Fædre, Prof. Jul. Thomsen og Kammerherre Meldahl, der sammen med Bille for nitten Aar siden havde rejst den i Forsamlingen, og Borgmester Hansen, der fjorten Aar tilbage i Tiden havde frelst den fra Skibbrud.

Borgmester Hansen havde endog oprindelig foreslaaet, at man simpelthen skulde lade Nyrop, hvis Udstillingsbygninger han beundrede, opføre det nye Raadhus; da Nyrop nu i ærlig Holmgang havde besejret sine Fæller, havde Borgmesteren altsaa faaet sit Ønske opfyldt. Men ved Kedelhussagen skilte han sig ud fra den øvrige Magistrat, idet han mente, at Spørgsmaalet foreløbig burde holdes svævende; dog Forsamlingen delte ikke hans Anskuelse og nærede ikke hans Frygt for forøgede Udgifter. Enstemmig vedtog den at skyde Kedelhuset ud fra Raadhuset. Dette, om man vil, knusende Nederlag ændrede naturligvis ikke egenlig Borgmesterens Opfattelse af Nyrops Evner, men han syntes ikke Kunstneren havde været heldig med sit Projekt, og da det 1890 var oppe til Bedømmelse i Borgerrepræsentationen, udtalte han, at da intet af de foreliggende Arbejder var tilfredsstillende, burde man begynde paa ny „og give Arkitekterne større Frihed. Man skulde ikke sige til dem: Vi vil have en Bygning efter dette Program, efter disse bestemte Fordringer, men man skulde sige til dem: skaf os en Perle af et Raadhus.“ Hertil svarede Kayser, at det var let nok at ønske sig en Perle, men hvor skulde man finde den? „Trods de hidtil gjorte Forsøg er Perlen udeblevet.“ Nogen Anvisning havde Borgmester Hansen dog givet i Fællesudvalget, hvor han foreslog at afbryde Forbindelsen med Nyrop og lade Storck bygge Raadhuset,

thi Storck havde virkelig (1886) skaffet Byen en ægte Perle med Abel Katrines Stiftelse, og fra denne beskedne Bygning i en af Københavns hæsligste Bydele er den største og den bedste Part af nyere dansk Bygningskunst udgaaet. Men Storck havde slet ikke deltaget i Konkurrencerne, vilde end ikke være delagtig i Bedømmelsen, fordi han dengang var en erklæret Modstander af al Bygningskonkurrence, og nu for hans Skyld at bryde helt med det vedtagne var dog næppe

55-56. M. Nyrops første og andet Projekt. Situationsplaner.

raadeligt. Borgmesteren foreslog da som en anden Udvej at lade Storck og Nyrop bygge Raadhuset i Fællesskab. Dette Firma var dog vist blevet vanskeligt at etablere.

I det Underudvalg, der skulde forhandle med Nyrop om Udarbejdelsen af det endelige Projekt, fik Borgmesteren Sæde. Her fremsatte han sine Indvendinger mod Nyrops Arbejde. Han syntes, at Murmassen over Hovedstokværkets Vinduer trykkede dem, og at de smaa Vinduer paa første Sal gav Bygningen et fortrykt Udseende; Siden mod Bulevarden var efter hans Mening „umulig"; først senere fik Kunstneren Lejlighed til at arbejde den igennem. Festsalens Dimensioner var ikke gode, og Raadhushallen burde stryges. Dog troede han stadig, at Nyrop var den rette Mand, naar han vilde omarbejde sit Projekt efter Borgmesterens Anskuelser. Da Nyrop, som

havde Udvalgsflertallet i Ryggen, ikke kunde gøre dette, traadte Borgmesteren ud af Underudvalget. Det var derfor en Smule ondskabsfuldt af Borup, naar han til Hansens Indvendinger 1892 i Forsamlingen bemærkede, at Borgmesteren havde haft Lejlighed til at komme frem med sine Anker og Forslag i Underudvalget, thi hertil svarede Borgmester Hansen med Rette, at det havde han ogsaa gjort, men man havde ikke taget Hensyn til dem.

Medens Nyrops Forsvarere var indbyrdes fuldt enige, og med Begejstring fylkede sig om ham og hans Raadhus, svækkede det noget hans Modstandere, at de tre vældigste iblandt dem nok var enige om at fælde ham, men indbyrdes var højst uenige om, hvad de vilde gøre, naar de havde faaet Bugt med Utysket. Hvis Sejren var bleven deres, var de utvivlsomt gaaet løs paa hinanden. Dog holdt Prof. Thomsen og Kammerherre Meldahl tappert ud til det sidste. De forlangte nemlig udtrykkelig tilført Protokolen, at de havde stemt *imod* Nyrops Projekt, og ønskede saaledes at mindes i Historien som Modstandere af Nyrops Raadhus.

To Aar tidligere havde Prof. Thomsen dog affattet den Indstilling, hvorved Fællesudvalget blev bemyndiget til at træde i Forbindelse med Nyrop om det endelige Projekt til Raadhuset, og han blev valgt ind i Underudvalget. Her fremlagde og forklarede han den 21. Februar 1891 en Plan, han selv havde udarbejdet, ikke blot til selve Raadhuset – som en firfløjet Bygning udenom en aaben Gaard , men ogsaa til Ordning af Omgivelserne. Da der jo ikke ret godt kunde være Tale om at benytte den navnkundige Kemiker som egenlig Arkitekt, og da Nyrop - stadig med Flertallet i Ryggen - ikke mente at kunne gaa ind paa hans Tanker, traadte ogsaa han ud af Underudvalget. Men Spot fulgte paa Utak, thi da Raadhussagen var til Afgørelse, hævdede Ingeniør Hammerich, at det ikke var rigtig naar Thomsen ansaa Nyrop for aldeles umulig som Arkitekt, men ganske vist bøjede han sig ikke for enhver Indvending, og tilføjede han med en for alle Medlemmerne let forstaaelig Hentydning - „lægger Bygherren for megen Tvang paa Arkitekten, kommer han ogsaa til at bære Ansvaret for Manglerne ved Arbejdet, og der kommer et forkvaklet Resultat. Herpaa havde man kun altfor mange Eksempler; som et af frisk Dato kunde vistnok nævnes Polyteknisk Læreanstalt“. Udvalgets Flertal havde ikke misbrugt sin Myndighed saadan, men man havde indrømmet Nyrop Frihed.

Kammerherre Meldahls Angreb fik en særlig virkningsfuld Baggrund derved, at det saa at sige fremtraadte som hans kommunale Testamente; han var nemlig i Færd med at trække sig ud af Kommunalbestyrelsen. Derfor, sagde han, havde han fundet det rigtigt at udtale sin Overbevisning fuldt ud i Aften, da han ikke troede senere at faa Lejlighed dertil. Dog det der var gaaet forud svækkede unægtelig Virkningen af hans Tale. For tre Aar siden havde Meldahl foretrukket V. Kochs Raadhusskitse for Nyrops, medens Underudvalgets Flertal indstillede Nyrops til første Præmie. Da Meldahl imidlertid var Fællesudvalgets eneste akademisk uddannede Arkitekt, sluttedes der et Kompromis, saa at Nyrops og Kochs Skitser blev sat paa lige Fod. Senere hen, da man havde lavet et Udkast til Programmet for den afgørende Konkurrence, stillede Meldahl en Række Ændringsforslag. Nogle af disse Ændringer var af udelukkende formel Art, andre, som Forslaget om at sætte Raadhusets Byggesum til 3 Mill. Kr., kunde dengang ikke antages af diplomatiske Grunde, og atter andre, som Tilføjelsen, at der vilde blive tilkaldt tre Kunstnere som Meddommere, havde det jo tidligere vist sig, at Fællesudvalget ikke var i Stand til at opfylde. Men intet af Meldahls Ændringsforslag berørte Programmets Kærne. Det maa derfor have været noget overraskende for Fællesudvalgets øvrige Medlemmer, at da Programmet sluttelig kom til Afstemning, erklærede han, at han ikke kunde tiltræde det. I og for sig var dette naturligvis en ærlig Sag, men naar Meldahl var imod selve Grundlaget for alt videre Arbejde, laa det nær at antage, at han da vilde træde ud af Fællesudvalget; dette skete dog ikke, hvorvel han for Fremtiden ikke mere kom tilstede ved Udvalgets Arbejdsmøder. Men derfor døde han dog ikke i Synden. Først havde han den Tort, at hans foretrukne Projekt, V. Kochs, slet ikke blev indstillet til nogen Belønning ved den afgørende Konkurrence; vel føjede man ham, idet man sluttelig tildelte det en mindre Præmie, da man jo i første Omgang delvis havde gjort sig til hans Medansvarlige, men det var ogsaa sidste Gang, der blev vist ham nogetsomhelst Hensyn. Fra nu af blev han behandlet som en Desperado, hvem man ikke skyldte, og som visselig heller ikke selv gav, Pardon. Da i 1890 Under-

udvalget nedsattes til at træde i Forbindelse med Nyrop, blev han, der stadig var Fællesudvalgets eneste Arkitekt, slet ikke indsat deri, og først da Jul. Thomsen og H. N. Hansen havde trukket sig tilbage, kom han ind. Dog var man saa forsigtig ikke at tilsige ham til noget Underudvalgsmøde, før hele Sagen var klappet og klar, hvorover han da ogsaa offenlig beklagede sig i Forsamlingen. Han havde i halvandet Aar været Medlem af Underudvalget, sagde han, men var aldrig blevet tilsagt til noget Møde før forleden Dag, da der forelaa et fuldt færdigt Forslag fra Flertallets Side. At dette dog ikke var en unødig Foranstaltning ses af Meldahls trykte Betænkning, hvori det bl. a. hedder: Det foreliggende af Hr. Arkitekt Nyrop udarbejdede Projekt har ikke de ydre Former, man i vor Tid bør fordre ved et Raadhus i Landets Hovedstad. Endvidere er der ikke i det, der vedrører de væsenlige Dele af Planen, Vestibulen, den overdækkede Gaard med omliggende Korridorer og Hovedtrapperne, opnaaet den naturlige, enkelte, praktiske og smukke Løsning, som uafviselig bør kræves i et Bygningsanlæg som det foreliggende.

57. Første Afdelings Borgmesterværelse i det gamle Raad- og Domhus.

Til dette mer end antydede dog Borgmester Borup, at Meldahls Anskuelser ikke udelukkende var bestemte af kunstneriske Hensyn. Naar Meldahl mente ytrede Borgmesteren , at man efter Flertallets Forslag ikke vil faa et Raadhus, som er København værdigt, var det „stærke Ord overfor Udvalget og Arkitekten, men de var vel ikke saa alvorlig mente.“ Unægtelig var dette en Smule nærgaaende, men naar man sammenstiller Meldahls eget tidligere Forhold under Raadhussagen med hans nuværende, faar Borups Ord dog en vis Berettigelse. For nitten Aar siden havde Meldahl hævdet, at Repræsentanterne „sætter Helbredet til i Komitéværelset saa vel som i Forsamlingssalen“; nu hed det med sand Dødsforagt, at de Forhold, hvorunder man arbejdede, var ikke saa afskrækkende, at man ikke skulde kunne holde det gaaende et Aar endnu. Det var endvidere Meldahl, som først havde fremsat Tanken om Repræsentationslokaler, og som havde ønsket, at Byggesummen skulde forhøjes; nu, da han havde opnaaet begge Dele, var hans væsenligste Indvending mod Raadhushallen den, at den vilde blive for smuk. Nyrop havde i sit Indlæg hævdet, at der vanskelig skulde findes en lignende Hal Nord for Alperne. „Noget saadant, sagde Meldahl, havde aldrig været Programmets Mening.“ Arkitekten maatte „have kunnet finde en billigere og naturligere Løsning.“ Intet Under derfor at Meldahls Ord hine to mindeværdige Aftener havde mere Spids end Vægt.

Forrest i Kampen ved Nyrops Side stred Borgmester Borup, og dækkede Arkitekten med sit store Skjold. Med dødbringende Virkning anvendte han samme Kampmaade som den gamle

Ben Akiba i Uriel Acosta. Naar Modstanderne stormede frem mod Nyrop, og stablede Indvending paa Indvending, lød hans Ord: *Es war alles da*. Atter og atter havde Fællesudvalget i de syv Aar, det havde arbejdet, drøftet de forskellige Indvendinger, og Forsamlingen maatte derfor have en egen Fornemmelse af Tryghed, naar Nyrops Forslag alligevel, trods alle de haarde Ord, som lød om det, og som nok kunde bringe øjeblikkelig Forvirring i Rækkerne, havde faaet Flertal for sig i Udvalget. Med Rette har man kaldt Borup for Raadhusets Fader, og ingensinde har han taget sin faderlige Haand bort fra Nyrops Bygning.

Frem mod Hagemann og Jul. Thomsen skred Ingeniør Hammerich, og optog Kampen paa det tekniske Omraade; mod Strøm, der atter vilde have Sagen vist tilbage til Udvalget, stred

58. Borgerrepræsentationens Udvalgsværelse i det gamle Raad- og Domhus.

Kayser, som paaviste, at dette kun vilde blive en Svikmølle, thi den vilde atter vende tilbage til Forsamlingen med ganske det samme Flertal og det samme Mindretal. Dog størst Opmærksomhed vakte det, at Arkitekt V. Koch stod op og fældede sin Lanse mod Meldahl, thi han kom derved i Dyst med selve den Mand, der havde foretrukket hans Skitse fremfor Nyrops, og han brød sin Lanse for det Arbejde, som han selv havde været lige ved at besejre. Han indrømmede, at da han selv havde syslet med Raadhuset, havde han i Begyndelsen haft vanskelig ved at gaa ind paa andres Tanker om den samme Sag. Nyrops Projekt havde ogsaa først blot fyldt ham med Forundring, men Forundringen var efterhaanden blevet til Beundring, og i varme Ord hyldede han ridderligt sin lykkeligere Medbejlers Arbejde. Hans Tale maa have gjort et betydeligt Indtryk paa Forsamlingen, thi Overretssagfører Fr. Hartmann rejste sig og følte sig beføjet til at takke ham, fordi han baade nu og tidligere havde talt efter sin Overbevisning som Kunstner; en særlig Tak skyldte man ham for hans Ord i Aften, der mulig hos tvivlraadige Medlemmer havde aabnet Øjet for, at naar man staar overfor et saa stort og smukt Arbejde som Nyrops, burde man ikke hænge sig i Enkeltheder, men overlade Kunstneren Bearbejdelsen af dem.

Der er ingen Grund til her at gentage de Indvendinger, som gjordes mod Nyrops Arbejde, thi som det rigtig blev sagt: der gives ikke det menneskelige Værk, paa hvilket der ikke kan gøres

Udsættelser. Hvad der imidlertid giver disse to Juliafteners Forhandlinger en blivende historisk Betydning, er dette, at her tørnede en ny Opfattelse af Bygmesterens Opgave for første Gang i Dagens fulde Lys for Offenligheden sammen med den ældre vedtægtsmæssige. Det saa naturligvis baade Meldahl og V. Koch, men rigtignok med forskellige Øjne. Naar en Undermaaler (ein *Quidam*) ikke vil tage Lære af Fortiden – sagde Meldahl med en Hentydning til et Goethe'sk

59. Borgerrepræsentationens Forsamlingssal i det gamle Raad- og Domhus.

Epigram –, saa blev han „en Nar paa egen Haand", hvorimod Koch troede, at en Bygning efter Nyrops Forslag „vilde staa som et virkeligt Led i Arkitekturens Udvikling."

Til bedre Forstaaelse af, hvorom Sagen egenlig drejede sig, maa det for en Gangs Skyld være tilladt at fremdrage et Par Ytringer, der faldt udenfor den egenlige Scene, bag ved den, nemlig i Fællesudvalgets sidste Møde under den afsluttende Forhandling om Nyrops endelige Projekt. Her sagde Meldahl, at han ud fra tredive Aars Erfaring kunde forsikre, at Nyrops Arbejde vilde være blevet kasseret ved Kunstakademiets Arkitekturskole. Heri havde Meldahl, der den sidste Menneskealder havde været Akademiets egenlige Leder, utvivlsomt Ret, om det end ikke ubetinget tjener til Ros for vedkommende Skole, men lige saa rigtigt var det Svar, der gaves af nuværende Justitiarius P. Koch: Naar Meldahl ikke kan sympatisere med Nyrops Arbejde, maa Grunden søges deri, *at de repræsenterer forskellige Retninger.*

Hidtil havde Parolen for det 19. Aarhundredes danske Bygningskunst lydt saaledes: vælg et Motiv fra en historisk afsluttet, stedlig begrænset Stilart, og gennemfør din Bygning over dette

Motiv. V. Koch, der selv var udgaaet fra Akademiet, kendte meget godt Parolen. For en Snes Aar siden vilde man have set ganske anderledes paa en Tegning som Nyrops, sagde han, thi man vilde have krævet en bestemt Stil. Selv havde han ogsaa i sine Forslag bøjet sig for dette Krav. Men naar han tilføjer: „vor Tid er ikke saa akademisk“, var dette dengang dog næppe mere end et fromt Ønske. Gamle C. F. Hansen havde taget sine Motiver fra romersk Arkitektur og den deraf afledede italienske Klassicisme i det 16. Aarhundrede, senere hen i Tiden havde man ogsaa optaget Motiver baade fra romansk og gotisk Middelalder og fra den italienske Renaissance, men kun de færreste Arkitekter forstod at forme de fremmede Motiver efter deres Ønske og Bygningens Formaal, saaledes som Herholdt har gjort ved Nationalbanken og Universitetsbiblioteket. De fleste krøb i den historiske Stil som en Dreng i en Ridderrustning, og forsvandt selv helt bag det blanke Harnisk. Ved Akademiet lærte de udmærket at tumle de forskellige Stilarter; det var nu engang Akademiets Opgave; men de glemte ikke denne Lære senere hen ude i Livet. Derfor byggedes der hele Landet over snart i den ene, snart i den anden Stil, men hvorfor just denne Bygning talte dette historiske Stilsprog var i Reglen ikke saa let at afgøre, og endnu vanskeligere var det at faa fat i Manden og Kunstneren bag Stilen.

Dengang beherskedes København af den nyfranske Renaissance, saaledes som den havde udviklet sig i Paris under det andet Kejserdømme. Med Stolthed kunde man pege paa, at saadan som der byggedes paa Gammelholm og i Voldkvarteret, saadan byggedes der hele Europa over, fra Wien til London, fra Neapel til Stockholm. Den Stil kunde nu hver eneste københavnsk Murmester paa sine Fingre. Men hvorfor just fredelige københavnske Borgere skulde bo i Huse, der mindede om ridderlige og krigerske franske Renaissance-Slotte, dette Spørgsmaal tænkte ingen paa at besvare. Naar vi blot fulgte saa nogenlunde med, naar den Fremmede, der besøgte Byen, ikke saa andet end en europæisk Maske, saa var alt godt. Heller ikke opholdt man sig over, at Forbilledet var Bygninger af huggen Sten, som kummerlig eftergjordes i tarvelig Cementpuds.

Nyrop havde nu begaaet den utilgivelige Fejl ikke at gennemføre sin Bygning i en historisk og stedlig afsluttet Stilart. Han havde benyttet Motiver fra italiensk Gotik, som endnu den Dag idag staar paa Smagens sorte Tavle, og han havde taget et Motiv fra dansk Bygningskunst i Reformationsaarhundredet. Men endnu mere utilgiveligt var det dog, at han havde sprængt de historiske Stilarter og prøvet paa at være sig selv, eller rettere: saa fint og inderligt havde han lagt sig den givne Opgave paa Hjærte, at der var kommet noget ganske personligt frem, der slog hans Kammerater med Beundring. Derfor lød det fra Akademikerne: Han vil ikke spinde, gnistre og lægge Æg, derfor skal han kanøfles. Naar man saa paa Tegningen, sagde derimod V. Koch, var det vanskeligt at sige, i hvilken Stil Bygningen er holdt; de middelalderlige Former var kun tildels benyttede som Forbillede, thi de var selvstændig opfattede. Man kunde heller ikke her tale om Renaissancestil, men Arkitekten havde fremdraget Momenter af forskellige Stilarter og benyttet dem paa en personlig Maade. *Stilen maatte siges at være Nyrops egen Stil og intet andet.* Men saa fremmed var man dengang i Almindelighed for Tanken om, at en Bygmester ligesom enhver anden Kunstner kunde vove at være sig selv, at Raadmand Abrahamson saa smaat tillod sig at harcelere over „den Nyropske Stil“.

Ser man bort fra det i Meldahls Ord, som Borgmester Borup ikke troede var alvorlig ment, saa ser man ogsaa, at hans Hovedanke mod Nyrops Bygning var, at den ikke var akademisk. Han havde derfor i sin Tid foretrukket Dahlerup-Møllers Projekt for Nyrops, og han troede nu, at Bygningens Langsider vilde virke som „en Sammenstykning“ eller, som han sagde i et Udvalgsmøde, som „et Pakhus“, fordi de ikke havde noget klassisk Forbillede. Raadhushallen krævede han efter Højrenaissancens Forbillede omgivet med aabne Arkader og Gallerier, og efter det samme Forbillede burde Forsalen med Trappeanlæggene være trukket frem som et Hovedmotiv; nu „maa man gaa en 60 Alen frem og en 60 Alen tilbage for at naa de Rum, man søger.“ Naar de unge Arkitekters mangeaarig Lærer endelig hævdede: „Historien viser, at der gaar Aarhundreder med for at give det Nye, der fremkommer, den rette Gestus, en Holdning og et Udtryk, hvorved det bliver levende og naturligt“, saa er Følgesætningen den: Put jer derfor i den gamle Rustning, Børnlille, det er det sikreste.

Hvad Fremtiden saa for Resten vil dømme om Nyrops Bygning, maa man huske paa, at da den kom frem paa Papiret, blev den af en af hans redeligste og bedste Fagfæller hilset som „netop noget Tidssvarende, noget, Alle længtes efter.“ Nyrops unge Tegnere, der overværede Forhandlingerne, begyndte vel iøvrig at længes efter Afslutning. Da Projektet var blevet vedtaget med 28 Stemmer mod 8, skyndte de sig ud til Kunstnerens Bopæl paa 3. Sal i Bredgade Nr. 58, hvor de saluterede Mester med Champagneproppernes Knald.

60. Skiltet fra M. Nyrops Tegnestue ved Vesterbros Passage.

61. Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Nordvest over København med Helligaandskirkens tidligere Spir. Efter Fotografi fra 1873.

VIII. Efter denne Sværdtid fulgte nu en lang Række rolige Arbejdsaar. Skønt Medlemmerne af det nedsatte *Raadhusudvalg* idelig skiftede, saa at der af de oprindelige tilsidst kun var Højesterets Justitiarius P. Koch tilbage som ekstraordinært Medlem, var Samarbejdet mellem Udvalget, der hæftede for Bygherren, og Bygmesteren dog bestandig det lykkeligst mulige. Og Kunstneren, der saa længe havde været spændt paa Pinebænken, kunde nu lægge tolv af sine kraftigste Manddomsaar ind paa Løsningen af en stor Opgave, den største der er stillet nogen dansk Bygmester siden C. F. Hansens Dage. Hvad kan et dødeligt Menneske vel forlange mere?

Men det var ikke blot en stor Opgave, Kunstneren havde for sig, det var ogsaa en *god* Opgave. Han skulde ikke, som C. F. Hansen, bygge i Kraft af et Kongebud; han skulde bygge, fordi hans Medborgere ønskede og krævede det. Hans Værk skulde saa at sige være Kronen paa det borgerlige 19. Aarhundrede. Saa stærkt følte han sig ofte under Arbejdet baaret af sine Landsmænds Velvilie og gode Ønsker, at han undertiden – som han sagde kunde ængstes for den Stund, da Bladet vilde vende sig. Og endelig: Medens dansk Billedkunst allerede forlængst, med H. V. Bissen og Marstrand, havde talt dansk, havde Bygningskunsten i Danmark hidtil ikke ret vovet at udtrykke sig paa Modersmaalet. Nyrops Raadhus skulde blive det første store Bygningsværk i Danmark, hvormed dette Vovestykke blev gjort.

I Raadhusudvalgets første Møde (13. Oktober) blev Kommunens Forhold til Arkitekten ordnet. Han skulde for sit Arbejde i alt have 60,000 Kr., idet man gik ud fra, at Raadhusets Opførelse vilde tage seks Aar fra den 1. Januar 1893 at regne; da denne Beregning senere viste sig at være urigtig, fik Kunstneren aarlig 10,000 Kr., indtil Raadhuset blev færdigt. Konduktør ved Raadhuset blev Arkitekt Emil Jørgensen, Beregner af Konstruktionerne Arkitekt Theodor Hirth.

Allerede om Efteraaret 1892 blev der opsat et Plankeværk om Arbejdspladsen, og den 9. December blev Bygningens fire Hjørner afsatte, for at man kunde tage fat paa Grundgravningen. Næste Dag blev saa det første Spadestik gjort. Hele Vinteren blev der nu kørt Jord bort fra Pladsen, og først den 21. Juni 1893 var Grundgravningen endt. Da var der i alt bortkørt 21,421 Læs. Dybest ned gik man under det store Østtaarn; dets Fod ligger 9 Al. 6" under Gadelinien, 3 Fod under daglig Vande. I Udvalgsmødet den 27. April blev Funderingsarbejdet bortgivet. Betonen til Fundamentet blev støbt af Cement fra Quistorp i Mecklenburg, skarpt Betongrus fik man fra Sydenden af Amager, Ralsten (Singels) navnlig fra Hedehusene og Stevns. Den 29. Maj begyndte man at lægge Beton til Baghuset, den 22. November var hele Raadhuset vel funderet, efterat der

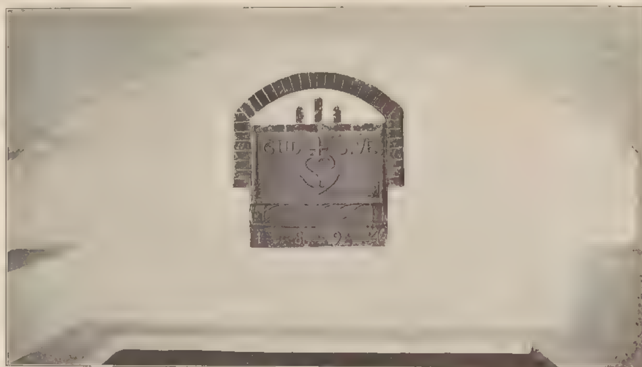
62. Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Nordøst over København med Frederikskirkens Kuppel. Efter Fotografi fra 1890.

var støbt 195,575 Kubikfod (hvoraf alene til Taarnet 30,875). I Løbet af Efteraaret kørte det ene Vognlæs Mursten efter det andet ind paa Byggepladsen. Fra Frederiksholms Teglværk kom de 400,000 haardtbrændte Sten (Klinker), der skulde anvendes til særlig belastede Konstruktioner, fra Sølyst ved Nivaabugten 14 Millioner flammede Sten, hvoraf særlig udsøgte mørkt flammede anvendtes til det indvendige, synlige Murværk; endelig leverede Møllegaards Teglværk ved Lyngbyvejen 1 Mill. 90,000 Stykker røde, haandstrøgne Sten til Bygningens Ydermure og Gaardsider. Og i Oktober Maaned antoges de bornholmske Stenhuggere Mogensen & Fagerlunds Tilbud paa Levering af den hugne Granitsokkel til hele Bygningen; det skulde naturligvis være god, sund Granit uden Skører og Vildkløver eller Lapninger. Til Ydersiderne kom den fra Rønne, til den aabne Gaard fra Allinge.

Dette er de tørre Kendsgerninger. Af Emil Jørgensens Dagbog, den hemmelighedsfulde „sorte Bog“, som var vel kendt af alle, der kom i nøjere Forbindelse med Raadhuset, ser man, hvor megen Vægt der lagdes paa, at disse gode, danske Byggeemner, Graniten og Teglen, blev saa udsøgte som vel mulig. Ikke blot rejste Nyrop eller Jørgensen selv ud til Teglværkerne, og senere ogsaa til Stenbrudene, for personlig at undersøge Forholdene, men ogsaa naar Stenene inde paa Byggepladsen viste sig ikke ganske at svare til Fordringerne, blev de ubarmhjærtig kasserede, og Leverandørerne fik deres Næser. I Dagbogen hedder det eksempelvis: 24. Aug. 1893. En Del af de fra ... ankomne flammede Sten viser sig kalksprængte. 29. Aug. 1893. Ved Sortering af 1000 Stkr. lysflammede og 1000 Stkr. rødflammede Mursten fra ... Teglværk viser det sig, at der er henholdsvis 32 Stkr. og 13 Stkr., som er sprængte af Kalk. Brev afsendes til ... desangaaende. 9. Sept. 1893. I den forløbne Uge har en Svend fra Murmester Hasforth muret forskellige Prøver af Murværk, dels med flammede Sten alene, og dels i Forbindelse med røde Sten. 10. Okt. 1893. Brev til ... om, at de flammede Sten fra ... Teglværk ikke er tilfredsstillende, idet der findes mange røde Udskudssten imellem, som er af en sandet sprød Masse. Sikkert har ogsaa andre samtidige Arkitekter ønsket at faa saa gode Byggeemner som vel mulig, men her ved Raadhuset, hvor det drejede sig om Millioner af Mursten og Smaabjærge af Brudsten, kunde Fordringerne stilles med et saadant Eftertryk, at det maatte spørges ud over det hele lille Rige. Utvivlsomt er det da ogsaa, at det Opsving i hvert Fald paa Teglbrændingens Omraade, som vi har været Vidne til i de sidste Aar, daterer sig fra Raadhusets Bygningstid.

Næste Aar (1894) bortgaves først det øvrige Stenhuggerarbejde til Bygningen, i Granit, Kridtsten fra Stevns og Sandsten, dernæst Murerarbejdet, og endelig Leveringen af Jernbjælker, Dra-

gere og Jerndøre. Ved Middagstid den 28. Juli – hændelsesvis Kronprins Frederiks Sølvbryllupsdag – nedlagdes i al Stilhed Raadhusets Grundsten. Den findes dybt nede i Mørket i Taarnets underste Kælderrum indenfor Fundamentets Aftrapning ud til Vestervoldgade, og den er et Stykke Sokkelsten, hvori Ordene GUD GIVE er indhuggede til begge Sider af de forenede Tegn for Tro, Haab og Kærlighed; paa en anden Sten derunder staar Aarstallet 1894. I Hulrummet bagved blev der nedlagt en Glaskapsel med et Dokument, hvorpaa er skrevet Navnene paa Medlemmerne af den daværende Kommunalbestyrelse og af Raadhusudvalget, Arkitektens, Konduktørens, Beregnerens, Tegnernes, Ingeniørens og hans Medhjælperes Navne, samt følgende Slutning: *Murarbejdet ved Forbygningen udføres af Murmestrene C. V. R. Licht og F. I. Elsner med Mursvend P. F. H. Krone som Formand. Murarbejdet ved Bagbygningen udføres af Murmestrene N. O. Myn-*

63. Grundstenen i Københavns Raadhus.

ster og H. O. Rasmussen med Mursvendene C. A. Hansen og H. P. C. Philipsen som Formænd. For Tiden arbejder 60 Mursvende, 10 Lærlinge og 60 Haandlangere.

·S·D·G·

Glaskapselen – hedder det i Emil Jørgensens Dagbog – blev nedlagt af Murmester Axel Broe, som sammen med H. Chr. Berg har Kridtstensarbejdet paa Raadhuset; derefter blev Rummet bag Graniten tilmuret af de tre Murformænd paa Bygningen. De fire Murmestre henlagde derefter hver en af Stenene i det røde Baand over Graniten, og over dette hensatte Arkitekt Nyrop den midterste af de taarndannede Sten, Arkitekt Emil Jørgensen højre og Arkitekt Th. Hirth venstre Sidesten.

Forøvrig er at berette, at inden Aaret randt ud, og Frosten stansede Arbejdet, var Stueetagen opmuret hele Bygningen rundt, desuden var de fleste af Granitsøjlerne til første Sals Vinduer i Forbygningen og en enkelt Granitsøjle til Raadhushallens Buegang ankommet. Da Nytaarsnyet tændtes, tog Frosten fat; det blev en haard og langvarig Vinter. Først i de allersidste Martsdage kunde man gaa i Gang med at mure igen, og uagtet det ind i April Maaned frøs godt om Natten, muredes der dog med fuld Kraft. I de stille og døde Vintermaaneder var dog Tømmerarbejdet til Bagbygningens Tage blevet udbudt, og samtidig var en Del Granitarbejde blevet bortgivet. Desuden blev Hovedindgangens store Granitbue opstillet.

Jyden og Billedhuggeren Anders Bundgaard havde allerede fra 1893 været knyttet til Raadhuset, og med sin Model til Topstykket over den ene Hjørnebænk (afleveret 13. Jan. 1894) vandt han Bygmesterens Hjærte. Han gav sig nu i Lag med at modellere en Række Hoveder til Solbænkene under første Sals Vinduer, dels efter Mænd, der var knyttede til Raadhuset, dels ud af

sin egen Fantasi. Disse Hoveder blev saa huggede i Granit hos Brodersen & Bistrup i Rønne, og opsatte i Maj Maaned 1895. Naar man læser de efterfølgende Øgenavne, der stammer dels fra det bornholmske Stenhuggerværksted, dels fra Nyrops Tegnestue, maa man huske paa, at Stenhuggervirksomheden fra gammel Tid har Ord for at fremme sin Mands gode Humør, og man vil se, at Nyrops unge Tegnere heller ikke hang med Næbbet. Begynder man fra Gavlen mod Tivoli og gaar Forbygningen rundt, ser man denne Række Hoveder: Naalemageren, Bankbudet,

64. Grundgravning og Fundamentering ved Raadhusets Bagbygning.

Onkel Jørgen, Kællingen, Smeden, A. Fussing, Landsknægten, Emil Jørgensen, Bistrup, Brodersen, Smeden, Bankbudet, Kællingen, Lillienborg, Onkel Jørgen, Landsknægten, Elsner, C. Licht, A. Bundgaard, Smeden, K. Ludvigsen, Landsknægten, Kællingen, Lillienborg, Naalemageren og N. C. Christensen. Skønt der, som det vil ses, ialt er 26 Hoveder, har man dog ladet sig nøje med 16 forskellige. I den aabne Gaard træffer man blandt gamle Kendinge enkelte nye Hoveder. Gaar man fra Trappetaarnet paa Bulevardsiden langs Mellembygningens Bagside hen til Trappetaarnet paa Voldgadesiden, ser man følgende Hoveder: Landsknægten, O. Mynster, Onkel Jørgen, Bankbudet, V. Schmidt, Fløjtekarl, H. Koch, Lillienborg, Kællingen, Rasmussen og Smeden —, ialt altsaa fem nye Hoveder.

Idet den Bemærkning maa forudskikkes, at Billedhugger Thomas Bærentzen er Fader til „Kællingen“ og „Smeden“, skal der forsøges en ganske kort Kommentar til disse forskellige Benævnelser. Enkelte er dog saa let gennemskuelige, at en Forklaring strengt taget er unødvendig, andre kræver nogen Forudsætning, inden Forklaringen kan slaas fast, og atter andre er omgivne af et saadant Slør af Gaadefuldhed, at man rettelig bør overlade Forklaringen til fremtidige Forskeres Skarpsind. Hvem Emil Jørgensen og A. Bundgaard er, behøver næppe at siges; at Bistrup og Brodersen er Lederne af de forenede Stenhuggerier i Rønne, Elsner og Licht Forbygningens,

ARKITEKT EMIL JØRGENSEN.

NAALEMAGEREN.

KÆLLINGEN.

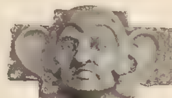

BILLEDHUGGER A. BUNDGAARD.

O. Mynster og Rasmussen Bagbygningens Murmestre, giver sig selv. A. Fussing, K. Ludvigsen, N. C. Christensen, V. Schmidt og H. Koch er Nyrops Tegnere, der saaledes, dog ingenlunde paa en særlig flatterende Maade, er blevet forevigede. „Naalemageren" mentes at ligne en Mand af denne Profession i Rønne, Fløjtekarl den bekendte københavnske Original (Kattentid), og Lillienborg er Byggepladsens stærkt paaskønnede Portner. Han naaede ikke at se den Bygning færdig, hvorom alle hans Tanker drejede sig; han døde Natten til den 4. Maj 1897. Men lige til det sidste førte han en Dagbog, der mest handler om Vind og Vejr. Imidlertid var hans Sind dog ikke ganske utilgængeligt for mere højtidelige Stemninger; det ser man saaledes af de Ord, han den 31. December 1894 har betroet Bogen: „Det er Idag den sidste Dag i Dette Aar og Vi kan med Glæde see tilbage paae den Tid som er Gaaet, omenskønt Murerarbeidet, først paabegyntes i Miten af Juni Maanet, er Dette dog skredet rask Fremad, Gid Det næste Aar 1895 vil være Os ligesaa Gunstig, med Dette Ønske, byder jeg Alle, som jeg i det forgangne Aar har staaet i Faarhaald til. Et Glædeligt Nyt-Aar." Lillienborgs gode Ønske for Raadhuset i det kommende Aar gik i Opfyldelse. I 1895 skød Bygningen mægtig i Vejret. Da Dagene atter blev korte, var Bagbygningen kommet under Tag; tilbage stod kun at afdække Tinderne og opsætte Hjørnetaarnene. I Mellem- og Forbygningen var man naaet op over anden Sal. Men der var ogsaa blevet arbejdet med fuld Kraft; enkelte Septemberdage havde der været ikke mindre end 226 Mand paa Pladsen. Naturligvis var Arbejdslysten ikke alle Dage lige stor. Murerne i Forbygningen stanser Arbejdet ved Middagstid – hedder det i Jørgensens Dagbog under 29. Juli –, da de vil tage i Skoven; og under 26. August: Murarbejdet er idag stanset paa Bagbygningen, da Arbejdsfolkene ikke har Lyst til at tage fat. Grunden til deres Ulyst viste sig senere at være den, at de vilde have deres daglige Arbejdsløn forhøjet til seks Kroner.

Der løb dog endnu adskilligt Vand i Stranden, inden Københavns Borgere kunde danne sig nogen ret Mening om den Bygning, der voksede frem bag Stilladsernes Net. I den stille Frosttid, Januar 1896, blev Tømmertaget til Forbygningen og Jerntaget over Raadhushallen

PORTNER LILLIENBORG.

BANKBUDET.

SMEDEN

LANDSKNÆGTEN.

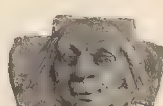

FRA FORHUSETS KARNAPER.

ARKITEKT A. FUSSING

MURMESTER C. LICHT.

ARKITEKT K. LUDVIGSEN.

ONKEL JØRGEN.

65. Masker under første Etages Vinduer i Forhuset og under Forhusets Karnaper
Her gengivne efter Gibsmodellerne.

CHR. BISTRUP.

ARKITEKT N. C. CHRISTENSEN.

MURMESTER ELSNER.

ANDERS BRODERSEN.

LILLIENBORG. GRANIT.

BANKBUDET. GRANIT

SMEDEN. GRANIT.

FLØJTEKARL.

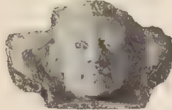

FRA FORHUSETS KARNAPER.

udbudt. Tømmermesteren paa Bagbygningen, Oscar Køhler, fik ogsaa Arbejdet paa Forbygningen, heri indbefattet det store Taarn, og Anker Heegaard overtog Leveringen af Jerntaget. Omtrent ved samme Tid blev de 19 Granitsøjler stillede paa Plads i Raadhushallens Søjlegang, og omkring Midten af Marts kunde man atter begynde at mure. Efterat Buefrisen var blevet opmuret, blev Tagdækningsarbejdet udbudt. Det blev overtaget af samme Mand, der havde haft det paa Bagbygningen, Blikkenslager Hannibal. De vigtigste Mærkepunkter i dette Aar er ellers, at Bagbygningens Hvælvinger opføres, at Taget lægges paa Forbygningen udenfor Tindemuren, og paa Mellembygningen, at Jerntaget samles og opstilles over Raadhushallen, og at Tømmerspiret rejses over Duetaarnet; dette skyder op paa det vanskelige Sted, hvor Forhusets Tinder brat styrter ned mod Baghusets, og maskerer dette Fald. Den ottekantede Underdel, prydet med en Rundbuefrise og med Kridtstensblindinger, fortsætter sig over den kobbertakte Kuppel i et øverste, cirkelrundt Afsæt, der bærer det kegleformede, ligeledes kobbertækkede Spir. Som det fremgaar af Snittet (set mod Øst) paa næste Side, bor Raadhusduerne i Taarnets øverste Del, og dette Dueslag faar Lys gennem Gluggerne oppe i Tamburen, og som det ses af Cirklerne paa Plan I-K har hvert Duepar to Reder; den samme Plan viser ogsaa de seks mod Syd vendte Flyvehuller, der er ordnede to og to. Paa Plan G-K er Murværkets Cirkel borttaget; kun Træværket er angivet. I December Maaned blev man forøvrig færdig med Nedfugningen af Bagbygningen, og inden Aarets Udløb havde Oscar Køhler overtaget Udførelsen af Trægulvene og en Del Bjælkelofter i Bygningen, og Snedker-, Smede- og Glarmesterarbejdet ved Bagbygningens Vinduer var blevet bortgivet.

Lige i Begyndelsen af 1897 fik Byen iøvrig noget at snakke om. Da blev Bundgaards Granit-Isbjørne opstillede over de to forreste Tinder ud mod Raadhuspladsen. Man skumlede lidt, fordi disse to Bjørne var kommet saa højt tilvejrs, talte ogsaa om „Karudsen i Pæretræet", dog holdt Skumlerierne sig Mand og Mand imellem. Men det ulmede i Sindene, og det blev ikke bedre, da to af Aarsleffs Vægtermodeller i Sommerens Løb kom op over Tagets Brystværn. Dog

MURMESTER O. MYNSTER.

ARKITEKT V. SCHMIDT.

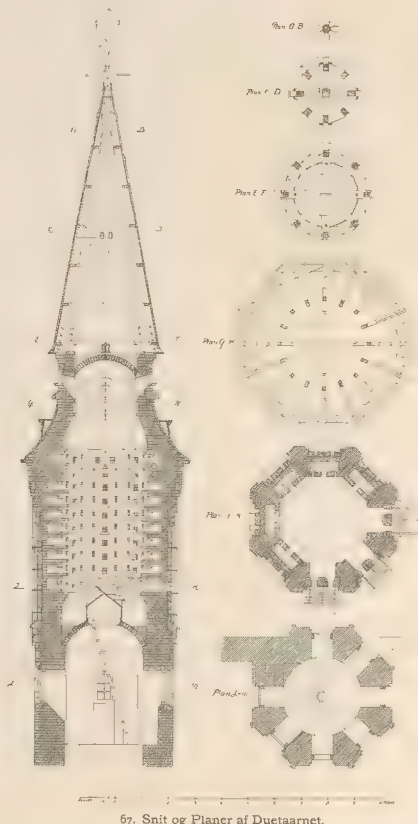

ARKITEKT H. KOCH.

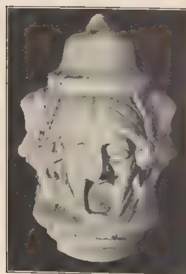

MURMESTER RASMUSSEN.

66. Masker under første Etages Vinduer i Forhuset og Mellembygningen samt under Forhusets Karnaper. Gengiver, hvor Materialet ikke særlig er anført, Gibsmodellerne.

først næste Forsommer (1898), da det store Kobberskjold med Byvaabenet var blevet anbragt midt over Tagbrystningen, brød det løs. Da tørnede nemlig Heraldiken sammen med Kunsten.

I Berlingske Tidende for 17. Juni spurgte Arkivsekretær A. Thiset, hvorfor Byens Vaaben, de tre Taarne, her stod sorte paa gylden Grund, aldenstund de dog i Følge Københavns Privilegier af 24. Juni 1661 skulde være røde med blaa Tage i hvidt Felt, endvidere, hvorfor Vaabenskjoldet ikke havde nogen heraldisk hævdvunden Form, og hvad egenlig Meningen var med de to Isbjørne. Hertil svarede Nyrop i samme Blad, at Byvaabenets Farver var givne af Stoffet, Kobberet, og den anvendte Forgyldning, og at Skjoldformen udelukkende var opstaaet af prydelige Hensyn. Fremdeles gjorde han opmærksom paa, at der, foruden Isbjørnene, paa Raadhuset fandtes en Mængde andre Havvæsener, der til Afveksling altid kunde være „lige saa gode som Løver og Sfinkser, der ellers har Hævd paa den Slags faste Pladser“, og Danmark var jo et Sørige med arktiske Forbindelser; men forresten var det først og fremmest prydelige Hensyn, der var gjort gældende. Alt dette vilde Thiset dog slet ikke være med til. Han mente stadig, at Kunsten her maatte bøje sig for Heraldiken, og han endte med et Styrtebad til Raadhusets dekorative Udstyrelse. Overfor Isbjørnene skrev han i sit Gensvar – blæser jeg fuldstændig Retræte, nu da der under dem opdukker en Hærskare af Hvalrosser, Blæksprutter, Havfolk, Vandmænd, Krabber, Søstjerner, Stenbidere etc.

67. Snit og Planer af Duetaarnet.

68. Bundgaards Topstykke til den østre Hjørnebænk.

69. Bundgaards Isbjørne i Granit paa Stenhuggerpladsen i Rønne.

70. Bundgaards Topstykke til den vestre Hjørnebænk.

71. Bundgaards Model til Havkonen ved Porten mod Byen.

etc., om hvis Tilværelse i Raadhuset jeg ikke havde Spor af Anelse. Det røde zoologiske Museum i Krystalgade maa jo blive helt gult af Misundelse. Kunde vi nu faa den grønlandske Handel installeret i Kvistetagen og den saa længe ønskede Havvandsbadeanstalt i Kælderetagen for Himlens Skyld dog ikke paa Bekostning af den paatænkte Vinkælder, thi hvor der er Bjørne og Vægtere paa Taget, maa der naturligvis være Skænkestue i Kælderen , ja saa bliver der pludselig en saa god Mening i det hele Akvarium, at Ingen skulde tro, at al denne Symbolik -- først er udtænkt bagefter.

Hermed var Striden dog ikke endt. Oppe i Borgerrepræsentationen fortalte Arkitekt Ingemann (6. Februar 1899), at han havde hørt Folk kalde Vaabenskjoldet et Stykke Galanteriarbejde, og Oskar Johansen mente, at der vel maatte være en behjærtet Mand, som kunde sige til den udmærkede Arkitekt: Tag det Vaaben bort, det virker som en Vorte paa en smuk Kvindes Næse. Borup maatte frem og forsvare Arkitekten, og uagtet Skjoldet senere i Johansens Fantasi trak sig sammen til en „Byld", blev det jo ikke skaaret bort. Ret beset giver det ogsaa med sit mildt svungne, udtungede Omrids en ganske behagelig Hvile for Øjet mellem Tagets rette Linier.

72. Bundgaards Model til Havmanden ved Porten mod Byen.

73. Byvaabenet paa Forhustaget.

74. Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Sydøst over København. Efter Fotografi fra 1890.

75. Adgangskort til Raadhusets Rejsegilde.

IX. Imidlertid arbejdedes der ivrig paa Bygningens store Udraabstegn, Klokketaarnet, der ligesom skulde løfte Huset op over København og være den første Hilsen fra Hovedstaden til den landværts eller søværts farende, bringe det sidste Levvel til den Bortdragende.

Med levende Interesse iagttog Københavns Borgere, hvorledes det slanke, firkantede Taarn lidt efter lidt dukkede op over Byens Tage, dernæst overbød baade Runde- og Nicolaj-Taarne, og stadig steg og steg. Der er ved et saadant himmelstræbende Taarn noget løftende og befriende, fordi det, uden praktisk Formaal, har overvundet Jordens Tynge og tvinger Blikket opad. I Bygningskunstens Tegnsprog har Taarnene ogsaa altid betydet, at nu retter man sig i Stolthed og Selvfølelse. Men her i Danmark var det i Middelalderen stedse Kirkens Vælde, som Taarnene løftede mod Skyerne, under Renaissancen og senere havde det været Kongernes og Adelens Stolthed, der knejsede over den gemene Hob med Slottenes og Herregaardenes Spir. Først nu, lige mod Slutningen af det borgerlige 19. Aarhundrede, rejste borgerlig Selvfølelse i Rigets Hovedstad dette Taarn, der skulde sige Sparto til alle andre Taarne i Danmark. Smukt og træffende udtrykte senere en af Byens bedste Borgere, hvad der var Grundlaget for denne Selvfølelse. Taarnet skulde være Symbolet paa den aarvaagne og vidtskuende Borgerstand. Som den opgaaende Sols Straaler først ramte den gyldne Vejrfløj, saaledes skulde Stadens Borgere og dens Tillidsmænd være først paa Færde.

Ud spejder Hanen vide
fra Spiret højt mod Sky:
Nu er det paa de Tide,
at Dagen fødes ny.

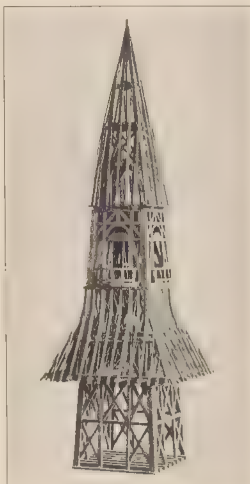
Naar da af Mulmet bryder
den klare Sol i Gry,
vort Raadhus først den byder:
Velkommen til vor By.

Medens Duetaarnet og Forbygningens Ydersider fugedes, og Bagbygningens Hvælvinger belagdes med Beton, føjedes der Stokværk til Stokværk i Taarnet, og den 9. Oktober 1897 afslutte-

76. Udsigt fra Nikolaj Taarn mod Nordvest over København. Efter Fotografi fra 1890.

des Murarbejdet 214½ Fod over Jorden; og medens nu Snedkere, Smede og Glarmestre arbejdede paa Forbygningens Vinduer, Raadhushallen overdækkedes, og de smaa, mørke Italienere flinkt og behændig lavede Granito- og Terrazzo-Gulve i Bagbygningen, rejste Tømrerne Spiret i Maj 1898. Den 24. Juni opsattes Fløjstangen, den 2. Juli blev Kuglen, Kronen og Vejrhanen anbragte paa Plads. Inde i Kuglen er der ophængt et Glas med et Stykke Pergament, paa hvilket det 1., 2. og 4. Vers af Davids XXV. Salme er skrevet: *Til dig, Herre! opløfter jeg min Sjæl. Jeg forlader mig paa Dig, min Gud! lad mig ikke beskæmmes, at mine Fjender skulle fryde sig over mig. Herre! lad mig kende dine Veje, lær mig dine Stier.*

77. Model af Raadhustaarnets Spir.

Den 9. Juli indbød Magistraten alle dem, der havde noget med Raadhuset at gøre, lige fra Bygmesteren, Stadsingeniøren og Raadhusudvalget til den yngste Lærling, omkring 200 Mennesker, til Rejsegilde. Klokken halv seks om Eftermiddagen samledes man i Raadhushallen. Med Musik i Spidsen, og med en Model i 1/24 af Spiret, som fire Tømmersvende bar, gik man i Procession over i Arenateatret. Her fik man Mad og Vin, og her talte Borgmester Borup for Raadhuset, Arkitekt Nyrop for Raadhusudvalget og Gustav Philipsen for de italienske Arbejdere, paa deres Modersmaal. – En Ugestid efter rejste Bygmesteren over til Nymindegab for at holde Ferie. Ved samme Lejlighed vilde han vel betro de sindrige Bakketrolde og Nisser derovre i hans Fødestavn ved Ringkøbing Fjord, at nu havde han rejst det højeste Taarn i Kongeriget Danmark. Fra Gaden til Fløjstangens Spids er der 336½ Fod, og da Jordsmonnet her ligger omtrent 15½ Fod over daglig Vande, er Taarnet saaledes 352 Fod højt over Havet. Vor Frelsers Kirkes Spir kommer dernæst med omtrent 288 Fod, altsaa en antagelig Højdeforskel, og Marmorkirkens Fløjstang med 250. Men Vor Frue Kirkes Spir, der sank i Grus under Københavns Bombardement 1807, løftede sig 384 Fod op i Luften. Gud alene Æren, som der, usynligt for alle, uforstaaeligt for Lægmand, er skrevet dybt nede i Raadhustaarnets Grund.

Taarnets mægtige, betonstøbte Fundament er 7 Al. 6" højt, den øverste Fundamentsflade 5 Al. tyk; men Fundamentet bærer ogsaa de 10 Mill. 570,000 Pund, hvortil Taarnets Vægt er be-

regnet. Murværkets Tykkelse forneden over Betonen er 3 Al. 18", og derefter aftager Murtykkelsen jævnt opefter fra Stokværk til Stokværk, indtil den ved Gesimsen under Spiret, 970 Skifter over den 6 Al. høje Granitsokkel, er 1 Al. 21". Den Side af Taarnets Rektangel, der vender indad mod Mellembygningen, mangler lige til over det Loftsrum, der ligger ovenover Borgertrappen, idet Taarnet helt er gennembrudt for at give Plads til Borgertrappen og dens Forbindelse med de øvrige Dele af Bygningen. Derfor ser det paa Snittet ud, som om alt, hvad der findes over

ØVERSTE RÆKKE, STAAENDE: MURMESTER LICHT, FORMAND KRONE, LÆRLING EINAR KRONE, NIELS ANDERSEN OG A. GREJERSEN. ØVERSTE RÆKKE, SIDDENDE: MURMESTER ELSNER, MOGENS NIELSEN, N. LIMKILDE, LÆRL. HJ. BENTHIEN, L. LUND OG KR. RASMUSSEN. NEDERSTE GRUPPE TILVENSTRE: F. SØRENSEN, M. NYROP; FORAN: M. LUND; BAGVED: S. UNMACH, DØD SOM MURMESTER 6 FEBR. 1907, EMIL JØRGENSEN, KILEGAARD OG FORREST H. ELSNER. GRUPPE TILHØJRE: SEKS ARBEJDSMÆND, BAGEST: ANDERS MADSEN OG NIELS PETERSEN; I MIDTEN: E. ERLANDSEN OG G. BRUUS; FORREST: RASMUS HANSEN OG NIELS NIELSEN.

78. Fotografi af de ved Taarnets Murarbejde beskæftigede. Taget 9. Okt. 1897, da Murhøjden var naaet.

dette Loftsrum, Modelkammer B, svævede i Luften. Det gør det naturligvis ikke. Paa Snittet af Rummet, set ind mod Mellembygningen, er der viist en stor Aflastningsbue, som fordeler Trykket af den overliggende Mur, Stokværksadskillelserne og Spiret ned paa Taarnets to Sidemure, og sammenholder man dette Snit med Stokværksplanen og Snittet gennem hele Taarnet (set mod Brandstationen) ser man, at der for yderligere at styrke Sidemurene til at modtage Trykket er muret en Udkragning for hver af dem efter en Kurvelinie, der fremkommer ved en Aftrapning for hvert Skifte; til at yde denne haarde Modstand har man benyttet Klinker. Bygmesteren plejer at fremhæve denne Konstruktion, der anses for at være lige saa simpel som betryggende. Endvidere: For at der ikke paa Grund af den store Forskel i Belastningen skal opstaa uensartet Tryk, er hele Taarnet over første Sal muret uden Forbandt med de tilgrænsende Ydermure. Sikkert er det da

ogsaa, at der hverken er Forskydning eller Revne i Taarnets Murværk. For Fuldstændigheds Skyld maa det bemærkes, at den ovale Udsparing i Murværket, der paa Planerne er betegnet med et V, er en stor Kanal, gennem hvilken der fra Varmeværket i Kælderen føres frisk, opvarmet Luft op under Glastaget over Raadhushallen.

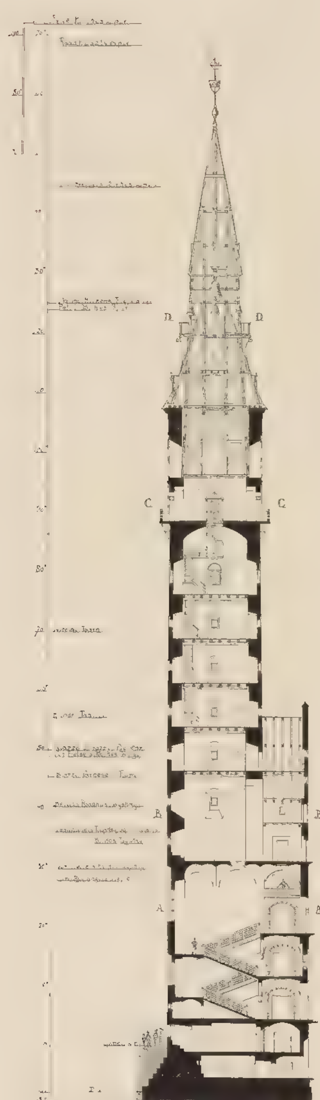
Til Modelkammer B er der Adgang fra Raadhusets Loft. Vil man højere op i Taarnet, maa

NEDERSTE RÆKKE FRA VENSTRE: FORMAND CHR. W. HANSEN, FYRBØDER PETERSEN VED DAMPHEJSEVÆRKET, M NYROP, EMIL JØRGENSEN OG LUDV. NIELSEN.
OVER DISSE FRA HØJRE: P. ANDERSEN, OSCAR KØHLER OG LÆRLING JUL. JØRGENSEN.
NÆSTE RÆKKE FRA VENSTRE: I. C. C. PETERSEN OG CARL NIELSEN, DØD VED NEDSTYRTNING PAA VANDVÆRKET VED NORDVESTVEJ; OVER DISSE: JOH. JENSEN; OVENOVER: TH. FLIDNER; DEROVER IGEN TRE PAA RÆKKE FRA VENSTRE: FR. NIELSEN, CHR. GLUD OG VALD. JONSEN; ØVERST STAAENDE: KONDUKTØREN H. I. KORNERUP.

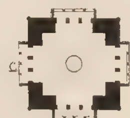
79. Fotografi af de ved Taarnets Tømmerværk beskæftigede. Taget da Spirets Tømmerkonstruktion var rejst.

man følge Stenvindeltrappen i det lille Trappetaarn, der klynger sig til det store Taarns sydvestlige Side. Fra anden Sals Gulv fører Trappen tre Stokværker i Vejret; derefter maa man ad Trætrapper inde i Klokketaarnet videre op til Stenbalkonerne. Her oppe i den svimlende Højde, paa Tryklejestenene over Balkonernes Granitpiller, er der udhugget Hoveder af Mænd, som har Fortjeneste af Raadhusets Bygning i Almindelighed eller af Taarnet i Særdeleshed. Saa udsatte er disse Granithoveder for vort ødelæggende Vejrlig, at de allerede saa smaat begynder at forvitre.

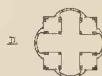

Forevigede er disse Mænd altsaa ingenlunde, og ses kan Hovederne kun ret, naar man staar paa Balkonerne. Det er Nyrop og Borgmester Jacobi paa Raadhussiden, O. R. Pødenphanth, Forpagteren af Møllegaardens Teglværk ved Lyngbyvejen, hvorfra Raadhusets haandstrøgne Sten kom, og Raadmand Wassard ud mod Raadhuspladsen, Murerformand Krone og Kobberdækkernes Formand, Jensen, ud mod Voldgaden, og endelig paa Sydsiden Køhlers første Konduktør, Bech, og Oscar Køhler selv. I Taarnets øverste Stokværk, det tolvte, hvori Urskiverne er anbragte, tager Spirets Tømmerkonstruktion sin Begyndelse; den ses dels af Snittet gennem Taarnet, dels af Billedet af Modellen; i Højde med Urskivernes Underkant ligger nemlig Spirets Egetræs Fodstykke. Herfra og til Spidsen af „Kongen" i Tagværket er der 58 Al. 12". Rejsegildet betød dog ikke, at Spiret var fuldfærdigt. Først den 28. Januar 1899 havde Kobbersmedene tækket det, og det blev saa befriet for Stilladset. Oppe i Halvmørket over Klokkerne hænger en Trætavle med Navnene paa de Tømrere, Smede og Kobberdækkere, som har udført Raadhusspiret. Og den gamle græske Himmelgud, Zeus Tordneren, gav ufortøvet sit Bifald tilkende med dette himmel-

PLAN AF RUMMET C MED UDSIGTSBALKONERNE.

PLAN AF KLOKKERUMMET D

SNIT AF TAARNET SET MOD BRANDSTATIONEN.

PLAN AF TRAPPERUMMET A.

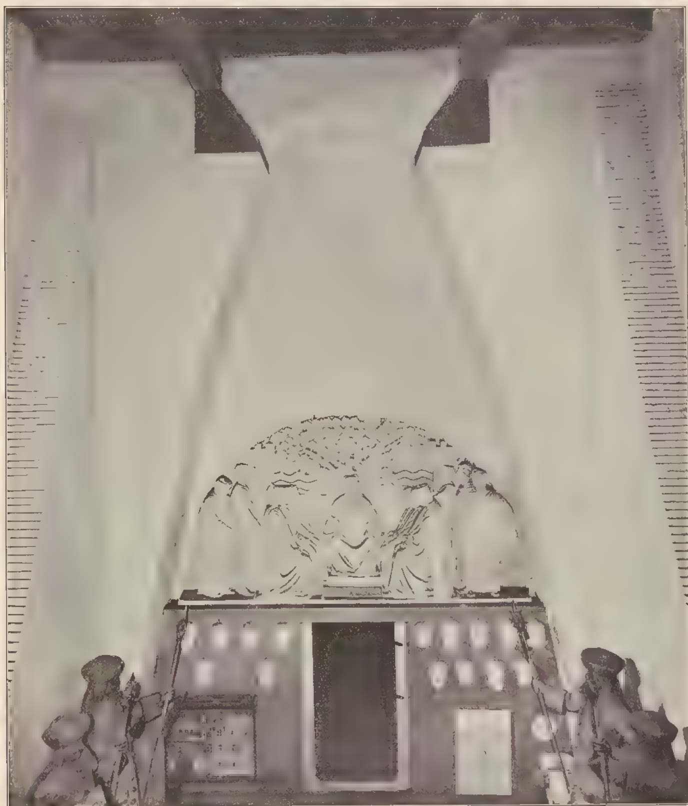
PLAN AF RUMMET B OVER TRAPPEN.

SNIT AF RUMMET B SET MOD MELLEMBYGNINGEN.

80. Snit og Stokværksplaner af Taarnet samt Fløjstangen.

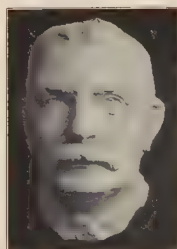
stræbende Værk, hvis Spids saa ofte omhylles af hans Skyer. Den 31. Oktober 1899 slog Lynet ned i Taarnet, men blev opfanget af Lynafiederen.

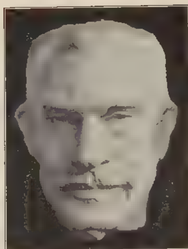
Allerede i Foraaret 1892 havde Nyrop tænkt paa Urværket og Klokkerne til det fremtidige Raadhustaarn, og han og Taarnurmager Bertram Larsen havde talt om Sagen. Det var Meningen,

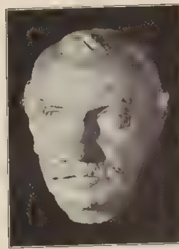

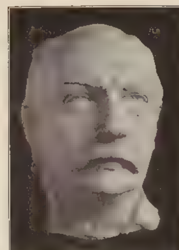
81. Taarnrummet over Borgertrappen (Modelkammer B) set mod Mellembygningen og visende Aflastningsbuerne, der modtager og fordeler Trykket fra den overliggende Taarnmur.

at Uret skulde staa i Forbindelse med et Sangværk, hvis tolv til seksten Klokker skulde kunne spille seks simple Melodier hver Dag, een hver tredie Time om Sommeren fra 6 Morgen til 9 Aften, og om Vinteren een hver anden Time fra Kl. 8 om Morgenen til Kl. 6 om Aftenen. Dette Sangværk tænktes anbragt i Balkonstokværket. I Spirets Altanstokværk skulde der saa hænge fire mindre Klokker, der skulde angive Kvarterslagene, og en større (4000-pundig) Timeklokke til

MARTIN NYROP

BORGMESTER JACOBI.

O. R. PØDENPHANT

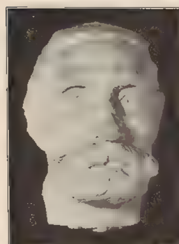

RAADMAND WASSARD.

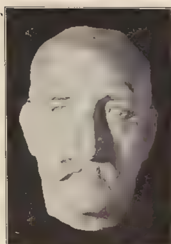
82. Efter Bundgaards Gibsmodeller.

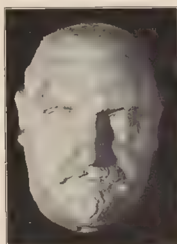
Fuldslag. Men Omkostningerne tog sig jo unægtelig saaledes ud: 1 Urværk med Visere og Slagværk 30,000 Kr., 5 Klokker hertil 18,000 Kr., 1 Sangværk 30,000 Kr., 16 Klokker hertil 21,000 Kr., Klokkestole 16,000 Kr., og Opstilling 10,000 Kr., ialt 125,000 Kr. Derfor udstemte Fællesudvalget ogsaa i al Stilhed denne Post, der da heller ikke findes paa det Overslag, som blev lagt frem i Borgerrepræsentationen. Men i Maj 1896 kom Nyrop atter frem med Sagen. Han foreslog Raadhusudvalget at henvende sig til Offenligheden om Bidrag til Raadhusets Urværk og Klokker; herfor var der dog ingen Stemning. Et Aarstid senere kom Sagen atter for i Udvalget, denne Gang i en mere bestemt Form. Til Anskaffelse af fem Klokker søgte Kunstneren nemlig en Bevilling paa 10,000 Kr., der ogsaa blev ham tilstaaet af Kommunalbestyrelsen. Da de danske Klokkestøbere ikke mente at kunne levere Klokker med de bestemte Egenskaber, man ønskede, maatte man søge til Udlandet. Sammen med Komponisten Lange-Müller og Organist Thomas Laub rejste Nyrop i Juni Maaned 1897 en otte Dages Tid til Tyskland for at se og høre forskellige Klokker. Det blev Klokkestøberne Petit & Gebrüder Edelbrock i Flækken Gescher ved Koesfeld i Westfalen, der kom til at levere Raadhusklokkerne. Det viste sig imidlertid, at den beregnede Sum vilde blive overskredet med et Par tusind Kroner, der da ogsaa blev efterbevilgede.

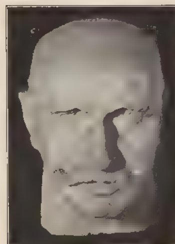

83. Fra Taarnets Udsigtsbalkon med M. Nyrops Hoved paa Tryklejestenen.

Da Nyrops Tegning og Model kom til Klokkestøberne, skete noget lignende som i sin Tid da hans Raadhusprojekt blev bedømt og hans Byvaaben opsat: Fagmændene forfærdedes, fordi Tegningerne til Klokkernes Udsmykning ikke var holdt i nogen hævdvunden Stil. De foreslog derfor Kunstneren at lægge Dekorationen af Klokkerne i deres Haand, thi — som de skrev — vi har

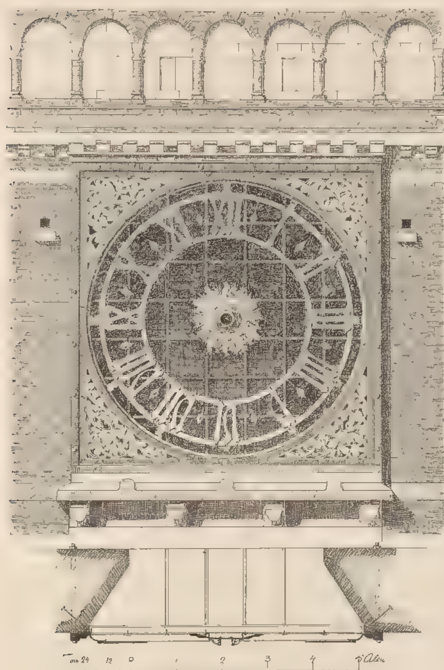

MURERFORMAND KRONE.

KOBBERDÆKKERFORM. JENSEN.

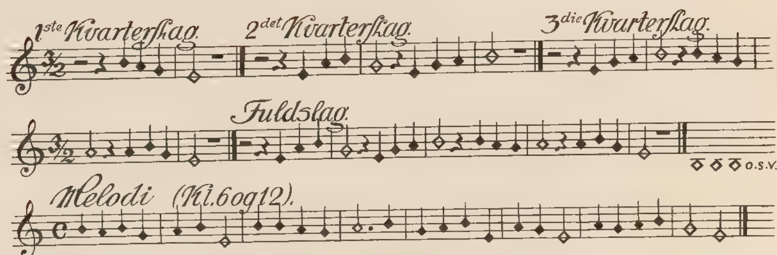

TØMRERKONDUKTØR BECH

OSCAR KØHLER

84. Efter Bundgaards Gibsmodeller.

85. Detalje af Taarnet med Urskive.
Efter Tegning af M. Nyrop.

de herligste og fuldkomneste Dekorationer i det 14., 15. og 16. Aarhundredes Stil at holde os til. Men en Dekoration som den, De har tegnet, er vi rigtignok aldrig nogensinde truffet paa. Nyrop holdt dog – som rimelig er – fast ved sit, og Klokkerne blev saa støbte. Dog førtes Sagen ikke til Ende uden Uheld. Først revnede paa selve Støberiet den store Timeklokke, hvis Hovedtone skulde være H, og da alle fem Klokker endelig om Efteraaret 1898 kom til København, viste det sig, at den ene af Kvarterklokkerne, g-Klokken, ikke havde den forlangte Bitone, og at ogsaa Timeklokken havde Fejl i Tonen. Edelbrock junr., som var kommet med herop, mente, at Kvarterklokkens Fejl kunde rettes ved Affiling; Timeklokken maatte han derimod tage tilbage. Musikerne havde udtrykkelig betinget sig, at Kapelmester Rung, der ansaas for at have det fineste Øre i København, skulde godkende Klokkerne; i Februar 1899 blev saa Kvarterklokkerne ophængte i Spirets Altanrum, skønt man ikke var døv for, at g-Klokken stadig havde lille Ters (Moll-Ters) i Stedet for den forlangte store Ters (Dur-Ters) som Bitone. 1. Marts overværede de tre Musikere en Klokkeprøve oppe i Spiret, og Thomas Laub fastsatte Kvarterslagene, Lange-Müller den Melodi, der skulde lyde Kl. 6 og Kl. 12 efter Timeslagene. I December kom endelig den store Klokke og blev hængt op paa Plads; men endnu var der noget i Vejen med h-Klokken. Først da der var affilet $2^1/_2$ mm. af Slagringens Tykkelse, kunde Kapelmester Rung erklære den for god. I den midterste af Modelkammer B's tre Korshvælvinger er der et cirkelformet Hul om-

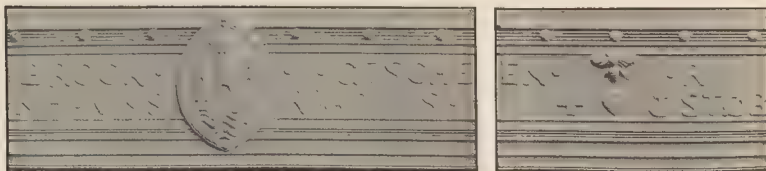

86. Taarnklokkernes Kvarterslag, Fuldslag samt Melodi.

trent 3 Al. i Diameter; det er dækket med et Monierlaag, som er til at fjærne; dette Hul gentages op igennem Stokværksadskillelserne helt op til Klokkerne, idet Bjælkerne er lagt som løse Trempler og Gulvet som Bræddeflager, saa at det Hele let kan fjærnes. Meningen hermed er, at Materialier, som skal bringes op eller ned, kan transporteres her igennem, og Diameteren er da ogsaa saa stor, at den største Klokke kan passere. Den Udsmykning, som Klokkestøberne fandt saa urimelig, bestaar af to Rækker bredere og smalle Baand, der indfatter en Frise. Rudolph Edelbrock i Gescher Westfalen støbte mig til Københavns Raadhus i Aaret 1898, læser man paa denne Frise, og paa alle fem Klokker staar desuden Byvaabenet, medens Billederne paa den modsatte Side af Frisen er let varierede: Tegnene for Tro, Haab og Kærlighed, en eller flere flyvende Bier, et Hjul. Ogsaa her er Ornamentiken et lille kristelig farvet Digt. Nyrop havde desuden ønsket, at hver Klokke skulde forsynes med et Navn. Den store skulde hedde Overpræsidenten, de andre fire henholdsvis første, anden, tredie og fjerde Borgmester; i det alvorsfulde Raad-

87. I Taarnets Klokkerum. En af de elektrisk drevne Hammere ses under Klokken.

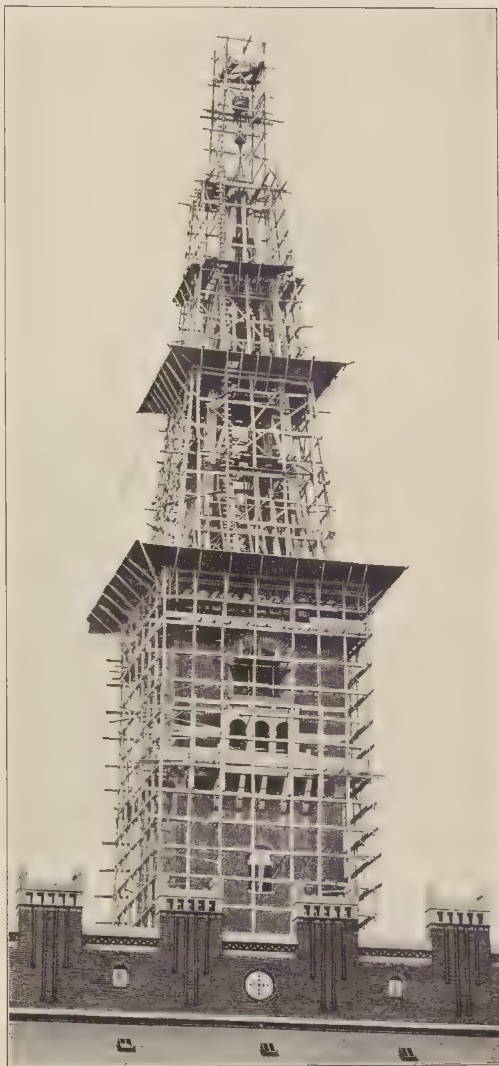

88. Frise paa Klokkerne.

husudvalg havde han dog ikke fundet tilstrækkelig Klangbund for dette Forslag. Men Klokkerne skal ikke blot forkynde Tidens Gang, idet Hamrene taktfast falder ned mod deres indre Rande („Slagene") og blankslider dem; de er desuden alle fem forsynede med Knebler. Dog den store Klokkes Stol er fast; med den dybe H-Klokke kan der derfor kun kimes og klemtes. De andre fire Klokkestole er derimod bevægelige, og med disse mindre Klokker kan der altsaa ogsaa ringes. Den første Gang, dette skete, var Nytaarsnat Aar 1900; da lod Borgmester Borup ringe med Kvarterklokkerne en halv Time fra Midnat af ind i det nye Aarhundrede.

Vemodigt nok: Første Gang Raadhusklokkerne ringede over en Magistratsperson var den Dag, da Raadhusudvalgets Formand, Borup, blev begravet (24. Januar 1903). I hans Grav blev der givet den virksomme Mand det Lov, „at han ærlig og oprigtig fremhævede, før han gav sin Mening tilkende i kunstneriske Spørgsmaal, at det var noget, han ikke forstod sig paa. Han røbede dog netop tit en fin Forstaaelse af den – indenfor de økonomiske Grænser – nødvendige Frihed for Kunstnerens Virksomhed, og som Formand i Fællesudvalget for Raadhusets Opførelse viste han stedse et klart Blik for, at Forholdene ordnedes saaledes, at denne Frihed kunde trives."

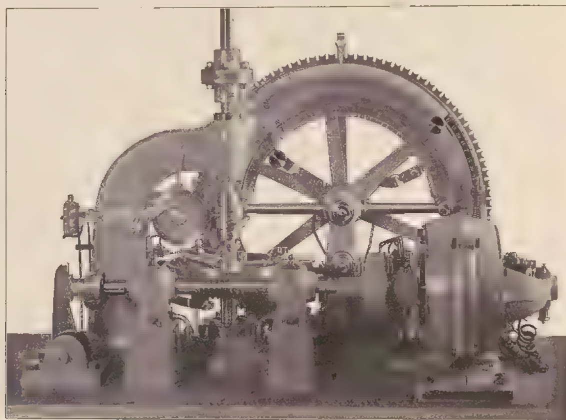
Da Borup døde, var Taarnuret allerede færdigt, men Klokkespillet var endnu ikke sat i Gang. Oprindelig havde Nyrop tænkt sig Urskiverne af Terrakotta, men da Udvalget ønskede dem gennemsigtige, for at man ogsaa om Natten kunde se, hvad Klokken var, blev deres Planer konstruerede af T-Jern, der krydser hinanden, og derimellem blev der indsat grøn-

89 Raadhustaarnet under Opførelse.
Set fra Taget paa Kunstindustrimuseets Mellembygning.
Fotografi fra 1898.

ligt Katedralglas mellem Blysprosser. Skivernes Maal er ret anselige; de er 6 Al. 21" brede – det er omtrent Bredden af den store Port paa Raadhusets Forside – og 7 Al. 21" høje. Frit udenfor Skiverne anbragtes de kobberdrevne eller broncestøbte, forgyldte Midtsole, Visere, Hjørneornamenter, Ringe og Tal (c. 1 Al. høje). I Slutningen af 1899 og Begyndelsen af 1900 blev alt dette – undtagen Viserne – opstillet, men endnu manglede baade Urværk og Slagværk. Det havde været Meningen, at Bertram Larsen skulde udføre begge Dele, og at de skulde være mekaniske; dog dette vilde have medført visse Ulemper. Til den daglige Drift af Gangværk og Slagværker vilde man have behøvet et Arbejde af omkring 60,000 Fod Pund, det vil sige: en Mand maatte en Gang om Ugen have lagt Kræfter til i adskillige Timer for at faa Værkerne trukket op. Hertil kom, at det jo var mindre hyggeligt at have de 6-8000 Punds Lodder hængende i Snore 160 Fod tilvejrs oppe i Taarnet lige over Borgertrappen.

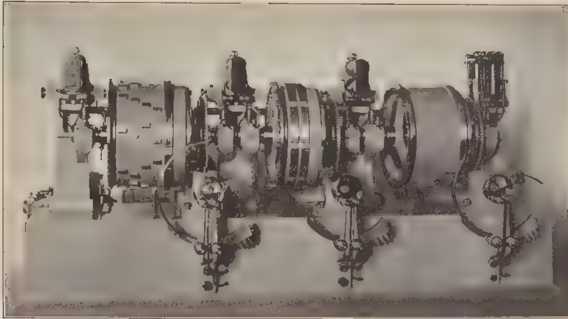
Man kom ud over disse Vanskeligheder, da Firmaet Kemp & Lauritzen tilbød at drive baade

90. Taarnurets elektriske Gangværk.

Ur og Klokkespil med Elektricitet. Herved undgik man at anbringe Lodder og Pendul i Taarnet, idet Uret kunde reguleres af et Normalur, og herved blev ogsaa Anlægssummen sat betydelig ned. Tilbudet saa saaledes ud: Et selvoptrækkende Normalur (anbragt i Oplysningskontoret) 800 Kr. Et elektrisk Gangværk (i Taarnet) 5000 Kr. Et Slagværk for Timeslag med Klokkespil 15,200 Kr. De fornødne elektriske Forbindelsesledninger 550 Kr. Ialt 21,550 Kr. Hertil kom saa 430 Kr., hvis der skulde benyttes Selvtænding (og -Slukning) til Oplysning af Urskiverne. Bertram Larsens Tilbud lød paa 35,000 Kr. Da Direktør Hagemann i Udvalget ivrig tog sig af Elektricitetens Sag, maatte det gammeldags Haandværk vige for den nye Naturkraft. I Marts 1902 blev der sluttet Kontrakt med Kemp & Lauritzen, og Nytaarsdag 1903 blev Urværket sat i Gang, efterat Refleksskærmene var blevet anbragte bag Urskiverne om Efteraaret. Et Aarstid senere blev Klokkespillet sat i Stand, og 1. Januar 1904 lød for første Gang de underlig vemodige og troskyldige, gammeldags Toner ud over Staden. Intet Under, at disse Toner fornemmes baade som gammeldags og som troskyldige, thi saadan har – mener man – for Aarhundreder siden vor Middelalders eneste verdslige Sange, Folkeviserne, lydt.

Naturligvis var ikke alle lige tilfredse med saaledes bestandig at blive mindede om Tidens Gang, men Ingeniør O. Muusfeldt, der har Ansvaret for det hele Anlæg, og som udførlig har gjort

91. Taarnurets elektriske Værk til Slag og Klokkespil.

Rede for det, har dog sikkert truffet det rette, naar han skriver: Vanskeligheden ved af 4 Toner at sammensætte Melodier, der oven i Købet helst skulde have den sjældne Egenskab at kunne taale at høres om og om igen, Dag og Nat, Aar ud og Aar ind, uden at man blev træt af dem, skulde paa Forhaand synes uoverkommelig. Efter at den første hidsige Meningskamp er stilnet af, synes den Maade, hvorpaa Opgaven er løst, at vinde stor Anerkendelse.

92. M. Nyrop i Smedemester J. P. Chr. Jensens Værksted samtalende med ham om Midtsole til Urskiverne.

93. Udsigt mod Raadhustaarnet fra Kristianshavn-Siden med den tidligere Langebro. Fotografi fra 1898

X. Allerede 1894 om Sommeren tænkte Nyrop paa de 48,000 Kr., som var stillet i Udsigt til Billedhuggerarbejder paa Raadhuset. Der nedsattes et Underudvalg (Nyrop, P. Koch og V. Koch) og udarbejdedes et Program til en Skitsekonkurrence om et trekantet Relief over de Fattiges Indgang paa Raadhusets Bagside og om et stort halvrundt Relief over den indvendige Hovedindgang til Raadhuset. Paa dette Relief tænktes der anvendt Farver og Forgyldning. De Konkurrerende valgte to Mænd (Vilh. Bissen og Joakim Skovgaard) til at bistaa Underudvalgets Medlemmer ved Bedømmelsen. Alle de mange kunstneriske Forslag, der indkom, blev samlede udstillede ved Foraarsudstillingen 1895. Med sin Tegning til Relieffet over de Fattiges Dør, „Skovens Dyr søge Føde og Læ", vandt K. Hansen-Reistrup Prisen, medens hændelsesvis to kvindelige Kunstnere fik Priserne for Udkast til det store Relief. Emnet stod det Kunstnerne frit for at vælge, kun hed det i Programmet, at Biskop Absalon som Byens Grundlægger vilde blive fremstillet udvendig over Hovedindgangen; følgende dette Vink udførte Malerinden Fru Agnes Slott-Møller en Skitse af „Byens ældste Raad", med den Indskrift: Saa er By som Borger, der jo er blevet et bevinget Ord. Hun vandt den første Pris. Billedhuggerinden Fru Anne Marie Carl Nielsen fik anden Pris for sit Udkast: Frederik III og hans Dronning til Hest under Københavns Belejring. Dernæst bad man Vilhelm Bissen udføre Modeller til Absalonfiguren i overnaturlig Størrelse og højt Relief, og til to Væbnere forneden over Hovedingangen; de skulde holde Rigets og Byens Vaabenskjolde. Med Hensyn til Figurerne foroven paa Tagets Brystværn til begge Sider af Byens Vaaben havde Bygmesteren vaklet noget. Han havde tænkt sig, en Smule vedtægtsmæssig, her at opstille Sindbilleder paa Kunst, Industri og Handel, men han havde ogsaa tænkt paa Vægtere fra forskellige Tider. Den sidste Tanke sejrede, og Carl Aarsleff udførte saa de seks Vægterstatuer. Derimod var man endnu ikke klar over, hvilke Figurer der skulde opstilles paa Bagsidens Hjørner. Da Skulptursagen om Sommeren 1896 var fremme i Borgerrepræsentationen, taltes der om Vaabenholdere eller Lurblæsere.

94. Væbner over Hovedporten. Efter V. Bissens Model.

95. Udsigt mod Raadhustaarnet fra den nyanlagte Bulevard paa Kristianshavn-Siden. Volden tilhøjre. Fotografi fra 1906.

96. Væbner over Hovedporten. Efter V. Bissens Model.

Alle disse Arbejder, i Forbindelse med Byens kobberdrevne Vaabenskjold over Brystværnet, vilde kunne udføres for 64,000 Kr. Borgerrepræsentanterne gik ikke alene ind paa at bevilge denne Sum, men forhøjede den, efter Forslag af Gustav Philipsen, med 2000 Kr., for at Statuerne paa Tagets Brystværn kunde blive forgyldte.

Hansen-Reistrups Relief blev først færdigt, og kom paa Plads om Foraaret 1897. Det blev ikke — som Kunstneren oprindelig havde tænkt sig — udført i brændt, malet og glaseret Ler, men hugget i Rønne Granit. Den regelmæssig smukke, lidt ængstelig gennemførte Komposition viser en Kronhjort og en Hind, som ved Vintertid ude i et af Dyrehavens aabne Foderskure nipper til Foderet i Høhækken, medens Fuglene slaar sig ned i Neget, et jævnt og let forstaaeligt Billede paa Omsorgen for dem, der ikke formaar selv at tilkæmpe sig Føden. For at indprente, at Dyrene ogsaa er i „Læ", har Kunstneren viist Skurets Saddeltag i Tværsnit; det kunde muligvis være overladt til Beskuerens Fantasi at tænke sig dette Skur, navnlig da Dyrene virkelig er i Læ, nemlig af Rammens skraa Sider, til hvilke de paralelle Taglinier ikke gør den bedste Virkning. Hen paa Sommeren kom der et Par Vægtere i Gibs fra Aarsleff. Ved Prøveopstillingen blev en forgyldt, en anden bronceret, for at man kunde skønne om den forskellige Virkning. Prøven faldt ud til Fordel for Broncen, og om Efteraaret 1898 var de alle seks støbte hos Broncestøber Rasmussen. Der var ikke ublandet Glæde over dem. Arkitekt V. Ingemann henstillede i Borgerrepræsentationen til Nyrop at tage dem ned. Man kan rigtignok ikke se dem, sagde han, og forsaavidt er det ligegyldigt, om de er der eller ej, men de staar ganske umotiveret deroppe. Baade det ene og det andet er uretfærdigt, thi disse barske eller godmodige Karle, der fordum har taget saa mangen Tørn for Stadens Ro og Sikkerhed, har vel Krav paa at blive mindede ved Siden af Byvaabenet, og hertil kommer, at det aabenbart har moret den Kunstner, der ellers sysler med den nøgne, ungdommelig fine Ynglingeform, for en Gangs Skyld at give det grove, plumpe Omrids af Mennesker, der fra Isse til Fod er hyllede i tykke, varme Klæder, og med god Virkning er de seks Morgenstjærner anvendt, disse skrækindjagende, piggede

Køller. I Figurernes Holdning og Dragter er de forskellige Tider let antydede. De to Vægtere fra Frederik IV's Tid, nærmest ved Vaabenet, er bøse og militærisk stramme, medens Vægterne fra Frederik V, med Sko i Stedet for Støvler, har et let sirligt Anstrøg, og Fløjmændene, Vægterne fra Sjette Frederiks Dage, skræmmer saa vist ingen. Med deres tykke Kavajer og tunge Vandstøvler er disse to de morsomste og virkningsfuldeste Figurer. Den ene, der har Kabudsen trukket ned om Ørerne, sætter Tudehornet for Munden og blæser ud over Landet; den anden vender sig og raaber ind mod Byen, idet han forstærker Raabet med den hule Haand, en fortræffelig bevæget Skikkelse, over hvilken der er en Stemning fra gamle Dage af natlig Stilhed og Maaneskin. Men rigtig er det, at man ikke nede fra Raadhuspladsen kan faa Øje paa Enkeltheder, som man ser lige foran Modellerne: Ordene „ædrue og tro“ paa Bælterne af Frederik IV's Vægtere, Hornlygterne, der hænger i en kort Lænke, de brede Opslag, Vægterpiberne o. s. v. Dog den Skæbne at gøre størst Virkning paa kort Afstand deler de med mange andre, mere berømte dekorative Billedhuggerarbejder. Snarere kunde man have ivret mod Bissens middelalderlige Skjoldholdere, der blev opstillede i Januar 1898, thi disse to Ungersvende fylder unægtelig ikke meget paa deres udsatte Poster. Det fortælles, at Donatello engang besvarede en Kritik, der rettedes mod en af hans Figurer *i hans Værksted*, ved at stille den paa Plads oppe paa den Bygning, til hvilken den var bestemt, hvorefter al Kritik forstummede. Hvis Bissen vilde afvæbne Indvendingerne kunde han gøre lige det modsatte af Donatello, nemlig henvise Beskueren til de to Modeller i Raadhusets Modelkammer. Her gør de spinkle og spænstige Figurer god Virkning. Men det er jo den omvendte Verden. Man mærker, at dansk Billedhuggerkunst er blevet afvant med at arbejde for Bygningskunsten og underordne sig den, og at den af lutter Finhed har mistet Sansen for djærve, kraftige og afgørende Linier.

Imidlertid var Bissens Absalonmodel blevet godkendt om Efteraaret 1896. Den skulde ikke støbes i Bronce, men drives i Kobber, idet man ogsaa rent haandværksmæssig vilde gøre ganske særlig Stads af Byens Grundlægger. Billedhugger Viggo Hansen gav sig i Lag med at drive de enkelte Kobberplader, men Arbejdet voksede Kunstneren over Hovedet; først tre Aar senere, efterat han var blevet afstivet ved gentagne Tillægsbevillinger, blev Figuren færdig og samlet inde i Raadhushallen. Under Verdensudstillingen 1900 gik den til Paris, hvor Absalon selv for omkring halvottende hundrede Aar siden havde vandret som ung, videbegærlig Klerk. Da Figuren kom hjem igen, blev den forgyldt og opstillet paa Plads over Hovedindgangen, og den 21. Marts 1901, Syvhundredaarsdagen for Absalons Død, blev Dækket fjærnet om Morgenen, saa at Skikkelsen pludselig traadte frem fra Raadhusmuren i hele sin Guldglans til Forbauselse for København.

Om Efteraaret 1897 besluttede Udvalget endelig at lade Bundgaard udføre et Par „Bysvende“ til Baghusets Hjørner; saadanne Bysvende det havde man da bragt i Erfaring bar ved højtidelige Lejligheder store Paradesværd foran Borgmesteren. Skønt det senere viste sig, at man tildels havde faaet gal Besked, idet det egenlig ikke var foran Borgmesteren, men foran Byfogden, at de omtalte Paradesværd blev baarne, holdt man dog fast ved Svendene, og da Bundgaard næste Efteraar havde udført den ene, som opstilledes paa Hjørnet mod Tivoli, blev Figuren godkendt, og den og en Kammerat til Hjørnet mod Byen skulde støbes i Bronce. Men medens Bysvenden endnu stod Vagt, paaviste Direktør Bernhard Olsen i en Skrivelse, at hans Dragt var middelalderlig, medens Paradesværdet snarest var fra Kristian III's Tid. Nu vidste Raadhusudvalget ingen anden Udvej af denne Knibe end at henvende sig til Dr. V. Mollerup og Troels Lund for at æske deres Mening, og disse to hver paa sit Omraade indsigtsfulde Forskere maa være kommet til det Resultat, at Bernhard Olsen havde Ret, thi Bysvendene blev ikke støbte. I deres Sted foreslog Nyrop at lade Bundgaard udføre en Betjent og en Brandmand, Ordenens og Aarvaagenhedens Sindbilleder, som det udtrykkelig hedder. Men det sidste blev unægtelig værre end det første, thi Bundgaards krumknæede Bysvend, der senere bjærgede sig op paa Borgertrappen, tog sig slet ikke ilde ud under den middelalderlige Baldakin, hvorimod de to uniformerede Herrer, der kom paa Plads i September 1900, i disse Omgivelser, de ypperste og mest fremtrædende til Anbringelse af Billedhuggerarbejder, levende minder om Hunde i et Spil Kegler. Med god Grund ærgrede Publikum sig over disse to Udhængsfigurer fra en Uniformskrædder, og en Tidlang var

VÆGTER FRA FR. IV TID.

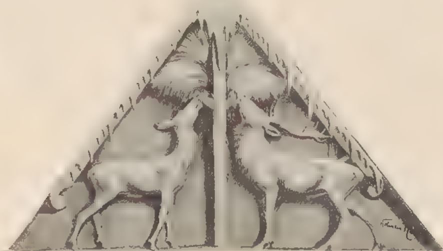
97. Byens ældste Raad. Efter Agnes Slott-Møllers i 1895 præmierede Skitse.

VÆGTER FRA FR. IV TID

VÆGTER FRA FR. V TID.

98. Udkast til Relief over de Fattiges Dør. Efter K. Hansen-Reistrups i 1895 præmierede Tegning.

VÆGTER FRA FR. V TID.

VÆGTER FRA FR. VI TID.

99. Frederik III og hans Dronning under Københavns Belejring. Efter Anne Marie Carl Nielsens i 1895 præmierede Skitse.

VÆGTER FRA FR. VI TID.

100. De seks Vægtere paa Forhustaget. Efter Carl Aarsleffs Modeller.

101 Udsigt fra Nikolaj Taarns Vægtergang mod Raadhuset. Fotografi fra 1906.

man tilbøjelig til at maale Bundgaards Evner efter dette Uheld, idet man glemte hans Fortjenester af Graniten. – Dette er altsaa Beretningen om Hjørnefigurernes sørgelige Forvandling. Mere Glæde fik Raadhuset af Fru Slott-Møllers Arbejde, som efterat være skaaret i Kridt blev anbragt paa Plads i Forstuen og malet i December 1899. Men inden den Tid havde Raadhuset modtaget en Mængde Vidnesbyrd om, hvor levende Interessen for Bygningen var blevet. Da Nyrop i et Udvalgsmøde 1896 foreslog at udstede et Opraab om ved Gaver at bidrage til Raadhusets Udsmykning, troede man ikke i Udvalget, at Opraabet vilde have nogen Virkning, og derfor blev Sagen stillet i Bero; men nu, da Bygningen nærmede sig Fuldførelsen, strømmede der Gaver ind til den, ikke blot Skulpturer, men ogsaa Malerier. De skrev sig fra Mænd i Kommunalbestyrelsen og fra Privatfolk, fra enkelte Personer og fra Komiteer. Listen over de indkomne Gaver fylder mere end en Side i Borgerrepræsentanternes Forhandlinger den 16. Januar 1905.

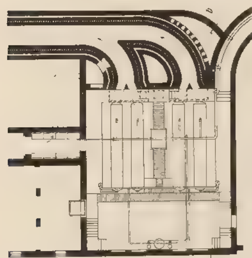

102. V. Bissens Absalonfigur under Arbejde i Viggo Hansens Værksted.

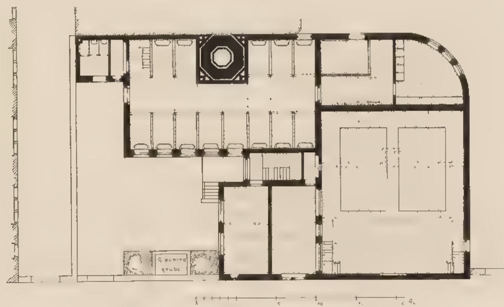

103. Udsigt mod Raadhuset fra Taget paa den sydvestre Løngang ved Kristiansborg. Fotografi fra 1907.

XI. Medens Borgerrepræsentanterne som det er viist med største Redebonhed gik ind paa at bevilge Penge til Raadhusets Billedhuggerarbejder, var der et andet Spørgsmaal i Forbindelse med Raadhuset, der vakte nogen Betænkelighed, i hvert Fald en Del Diskussion: Kedelhuset. I Begyndelsen af 1895 drog Borup Sagen frem i Raadhusudvalget, og om Efteraaret 1896 havde Nyrop og Stadsingeniøren i Forening udarbejdet et Forslag; den Grund, der stod til Raadighed, skulde forøges med et mindre Stykke af Brandstationens Grund, og herpaa skulde der opføres dels et Kedelhus, dels en Stald til Politiets Heste. Udgifterne vilde blive: For Arkitektens Vedkommende 90,000 Kr., for Stadsingeniørens 88,000 Kr., ialt 178,000 Kr. Ved denne Sammenkobling af Kedelhus og Politistald som unægtelig ogsaa straks er lidt paafaldende – vilde Magistraten slaa to Fluer med eet Smæk, thi et Kedelhus *skulde* man have, en Politistald vilde man gærne have. Men Borgerrepræsentanterne vilde nødig være med til Politistalden, i hvert Fald nødig bevilge Penge til den, thi det ridende Politi kunde paa ingen Maade glæde sig ved særlig Yndest hos Københavns Borgere. Dog efterat man havde konstateret dette, var der i Virkeligheden ikke noget at indvende mod Forslaget, som baade var praktisk og billigt, og det blev da ogsaa vedtaget. Om Foraaret 1898 blev Murarbejdet bortgivet til Murmester Broe. Først tog man fat paa at

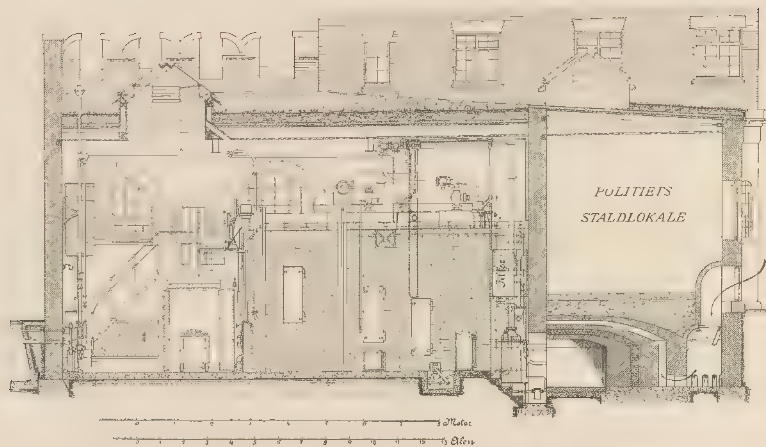

KÆLDEREN I KEDELHUSET; FOROVEN TILV. RØGKANALEN, TILH. TUNNELLEN.

STUEETAGEN I KEDELHUS OG STALDBYGNING

104. Planer af Kedelhus og Staldbygning.

105. Snit a-b gennem Kedelhuset (se Plan S. 73).

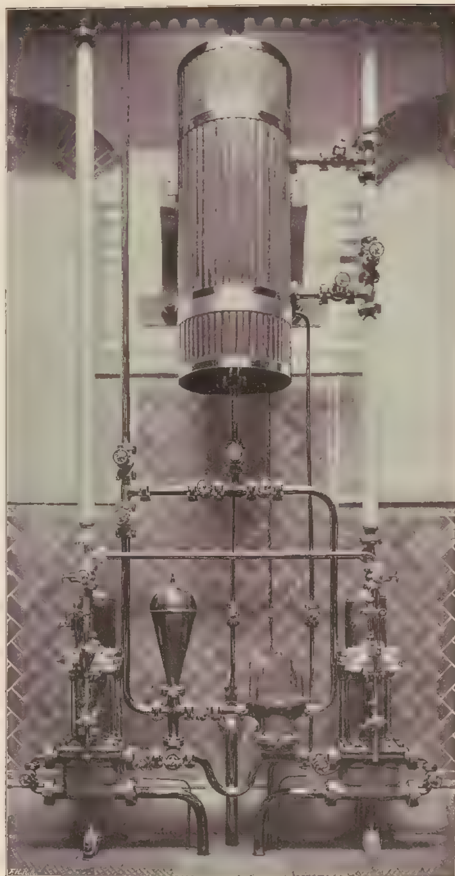
106. Interiør fra Kedelhuset.

107. Kedelhuset og Politistalden set fra en Førstesal i Vestervoldgade.

opmure Dampskorstenen, for at Stilladserne kunde være fjærnede, naar Taget skulde rejses paa Staldbygningen; i Løbet af Efteraaret blev Skorstenen fuldført. Næste Maj var Stalden saa vidt færdig, at Politiets Heste kunde rykke ind, men saa kom den store Lockout om Sommeren og stansede alt Arbejde. Først i Oktober Maaned kunde man begynde paa en delvis Opvarmning af Raadhusets Bagbygning fra det nye Kedelhus, og en Maaned senere var det Hele færdigt. En

lille pudsig Fejl var der begaaet. Porten i Hegnsmuren var nemlig blevet saa smal (3 Al. 18"), at et Læs Hø eller Halm ikke kunde klemme sig igennem den; da den netop var gjort for det sammes Skyld, maatte den nordlige Pille flyttes henimod en Alen, saa at Gennemkørslen blev 4 Al. 12" bred.

108. Fødepumper med Rørarrangement, Vandmaaler og Forvarmer i Kedelhuset.

Det var en overmaade sammensat Opgave, der her blev stillet Arkitekten, ret en Prøvesten for hans Sindrighed. Han skulde skaffe Plads til 13 Heste, en Boks og en Sygebaas, et Foderrum og et Karlekammer. Alt dette henlagdes til Stuen i Bagbygningen. Paa første og anden Sal blev der saa Høloft og Bolig for en Fyrbøder og Maskinmesteren. Kedlerne, der leveredes af Burmeister & Wain, blev anbragte i den nordlige Del af Forhuset, nærmest Brandstationen. Gennem en Betontunnel føres Damp- og Returledningerne fra Kedelhusets nordligste Hjørne under Brandstationen ind i Raadhusets Bagbygning. I Forhusets søndre Del er der Kulrum, Værksted og et Værelse til Politibetjentene. Fremdeles skulde Kunstneren dække den grimme Brandmur i Baggrunden, der hører til Brandstationen; han maatte derfor gøre Baghuset saa højt. Men han skulde ogsaa sørge for, at hans Anlæg ikke skjulte Brandstationens smukke Gaard; derfor maatte han gøre Forhuset lavt; og navnlig skulde han sørge for, at Dampskorstenen ikke kom til at tage Synet fra Brandstationens Slangetaarn. Som en Følge heraf blev han nødt til at trække Skorstenen tilbage mod Brandmuren, men dette drog rigtignok den Ulempe efter sig, at Røgtrækket fra Kedlerne maatte føres hen under Stalden til Skorstenen, og i Borgerrepræsentationen troede man, at Varmen i Hestestalden vilde blive utaalelig, mumlede endog om „Dyrplageri"; men der er gjort, hvad der kunde gøres for at fjærne Ulemperne. Murene om Røgtrækket er byggede af 3½ Stens Murværk, hvori ½ Stens Hulrum med Isoleringsmasse og ½ Stens Hulrum med Luftisolation. I den lyse, rummelige Stald, med elektriske Lamper, har Politiets Heste det da sikkert ogsaa nok saa komfortabelt som mange af de fattige Stakler, paa hvilke de gør Jagt.

Endelig skulde Anlægget være som en Stødpude mellem den grundmurede borgerlige Soliditet, der har faaet Udtryk i Overformynderi-Bygningens Former, og Brandstationens kækkere Gotik. Hertil har Kunstneren taget Hensyn, idet han har akcepteret Overformynderiets kraftige Granitpiller til den ene Side, og fortsat med Brandstationens Tindemur til den anden Side.

Da Forslaget kom frem i Borgerrepræsentationen, mindede Gustav Philipsen om „Jurisprudensen og de smukke Piger". Mars og Vulkan, der jo ingensinde var gode Venner, skulde her spærres inde bag samme Hegnsmur. Men Kunstneren har ligesom i et Sindbillede vist, at der alligevel ikke er noget i Vejen for en Forening. Til Staldens Hjørnepille ind mod Overformynderiet har Bundgaard nemlig udført et hjælmklædt Granithoved af en Kyklop, en af de klassiske Fyrbødere, der fremkalder Vulkanernes Dampspænding, og under Hovedet er der to Næver, som griber om Kniplen, Politiets Vaaben. Men hvad der er vigtigere: i selve Anlægget mærkes ikke mindste Brud. Selv om man vel egenlig ikke af sig selv falder paa, at her er et Kedelhus og en Hestestald, maa man dog sige sig selv, at her er der opført et grumme indtagende lille Bygningskompleks. Den Opgave, ved sin Kunsts Midler at løfte og forskønne Tilværelsens graa Hverdage og Arbejdsdage, har sikkert tiltalt Kunstneren; oftest har de ældre Arkitekter fornemt ladet en saadan Opgave ligge. Og Kunstnerens særlige Evner, hans Sans for det usymmetriske, for den fine Silhuetvirkning, for Stoffernes udsøgte maleriske Samvirken, er her paa den smukkeste Maade kommet til deres Ret.

Som sædvanlig i Nyrops Kunst oplives Beskueren ved forfriskende og muntre dekorative Indfald. I Hestestalden er saaledes Jernsøjlernes Hoveder blevet en Slags korintiske Kapitæler omsatte i Støbejernsstil, dog lige saa langt fra Grundformen som en Stald er fra et græsk Tempel, og udenfor er de Ringe, hvortil de ædle Gangere bindes, naar de skal strigles, fastgjorte ved Kroge, der har Form som stærkt simplificerede Hesteforkroppe. Dog Kunstnerens bedste Indfald er ikke nogen kunstnerisk Stofbehandling; det bestaar deri, at han har sat et Stykke Natur midt ind i Kunsten. Da Forhusets Tage kun skraaner ganske lidt, er der anvendt Bitumen, d. v. s. Papirlag gennemtrukne med Tjære og grusdrænede øverst, og herover er der lagt Græstørv. Naar man husker paa Anlæggets halvt landlige Præg, paa Stalden, paa Hestene, Halm- og Hølæssene, der bringer Duft fra Landet, bliver der god Mening i den lille Enghave, der sikkert paa Stedets firbenede Beboere virker som en Apéritif til det tørre Foder; og selv en Hest maa kunne se den herlige maleriske Virkning, som det saftige Grønne gør i Gadeperspektivet over de graa Brostene og mellem de røde Mure.

109. Fra Kedelhusets Gaardsplads.

110. Vesterbros Passage med Lurblæsersøjlen ved Axelhus. Fotografi fra 1899.

XII. Aarelange Overvejelser og timelange offenlige Forhandlinger krævede endelig Ordningen af Raadhusets Omgivelser.

Dansk Sprogbrug gør ikke nogen meget streng Forskel paa Benævnelserne Torv og Plads. Man taler om Højbroplads og Nikolaj-(Kirke)plads, skønt begge er Torve, og om Søtorvet, der aldrig har været Torv. Graabrødretorv er nu en Plads, men da det var Torv, hed det Ulfelds Plads, o. s. v. Vil man være meget nøjeregnende, finder man egenlig kun en eneste virkelig „Plads" i København, nemlig Amalienborg. Her blev ikke blot Pladsens Form og Størrelse forud bestemt, men ogsaa Bredden af de Gader, der munder ud i Pladsen, og Højden af de Palæer, der omgiver den, og endelig fik alle fire Palæer et ganske ensartet Præg. Alt dette kunde ske for det første, fordi man her stod paa bar Bund, for det andet i Kraft af et enevældigt Magtsprog. Ingen af disse Forudsætninger var tilstede, da man skulde gøre Raadhuspladsen til en „Plads".

Ind mod Byen havde man den tarvelige, smaatskaarne Husrække, der havde dukket sig bag Volden, og som nu, da Volden faldt, beholdt et underlig lyssky Præg; mod Vesterbro er der det anselige Hjørnehus, en Prøve paa Halvfjerdsernes Bygningsstil, paa den anden Side af Gaden Industriforeningen og videre Tivolihaven med dens lettere Bygninger. Mod Nord begrænses Pladsen af Helmershus, medens selve Pladsens Hovedbygning, Raadhuset, fra Syd skyder sig skævt ind paa den; og ikke nok med det: da Jordsmonnet skraaner, kommer Raadhuset til at ligge lavere end dets Genbo; denne Genbo er altsaa sat højere paa Straa. Det var derfor i og for sig intet Under, at man grublede saa længe og talte saa meget om Raadhuspladsen, thi at faa et kunstnerisk tilfredsstillende Hele ud af den var – som det ogsaa bemærkedes – en uløselig Opgave.

Allerede som Borgerrepræsentant, inden Raadhuset endnu var kommet paa Papiret, havde Nyrop – hvad tidligere er nævnt – haft Blik for de Ulemper, Raadhuspladsen som Plads betragtet vilde komme til at frembyde. Han havde tænkt sig Raadhusets Forside rykket tilbage i Linie med Vartov. Man vilde da have undgaaet, at Raadhuset skød sig skævt ind paa Pladsen, man vilde være blevet fri for det Gab, der aabner sig ned mod Vartov, og Raadhuspladsen vilde have faaet Storhed og Vidde, selv om den ikke havde faaet nogen ensartet arkitektonisk Indfatning. Men Nyrops Forslag, der ansaas for altfor glubsk, blev forkastet. I sine to Konkurrenceforslag glemte han dog ikke dette Gab ind til Vartov; for at fylde det, kastede han blandt andet sit Folkebibliotek ned i det.

Det er vist kun Enevælden, der er i Stand til at skabe „Pladser". Saadan skal det være, der-

111. Raadhuset set fra den da ubebyggede Plads bag Glypotheket ved Hjørnet af Tømmerpladsgade. Høstaften. Fotografi fra 1906.

med Basta, siger Amalienborg Plads, der her hjemme er et ganske enestaaende Mindesmærke over Enevældens Aand. Under et borgerligt Selvstyre, hvor enhver holder paa sit, staar det uniforme gærne paa samme sorte Tavle som Enevælde og Militarisme. Derfor er Raadhuspladsen — der altsaa ikke blev nogen rigtig Plads — alligevel et Mindesmærke over Borgerligheden.

Ikke blot fordi Programmet forlangte det, men ogsaa i Følge sin Lyst og Tilbøjelighed, havde Nyrop straks i sit første Forslag fordybet sig i Spørgsmaalet om Raadhusets Omgivelser. Paa Konkurrenceskitsen (se S. 24, Fig. 31 og S. 41, Fig. 55) lagde han en Sænkning mellem Vesterbros Passage og den brede Forplads foran Raadhuset; denne Sænkning var begrundet derved, at den store Friskluftskanal, Forbygningens Aandehul, mundede ud midt under den Balustrade, der begrænsede Forpladsen udadtil. Foran Aandehullet er der et lille Vandbassin, og i Sænkningens Bund er der et Anlæg. Fra Passagen kunde man gaa ned i dette Anlæg, men man kunde ikke derfra umiddelbart komme op paa Forpladsen. Nogen Raadhushave var derimod ikke antydet ved den lange vestlige (sydvestlige) Raadhusside. Vestre Bulevard fortsatte sig som en bred Gade til det firkantede Taarn; først herfra blev der atter en træbeplantet Bulevard. I anden Omgang beholdt Nyrop Sænkningen, „Muslingskallen“, men opgav Bassinet og Beplantningen i Bunden; nu danner Sænkningen, som det ses af Fig. 44 paa S. 32 og Fig. 56 paa S. 41, en Overgang fra Gaden til Raadhuset. Forpladsen med sin Balustrade springer paa Midten kraftig frem over Luftkanalen, og til begge Sider fører en Trappe op til den. Og først nu er Raadhushaven lagt ind til Vestsiden. Den er omgivet af et Jernstakit mellem murede Piller paa en muret Sokkel, og ud mod Passagen afsluttet med en Hjørnepavillon; paa Bagsiden var der derimod endnu ikke nogen saadan. Endelig er der paa det Forslag, der blev vedtaget 1892, ikke nogen Muslingskal; det, der skulde begrunde den, Luftkanalen under Forpladsen, er nemlig faldet bort. Som man ser af det Fremtidsperspektiv, Kunstneren lod udarbejde om Foraaret 1893, og som er gengivet samme Aar i Ill. Tidende Nr. 51, skulde der fra den ydre Forplads føre et Par Trin op til den indre. Raadhushaven er derimod bevaret, og nu har den faaet begge sine Hjørnepavilloner; ud mod Pladsen er den skærmet af en Hegnsmur, paa de tre andre Sider er den derimod omgivet af et Jernstakit mellem murede Piller paa et muret Fodstykke.

Da den Tid nærmede sig, at man fra Papiret skulde gaa over til Virkeligheden, foreviste Nyrop (Efteraaret 1897) forskellige Planer til Ordningen af Raadhusets Omgivelser; de blev auto-

graferede til Raadhusudvalgets Medlemmer. Næste Sommer blev der nedsat et særligt Underudvalg (Øllgaard, Hagemann og Gustav Philipsen), som skulde drøfte Sagen med Arkitekten, og i Løbet af et halvt Aars Tid fik man udarbejdet et Forslag, som Raadhusudvalget billigede, og som kom til Forhandling i Borgerrepræsentationen om Foraaret 1899. Forslaget drejede sig kun om Ordningen af Raadhusets umiddelbare Omgivelser hele Vejen rundt; Ordningen af Sporvognspladsen paa den anden Side af Passagen var foreløbig lagt tilside. Først anbefaledes det at skyde Muslingskallen ind mellem Forpladsen og Vesterbros Passage; ud mod Muslingskallen skulde Forpladsen bue sig frem og forsynes med en Stenbalustrade, som paa Midten skulde afbrydes af en Trappe med en halv Snes Trin. Ved Muslingskallen skrev Nyrop – giver man Bygningen større Anseelse. Jordsmonnets naturlige Fald nedad mod dens Forside modvirkes og ligesom ophæves ved den frembragte stærkere Skraaning. Ogsaa den indre Forplads's fremadbuede Form vil ... have en heldig Virkning paa Bygningens vandrette Linier. Denne Virkning saas ved den ifjor (ɔ: 1897) udførte Model til Udstillingen i Stockholm.

Op til Bygningens Vestside skulde Raadhushaven ligge, og Kunstneren forsvarede den med Varme og med Finhed. Her skulde der ikke være et almindeligt Anlæg, hævdede han, men en Have, der ogsaa udadtil tydelig viste sig som hørende til Raadhuset; derfor maatte den omgives af en høj Indhegning, saa at den ligesom gik i Spænd sammen med Raadhuset. „Ved at støtte sig til Solsiden af en stor Bygning faar og giver Haven en Hygge, som ikke kunde ydes af et saa lille Anlæg, naar det laa frit til alle Sider.“ Fortovet, der paa Konkurrenceforslaget løb lige op ad Raadhusmuren, burde „lægges saa langt fra Huset, at der bliver et Bed langs Murene, der godt kunne taale nogen Bevoksning.“ Derved holdes man lidt borte fra Vinduerne i Parterreetagen, og Fortovet faar, naar der kommer Bede paa begge Sider, mere Karakteren af en Havegang. Ud mod Raadhuspladsen og ved den modsatte Smalside skulde Haven begrænses med en Murstensmur, endende i Hjørnepavilloner, og foran Haven skulde Pladsen, der nu smykkes af Dragespringvandet, have Mønsterbrolægning. Som Ludvig Holstein senere sang:

Dér, hvor Sisken fløjtede
paa Forlibtes Sti,
og hvor Ungdom skøjtede
ned langs Tivoli,

hvor Byen fordum mødtes med Landet, skulde der bevares en lille Stump Natur, ikke kastet paa Alfarvej som en Perle for Svin, men smukt og kostelig indfattet.

Ud mod Lavendelstræde ønskede Kunstneren et sænket Fortov langs Raadhuset, hvorimod Ordningen af selve Pladsen foreløbig stilledes i Bero, og endelig tænkte Kunstneren sig Arealet bag Raadhuset „som en rolig lille Plads mellem de to kommunale Bygninger“; den vilde blive omtrent saa bred som Frue Plads mellem Kirken og Universitetet, skulde pyntelig brolægges og forsynes med nogle højstammede Plataner. I Stedet for almindelige Afvisersten skulde der være fire Stenbænke med Træsæder. Som en Rosin i Pølseenden kom sluttelig Forslaget om Lurblæsersøjlerne. Hvor Vesterbrogade munder ud i Raadhuspladsen, mellem Industriforeningen og Axelhus, foreslog Nyrop at lade opstille to Søjler med Lurblæsere paa Toppen. „Ved dem vilde Indkørslen til Byen vinde en Anseelse, som den nu mangler.“ De to Mænd skulde vende Ansigterne mod de Fremmede, der drog ind i Byen, og blæse dem et Stykke paa disse mærkelige Broncealders-Instrumenter, der just ved den Tid var blevet uhyre populære, efterat de Toner, der i et Par Aartusinder havde slumret i dem, atter – ved Dr. Angul Hammerichs Undersøgelser – var kaldt til Live. Søjlerne kunde gøres af bornholmsk Granit, Skaftet i een Sten af indtil 16 Alens Længde; de vilde, med Fodstykke og Hoved, blive noget højere end Industriforeningen, og Lurblæserne vilde naa op i Højde med Taggesimsen paa Axelhus. Udvalget foreslog en Bevilling paa 1000 Kr. til at opstille en Model af den ene Søjle paa Prøve.

Hele denne Plan blev nu meget omstændelig gennemdrøftet i Borgernes Raad, og sluttelig vedtog man, efter Forslag af Prof. C. Torp, at gaa ind paa den; dog blev Spørgsmaalet om Raadhushaven foreløbig udskudt, og Brolægningen til Pladsen foran Haven vilde man ikke gaa med til.

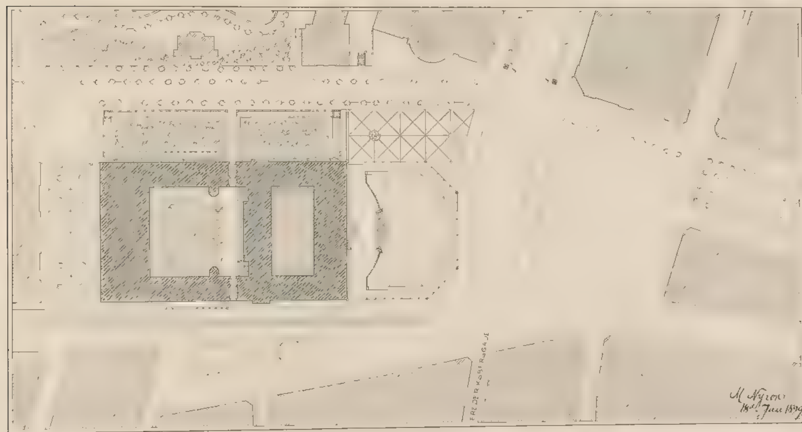
Om Efteraaret 1899 blev saa Modellen til den ene Lurblæsersøjle opstillet (ovre ved Axelhussiden), men videre end til denne Model kom man ikke, og da den blev fjærnet, gled Søjlerne stille

112. Lurblæsersøjlen ved Axelhus.
Fotografi fra 1899.

ud af Sagaen; næste Aar ordnedes Forpladsen og belagdes med Klinker, Muslingskallen blev afgravet, Pladsen bag Raadhuset bragt i Stand, og om Sommeren 1901 kunde de omboende allerede nyde Aftenernes Kølighed paa Afvisernes Træsæder.

Da Plankeværket faldt den 19. Oktober 1901, og Muslingskallen aabenbarede sig, blev der i Staden et stort Røre; det har endnu ikke lagt sig. De lærdeste talte om Siena, mod hvis Raadhus Jordsmonnet skraaner og sænker sig som et naturligt Amfiteater; men, som det er viist, med Urette raabtes der „Siena" efter Muslingskallen. Oprindelig var den praktisk begrundet derved, at Friskluftskanalen skulde munde ud under Forpladsen, og desuden skulde den tjene til at isolere Raadhusets Forside, med tilhørende Forplads, fra Gaden og Færdselen. Men naar Friskluftskanalen faldt bort, og Forpladsens Balustrade gennembrødes af Trappen, blev Muslingskallen for de fleste kun en lidt ærgerlig og mislykket Spas, uagtet den stadig, i Forhold til Raadhusets Forside, er æsthetisk fuldt begrundet. De vittigste foreslog da ogsaa at anvende den som Æbleskivepande;

113. M. Nyrops Plan fra 1899 til Ordning af Raadhusets Omgivelser.
S. S. betegner Lurblæsersøjlernes Plads.

114. Raadhusforvalteren fodrer Duer paa Pladsen, hvor senere Raadhushaven anlagdes.

andre vilde derimod fylde den med Vand. Dette sidste skete i Virkeligheden, da den blev afgravet; man kom til at ophugge et Vandrør, og i faa Øjeblikke forvandledes Muslingskallen til et Gadekær. De, der saa den i den Tilstand, mindes endnu, hvor udmærket en Virkning det gjorde, at Raadhuset spejlede sig i Vandet. Naar man af Forhandlingerne i Borgernes Raad ser, hvor haardt det holdt at faa Raadhushaven gennemført, maa man imidlertid stadig have Muslingskallen i Erindring. Hidtil havde Nyrops Prestige været uangrebet; ved Muslingskallen fik den et Knæk, og man fandt sig ikke længer beføjet til at følge Arkitekten med blind Tiltro. Da det (i September 1902) blev besluttet at ofre Trærækken tværs over Pladsen, fra Axelhus til Frederiksberggade, udtalte nuværende Borgmester J. Jensen, at „skønt han satte Nyrop overordenlig højt, veg han ikke tilbage for at sige, at hvis han idag stod overfor Spørgsmaalet om Indretning af Muslingskallen, vilde han aldeles bestemt stemme derimod“, hvortil Forsamlingen sluttede sig med saa kraftige Hør-Raab, at Genlyden af dem ikke helt var forstummet, da Spørgsmaalet om Raadhushaven et Aarstid senere (Marts 1903) blev endelig afgjort.

Om denne Sag havde Meningerne været saa delte, som det vel overhovedet er muligt. Til Nyrops Forslag   Hegnsmure for Havens tvende Smalsider, Hjørnepavilloner og et Gitter for Langsiden   sluttede Magistraten sig, „dog saaledes, at Havepartiets to Hjørnepavilloner udelades.“ Andre ønskede kun et højt Gitter paa alle tre Sider, henholdsvis med eller uden Hjørnepavilloner, og atter andre foreslog Haven indhegnet med et lavt „Hundegitter“ eller med et levende Hegn. Endelig vilde nogle, af Hensyn til Færdselen, helt opgive Haven og gennemføre Bulevarden forbi Raadhuset med samme Bredde, som den har mellem Langebro og Brandstationen.

Resultatet af den første, timelange Behandling den 2. Juni 1902 blev, at Sagen henvistes til et Udvalg paa syv Medlemmer, og da der ikke opnaaedes Enighed i dette Udvalg, vedtoges det ved anden Behandling, den 30. Juni – men kun med 19 Stemmer mod 17   , at udsætte Sagens Afgørelse, indtil Magistraten havde skaffet et Overslag over, hvad det vilde koste at gennemføre Bulevarden til Raadhuspladsen i samme Profil som fra Langebro til Raadhuset.

Det vilde, som man fik at vide paa Mødet den 9. Marts 1903, koste omtrent 50,000 Kr. mere end Anlægget af Raadhushaven, og i dette og i det følgende Møde (16. Marts) lykkedes det saa at faa Raadhushaven erobret fra Bulevarden og forsynet med en Indhegning for Tid og Evighed. Med 19 Stemmer mod 11 blev det nemlig vedtaget, at Haven paa de tre Sider skulde omgives af et højt Gitter med Murpiller og Hjørnepavilloner.

Saaledes endte denne Sag, desværre uden at Nyrop fik Lov at opføre de to korte Hegnsmure. Thi der kan ikke være Tvivl om, at disse Hegnsmure har hørt med til Raadhusets kunstneriske Program. Naar der indvendtes imod dem, at det var „Attraper“, der skulde agere „en hel

Klostermur", er dette hvad man kunde kalde en *litterær* Indvending; de skulde hverken agere det ene eller det andet, men idet de sluttede sig til Raadhusets Forside og Bagside, skulde de bidrage til at give For- og Bagsiden Bredde og Fasthed i Linierne. Naar det videre hedder, at alle sikkert er „tilfredse med, at Muren om Helligaandskirken er fjærnet, og at et smukt og tiltalende Anlæg er kommet i Stedet for den kolde Mur. Man har tidligere været inde paa Ønskeligheden af at faa Muren om Petri Kirke fjærnet, men det er ikke lykkedes", da fremkalder disse Ord en Haglbyge af Modsigelser. Rigtig er det naturligvis, at en Mur i hvert Fald en Del af Aaret — er „kold", men dermed hører ogsaa Enigheden op. Det er vist slet ikke givet, at alle med Tilfredshed har set Muren omkring Helligaandskirken falde, og vi beder i hvert Fald Forsynet naadig holde sin Haand over de gamle Hegnsmure, der endnu er bevarede i København, til Afveksling og Vederkvægelse i Gadeperspektiverne. Endnu da Hegnsmurene stod som en svag Fremtidsmulighed, kom Nyrops Fagfæller ham til Hjælp i deres Blad. „Enhver - skrev Redaktionen af „Architekten" kender den smukke Virkning af en Hegnsmur ved en Landsbykirke, af en Stadsmur ved et Taarn, af en Længe ved en Hovedbygning, af en Buegang ved et Slot (Kristiansborg), - det er ligesom det monumentale først ret fremhæves ved den lange vandrette og lavtliggende Linie, især naar denne saa afsluttes med en yderligere udviklet, arkitektonisk Afslutning. Saa smukt og yndefuldt - og tillige saa praktisk og velberegnet som Værn mod Bulevardens Støvskyer og Slud som disse Mure paa Nyrops Tegninger slutter sig til Hovedbygningen, er det stor Synd at sløjfe dem; den ringe Bekostning til vort i Forvejen ikke for dyre Raadhus spiller dog vel ikke nogen nævneværdig Rolle? — Som fast Baggrund for Muslingskallen og hele Forpladsen kan Murene ligefrem slet ikke undværes. At Lægfolk nu giver sig til at diskutere, hvorvidt der skal være Stakit eller Plankeværk, men ikke Mur, vidner om et Snæversyn og en Smaalighed, som ikke er paa sin rette Plads. Her har man kun fuldt ud at rette sig efter den Arkitekt, som forøvrig har løst sin Opgave paa en saa fortrinlig Maade; thi her er han og kun han Mesteren."

Nu er der vistnok ingen, der har det mindste at indvende mod disse Ords Indhold, og det er jo altid et Fremskridt, selv om det kommer lovlig sent. Dog dengang Spørgsmaalet endnu stod paa Hegnsmur eller Gitter, var der et Synspunkt fremme, som man ikke ganske kan skyde tilside, nemlig Hensynet til den *demokratiske Mistænksomhed.* Gustav Philipsen berørte dette Synspunkt, indrømmede dets Berettigelse, men vilde alligevel ikke tage dets yderste Følger. I gamle Dage sagde han — havde Kongefamilierne deres Haver om de kongelige Slotte, indhegnede af høje Mure, utilgængelige for Befolkningen, alting var aflukket, Borgerne havde kun at betale dertil og fik aldrig Adgang til de Goder, de selv havde skabt ved deres Skatter; men nu skal Portene slaas op paa vid Gab. Og man gaar videre og siger: Hegnene ned! Murene ned! Alt skal være aabent.

115. Den amerikanske Kran i Brug ved Hundeblokkens Anbringelse paa Forpladsens nordøstre Hjørne.

Det skal ogsaa indrømmes, at Hegnsmurene fra et meget strengt

116. Udsigt fra Christianskirkens Vægtergang mod Raadhuset. Fotografi fra 1906.

demokratisk Synspunkt havde været noget til at rende Panden imod, og at „Hundegitteret" eller det levende Hegn var afgjort mere demokratisk. Hegnsmurene vilde sikkert have meddelt Haven et ejendommelig fornemt eller aflukket Præg, som ikke stemmede med dens Mening; som den nu om Sommeren udfolder sig med Blomster og grønne Blade bag det høje Gitter, indbyder den ikke blot til Dvælen, men ogsaa til Gennemgang. Man kan da sige, at det høje Gitter er et Kompromis mellem demokratiske og kunstneriske Hensyn, mellem Hundegitter og Hegnsmure, – for slet ikke at tale om den anarkistiske Bulevard.

Pladsen foran Haven maatte nøjes med en Asfaltbelægning. Hvor paa en tidligere Plan Pladsens Ensformighed brødes af et Træ, blev Joakim Skovgaards og Th. Bindesbølls Dragespringvand anbragt. Alligevel gør dette „noget døde Parti", som Philipsen kaldte det, stadig et underlig ufuldført Indtryk. Det er for stort og bart til at være en hyggelig Afkrog. Engang, nemlig ved Juletid 1897, havde Nyrop tænkt at faa Bundgaards Gefionsgruppe opstillet her for Enden af et Bassin, medens et andet, rektangulært Vandbassin skulde ligge i Flugt dermed inde i Raadhushaven. Til Forklaring skrev Arkitekten: „I den forreste brede Ende af Bassinet tænkes Gefion pløjende, vendt mod Vesterbros Passage, med Vandbrus og Sprøjt omkring Øksne og Plov, hvorfra Vandet saa med sagte Strøm løber tilbage under Broen i det antydede lange Bassin med Grønt paa Siderne." Dette Fremtidsperspektiv har i høj Grad tiltalt Bygmesteren. Jeg synes skrev han , at Gefionstanken gennem denne Anbringelse og Sammensætningen med det langstrakte Bassin faar en Fylde og fortællende Baggrund, som ikke er almindelig ved den Slags Opstillinger. – Tanken vandt dog ingen Tilslutning i Raadhusudvalget, og Bundgaards Gruppe pløjede sig saa møjsommelig ud til Langelinie. Men „Dragepladsen" ligger stadig øde og tom den største Del af Aaret; kun henimod Julen, naar den fyldes med Grantræer, kommer der Liv over den. Heraf kan man slutte, at det heller ikke i Praksis lader sig gøre at skelne skarpt mellem Torv og Plads. Man gaar næppe Raadhuspladsens Ære for nær ved at forvandle en Del af den til Torv.

117. Udsigt fra Ny Carlsberg Glyptotheks Kuppel mod Raadhuset. Fotografi fra 1906.

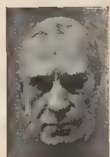

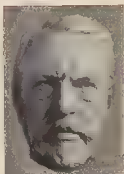
118. Blikkenslagersvend O. Petterson † 4. Febr. 1897 ved Nedstyrtning fra Forhusets Tag.

XIII. Da Raadhuset 1896 stod under Tag, tænkte de fleste sig, at man saa smaat kunde flytte ind omtrent med det samme. Da dette ikke skete, begyndte Folk at blive utaalmodige, og Utaalmodigheden naaede helt op i Borgerrepræsentationen, hvor den fandt mer eller mindre stærke Udtryk. Hertil svarede Borup dog med Rette, at „det Arbejde, som nu skal gøres, alt det kunstneriske, er det, som tager Tid.“ Hvad Nyrop i de lange Spændingens Aar havde gennemtænkt og gennemarbejdet, var bragt ud i Virkeligheden. Nu stod han foran en helt ny Opgave: den kunstneriske Opdyrkning af det Indre.

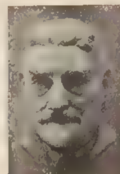
Som nævnt blev den Jernkonstruktion, der bærer de to Glastage over Raadhushallen, det øverste Skraatag og det underste Saddeltag, bragt paa Plads 1896, og Skraataget blev lagt, men først fire Aar senere var ogsaa Saddeltaget færdigt, efter at man havde indsat det grønne Katedralglas og malet alt Træværket. Da det øverste Glastag kun skraaner temmelig svagt fra Tindemurens Bagside hen mod Mellemhuset, saa svagt, at Snemasser under Snefog ikke vilde glide bort, er det kreppet op i otte jævnsides løbende Saddeltage. Ad disses stejle Skraasider glider Sneen straks ned i de mellemliggende Render, smelter, og løber bort ad et Kobbernedløbsrør paa hver Side af Mellemhuset. Og da den varme Udsugningsluft fra Hallen og fra Mellemhuset trækker op i dette mægtige, lyse Rum mellem de to Glastage, er der her oppe et Væksthus, en Stump sydlandsk Klima, hvori der kan dyrkes Druer og Kaktus.

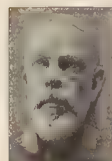
I Aaret 1897 var man mest beskæftiget med at pudse og nedfuge Ydersiderne og overhvælve

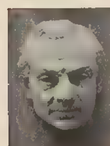

H. N. HANSEN.

P. KOCH.

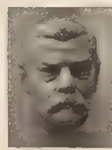

J. BORUP.

JUL. LANGE.

V. KOCH.

H. HØFFDING.

119. Masker fra Tryklejestenene over Søjlegangen i Raadhushallen. Efter Gibsmodellerne.

M. BORCH.

de indre Rum; ved Aarets Slutning var alle Ruderne indsatte paa Bagbygningens Ydersider, og man var begyndt med Ruderne paa Gaardsiderne; endelig blev Forbygningens Vinduer udbudte. Om Foraaret var der blevet bevilget Penge til en stedsegaaende Elevator i Baghuset; den blev opstillet tre Aar efter af Marstrand, Helweg & Co. I de døde Vintermaaneder 1898 indlagde Hassel & Teudts Folk Vand i Bagbygningen, og nogle større Arbejder blev udbudte, nemlig Skillevægge, Kanaler og Hvælvinger af Monier samt Sten- og Betongulve baade til Forbygningen og Bagbygningen. I April eftergik Bundgaard de 21 Granitmasker paa Tryklejestenene over Søjlegangens og Mellembygningens Søjler; han og Billedhugger K. Ludvigsen havde modelleret dem. Det er en lidt broget Forsamling, naar man spørger efter Navnene. Paa den vestlige Smalside ser man blandt andet den daværende Inspektør ved Frederiksborgmuseet, I. F. Leemeier, og Billedhugger H. C. Petersen ved Siden af Jul. Lange. Paa den nordlige Bredside kan man kende P. Koch, I. P. E. Hartmann, H. N. Hansen, Borup, Thorvaldsen og V. Koch, paa Østsiden finder man Snedkermester F. Oxelberg og Arkitekt M. Borch ved Siden af sin Hustru, Nyrops Søster, paa Mellembygningen Nyrops Hustru, Harald Høffding og Beethoven.

Hvor langt man iøvrig var naaet kan skønnes deraf, at i Januar 1899 blev alt det indvendige Snedkerarbejde til Bagbygningen udbudt, og ved samme Tid blev der bevilget 68,000 Kr. ekstra til elektrisk Belysning af hele Raadhuset. Oprindelig var der kun beregnet 32,000 Kr. hertil, men dengang havde man kun tænkt at lade Hovedrummene, Borgerrepræsentationens Sal, Borgmestrenes Værelser og Festlokalerne faa elektrisk Belysning. I de 100,000 Kr., som man nu fik til Raadighed, var dog ikke indbefattet Penge til Lamper i disse Hovedrum.

Dette Aars fire bedste Arbejdsmaaneder gik imidlertid helt tabte paa Grund af den store Lockout. 2. Maj erklæredes der Lockout i Snedkerfaget, 24. Maj i alle Bygningsfag, og den blev strengt overholdt. Det ser temmelig ynkeligt ud, naar det ved Midsommertid hedder i Jørgensens Dagbog: Paa Bygningen arbejder for Tiden kun en Malerlærling, som stryger Vinduesrammer og Karme. Først den 4. September hørte Arbejdsstansningen op, og fire Dage senere begyndte man atter at tage fat i Raadhuset. Dekorationsmaler Jens Møller Jensen havde dog i Sommerens Løb afsat Prøver paa Kalkmalerier i Baghusets Gange, og dette og det følgende Aar malede han sammen med en Stab af Medarbejdere i Raadhusets Gange. I Oktober Maaned kunde man begynde at opvarme Bagbygningen, og mod Aarets Slutning blev alt det grovere Malerarbejde udbudt. Firmaet Schrøder, Nielsen og Hansen fik Arbejdet i For- og Mellembygningen for 10,876 Kr., dog med Undtagelse af Malerarbejdet paa det underste Tag over Raadhushallen, som Møllmann & Ko. overtog for 2,363 Kr. 44 Øre, og det samme Firma overtog Malerarbejdet i Bagbygningen for 20,803 Kr. Undtaget fra Licitationen skriver Emil Jørgensen er en Del Lokaler, særlig i Forhuset, der skal have en rigere Udstyrelse end den i Overslaget beregnede, og hvortil der er søgt særlig Bevilling. Hvad disse sidste Ord vilde sige fik Offenligheden at vide den 12. Marts 1900. Da var der nemlig sendt et Forslag til Borgerrepræsentationen om at bevilge 481,571 Kr. mere til Udsmykning af Raadhuset end de 137,950 Kr., som man oprindelig havde beregnet. De Rum, det drejede sig om, var Budstuen og Oplysningskontoret lige ved Hovedindgangen, Stadens

Hovedkasse, Borgmestrenes Værelser m. m., de to Hovedtrapper, Borgerrepræsentationens Mødesal med Forværelser, den store Buegang mod den overdækkede Gaard og de bag Buegangen liggende Rum, nemlig: Festsalen, Magistratens Forsamlingssal med Forværelse, Overpræsidentens Arbejdsværelse, Forværelse og Mødesal, Arbejdsværelse for Borgerrepræsentationens Formand med Forværelse og Udvalgsværelse og det kommunale Bibliotek. Endelig Arkivets Museumsrum, de store fælles Toiletter og Ventesalene ved 3. Afdeling i Bagbygningen. Men ikke nok med det. Foruden Pengene til Udsmykning forlangtes der en Sum af 313,308 Kr. til Anskaffelse af Inventar. Ialt krævedes der altsaa til Raadhuset 749,879 Kr.

Det var jo ikke Smaasummer, og skønt der med begge Indstillinger fulgte udførlige Overslag, var det dog rimelig nok, at Borgerraadets Medlemmer kunde ønske at sætte sig lidt nøjere

I TAARNET TRE SIDDENDE: H ILLIGEN, J. CHRISTIANSEN, E. ØSTERBY.
STAAENDE FRA VENSTRE: O. PETTERSON DØD 1897. BAGEST: TH. RICHTER JUN. OG E. ANDERSEN. FORAN: N. HANSEN, V. VAHLSTRØM. DEREFTER: F. RICHTER SEN., C. LUND, N. HANSEN, FORMAND G. M. JENSEN, EMIL JØRGENSEN, O. FJELDSØE DØD 1902, M. NYROP, BERNH. JENSEN DØD 1902, J. FRANCHER.

120. Gruppe af Skifer- og Kobberdækkere ved et Hjørnetaarn.

ind i Enkelthederne, inden de behandlede denne Sag. I hvert Fald konstituerede Forsamlingen sig – efter Forslag af P. Knudsen – som Udvalg og „anmodede Borgmesteren (Borup), eventuelt ogsaa Arkitekten, om at være tilstede for at give Oplysninger“, inden Sagen optoges til videre Behandling. Længe maatte Borgmester og Arkitekt dog ikke staa Skoleret, thi allererede syv Dage senere (den 19. Marts) havde man Betænkningen færdig. Men i Mellemtiden var der rigtignok ogsaa blevet arbejdet meget. „I flere Møder“, hedder det i Betænkningen, havde Udvalget drøftet Forslagene, og ved et Besøg i det ny Raadhus havde man „besigtiget de Lokaler, om hvis Udstyr og Inventarforsyning der var Tale.“ Dette lød jo meget beroligende.

Betænkningen derimod lød til en Begyndelse mindre beroligende. „Et Forslag om en Tillægsbevilling af næsten 1/2 Million Kroner til Fuldførelsen af det nye Raadhus – hed det – har naturlig maattet fremkalde baade Overraskelse og Betænkeligheder hos Borgerrepræsentationens Medlemmer. Her er ikke Tale om Overskridelser, fremkaldte ved Ændringer i Byggeplanen, fejle Overslag eller stigende Priser, heller ikke om Bevillinger til en egenlig kunstnerisk Udsmykning. Sagen angaar Bygningens Forsyning med Trapper og Døre, med Paneler og Varmelegemer; det drejer sig om Maler-, Snedker- og Glarmesterarbejde m. v., om end tildels af finere Art. Det

kunde med Føje forudsættes, at der var taget Hensyn til alt sligt ved Byggeplanens Vedtagelse." Men efter denne Tordenbyge brød Solen frem og skinnede over Resten af Betænkningen. Man havde nemlig overbevist sig om, at det her slet ikke drejede sig om overflødig Luksus, men kun om en god og solid Udstyrelse, og man tiltraadte derfor Forslaget. Kun een Post blev strøget, 10,000 Kr. til to historiske Relieffer i Søjlegangen. Til det ene havde Nyrop tænkt at benytte Fru Carl-Nielsens præmierede Skitse af Frederik III og Dronning Sofie Amalie tilhest under Københavns Belejring. Tilslut gjorde man opmærksom paa, at der burde være gode Temperatur- og Lyd-Forhold paa Borgerrepræsentationens Tilhørerplads, og at Rummene til borgerlige Vielser maatte være gode og værdige; hvad der var planlagt havde ikke forekommet Udvalget ganske

121. Karl Jensens Maleri af Festsalen under Raadhusudstillingen.

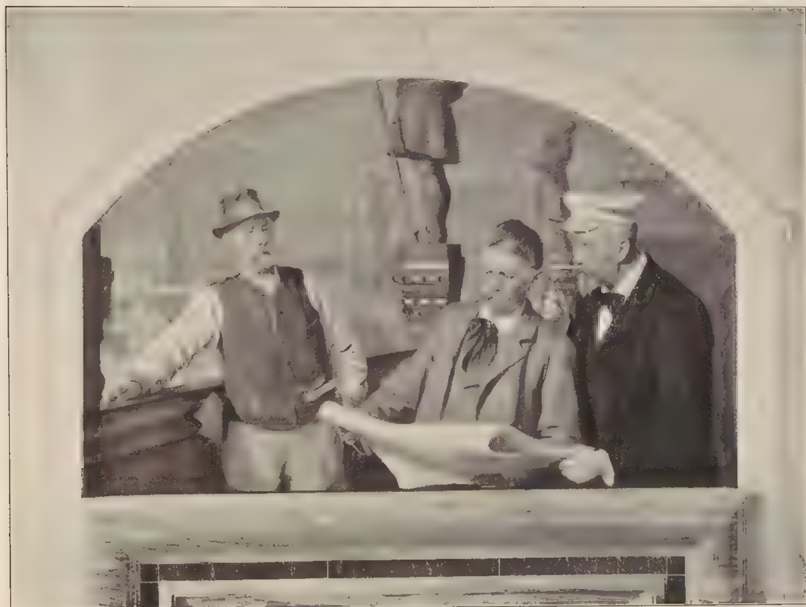
tilfredsstillende; og man lagde et godt Ord ind for at benytte dansk haandvirket Arbejde til Tapeter, og for at dele de forskellige Arbejder i saa mange Udbydelser, at ogsaa mindre, dygtige københavnske Haandværkere kunde faa Del i Arbejdet.

Ogsaa det andet Forslag, om Raadhusets Forsyning med Inventar, fandt Udvalget „vel overvejet og vel begrundet." Kun mente man, at Værdien af Kommunens gamle Indbo, der var fradraget Summen med 15,000 Kr., var sat altfor lavt. Idet man foreslog at sætte dets Værdi til 50,000 Kr., blev der saaledes kun bevilget 278,308 Kr.

Ovenover baade Magistrat og Raadhusudvalg havde altsaa Borgerrepræsentationen viist, hvem der var Herre i Huset, og hvor Skabet skulde staa. Efterat det var gjort, gik Forslagene pænt og glat igennem, og forresten syntes man godt om, hvad man havde set og hørt i Raadhuset. Ordføreren, Gustav Philipsen, sagde, at Raadhusudvalget og Arkitekten maatte være Kommunalbestyrelsen, - og særlig Borgerrepræsentationen, føjede han til —, taknemlige, fordi de trods de vanskelige Tider havde strakt sig saa langt. „Der var derved særlig givet den udmær-

kede Arkitekt et Tillidsvotum, som han utvivlsomt vilde vise sig værdig til." Han haabede nu, at Arbejdet paa Raadhuset maatte gaa frem i et betydelig hurtigere Tempo, saa at Fuldførelsen ikke kom til at strække sig altfor langt ind i det tyvende Aarhundrede.

Det begyndte virkelig ogsaa at lysne. I dette og det følgende Aar blev Raadhusets Bagbygning nemlig lidt efter lidt taget i Brug. Allerede i Marts Maaned havde den Komité, der skulde bedømme Forslagene til Ordning af de københavnske Jernbaneforhold, faaet overladt en Række Værelser i Stuen i Baghuset, og at der nu var noget at se inde i Raadhuset kan man slutte deraf, at Kong Edward, da endnu Prins af Wales, sammen med Prins Hans den 9. April aflagde Byg-

122. P. S. Krøyers Maleri med Portræter af M. Nyrop, Emil Jørgensen og Murerformand Krone.

ningen et kort Besøg. Foran Hovedindgangen blev Granittrappen opstillet, inde i Bygningen blev Præsidenttrappen og Borgertrappen i hvert Fald farbare, i Arkivet kom Reolerne paa Plads, og Hallen fuldførtes, idet Flisegulvet blev lagt. Den 14. Juli var Raadhusforvalterens Lejlighed færdig i Baghuset, og inden Aarets Udgang var først Skattedirektoratet, dernæst – paa Aarets allersidste Dage Stadsingeniøren, Vej- og Kloakanlæggene og Stadslægen kommet ind i Bagbygningen, og de første Maaneder af det næste Aar (1901) blev saa andre kommunale Institutioner overførte til det nye Hjem. Men Folkevandringen til Bagbygningen var dog langt fra endt, da Raadhusudstillingen aabnedes i For- og Mellembygningen den 1. Maj. Først om Efteraaret var alt, hvad der skulde være i Bagbygningen, ogsaa kommet derind (se Bilag 24).

Allerede om Foraaret 1900 havde Karl Madsen, Th. Philipsen og Kristian Zahrtmann faaet Kommunalbestyrelsens Tilladelse til at benytte Hovedstokværket i Forbygningen, Raadhushallen og første og anden Sal i Mellembygningen til en retrospektiv Udstilling af dansk Kunst

indtil 1890, og efterat Kunstværkerne var indsamlede, kunde Udstillingen aabnes til fastsat Tid (den 1. Maj 1901). Oprindelig havde det blot været Meningen, at den skulde staa aaben i tre Maaneder, men da Tilstrømningen var saa stor, fik man Lov at udskyde Lukketiden endnu en Maaned. Uden Forklejnelse for den gamle danske Kunst tør det nok siges, at selve Udstillingsrummene øvede nok saa stor en Tiltrækning paa Publikum som Udstillingsgenstandene. Man havde nu saa længe kigget paa Raadhuset udvendig fra, og man var meget spændt paa, hvad der var inde i Huset. Nu kunde man faa sin Nysgerrighed og Interesse tilfredsstillet, og havde man Lyst kunde man godt tilbringe hele den lange Sommerdag inde i Huset, idet der ogsaa var

123. Borgerrepræsentationens første festlige Møde i Raadhushallen 12. Januar 1903.

Gæstgiveri i Raadhushallen. Efter Bestilling af Udstillingskomiteen malede Karl Jensen et Billede af Festsalen, saaledes som den saa ud under Udstillingen, og dette Billede blev givet til Raadhuset, og da Regnskabet blev opgjort, viste det sig, at man havde Raad til at lade „Dragespringvandet“ støbe i Bronce efter Th. Bindesbølls og Joakim Skovgaards Skitse og Model; ogsaa det blev skænket til Raadhuset (men først opstillet i November 1904), og endda var der saa mange Penge tilovers, at P. S. Krøyer kunde male Nyrop, Emil Jørgensen og Murerformand Krone paa et Billede, der blev indsat over Døren fra Læseværelset ind til det kommunale Bibliotek.

Ellers var der temmelig stille i Raadhuset under Udstillingen, i hvert Fald var det stilfærdige Arbejder, der blev gjort. Stukkatørerne udførte Stuklofter i enkelte fornemmere Rum baade i Forbygning og Bagbygning, og Dekorationsmalerne blev færdige med Bagbygningen og tog fat paa Mellembygningen. Skønt der var Snedkerstrejke om Foraaret, havde Fagforeningen dog tilladt, at Hovedporten mod Vesterbros Passage blev opsat inden Udstillingens Aabning; Strejken endte forresten allerede den 6. Maj. Rækværket ved Borgertrappen var færdigt, men de træudskaarne

Relieffer til det afleverede Billedskærer Niels Hansen først næste Aar. Ved Præsidenttrappen maatte der derimod opsættes et foreløbigt Rækværk. Endnu under Udstillingen var man begyndt saa smaat at rykke ind i Forbygningen, og inden Aarets Udløb havde de kommunale Institutioner taget Sæde her baade i Stuen og paa første Sal, og lige i Begyndelsen af det næste Aar (1902) overførtes Raadhusarkivet til Mellembygningen. Et Par Maaneder senere var ogsaa Borgmestrenes Værelser færdige.

Tirsdag den 24. Juni 1902 havde Kommunalbestyrelsen indbudt Deltagerne i det nordiske Pressemøde til en Seksa i Raadhushallen, og Gæsterne synes at have befundet sig overmaade vel i det nye Hus, hvor kun Hovedstokværket i Forbygning og Mellembygning var ufuldført. Overalt hørte man, i Følge Referat i et Dagblad: „Dette er det ejendommeligste og prægtigste Byg-

124. Borddækningen i Festsalen ved Raadhusfesten 12. September 1905.

ningsværk i Norden.“ Et lille Uheld var dog indtruffet dette Aar, idet det viste sig, at alle Trægulvene i Bagbygningens Parterre var blevet angrebne af Svamp. Der var ikke andet at gøre end bryde dem op; paa et Underlag af Slagger blev der nu lagt Betongulve, og derover Linoleum fastgjort med Trinidad-Tjære.

Endelig oprandt den længselsfuldt, og tilsidst utaalmodig ventede Dag, da Københavns Borgerraad kunde tage Salen i Mellembygningen i Brug. Mandag den 12. Januar 1903 samledes Kommunalbestyrelsen Kl. 12 Middag i Raadhushallen med Udsendinge fra Københavns Borgere, ialt omkring 3000 Mennesker. Borgerrepræsentationens Formand, Herman Trier, talte paa Borgerraadets Vegne. „Nu rykker Københavns Borgerrepræsentanter ind i Stadens Raadhus“, saaledes begyndte Talen næsten som en Trommehvirvel. „Fra den skønhedsbaarne, personlighedsprægede Nutidsbygning, for hvis Mester vi ved Indtrædelsen sænker Fanen i beundrende Hyldest, kommer Fortiden os først i Møde, i det gyldne Billed af Byens Grundlægger, Danmarks Værn og Vagt med Sværd og Krumstav, og i den lyse Mindehal, vi her er samlede i, med dens Murfrise af Aarstal og Indskrifter.“ Magistratens Ordfører var Overpræsident V. Oldenburg, og daværende Raad-

mand Jacob Marstrand havde skrevet en Kantate i Dagens Anledning. Den indeholdt følgende smukke og træffende Skildring i bunden Stil:

Der staar en Borg i København
blandt sommergrønne Linde;
Guldkronen lyser som en Bavn
højt over Taarn og Tinde.
Den Borg har ingen Skydeskaar,
ej Vindebro, ej Fangegaard,
for alle Porten aaben staar
til høje Raadhussale.

I Hallen strømmer Lyset ned,
hvor Minder Væggen kranser,
og Søjlegangens Liflighed
forfrisker Sind og Sanser.
Her Kunst og Haandværk øved Daad
og bygged Hus til Byens Raad,
som spinde skal dens Livsenstraad
i Borgens Hjærtekammer.

Se Farverne i rødt og hvidt
er stemt som skønne Sange,
og Øjet frydes ved hvert Skridt
i lange, lyse Gange.
Som Blomster spirer frem i Vang
ved Vaartid under Fuglesang,
saa bryder Lunet Formens Tvang
rigt som i Folkelivet.

Det Hjem, vi aabner her i Dag,
skal Sønners Sønner frede,
mens Duen under høje Tag
med Spurven bygger Rede;
og Raadhusklokkens dybe Røst
skal bringe Bud til Fremtids Kyst
om det, som var vort Liv, vor Lyst
og gav vor Villie Sejer.

Tilbage stod nu kun inde i Bygningen, foruden enkelte Arbejder som den maleriske Udsmykning af Borgertrappen, Festsalens Fuldførelse, og efterat der om Foraaret 1904 var anvist de fornødne Penge til dens Montering, blev den første Gang taget i Brug ved Raadhusets Indvielsesfest den 12. September 1905. Det er her ikke Meningen at give noget egenligt Festreferat. Festen forløb naturligvis programmæssig. Efter det rigelige Middagsbord med Taler inde i Festsalen for en snævrere Kres fulgte der i Raadhushallen, hvor Forsamlingen var større og borgerligere, Taler og Sang, og tilslut dansedes der harmløst hen over Hallens gullandske Fliser, „Astrag“, som vore Forfædre kaldte dem. Men inden denne Skildring af Raadhusets Bygningshistorie sluttes, er det nødvendig at give nogle Tal.

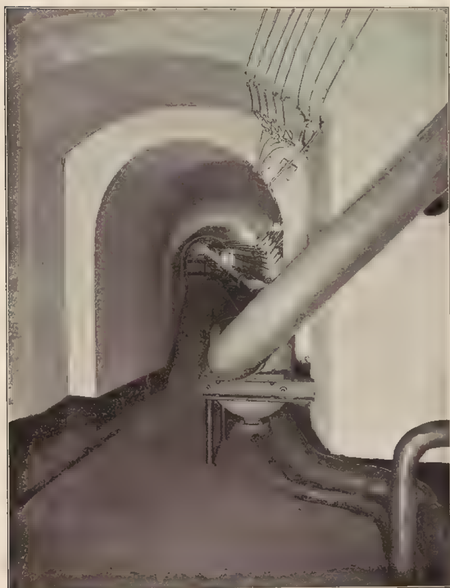
Det Grundstykke, Raadhuset omfatter, er 22,957 Kv. Al. stort, dets Værdi ansat til 970,200 Kr., men kun 17,897 Kv. Al. er bebyggede, og heraf indtager Raadhushallen de 2,322 Kv. Al. Baggaarden indeholder 5,060 Kv. Al. For en flygtig Betragtning danner Raadhusplanen en Rektangel, dog er Forbygningen noget, nemlig 18“, bredere end Bagbygningen, idet Raadhusets Forside er 113 Al. 12“ bred, medens Bagsidens Bredde er 112 Al. 18“. Forbygningens Fløjmure foran Raadhustaarnet og foran det tilsvarende Trappehus paa Vestsiden ligger altsaa ikke i Flugt med Bagbygningens Fløjmure, men springer 9“ frem. Langsidernes Bredde er derimod nøjagtig ens, nemlig 202 Al. 12“. Fra Gaden til Forbygningens Gesims er der 37 Al., og dens Tindemure er fra $56^1/_2$ Al. til $58^1/_2$ Al. over Gaden; de to Hjørnespir er $76^1/_2$ Al. over Jorden. Da Raadhuset endnu kun var en Bygning paa Papiret, fandt man, at Tindemurens Højde var urimelig, men Bygmesteren holdt tappert fast ved sit. Under Forarbejderne, skrev han, havde han forsøgt at trykke Tindemuren (og Taarnet) noget ned, og det var ogsaa lykkedes ham at tage et Par Alen af Højden paa Forhusets Sider, „men iøvrig er jeg stadig kommet tilbage til de samme Højder. Det er sikkert ogsaa mere ved Maaltagning end ved Øjesyn, at Indvendingerne er fremkommet, og jeg er vis paa, at de vilde falde bort i Virkeligheden, naar Omgivelserne medvirker i Indtrykket. Det er dog ikke overflødigt, at Raadhusets Tindemur rager nogle faa Alen højere op end Dagmarteatrets Tag.“ Fabrikejer G. A. Hagemann havde ment, at Nyrop havde gjort Tindemuren saa høj – „indenfor faa Alen lige saa høj som Rundetaarn“ –, fordi han vilde benytte den som Støtte for Taget over Raadhushallen. Herimod protesterede Nyrop paa det eftertrykkeligste. „Naturligvis hører den høje Mur og det høje Tag (ɔ: over Raadhushallen) sammen, men det er ikke min Stilling, at jeg har været nødt til at gøre det saaledes, jeg har tværtimod – samtidig med at Ventilationsrørene deri blev ordnede paa en fornuftig Maade – *med Forsæt* grebet Lejligheden til ogsaa i Byg-

NORDENVIND. GNAVEREN.

SØNDENVIND. NEGER AANDER VARMT.

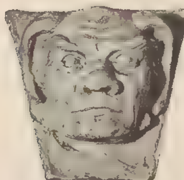

ØSTENVIND. DEN SMILENDE.

VESTENVIND. DEN PIBENDE

125. Tunnellen fra Kedelhuset til Raadhuset.

ningens Ydre at kunne tyde hen paa, at der indvendig i Bygningen findes noget mere bag den Række Rum, som Façadens Vinduer er det ydre Udtryk for. Dette, mener jeg, gør Bygningen interessantere, og saaledes forekommer Muren og Taget (ɔ: stadig over Raadhushallen) mig netop vel begrundet, saa jeg er vis paa, at man, naar Huset blev opført, snart vilde komme efter, at disse Former kun er uvante, men ikke unaturlige.“ Kom nu ikke og paastaa, at Nyrop har haft alle fornuftige Folk med sig, da han udførte sine Raadhusforslag. I Bagbygningen er Højdeforholdene mindre anselige; fra Gaden til Gesimsen er der 28 Al., til Tinderne 45¾ Al. og til Hjørnespirenes Toppunkter 61 Al. Paa Raadhusets første Sal er Murene af Middeltykkelse; nedefter tiltager de, opefter aftager de. Her paa første Sal har man følgende Arealforhold: Murværk 3,188 Kv. Al., idet alle Vindues- og Døraabninger samt alle Hulheder i Muren er medregnede under Murværk, Raadhushallen 2,322 Kv. Al., Gange og Trapper 4,716 Kv. Al., Kontorer etc. 7,671 Kv. Al.

Skønt Raadhusets Ingeniørarbejder er beskrevne i et anseligt Værk, hvortil der

NORDVEST. ENGELSKMANDEN.

NORDØST. DEN FORKØLEDE.

SYDVEST. DEN VAADE.

SYDØST. DEN VREDE

126. Maskerne fra de fire Hjørnetaarne. Efter Bundgaards Modeller.

her kan henvises, er det dog ikke af Vejen i ganske faa Linier at antyde, hvorledes denne store Bygning, der ikke har en eneste Skorsten, bliver beboelig hele den lange danske Vinter igennem, thi Hensynet til Opvarmningen har sat sit Præg baade paa Bygningens Plan, og navnlig paa dens Udseende.

I hele Raadhuset findes der ikke noget Ildsted. Maden, der laves herinde, bliver tilberedt ved Hjælp af Gas, og Bygningen opvarmes af den Damp, som frembringes i de fire Kedler ovre i Kedelhuset; hver Kedel kan yde omtrent 3000 Pund Damp i Timen. Gennem en mandshøj og to Alen bred Betontunnel føres Dampen i en Smedejærnsledning under Brandstationen og Gaden „Bag Raadhuset" ind i Kælderen midt paa Raadhusets Bagside. Der er jo ikke nogen gammel

127. Paa Raadhusets Forhustag bag Vægterne.

Herregaard eller Klosterbygning i Danmark, som ikke har sin underjordiske Gang, hyllet i skummel Hemmelighedsfuldhed. Foreviseren har ganske vist aldrig selv set den, men nede i Landsbyen lever der en ældgammel, blind og døv Kone, som ikke blot har set den, men ogsaa været nede i den. Vel kan man ikke med sin bedste Vilie finde ringeste Spor til den, men være der maa den jo, og det var morsomt nok, om man kunde faa lidt nærmere at vide om den. Raadhustunnellen er da endelig en veritabel underjordisk Gang, og her nede dybt under Jorden, hvor der er tæt Mørke for og bag det elektriske Lys, hvor man hører Dampens Hvæsen og andre sælsomme Lyde, maaske fra Returvandsledningen, der ogsaa gaar gennem Tunnellen, her har man virkelig den trykkende og spændte Løngangsfornemmelse, som man ellers kun kender fra Mareridt eller fra Ingemanns Romaner.

Bagbygningens Aandehuller er de to Luftbrønde i Baggaardens Hjørner; om Sommeren, naar Solen besørger Opvarmningen, indtages frisk Luft desuden gennem fire andre Luftbrønde i Gaarden og to i Gaden bag Raadhuset. Mellem- og Forbygning faar Luft gennem Brønden, der

ligger ved Mellembygningens Gaardside. Nede i Raadhusets underste Kælder, „Ingeniørkælderen“, bliver saa den friske Luft befugtet, filtreret og opvarmet, og sendes sluttelig op til de forskellige Rum; naar den har gjort sin Nytte, er „forbrugt“, sendes den bort fra Huset gennem Rørene i Tindemurens Tinder. De fire pyntelige Hjørnespir er ikke – som man skulde tro – Udkigspunkter for Raadhusets Nisser; ogsaa de maa gøre Tjeneste ved Luftomløbet. Gennem Bagbygningens to Hjørnespir føres Luften bort fra den store Lysgang midt i Baghuset, og gennem de to paa Forbygningen stiger den forbrugte Luft, der er ført op i Rummet mellem Glastagene over Raadhushallen, befriet tilvejrs. Paa lignende Maade stiger den varme, forbrugte Luft fra Rummene i Baghusets Gaardside op mellem de to Glastage over Lysgangen, og derfra føres den bort gennem de seks „Wolpertske“ Kobberhætter, der oppe paa Taget ser ud som gamle venetianske Skorstene.

Til Raadhusbygningens Opførelse, dens Forsyning med Indbo, dens Montering o. s. v. er der ialt bevilget 4,194,810 Kr., men denne Sum er blevet overskredet med omtrent 1/2 Mill. Kr., saa at Raadhuset i Virkeligheden har kostet *4 Mill. 674,561 Kr. 18 Øre;* dette vil med andre Ord sige, at Bygningen er blevet over halvanden Mill. Kr. dyrere, end man havde tænkt sig i 1892.

En Tabel over de bevilgede og de virkelig brugte Summer ser saaledes ud:

	Bevilgede Beløb	Anvendte Beløb
Til Raadhusets Opførelse bevilget 18/7 1892	3,000,000 Kr.	
Indretning af elektrisk Belysning 20/2 1899	68,000 -	
Rigere Udstyrelse af mere fremragende Rum 9/4 1900	471,571 -	
	3,539,571 Kr.	3,895,907 Kr. 86 Øre
Billedhuggerarbejder 13/7 1896	66,000 -	68,604 - 71 -
5 Klokker med tilhørende Knebler 24/5 1897	10,000 -	
4/10 1897	2,880 -	
	12,880 Kr.	14,974 - 11 -
Stedsegaaende Elevator 24/5 1897	19,248 -	23,980 - 53 -
Istandsættelse af Rum i Tagetagen. Budget 1900	24,168 -	26,294 - 59 -
Indretning af et brandfrit Rum. Budget 1900	11,000 -	10,631 - 93 -
Anbringelse af Bjørnespringvandet 9/4 1900	2,325 -	3,142 - 02 -
Lynledningsnet 21/3 1904	5,600 -	4,621 - 17 -
Inventar 9/4 1900	278,308 -	374,502 - 64 -
Montering af Borgmestrenes og Raadmændenes Værelser 10/6 1901	62,000 -	76,385 - 93 -
Montering af Beletagen 23/6 1902	133,200 -	134,994 - 75 -
Montering af Festsalen 30/5 1904	40,510 -	40,520 - 94 -
	4,194,810 Kr.	4,674,561 Kr. 18 Øre

Dette er altsaa, hvad selve Bygningen har kostet at opføre. I Forbindelse med Raadhusbygningen er desuden følgende Summer udgivne:

Til forberedende Arbejder	39,736 Kr. 35 Øre
- Kedelhus og Politistald	177,979 - 71 -
- Indretning af Marketenderi i Kælderen	2,820 - 75 -
- Indretning af Lokaler i Bagbygningen	27,006 - 02 -
- Indretning af Lokaler til Belysningsvæsenet	5,414 - 66 -
- forskellige Omflytninger bevilget 4/12 1905	30,740 - „ -
- forskelligt Indbo	13,143 - 09 -
- Ordning af Pladsen omkring Raadhuset	451,150 - „ -
Hertil kommer endelig Grundens Værdi, der er sat til	970,200 - „ -
Ialt...	1,718,190 Kr. 58 Øre
Lægges hertil den egenlige Byggesum	4,674,561 - 18 -
Faar man...	6,392,751 Kr. 76 Øre

Da Raadhuset indviedes, stod det hele Foretagende altsaa Kommunen med et rundt Tal i 6 Mill. 400,000 Kr. – I den endelige Opgørelse April 1907 er Summen Kr. 6,804,640. 06 Øre.

128. Raadhuset set fra Tivoli. Vinterdag. Fotografi fra 1901.

Men Byggesummen er — som nævnt — henimod 4 Mill. 700,000 Kr. Efter danske borgerlige Bygningsforhold er dette jo en anselig Sum, men det er vel egenlig ikke mærkeligt, at Raadhuset i Rigets Hovedstad er blevet den kostbareste borgerlige Bygning, der nogensinde er opført i Danmark. Sammenligner man Summen med de Summer, der fordum er givet ud til Kristiansborg, kan den ikke siges at være stor. Kristian VI's Kristiansborg kostede nemlig Staten omtrent 2,780,000 Rdlr., hvad der i vore Penge vilde svare til omtrent 15 til 16 Mill. Kr., Frederik VI's kostede omkring 2,250,000 Rdlr., altsaa 4½ Mill. Kr., men sikkert svarende til mer end det dobbelte i vore Dages Penge. Heller ikke i Sammenligning med andre Storbyers Raadhuse har det københavnske været dyrt. Ganske vist har Berlins Raadhus kun kostet 6,444,882 M., men her er kun Façaderne kunstnerisk gennemarbejdede; Gaardsiderne ligger øde hen; og Bygningen, der vanheldes ved en Murstensefterligning af Giottos navnkundige Marmor-Kampanile i Florents, kan i ingen Henseende maale sig med Københavns Raadhus. Man forstaar derfor meget vel, at den tyske Kejser kan synes saa godt om Nyrops Bygning; derimod forstaar man ikke, hvorledes Tysklands Rigshovedstad, som ellers ikke kniber paa Skillingen til Byggeforetagender, har kunnet lade sig nøje med et saa tarveligt Raadhus. Det er ogsaa efter tyske Forhold ualmindelig spartansk. Hamborgs Raadhus har kostet 10,353,000 M., og en mindre By som Hannover har projekteret et Raadhus til 4½ Mill. M. Længere mod Syd har Ungarns flotte Hovedstad, Budapest, ofret 13,200,000 østrigske Kroner paa sit Raadhus, medens Raadhuset i Wien har kostet 25 Mill. østrigske Kroner. Raadhuset i Paris har dog hidtil været det dyreste i Europa; det har kostet 32,628,349 frs., men dette er dog kun lidt imod de 18,243,339 Dollars, der er givet ud til Raadhuset i Philadelphia. Sligt er dog aabenbart særlig amerikansk. Her i Europa er man mere nøjeregnende, men selv om man er nok saa nøjeregnende, kan man ikke sige, at Københavns Raadhus efter europæiske Forhold og i Forhold til Byens Størrelse har været nogen dyr Bygning.

Nu, da Bygninger er opført og betalt, er det paa Tide at undersøge, hvilke Skønhedsværdier den indeholder.

129. Raadhuset set fra Tivoli. Sommerdag. Fotografi fra 1907

XIV. Raadhusets Bygmester skal engang have sagt, at Bagbygningen kun maatte betragtes *som et stærkt og solidt Overdække for en stor Samling Arbejdslokaler og Kontorer.* Dette er jo grumme beskedent sagt, men det er næppe helt træffende. De mange fremmede Turister, der paa Sommeraftener ovre fra Tivoli har hele Bygningens Langside for sig, og Silhuetten af den op mod Aftenhimlen, vil sikkert ikke af sig selv falde paa at betragte Bagbygningen under dette Synspunkt. Og heller ikke naar man i Ro og Mag gaar den efter i Sømmene, kan man give Kunstneren Ret i, at den blot er blevet et tørt Overtræk over tørre Beskæftigelser. Tværtimod, man mærker ganske tydelig, at Bygmesteren har opsparet Kræfter de Aar, da han kun byggede paa Papiret; de er kommet Bagbygningen til Gode. Den bærer helt Præg af Friskhed og gode Indfald.

Ved det store Taarn i Øst og Trappehuset i Vest er det som om Forhusets mægtige Granitsokkel spaltes. Den egenlige Sokkel – spidshugget og med en renhugget, simpelt profileret Overkant synker ydmygt mod Jorden; i dens Overkant er Solbænkene ved Parterrets Vinduer huggede. Men desuden er der et bredt, to Skifter højt Granitbaand – ogsaa spidshugget og renhugget – i Højde med Overkanten af Parterrets Vinduesrække, og endelig er Solbænkene ved første Stokværks Vinduer huggede i et omløbende, glat Granitbaand. Modsætningen mellem ru og glat Overflade i Sokkel og Baand gør en kraftig og smuk malerisk Virkning.

Som bekendt skraaner Jordsmonnet, hvorpaa Raadhuset er opført, nedad mod Brandstationen og videre mod Kallebodstrand, og det er ogsaa en bekendt Sag, at Bygmesteren har benyttet denne Terrængets naturlige Skraaning til i Baghuset at indrette et Parterrestokværk, der svarer til Forhusets Kælder. Dog ikke nok med det; ogsaa kunstnerisk er der draget Nytte af Jordsmonnets Skraaning; den danner ved begge Langsider ligesom spøgefulde og lunefulde Kommentarer til de strengt vandrette, gennemgaaende Linier paa selve Bygningen. Ældre dansk Bygningskunst, der forlangte det fuldkommen regelmæssige, og ikke saadan forstod Spøg eller lod Tilfældet gribe ind, vilde sikkert have stræbt at udviske Indtrykket af det uregelmæssige. Men

man mærker i det hele taget Kunstnerens Glæde over at kunne kaste Linealen, hans Fornøjelse ved en Spøg, hans Stræben efter at være afvekslende og underholdende. Saaledes er der forskelligt Mellemrum mellem de tre Kridtbaand, der løber i Højde med første Stokværks Vinduer. Det mellemste er fem Skifter ovenover det nederste der atter er fire Skifter over Granitbaandet –, og syv Skifter lavere end det øverste Kridtbaand. Og inde mellem de to Granitbaand gaar der pludselig Eventyr i Murstenene; de er nemlig ikke lagt i regelmæssig Skiftegang, men i Mønstermurværk, der er forskelligt paa alle tre Sider; og ikke nok med det: i bestemte Mellemrum er der i disse Murstensmønstre indsat Granitkvadre med fladt udhugne Billeder, danske Planter og Blomster (lidt tørt stiliserede) og Fletværk, hvis Forbillede findes udskaaret i Træ under et af Stolestaderne i Asmild Klosterkirke ved Viborg; henne ved det sydvestlige Hjørne ser man en Kat. Hvis det tyvende Aarhundrede var lige saa legendedannende som Middelalderen, vilde dette løjerlige Dyr, der skyder Ryg og hvæser mellem Sol og Maane, utvivlsomt give Anledning til et eller andet sælsomt Sagn.

Ogsaa i Vinduesformerne mærker man en tydelig Stræben efter Afveksling. For den, der holder af den haandstrøgne Tegls Farvespil i store, rolige Murflader, maa den moderne Boligs Fordring paa rigeligt Lys være ret mistrøstende, og det kan ikke nægtes, at de klassiske Pilastre, Halvsøjler og Frontoner, som anvendtes paa Halvfjerdsernes Pudsbygninger, ganske godt maskerede Vinduernes uforholdsmæssige Størrelse. Af den Slags er der dog intet paa Raadhuset. Parterrets og øverste Stokværks Vinduer er firkantede; de sidste er dog særlig fremhævede af det Kridtbaand, der løber under dem, og under dette Baand er der en Frise af rudeformede Mursten, som er saaledes sammenstillede, at de for Øjet danner en kraftig stiliseret Bladfrise; det ser godt ud. Ved hver af Vinduernes Sider findes i Murværket en Dværgsøjle med trapezformet Kapitæl, svagt mindende om lignende Dværgsøjler i Absalons Klosterkirke i Sorø. Første og andet Stokværks Vinduer er derimod fladbuede, og over første Stokværks Granitoverliggere er der i Spejlet ligesom i Forhuset indsat en Kridtblænding, smykket med indhuggede Linier og Punkter. Under Vinduerne i andet Stokværk med buet Karm og altsaa uden Spejl springer Granitsolbænkene ikke frem foran Murflugten; derfor er der under Solbænkene, af Hensyn til Regnafløbet, anbragt udtungede Kobberstrimler. Praktiske Hensyn retfærdiggør saaledes Anvendelsen af disse morsomme Strimler, der straks leder Tanken hen paa Tallerkenrækkerne i Køkkenet. Selv har Kunstneren brugt dem ogsaa paa Bispegaarden, og andre har taget dem op efter ham, men forresten stammer de egenlig fra det renlige Holland. Her er de anbragt *ovenover* Vinduerne, for at forhindre at Smuds og Vand fra Muren driver ned ad Ruderne. Derhos er endelig Overkanten af dette Stokværks Vinduesbuer smykket med den fine Formstens Frise med Zigzagbaand, som man atter og atter finder anvendt som Dækskifte over Buer indvendig og udvendig i Raadhuset, paa Politistalden, Kedelhuset og Raadhushavens Hjørnepavilloner: Byvaabenets Bølgelinier oversatte i Mursten. For at blive ved Vinduerne, da lægger man Mærke til, at Fordelingen af Rammerne er en anden end den sædvanlige. Her er nemlig de store Rammer indsat foroven, de smaa forneden; det omvendte er ellers det almindelige, og Øjet, der har vænnet sig til at se de smaa Rammer øverst i Vinduerne, har ondt ved at holde det Indtryk borte, at Vinduerne her egenlig staar paa Hovedet. Forøvrig skyldes ogsaa denne Ordning praktiske Hensyn; naar man lukker de nederste Vinduer, kan man let naa at sætte ogsaa de øverste Vindueshasper paa. Imidlertid har Kunstneren aabenbart selv været vaklende, og først bestemt sig for denne Anbringelse af Ruderne, efterat Murene var opførte. Paa begge Sider af Vindueslysningen i andet Stokværk er der nemlig indmuret Kridtsten, der skulde have korresponderet med den vandrette Post, som skilte de smaa Overrammer fra de større Underrammer.

Det er sikkert unødvendigt at gøre opmærksom paa, hvor pyntelige Murankrene er; mærkeligere er det dog, hvor godt Krogene til Fastholdelse af Markiserne tager sig ud paa Murfladerne, og hvilken livfuld Virkning det gør, naar Markiserne er slaaet ned paa de to Solsider. Rundbuefrisen foroven, med Kridtblændinger, er smukt og rigt formet; derover er der en Række skraatstillede Mursten i Kalk, og endelig den simple Gesims under den kraftige Tagrende, hvis Rendejern foroven afsluttes med Kløverblade.

130. Tre gennemgaaende Fag af Bagbygningens Frontside.

Saa muntre og underholdende alle disse Enkeltheder end er, det egentlige Festpræg fik Arbejdsbygningen dog først, da Gavlkransen saa at sige satte Kronen paa Værket. Paa Nyrops Skitse findes den slet ikke. Først paa det egenlige Projekt, hvor det firkantede, tunge Trappetaarn i Vest er veget for den store, yndefulde Gavl, dukker der i al Beskedenhed tre Smaagavle op over Baghuset, og først i Nyrops endelige Projekt drager Gavlkransen sig omkring hele Arbejdsbygningen. Det er da, som om den store Gavl har ynglet i Kunstnerens Fantasi; den klinger muntert hen over Baghuset. Og alle disse Smaagavle, der løfter Husets Silhuet op over det trivielle og hverdagsagtige, er den vel fortjente Belønning for det smukke Indfald at lade Trappehuset afslutte med en Pragtgavl. Mange Slags Indtryk kan have været virksomme, inden denne Gavlkrans kom paa Papiret. Selv fortæller Kunstneren om et Skolearbejde paa Akademiet, som han i sin Egenskab af Assistent ved Bygningsskolen engang havde for Øje. Utvivlsomt kan der ogsaa paavises nogen Indflydelse fra de otte Gavle paa Johan Friis'es maleriske gamle Herreborg Borreby ved Skelskør, som Nyrops Venner, V. Koch og Hack Kampmann, havde opmaalt 1883. Forøvrig har saadanne Smaagavle ogsaa god Hjemmel her i København; de anvendtes, en eller flere i Følge, over Forsiderne paa de Huse, der opførtes efter den store Brand 1728, og

det er aabenbart de sidste, spinklere Udløbere af den nordiske Renaissances djærve og kraftige, sandstensafdækkede Gavle. Endnu kan man hist og her i Københavns gamle Staddele se disse det 18. Aarhundredes Gavle over Husfaçaderne, og hvorledes Holbergs København har faaet sit Præg af dem fremgaar af Billederne i Thura's paa Dansk skrevne Værk med den latinske Titel *Hafnia hodierna*. Fra disse gamle Husgavle har Nyrop taget Udliggerne med deres Kroge til Hejseværk, og det er derfor intet Under, at Arbejdsbygningens Silhuet synes os saa hjemlig, selv om Kunstneren er sig bevidst, at de stiliserede Granitfugle paa Udliggerne har en ærværdig Stamtavle; de nedstammer nemlig fra Horus'es Høge i det gamle Ægypten.

131. „Bag Raadhuset", set mod Vartou.

Lige til Navnet er „Bag Raadhuset" et hyggeligt, stille og fredeligt Sted, med Mønsterbrolægning og Plataner, og Afviserstenene forvandlede til indbydende Sladrebænke, hvor de gamle Mænd og Kvinder kan liste hen ovre fra Vartou de lune Sommeraftener. Herfra træder man ind i Baghuset. Altanen øverst i Midten er forlangt gennem Stadsingeniøren til Lyskopiering; den er saaledes ikke Kunstnerens eget Paafund; smuk er den i hvert Fald ikke. Aarstallet 1894 under Byvaabenet i Kridtsten angiver Tiden for dette Partis Fuldførelse, og i Kridtsten læses Fyndsproget: *Saa er By som Borger*. Terrakottaskjoldene med Danmarks og Roskilde Stifts Vaabener, og den Stump Rundbuefrise, der er anbragt under Byvaabenet, vil ikke gaa rigtig organisk i Spænd med det øvrige. Til Gengæld hører selve Hovedportalen paa Baghuset, „Hvalrosporten", til Bygningens skønneste Partier. Skønheden ligger ikke blot i de vel afvejede Forhold mellem bærende og baarne Dele og i den kraftige og fine Profilering, men den ligger navnlig i Stoffernes Sammenstilling. Den graa Granit, det hvide Kridt og de røde Mursten er her stillede sammen til en fuldkommen smuk malerisk Treklang. De, der kender vore romanske Kirkeportaler, kan nok

132. Sidebænk ved Hvalrosporten.

mærke, at ogsaa Bygmesteren kender dem og holder af dem, men man vil dog ikke kunne tale om egenlige Laan eller Efterligning. Det er — som ofte i Nyrops Kunst — et Indtryk, der er selvstændig bearbejdet, Aanden, der er opfattet, og ikke Enkeltheder, der er kopierede. Et bestemt Eksempel kan vise, hvorledes Kunstneren her har forholdt sig til det, man kunde kalde hans Forbilleder. Det forekommer jo ikke saa sjælden, at Søjlerne eller Karmstenene, der indfatter saadanne romanske Portaler, hviler paa Ryggen af Løver, der fortærer Mennesker. Det vil i Middelalderens Sindbilledsprog sige, at Djævelen truer med at opsluge Menneskene. Motivet har aabenbart foresvævet Kunstneren, men Løverne er her forvandlede til et Par Hvalrosser, der ligger med Forlabberne ud over Vangerne. Men disse gotiske Spir — eller Fialer som de hedder — over Dyrenes Rygge, hvorfra kender man dem? Rigtig, her er det: nede i Sorø Klosterkirke hviler Kong Kristoffer den Anden og hans Dronning Eufemia, støbte i Bronce, paa deres Sarkofag, og ved Broncebilledernes Hoveder staar to temmelig smaa Broncefigurer, en Løve og en Grif, der paa deres Rygge bærer slanke, gennembrudte gotiske Spir. Paa Raadhuset er Spirene udførte i Murstensrelief paa Muren, og Løven og Griffen er blevet til to Granit-Hvalrosser.

133. „Hvalrosporten“ og nærmeste Omgivelser.

Træder man gennem Hvalrosdøren ind i Forhallen og videre forbi de to graa Granitpiller, kommer man ind i den store Lysgang, der indtager hele Midten af Baghuset; en saadan Lysgang er ellers mest i Brug i Fængselsbygninger; her, i Raadhuset, er den saa at sige Bagbygningens Hjærte, thi gennem den strømmer Folk hver Dag frem og tilbage, op og ned, og fra den drives Strømmen ud gennem Gangene langs den aabne Gaard og videre ind i Kontorerne og Arbejdsværelserne. Lys faar Gangen gennem det saddelformede Glastag over fjerde Stokværk, og dette skærmes mod Nedbør som Længdesnittet viser af det skraa Glastag bag Tindekransen. I det stedsegaaende Hejseværk — et „Paternosterværk“ —

kommer man fra Stokværk til Stokværk; desuden fører to brede, af otte Granitsøjler baarne Stentrapper fra Parterret til Stuen; herfra fører saa Granittrapper over Forhallen videre op til de øvre Stokværkers omløbende Gallerier.

Mange, og deriblandt Mennesker, der kender Raadhuset ganske godt, har som deres uforgribelige Mening udtalt, at denne Lysgang og de fra den udløbende Korridorer baade i Henseende til Komposition og Udførelse hører til det lykkeligste paa hele Raadhuset. I og for sig er det ogsaa værd at understrege, at et System af Gange, der blot er skabte for Trafikens Skyld, blot til hastig Gennemvandring, er blevet underkastet en fuldstændig kunstnerisk Opdyrkning; i hvert Fald her i Landet er det uden Sidestykke. Og Maaden, hvorpaa det er gjort, er saa simpel, at det

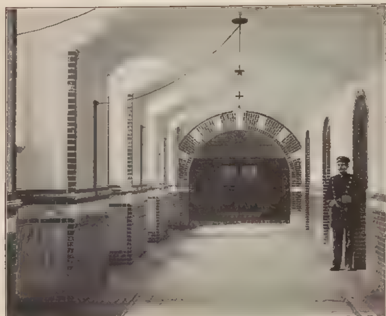

134. Lysgangens underste Stokværk (Parterret) set fra Forhallen mod Elevatoren.

nok kan opfordre til Efterfølgelse. Det indtagende ved Systemet beror nemlig paa, at det baade tiltaler Forstanden og skaffer Øjet den behageligste Afveksling. Man keder sig ikke, naar man færdes her; man bliver holdt godt i Aande. Den praktiske Betydning af Systemet ligger stedse klar for Dagen, Konstruktionerne er saa afvekslende, Rumbehandlingen og derigennem Indtrykkene af Rummene skifter fra Stokværk til Stokværk, og i hver Etage er Materialier og den dekorative Udsmykning forskellig. Parterrets Lysgang dækkes af flade Kapper over Jernbjælker, men ude i Gangene fremkalder de tunge, murede Tøndehvælvinger og de højtsiddende, lave Vinduer et eget Indtryk som af en nordisk Klostergang. Dette lidt trykkede Præg er endnu bevaret i Stuens Gange, dækkede af hvide, murede Krydshvælvinger, men her strømmer Lyset kraftigt ind gennem de store, rundbuede Vinduer, og efterhaanden som man kommer tilvejrs i Bygningen, er det, som steg man fra Fortiden op i Nutiden. Gangene paa første og anden Sal dækkes af bejtsede og let dekorerede Brædder over Jernbjælker, paa tredie Sal af flade Kappehvælvinger baarne af Jernbjælker, og her er der lysest; her er Murene mellem Vinduerne skrumpet ind til Piller.

135. Baghusets Lysgang set fra andet Stokværk

GANG FRA PARTERRET.

GANG FRA TREDIE STOKVÆRK.

Her oppe fra har man den herligste, afvekslende Udsigt over den aabne Grønnegaard med det plaskende Springvand, og ud til de maleriske Taarne og til de rigt behandlede Gaardsider.

Ogsaa i Lysgangen stiger man fra Parterrets trykkende Halvmørke op til Stuens lysere Egne, hvorfra Blikket løfter sig — mellem de en Smule tørt formede Lysekroner — til de omløbende Gallerier, i de to nederste Stokværker baarne af Jerndragere, med spinkle Jernrækværk, i det øverste Stokværk baaret af halve Tøndehvælvinger. Det er nok værd at komme op i dette øverste Galleri med det lukkede Brystværn, de lave, plumpe Træsøjler, Buerne og den hele djærve Træarkitektur i brunrøde Farver, thi dette Stykke Træarkitektur hører ved sine mange muntre Indfald, sin kraftige Gennemførelse, hele sit djævleblændt uakademiske Præg til det allerypperste, Kunstneren har skabt. Her oppe er det, som skulde man stryge alt Slid og al Hverdagstunghed af sig for sammen med Kunstneren at slaa bag ud og give sig hen i snurrige og barokke Indfald.

I hele Parterret er Gulvene af gule og brune, rudeformede svenske Klinker, der er lagte i Mønstre, i Stuen af gullandske, slebne Fliser; i de andre Stokværker er der Terrazzogulve, hist

GANG FRA STUEN.

GANG FRA ANDET STOKVÆRK.

136. Sidehusenes Gange.

og her med rigere sammensatte Tærskelstykker, og naturligvis er der nogen Forskel paa Mønstrene i de forskellige Stokværker. Til disse Farver i Stengulvene slutter sig saa Farvespillet i de smukke, flammede Mursten, der kommer frem i Indfatninger, f. Eks. om Vinduerne, de hvidtede Mure og Farverne paa Træ og Jernværk. Og endelig er der, som Kronen paa det hele, Vandfarve-Dekorationen paa Hvidtekalken.

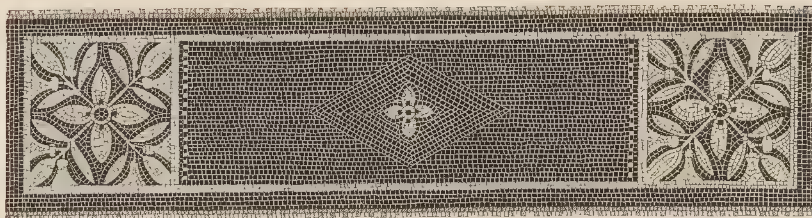
I den sørgelige Lock-out-Sommer 1899, da hele Arbejdsstyrken paa Raadhuset bestod af en eneste Malerlærling, som gik rundt og strøg Vinduesrammerne og Karmene, læser man under 1. Juli i Emil Jørgensens Dagbog: Dekorationsmaler *Jens Møller-Jensen* arbejder ved Afsætning af Prøver paa kalkmalede Dekorationer i Bagbygningens Gange. Han maler for Tiden Dekora-

137. Lysgangens andet Stokværk, set mod Trappen.

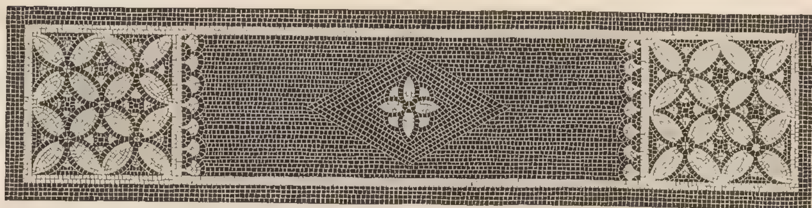
tioner i Gennemkørslerne. Gennem Dagbogen kan man saa følge Møller-Jensens og hans Medhjælperes Fremskridt, fra Bagbygningen til Mellembygningen. Da gik Arbejdet glat og strygende. Men oprindelig havde man paa begge Sider haft en og anden Vanskelighed at overvinde.

Da den unge Jens Møller-Jensen, Malersvend slet og ret, men paa den anden Side uden Anstrøg af akademiske Unoder, ved Nytaarstid 1899 stededes for Raadhusets Bygmester, kunde de to Kunstnere til en Begyndelse ikke rigtig forstaa hinanden. Nyrop kunde ikke gøre den unge Malersvend begribelig, hvor han vilde hen, og Møller-Jensen paa sin Side kunde ikke ret fatte Bygmesterens Tanke. Saa raadede Nyrop Møller-Jensen at tage en Tur til Roskilde, i hvis Domkirke han kunde se Kalkmalerier, der virkede saadan, som Arkitekten havde tænkt sig, at Raadhusets malede Udsmykning skulde virke. Møller-Jensen drog da til Roskilde; i Domkirken saa han ikke blot de middelalderlige Kalkmalerier og aftegnede enkelte, men han fik sig ogsaa lavet et Par Plader med Puds, paa hvilke han kopierede Dekorationer i Forbilledernes Teknik. Derpaa saa han en Række andre middelalderlige Kalkmalerier i danske Kirker, inden han vendte hjem til Raadhuset. Nu kunde han. Han havde nemlig stiftet fortroligt Bekendskab med en malet Flade-

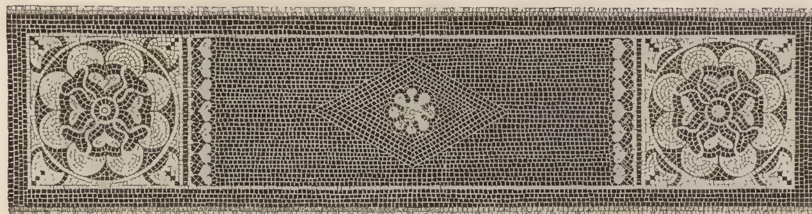

138. Fra Lysgangens øverste Stokværk med Elevatoren.

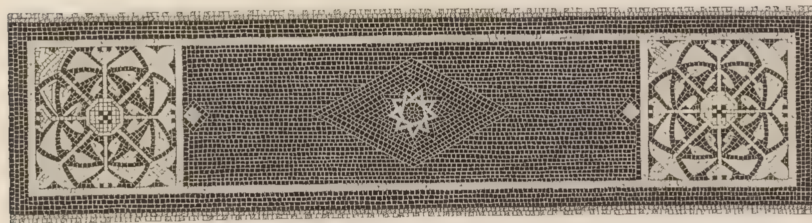

139. Tærskelstykker fra Baghusets Terrazzogulve.

140. Lysgangens øverste Stokværk set fra Midtergangen.

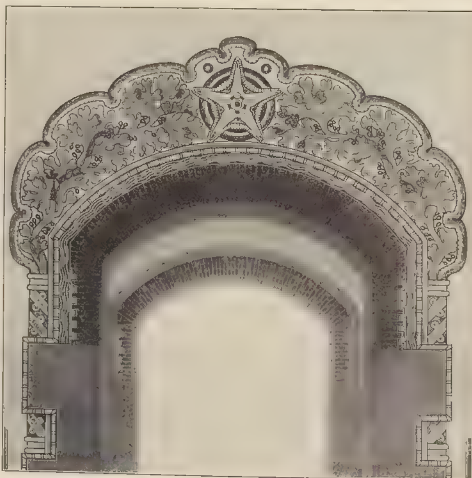

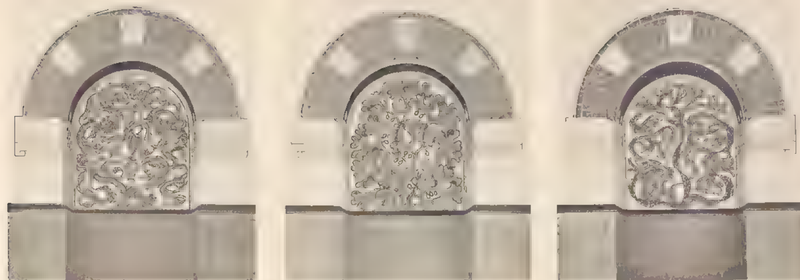
141 Tærskelstykker fra Baghusets Terrazzogulve.

142. Spejl med Kalkmaleri over en af Lysgangenes Hoveddøre.

Udsmykning, der væsenligst byggede paa nordiske Traditioner, uden sydlandske, klassiske Reminiscenser. Bag om Renaissancen, og hvad derpaa er fulgt, knyttede han Forbindelse med Danmarks Middelalder og fyldte sit Sind med Dekorationer, der vel ikke kan kaldes særlig danske, men som i hvert Fald er nordiske. Og, hvad der i denne Sammenhæng har større Betydning end Dekorationsformerne, som han dog aldrig egenlig efterlignede: han lærte en hjemlig Teknik at kende, der her hjemme har været saa holdbar, at dens Frembringelser har kunnet trodse Aarhundreder, og idet han bragte denne Teknik i Anvendelse paa Raadhuset, skabte han her den samme maleriske Virkning som i vore Kirker fra den senere Middelalder. Efter Aarhundreders Forløb er Danmarks middelalderlige Kalkmalerier atter kommet til Ære og Værdighed paa Københavns Raadhus.

Det var virkelig et Gennembrud, der her fandt Sted paa vort Dekorationsmaleris Omraade, og det er derfor nok værd at dvæle lidt nærmere baade ved Fremgangsmaaden og den æsthetiske Virkning. Kunstneren har benyttet følgende seks Farver: Svensk Kønrøg (sort), Dodenkop (violet), Guldokker (gul), brændt Guldokker (rød), Vert émeraude (smaragdgrøn), og til det Blaa svensk Kønrøg og ægte Kobalt. Der er malet over den tørre Puds, „*al secco*“ som Italienerne siger, men paa den friske Hvidtning. Farverne er blot blevet udrørte i Vand og paasat Hvidtekalken uden nogen Tilsætning. Kun paa et enkelt Sted, nemlig forneden inde i den østlige Gennemkørsel, er der anvendt Kaseïnfarver; at den simple Vandfarveteknik er den bedste ser man her, thi medens Kaseïnfarverne skaller af forneden, har Vandfarverne holdt sig udadlelig foroven. Det man kalder Tidens Tand, det vil sige: Solens og Luftens Indvirkning paa Farverne gennem Aarhundreder, har naturligvis endnu ikke gnavet, og hvorledes det i Fremtiden vil gaa med Farverne, kan man jo ikke vide; alligevel kan det allerede nu ses, at Farverne er modstandskraftige baade overfor Sol og Luft. I Buerne over Mellembygningens aabne Svaler ud mod Grønnegaarden er Farverne udsatte for Luftens direkte Indvirkning, og i Vindueslysningerne i den østre Bagfløjs Gange er Farverne navnlig paa den ene Side stærkt udsatte for Solskin. Paa intet af disse Steder er der endnu mindste Forandring at skelne. Den jævne og simple hjemlige Fremgangsmaade, som vore Forfædre har brugt, har saaledes foreløbig modstaaet Angreb baade fra Fugtig-

143 Dekoration i Kalkmaleri fra et af Baghusets Portrum.

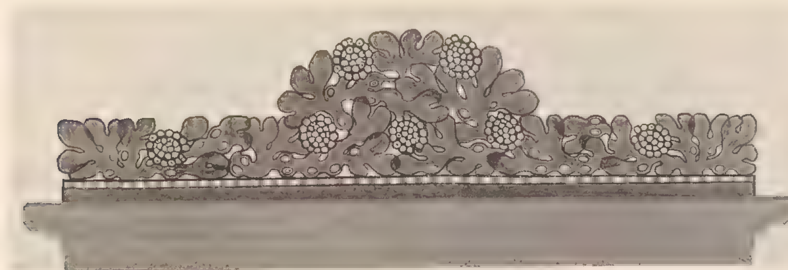

144. Stiliserede Tangplanter i Kalkmalerier fra Blindinger i Lysgangens Stue.

hed, Temperaturforandringer og Solskin. Det var ellers Skik her i Landet ved saadanne større Dekorationsarbejder, at den ledende Arkitekt eller Dekorationsmaler udførte en Skitse, hvorefter de enkelte Dekorationer tegnedes op i naturlig Maalestok; de overførtes saa til Fladen enten ved Hjælp af Skabeloner eller ved Punktering. I Skitsen var altsaa det egenlige kunstneriske Arbejde nedlagt. Jo længer man arbejdede sig bort fra Skitsen, des mere mekanisk blev Arbejdet; og rent mekanisk var den egenlige Udførelse af Dekorationerne paa selve Fladen. Her paa Raadhuset er det ganske anderledes. Her udførte den ledende Kunstner og hans Medhjælpere hver sine Dekorationer paa fri Haand, naturligvis efter Møller-Jensens Anvisning og under hans Tilsyn. Hovedvægten blev saaledes her lagt paa den egenlige Udførelse; hver Mand havde det fulde personlige Ansvar for sit Stykke, og hver eneste Dekoration skulde bære og bærer ogsaa Frihaandspræg. Bort med det mekaniske Arbejde, væk med Ponce og Skabelon, lad os atter faa Lov at se, hvad raske Ma-

145. Spejl med Kalkmaleri. 4. Afd. Borgmesters Dør.

146. Frise i Kalkmaleri over en af Baghusets Hoveddøre.

lersvende kan gøre, naar de faar Lov at staa paa egne Ben –, det er den Lære, som Raadhusets Dekorationer forkynder Møller-Jensens Fagfæller, og selv om de ved Tidernes Ugunst ikke alle kan tage ved Læren, er det dog godt, at den staar skrevet med tydelig Skrift i Stadens Hus.

Medens det ældre Dekorationsmaleri her hjemme efter Antikens og Renaissancens Mønster stræbte ved Hjælp af Afskygning at give et Indtryk af Formens Runding paa Fladen, er Møller-Jensens Dekorationer udelukkende Fladedekorationer. Omridsene er gærne djærvt og bredt givne med mørk Farve, og indenfor Omridsene er der saa malet med en enkelt ubrudt Farve. Det ældre Dekorationsmaleri er illuderende Vægmaleri; paa Raadhuset er det kolorerede Omridstegninger. Der findes saa vidt vides kun en enkelt Undtagelse herfra; det er nogle Æbler paa Trapperummet foran tredie Afdelings (Fattigafdelingens) Venteværelse. Men Forskellen mellem det ældre og Raadhusets Dekorationsmaleri beror ikke blot derpaa, at man tidligere stræbte at ophæve Fladeindtrykket, medens man paa Raadhuset fremhæver Fladerne; den beror ogsaa paa, at det ældre Dekorationsmaleri med sine uigennemsigtige Limfarver søger helt at dække Hvidtekalken, medens Møller-Jensen med sine gennemsigtige Vandfarver paa Middelalderens Vis intet Øjeblik bringer Hvidtekalken i Glemme. Den staar ikke blot ofte i store, rene Flader udenom Dekorationerne, men den anes bestandig gennem Farvelaget. Dette er virkelige *Kalkmalerier*. Deres Skønhed beror ikke blot paa deres Frihaandspræg, men ogsaa paa det vel overvejede Forhold mellem den bare eller gennemskinnende Hvidtekalk og de klare, gennemsigtige Farver.

147. Dekoration i Kalkmaleri fra et af Bagfløjenes Trappetaarne.

148. Indgang til Trappetaarnet fra andet Stokværk i den ene Bagfløj.

Der er lineære Mønstre og simple Fletværksmotiver, endvidere er der Planteverdenen, baade Eventyrets og Virkelighedens, men Virkeligheden er da kraftig omdannet, baade i Form og Farve, og endelig er der den Slags lave Væsener, som vi ikke rigtig regner til Dyreverdenen, og som Italienerne og-

saa kalder for „Havfrugter“, nemlig Blæksprutter, Søstjærner og Gopler. Men højere op paa de levende Væseners Rangstige naar vi ikke, og man kan da sige, at den naive og primitive maleriske Udtryksmaade svarer godt til Dekorationernes Indhold. Visselig mærker man, at Hænder af forskellig Dygtighed og Dristighed har været virksomme her. Et og andet er temmelig forsagt i Udførelsen og minder om Skoledrengearbejde, men det er ikke underlig, thi Raadhuset har jo virkelig været en Skole for Dekorationsmalere, og noget Nyt kan ikke springe fuldt færdigt frem som Athene af Zeus'es Pande. I det hele taget kan man sige, at de Dekorationer, der indeholder Reminiscenser af ny eller gammel Dekorationskunst, er de mindst tiltrækkende. Et særlig lykkeligt Farvefund er den mørkeblaa Bundfarve i Vindueslysningerne i 1. Sals Gange; den giver Rummene Liv og Varme. Og et særlig lykkeligt Motivfund - et Guldfund paa Dekorationens Omraade kunde man sige er Tangplanterne og „Havfrugterne“. Man skulde tro det for Øboere laa nær at løfte Havets Planteverden til dekorativ Ære og Værdighed; men saaledes forholder det sig ikke. Vi har foretrukket at indforskrive vore dekorative Former fra Pompeji, det overjordiske Italien og det europæiske Fastland, i Stedet for at fiske dem op af det Hav, som bruser under vore Vinduer. Hvor man paa Raadhuset staar overfor Gengivelser af Havplanter og Sødyr, genføler man Kunstnerens Glæde over nye og

149. Kalkmaleri i Blinding ved Trappen fra den vestre Port.

150. Vej- og Kloakanlægenes Ekspeditionskontor.

151. Fra 3. Afdelings 2. Sekretariat. Stuen mod Byen.

152. Rengøringsvask i Baghusets Lysgang.

overraskende Fund. Særlig kraftig virker Frisen af gule Tangplanter med Søstjærner under Gallerierne i den store Lysgang, og i det hele taget understreger den maleriske Udstyrelse Lysgangens og det tilstødende Trappeanlægs arkitektoniske Skønhed. Et Eksempel paa fin Stilisering er de vilde Roser, der slynger sig op ad Væggene mellem Stuen og første Sal i de to Trappetaarne. Grenene er violette paa den grove Puds, Bladene udførte i sorte Konturer, og de vel anbragte Roser er naturligvis røde. Det hele staar let og fint, som et Eventyr i Skoven, over en Fodliste af røde og grønne, glaserede Mursten og under en Frise af sorte rudeformede Ornamenter. Men disse Trapperum, med den slanke Klæberstenssøjle i Buen ved hver Repos, staar unægtelig ogsaa meget indbydende fra Arkitektens Haand.

Bagbygningens mange Arbejdsværelser rummer ikke den Afveksling, endsige den Øjenslyst, som Gangene. Med deres høje Paneler, med Væggenes Hvide, Panelernes perlegraa og Inventarets tyndt brunlige Farver har de endog et ret ensformigt og trivielt Præg. Man savner unægtelig den Underholdning, som simple, men smagfuldt paasatte Farver kan give Rum. Efter Nyrops Forslag er alt Inventar udført af amerikansk Fyrretræ *(pitch-pine)*; i Afdelingschefernes Værelser er dog de større Møbler og Chatolskrivebordene af Teaktræ. Til de morsomste Rum hører Stadslægens Kontor, med Vinduesforhøjning, og de Rum i Parterret, hvis Hvælvinger i Midten bæres af en Granitsøjle. Her kan ogsaa nævnes den praktiske Maade, hvorpaa Vaskene, der forsyner Rengøringskonerne med varmt Vand, er samlede for Smalsiderne af Lysgangen i hvert Stokværk.

153. Venteværelset i Stuen ved Magistratens 3. Afdeling.

I Stuen ud mod Brandstationen bor Borgmesteren for 3. Afdeling, Fattigborgmesteren som Navnet lyder Mand og Mand imellem, og paa 1. Sal bor ud mod Tivoli 4. Afdelings Borgmester, den tekniske Borgmester. Til Borgmestrenes Arbejdsværelse slutter sig et simplere udstyret Venteværelse og, udstyrede som Arbejdsværelserne, et Forsamlingsværelse og Raadmandens Stue. Enhver, der træder ind i disse Værelser,

154. De fattiges Venteværelse i Baghusets Parterre ved Magistratens 3. Afdeling.

155. Forsamlingsværelse for 3 Afdelings Borgmester

156. Stadslægens Arbejdsværelse.

157. Møbler i 3. Afdelings Borgmesterværelse.

modtager et Indtryk af solid, borgerlig Velstand. De mandshøje Paneler og Dørene er af Egetræ, Vægge og Hvælvinger er hvidtede og smykkede med Stukdekorationer, Møblerne er af Domingo-Mahogni. Det er ikke Forholdene i disse Rum, heller ikke Træværkets Profiler og endnu mindre Stuernes Farvevirkning, som Beskueren faar Lyst til at fremhæve; tværtimod; det tørt

158. Hjørne med Servanteskab i et Raadmandsværelse.

159. Hjørneskab i et Borgmesterværelse.

graalige Egetræ staar endog temmelig kontrært til den varme, glansfulde Tone i det polerede Mahogni. Derimod bevarer man i venlig Erindring de elskværdige og hyggelige eller skælmske Indfald, som Kunstneren har kastet ind i Rummene. Til Raadmandsværelserne har Arkitekten saaledes tilladt sig at komponere de første Beboeres Emblemer, der er blevet udførte i Stuk over Indgangsdøren, Varmeværkerne er dulgte i smukke Egetræsskabe, og i Borgmestrenes Arbejdsværelse er der henne ved Vinduet i den tekniske Borgmesters i Karnapen over Gennemkørselen — en Forhøjning; med deres to Sæder, der har Læderhynder og høje, udskaarne Endestykker, indbyder disse Forhøjninger til fortrolig Samtale under fire Øjne. Saadanne Indfald træder paa en Maade i Stedet for Kunstnersignatur. I Fattigborgmesterens Arbejdsværelse har *Vilh. Hammershøj* malet et Billede af Ladegaarden og af Almindelig Hospital; i den tekniske Borgmesters Værelse er de to Malerier, fra Søndersø og fra Vandværket sammesteds, malede af *Karl Jensen.* Den aarlige Pengesum, der er bevilget til Raadhusmuseet, er foreløbig for en væsenlig Del blevet anvendt til Indkøb af Malerier af Fortidens og Nutidens København; disse Malerier er bl. a. blevet ophængte paa Panelerne i Borgmestrenes Værelser. De giver Værelserne hjemlig Hygge, og i al Stilhed hænger de selv og bliver til Fortid og Historie.

Foruden disse Magistratens anselige Rum er der paa 1. og 2. Sal i Østfløjen ovenover Gennemkørselen et Udvalgsværelse, der er udstyrede paa lignende Maade som Borgmesterværelserne.

160. Fra Midten af Terrazzogulvet i Lysgangens første Stokværk (Labyrintmotiv).

161. Udsigt fra Raadhustaarnet over Tivoli med Duetaarnets Spir i Forgrunden.

162. Løvgang i Raadhushaven.

XV. Sandsynligvis vil Raadhushaven blive det samme for de kommende Slægter, som Rosenborg Have har været for vore Bedsteforældre: et kært Tilflugtsted for Voksne og Børn i ledige Stunder. Allerede nu rører der sig et muntert og tvangløst Folkeliv inde i Haven, hvor Børnene tumler med Magistratens Sandbunker og, sammen med Ældre, ude paa de solaabne Pletter lokker for de trippende Duer, og inde under Løvgangene kan man komme for Skade at overraske de voksne Børn midt i „Et Eventyr i Raadhushaven". I mange Aar – skrev en Fagmand er der ikke anlagt noget af Betydning her i Byen før endelig denne lille Have, og saa viser det sig med eet Slag, hvilken Udvikling der er sket i Mellemtiden. For det maa da straks staa klart for enhver, at det er en ny Tid, der har skabt dette Anlæg. Det er en helt anden Aand, der raader her, en helt anden Skønhed, der er søgt; og lige saa vist som vore tidligere Anlæg var langt tilbage for samtidige Anlæg i det øvrige Europa, lige saa vist er det, at *Edv. Glæsels* Raadhushave staar fuldt ud Maal med lignende smaa Haver anlagte af Europas mest fremskredne Havearkitekter. Eller med andre Ord: vi er endelig en Gang kommet paa Højde med de andre og har i det mindste een Have i København at pege paa, naar der spørges efter god Nutids-Havekunst. Selv en Lægmand kan meget vel se, at Raadhushaven her

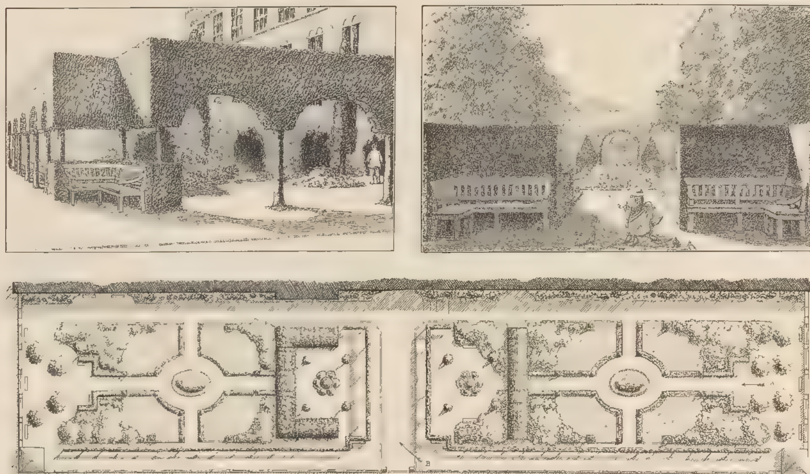
163. Udsigt fra Raadhustaarnet over Vesterbros Passage med et af Forhusets Hjørnetaarne og Tindemuren.

hjemme betyder noget nyt paa Havekunstens Omraade. I Stedet for vore offenlige Havers „landskabelige Stil“ med de lunefuldt svungne Gange, de grønne Plæner med enkelte fritstaaende Træer, Trægrupper eller Buskadser, hvis Løv fryder Øjet lige fra det lysegrønne Foraar til Efteraarets Farvepragt, er der her streng Regelmæssighed i Anlægget. Den brede Indkørselsvej til Raadhuset deler Haven i to omtrent symmetriske Halvdele, der i Øst og Vest begrænses af to snorlige, gennemgaaende Gange langs Raadhusmuren og Havegitteret ud mod Bulevarden; paalangs og paatværs gennemskæres saa begge Anlæggene af andre snorlige, buksbomindfattede Gange, der staar vinkelret paa hinanden og løber sammen i Midten af hvert Anlæg udenom de ovale Midtbede. I tidligere Haveanlæg: Indtrykket af det uregelmæssige og naturlig ukunstlede; her: Indtrykket af streng Regelmæssighed, et sindrigt Spil af rette og krumme Linier. I de ældre Anlæg skulde Beskueren modtage det Indtryk, at Naturen udfoldede sig frit og tvangløst; her mærker han, at Naturen er kommet under Saksen. Indenfor disse snævre Rammer var det nu Havekunstnerens Opgave at fremtrylle den størst mulige Yppighed og Afveksling, thi her inde kan Øjet ikke drage paa Langfart, her kan de store Linier og Luftperspektivens Virkninger ikke komme Havekunstneren tilgode; her er alting Beskueren lige inde paa Livet. Det gjaldt derfor at give den

164. Fra Fortovet i Raadhushaven.

travle størst mulig Afveksling og underholde den dvælende med mylrende Rigdom. Den, der kun benytter Haven til Gennemgang, og haster langs Raadhusmuren, iler forbi et Utal af Stauder, Hyld og andre Buske og Træer, der hælder sig til Muren, og japansk Vildvin, der klatrer op ad

165. Plan af Raadhushaven og Perspektiver sete fra Punkterne A og B i Planen. Træer og Buske udvoksede og klippede. Efter Edv. Glæsels Tegninger.

166-167. Duerne fodres i Raadhushaven.

den. Lindegangen langs Gitteret opfordrer derimod til sindig Promenade, og Løvgangene, der dækkes af japanske Slyngroser, af Avnbøg og Elm, lukker Synskresen og lokker med deres kølige Skygge. Her inde fra kan man saa nyde Udsigten til Buskadserne, Grønsværet og de stærktfarvede Blomster, og i Nord og Syd løber Midtgangen ud i en grusbelagt lille Plads med skyggende Træer

168 Ved en af Raadhushavens Pavilloner.

og hvide Bænke, hvor Duerne og de legende Børn bringer Liv og Afveksling. Een dansk Digter vilde utvivlsomt have befundet sig vel i Glæsels Raadhushave, I. P. Jacobsen; hans paa samme Tid kunstfærdig tilstudsede og yppige Prosa svarer til Stilen her. Og ogsaa Raadhusbygningen kan være godt tjent med den Tilføjelse, den har faaet i denne gammeldags sirlige Have, der, bag om den Havestil, som har hersket her hjemme i mer end hundrede Aar, har knyttet Forbindelsen med Renaissancens og Rokokoens Haver. Om en halv Snes Aar eller saa vil dette være endnu tydeligere; da vil nemlig Lindetræerne være forenede til en Række Arkader, under hvis lysegrønne Buer man kan kigge ind paa Blomsterbedene, Avnbøghækkene vil være klippede, og de mørke stedsegrønne Takstræer vil have faaet Pyramideform. Først da har Havekunstneren opnaaet, hvad der var hans Hensigt.

Baade inde fra Haven og udenfor den savner man imidlertid den Hegnsmur, som Nyrop havde ønsket for begge Havens Smalsider. Inde fra Haven tilsteder Gitteret mellem Murpillerne og de to smukke, svære Hjørnepavilloner en Udsigt, der ikke rigtig stemmer med Havens indelukkede Præg, og udefra savner man til begge Sider de faste Mure, der skulde have forlænget Bygningens Linier og givet For- og Bagsiden Fasthed og Bredde. Man tør maaske udtale et fromt Ønske om, at Fremtiden vil gøre denne Mangel god. Ogsaa bag Dragespringvandet vilde en fast Baggrund have været heldig. Dette Værk er, som Indskriften paa det siger, tilvejebragt for Overskudet ved Raadhusudstillingen af dansk Kunst 1901, og skænket Byen 1904. Th. Bindesbølls Kumme er bredt og kraftigt formet, med djærve, om oldgræske mindende Ornamenter, og Joakim Skovgaards tre Drager, der spyr Vandet ind mod Midten, fortæller Eventyret om Vandhanen, der i Kunstnerens Fantasi blev til Drager. Naar Springvandet alligevel ikke helt gør den Virkning, man kunde have ventet af de to Kunstneres Samarbejde, skyldes det flere forskellige Aarsager. Gennemførelsen svarer saaledes ikke ganske til det morsomme, fantastiske og djærve Anlæg. Arbejdet er kun, hvad Tyskerne vilde kalde „Rohguss“; en gennemført Ciselering, navnlig af Dragerne, vilde sikkert have gjort godt. De virker nu lidt tungt; Gennemarbejdelsen skulde have gjort dem levende og anskuelige, man skulde ret have følt f. Eks. Modsætningen i Stoffet mellem den hornede Øglehud paa Ryggene og den fine, tynde Hud paa Bugen eller de metalliske Hoveder, men det er nu kun antydet. Der ligger som en Hinde over det hele Værk, baade over Kummen og over Dragerne; Ciseleringen kunde have borttaget den; vi tror gærne, at der under Hinden slumrer et fuldkomment Kunstværk. Oprindelig havde Kunstnerne forøvrig tænkt sig Vær-

169. Dragespringvandet foran Raadhushaven.

ket ganske anderledes. Da de først, nemlig 1889, skitserede det, havde de benyttet et Motiv fra et temmelig udbredt Folkesagn om den frygtelige Lindorm, der lægger sig om en Landsbykirke, saa at Menigheden ikke kan komme ind i Guds Hus. Saa bliver en ung Tyrekalv opfødt med Mælk og Hvedebrød, indtil den vokser sig saa overhaands stærk, at den kan binde an med Lindormen. Det bliver naturligvis en skrækkelig Kamp, idet Dragen oversprøjter sin Angriber med Edder og Forgift. Denne Kamp var det oprindelige Ledemotiv for Springvandskompositionen; i Midten, løftet over Kummen, saa man nemlig Tyren bore Hovedet i Dragen, medens de tre Hundrager fra Kummens Rand lumskelig spyede op mod det rasende Kreatur. Det saa paa Papiret grumme djærvt og morsomt ud. Men naar man tager Midtgruppen bort, der ogsaa dekorativt var hele Værkets Krone og holdt sammen paa det, saa forstaar man ikke rigtig Meningen med de tre spyende Hundrager. Og selv om man, som Skovgaard senere har forsøgt paa en lille Model, nu vilde tilføje Midtgruppen, er det dog ingenlunde givet, at Springvandet vilde gøre den glimrende Virkning, som den oprindelige Skitse lovede, thi ved den endelige Udførelse er Dragerne blevet forstørrede i Forhold til Kummen, og Midtgruppen kunde ikke blive saa dominerende, som det oprindelig var tænkt. Endelig maa man ogsaa huske paa, at Værket fra først af var skitseret til den temmelig lille, paa de tre Sider afsluttede Højbroplads – hvor nu Storkespringvandet knejser med sin tørre Overdel , men Raadhuspladsen er aabenbart lovlig stor til det. Den tørt farveløse Asfaltering skal heller ikke tjene til at flattere det; en Mønsterbrolægning omkring Springvandet vilde sikkert hjælpe ikke saa lidt. Med alt dette er dog ingenlunde antydet, at det djærve og originale Dragespringvand er blevet forhutlet; men Moralen er alligevel den: Det hævner sig at ændre et Kunstværks dekorative og kunstneriske Tanke, og det er en vovelig Sag at overflytte et Kunstværk til et Sted, hvortil det ikke oprindelig har været bestemt.

Højt over Haven løfter sig Trappehusets fremspringende Gavlbygning, Forbygningens festlige Afslutning. Som Forbygningen paa den solløse Nordøstside afsluttes af den golde Taarnflade, saaledes afsluttes den paa Solsiden af denne frodige Gavl, der med sine festlige Farver og sit pyntelige Væsen synes undfanget i rigtigt Solskinshumør. I den fremspringende Karnap, hvis halvrunde Gavl viser en let Genklang af Hesselagergaards Gavle, har man for sidste Gang Forbygningens anselige Trefagsvindue, medens jo ellers selve Gavlmotivet fortsættes under beskednere Former i Bagbygningens Gavlkrans. Saa flydende Forbindelsen mellem For- og Bagbygning end er, er der dog her et Parti, hvis dristige Silhuet tvinger Øjet til Dvælen. Det er det slanke Duetaarn, der løfter sig op over Trappehuset og strækker sit kegleformede, kobbertakte Spir c. 79 Al. i Vejret, i Forbindelse med Tindekransens kække Fald mod Bagbygningen. I dette Partis Skønhed er der noget nyt i dansk Bygningskunst, fordi det er uregelmæssigt. Paa Domkirken i Frauenburg ved Königsberg findes der som Kunstneren har gjort opmærksom paa – Taarne, der i Murarbejdet ligner Duetaarnet. Naar dets Beboere svinger sig ned i Haven, vil berejste Folk sige: Markuspladsen i Venedig. Det er dog en lovlig fjærntliggende Lighed. Ogsaa paa Hansens Raad- og Domhus bygger Duerne Rede, selv om Kunstneren ikke just har indrettet Slag til dem. Men i de slanke Fialer, der løfter sig over Biskop Oluf Mortensens Vaabenhus ved Roskilde Domkirke, er der udsparet Huller til Fuglereder, og det samme skal være Tilfældet paa Jens Holgersen Ulfstands barske Borg, Glimmingehus, ovre i Skaane. Man behøver saaledes ikke at gaa uden for Danmarks gamle Grænser – men vel tilbage til Middelalderen – for at finde en saadan Gæstevenlighed overfor Himlens Fugle, som den, der har fremkaldt Duetaarnet.

Fra Gennemkørselen træder man ind i den aabne Gaard, til de skyggende Træer, det plaskende Springvand, Grønsværet og Buskadserne, en Hvile for Sindet, en Glæde for Øjet. Om Forladelse – „en indre Gaardsplads, paa hvilken Vogne fra Stiftelserne og Hospitalerne kunne afsætte Personer, der bringes til (Fattig-)Afdelingen, eller optage Personer, som fra Afdelingen skulle befordres til disse“. Saadan læses der i Programmet for Raadhusbygningen, og det er ud fra disse Ord, som fremkalder Forestillingen om Nød og Fattigdom og husvilde Stakler, at Bygmesteren har skabt denne skønne Gaardsplads. Hvilken Modsætning mellem det lidet lovende Program og den indtagende Virkelighed!

Lad os fra det eneste trivielle, nemlig de kommunale Bænke, stræbe at gøre os klare over,

170. Den store Gavl og Duetaarnet. Efter Fotografi fra c. 1899

hvad det er, der frembringer Skønhedsindtrykket.

Man bliver straks opmærksom paa Afvekslingen. Ganske vist er de to Langsider, Østsiden og Vestsiden, ens, men Sydsiden og Nordsiden er indbyrdes forskellige. Og dog er der Takt og Rytme i Afvekslingen, god Mening i Forskellen. Bagbygningens tre Fløje er ganske ens, de to fremspringende Trappetaarne og de to Forbindelsesbygninger mellem For- og Bagbygning svarer nøjagtig til hinanden. Ogsaa de to aabne Forbindelsesbygninger, der flankerer Mellembygningen, er ganske ens. Kun denne Mellembygning har intet tilsvarende; den er enestaaende. Den gør sig ikke blot kraftig gældende ved Materialets Rigdom og de omhyggelig gennemarbejdede Enkeltheder, men ogsaa ved Storhed i Fladeinddelingen. Det er Hovedbygningen. Her samles Byens Raad, og herfra kan Borgernes Tillidsmænd se ud over Arbejdsbygningen.

Men ikke blot som Komposition er denne Gaardsplads skøn; Kunstneren har ogsaa haft en lykkelig Haand til at inddele de enkelte Fløje. Da alle Bagbygningens store, rundbuede Vinduer i nederste Stokværk er trukne op med en fin Kant af Kridt-

sten, virker dette Stokværk som en omløbende Arkaderække, og da øverste Stokværks flade Buer bæres af korte, svære Søjler, ser det ud som et kronende Galleri. Arkaderne forneden og Galleriet foroven indfatter de to mellemliggende Stokværker, løfter dem, kranser dem. Fra Forbygningen strækker den høje Granitsokkel sig hen over Trappetaarnene, derover kommer saa Murfladernes Inddeling med Kridtbaand; de „samler sig tættere og tættere, som en mægtig bundfældet Lagdeling“. Saaledes har en Arkitekt skildret sit Indtryk af dem. Man bemærker ogsaa, hvor vel betænkt Kridtstensfrisen fra Mellembygningens Fløje er ført hen over Gennemkørselsfløjene, hvor godt anbragte de to Kviste er, og hvor smukt Gennemkørselerne forbereder Mellembygningens to aabne Sidefløje. Her fører brede Granittrapper op til de vide, dybe Portaler, og derover er der en aaben Svale, hvis Altaner bæres af kraftig behandlede Granit-Udliggere. Saa glider Øjet hen over Mellembygningen, hvor Jernpartisanerne mellem de monolite Granitpiller holder Beskueren i ærbødig Afstand. Alt paa denne Bygning er bredere og djærvere i Anlægget, finere og omhyggeligere i Gennemførelsen. De plastisk formede Hoveder paa Pillerne forneden tjener til Vederlag for Rundbuerne over de brede Vinduer; første Sals Vinduer er ens hele Gaarden rundt, delte med en Midtpost af Granit, men her (og over Indkørselerne) er Stenposterne rigere udformede, og i Spejlene er der Kridtstensrelieffer, og anden Sals Vinduer er ganske særlig festlig udformede; bag dem er Byraadets Mødesal; de ligger i Blindinger med Mønstermurværk, har Rammer af Granit og Granitgavle, indenfor hvilke i Kridtstensrelief Fugle staar to og to under Bytræet. I Midten springer den kraftige, halvrunde Karnap frem med sit Trefagsvindue; Aarstallet 1897 betegner Tiden for Bygningens Fuldførelse; fra Karnapens Underkant vokser et Stenuhyre frem, skærmende og skræmmende. Gavlkransen om Karnapens Kuppel er en Erindring om den nu fjærnede, smukke Kroning over Lunde-Domkirkens Absis, og den halvrunde Gavl ovenover den gyld-

171. Gennemkørsel og Karnap paa Raadhusets Vestside.

172 Mellembygningens Midtparti mod Gaarden.

ne Borgerkrone minder atter om Hesselagergaards Gavle. Som Pandetegl er øverst anbragt et kobberdrevet Relief med tre Figurer, „en Fantasi over Byvaabenet", d. v. s. Tro, Haab og Kærlighed.

Der er saaledes en ganske bestemt Hensigt i Opbygningen af Gaardsiderne. Men staar man nede i Gaarden, mærker man mere Afvekslingen end den gennemførte kunstneriske Linie, og løfter man Blikket, bliver Indtrykket af lunefuld Afveksling endnu stærkere. Da ser man Taarne og Kviste, Gavle og Tinder, da knejser til den ene Side det muntre Duetaarn, til den anden borer Klokketaarnet sit Spir op i Skyerne. Men Skønhedsindtrykket beror ikke blot paa Kompositionen af Gaardsiderne, Fladernes Inddeling og Prospekternes Afveksling; det beror ogsaa paa Anvendelsen af de forskellige udsøgte Materialier, Mursten og Terrakotta, Kridtsten, Granit og Kobber, og for den Kyndige desuden paa det ualmindelig omhyggelige Haandværksarbejde. De indlagte Mønstre mellem Buerne i Bagbygningens Stue er da ogsaa egenhændig udførte af Murmesteren, H. O. Rasmussen, og det er værd at bemærke, at Mellembygningens Karnap er bygget frem paa det udkragede Murværk og en stor Granitsokkel alene, idet Jern kun er anvendt til Forankring, ikke til at bære, en Konstruktion der er afledet fra en (nu forsvunden) udvendig Prækestol paa Sto. Stefano-Kirken i Bologna. Og endelig indeslutter Gaarden i Joakim Skovgaards og Th. Bindesbølls Bjørnespringvand, som Direktør Hagemann og Raadmand Gustav Philipsen har skænket Kommunen, sikkert det morsomste og

173. Gennemgaaende Fag fra Gaardens Sidefløje.

174. Det store Taarn. Set fra Baghusets øverste Stokværk.

smukkeste Springvand i København. Det eneste, der skulde kunne gøre Bjørnespringvandet Rangen stridig, er H. E. Freunds Svanegruppe i Kongens Have. Men her er Kompositionen der jo forøvrig ikke er Freunds egen – ikke saa forstaaelig, naar der spørges efter Tanken. Thi hvad har denne Dreng egenlig at gøre med Svanen? Hvorledes har Dyret faaet en Ring om Halsen? Hvorfor sprøjter det Vand ud af Næbbet? I Raadhusgaarden kan derimod ethvert Barn genkende sin Ven fra Zoologisk Have, Bjørneungen, der sidder paa Hug og med opspilet Gab venter paa Brødet og Nødderne. Her fanger den dog efter Vandstraalerne, der fra Granitkummens Rand sprøjter skraat op og falder ned i Flaben. Børn vil med Spænding iagttage, hvorledes Vandstraalerne, saa snart den mindste Vind rører sig, forfejler deres Maal og plasker ned over Dyret; Voksne vil glæde sig over Straalernes fint beregnede Linievirkning, og over hvor godt Topfiguren er komponeret som fri, fra alle Sider synlig Figur. Sandt nok, Freund viser sig i Kongens Have som en finere Plastiker med større Sans for kombineret Linievirkning; Bjørneungens Krop er en Smule uformelig, og den sirlige Pels minder mere om gammel, ufuldkommen Kunst end om Naturen; men Motivet er i sig selv Guld værd. Hertil kommer saa de uovertræffelig djærvt og simpelt behandlede to Granitkummer og Fodstykket, Mønstre paa Samvirkning mellem Form og Stof.

Ovre ved de to Stentrapper, der fører op til Raadhushallen, vokser der fire Basilisker frem af Granit-Vangerne.

I gamle, dybe Brønde
skal Basilisken bo.

Det er dette Udyr, som forgifter Vandet og dræber de Mennesker, der uforsigtig stiger ned i Brønden, og Bundgaard har formet det baade djærvt og fantasifuldt som en Øgle med Hanehoved og Salamanderhale, med Menneskearme og Skolopenderben, men Kunstner og Stenhugger har her ikke rigtig arbejdet Haand i Haand, thi det kan ikke nægtes, at Granitblokkenes Fuger paa en lidt forstyrrende Maade hakker Fantasidyrene i Stykker. Overhovedet, ligesom det er en farlig Sag at vove sig ned til Basiliskerne, saaledes er det aabenbart ogsaa farligt at løfte Dyrene op fra Mørket og Dybet til det klare, fulde, nøgterne Dagslys, der falder over dem her i Raadhusgaarden. De taaler det øjensynlig ikke rigtig. I den „Billedfantasi" af Joakim Skovgaard, der slutter sig til Drachmanns lige citerede Verslinier, er Basilisken da ogsaa holdt i Drømmenes Halvlys, og den, der har set Raadhusets Basilisker i stærk Skumring eller i kunstigt, flakkende Lys, vil have iagttaget, hvorledes først da disse sælsomme Skræmmebilleder kommer til deres fulde Ret.

175. Basilisk fra Mellembygningens store Trappevange.

176. Bjørnespringvandet i Gaarden.

Man kan iøvrig, hvis man vil være Systematiker, opføre Raadhusets plastiske Udsmykning - i Granit, Sandsten og Kridt, Kobber og Bronce - under forskellige Kategorier. Der er Ornamenter, som alene skylder dekorative Hensyn deres Tilværelse, uden at der ligger nogen dybere Mening i deres Anbringelse just paa disse bestemte Pladser. Det gælder om Blomsterne og Planterne udvendig paa Bagbygningen, et tappert, om end ikke med Held kronet Forsøg paa at oversætte den danske Blomsterverden til Granit; med deres fine Linier og hele sarte Væsen egner de sig aabenbart mindre til det grove Materiale. Noget lignende gælder

177. Basilisk fra Mellembygningens store Trappevange.

om mange af Solbænkenes Hoveder og andre Masker rundt omkring paa Bygningen. De skylder deres Tilværelse til den Omstændighed, at den ledende Mester her har villet markere et bestemt Punkt, men nogen dybere Mening er der ikke i Anbringelsen. Fremdeles er der Ornamenter, som ikke blot skal byde Øjet Underholdning, men som ogsaa hører nøje sammen med de Steder, hvor de er anbragte. Herhen hører Brolæggerjomfruen til hver sin Side af Indgangen til Vej- og Kloakvæsenet, eller „Brolægningsvæsenet“, som det tidligere kaldtes, endvidere Brevet med Magistratens Segl, baaret af to Duer og anbragt paa Granitoverliggeren over den oprindelige Indgang til Budelejlighederne. Det er ikke blot et godt Indfald, men Fremstillingen føjer sig ogsaa smukt sammen med det givne Rum over Døren. Det samme gælder om Granitrelieffet med Hønen, der spreder Vingerne ud over sine Kyllinger. Det fylder godt paa sin Plads, og der er god Mening i Motivet, thi oprindelig skulde Døren, hvorover Relieffet er anbragt, føre ind til Opklædningsdepotet; nu er der jo Alderdomsforsørgelse bagved, og Motivet har derved mistet noget af dets Aktualitet. Heller ikke egner Hønen og Kyllingerne sig fuldt ud til Graniten. Derimod staar de to store „Danske Hunde“, der er hugget i Relief om de store Hjørnebuller ved Forsidens Balustrade, aldeles fortræffelig i den graa, stribede Granit. Der er jo ogsaa god Mening i disse to Hunde, bundne bag en Palissaderække, just paa denne Plads; at det er Kommunehunde ser man af Byvaabenet (med Aarstallet 1900) ved deres Haler. Det bedste er dog gemt tilsidst: Smedejærnsdjævelen, der danner Gitter for Vinduet henne ved Klokketaarnet og ved Trappe-

178. Duetaarnet set fra Gaardens første Stokværk.

179. Hjørnebænken paa Forhusets nordøstlige Hjørne.

huset. Denne Djævel, enkelte af Granitarbejderne, som Krabben henne ved den østlige Port og de raabende Hoveder over Forsidens Hjørnebænke, er saa muntre Indfald, og saa godt gjorte, at man foran dem nok kan glemme baade Systemer og Kategorier. De fleste har vel set, at der paa Hjørnebænkene er indhugget Linierne til et Spil; de færreste kender vel Spillet, „Møllespil", og endnu er der næppe nogen, der har fulgt Kunstnerens Opfordring til at give sig i Lag med det. Det er vistnok ogsaa de færreste, der har tænkt over Meningen med de raabende Hoveder over Bænkene: de skal minde om Byens „Handelsfolk", for at bruge det officielle Navn til de Mænd og Kvinder, der udraaber deres Varer i Stadens Gader og Stræder. Derfor har ogsaa den ene af Konerne, der raaber, saa Taarerne træder hende ud af Øjnene, Munden fuld af Skillinger; en anden har derimod en Skrubtudse i Munden.

Til Raadhusets dekorative Udstyr hører endvidere nogle Stykker, som man kunde kalde historisk Raastof. Det er de Brudstykker af Sandsten fra den gamle Vesterport, der er anbragte i Haven, og de to Kanonkugler, som hænger i Jernlænker under Hvælvingerne i Gennemkørselerne. Den paa Vartovsiden, der tidligere var indmuret i Arbejderforeningens Bygning ved Nørre Bulevard, bærer Aarstallet 1700 og Bogstaverne R(egnum) B(ritannicum), og stammer altsaa fra den svensk-engelsk-hollandske Flaades Bombardement af København under Frederik IV. Den anden Kugle, der skal være fundet i Classens Have (Rosenvænget), er vel ogsaa engelsk, fra Bombardementet 1807. Til det historiske Raastof hører ogsaa de to Kridtstensmedailloner paa hver sin Side af Trappehusets Karnap, thi det er Gengivelser af For- og Bagsiden af en Medaille, der blev slagen i Anledning af Svenskernes Storm paa København Natten mellem den 10. og 11. Februar 1659. Paa den ene Side ser man Frederik III's kronede Navnetræk ovenover en Sten; det er, som Tilskriften viser, *Ebeneser*, paa Dansk: Hjælpestenen, d. v. s. den Sten, som Samuel havde sat, efter at Herren havde slaget Filisterne, der belejrede Israeliterne i Byen Mizpa. „Saa blev Filisterne ydmygede, staar der videre i den første Samuels Bog (7, 13), og kom ikke ydermere i Israels Landemærke." At Filisterne her er de Svenske og Israeliterne de Danske ser man af Omskriften, der foruden Kongens latinske Valgsprog: *Dominus providebit*, Herren er mit Forsyn,

180. Granitbulle med Hund paa Forpladsens nordøstlige Hjørne.

181. Døren paa Forhusets Vestside

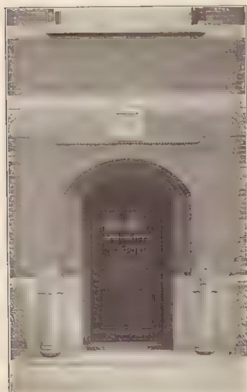

182. Vinduesgitter fra Forhusets Vestside.

183. Døren paa Forhusets Østside.

indeholder Aarstallet 1659, og det ser man ogsaa af den anden Side. Her kommer Guds Haand med et Sværd ud af Skyen og overhugger en Haand, der strækkes op mod den danske Krone; derunder staar: 11. Feb(ruar). Og Omskriften siger paa Latin: Gud alene Æren *(soli deo gloria).* Som det gennem Symboliken tydelig ses jævnstilles paa den ene Side Frederik III's Virksomhed med Guds Haand paa den anden Side, og med Rette, thi Enevælden kender jo ingen anden Overordnet end Gud. Men foruden dette historiske Raastof er der ogsaa paa Raadhuset Historie i moderne kunstnerisk Opdyrkning. Naar der i Spejlet over Gennemkørselen paa Tivolisiden i Kridtstenen er hugget et Faldgitter, minder det om den Tid, da Adgangen til Staden kunde spærres. Men den Tid er nu forbi. Der sidder Fugle paa Faldgitteret, og under det blunder seks Hornugler. Tinderne i Kridtstensrelieffet over Gennemkørselen paa den anden Side, og Bølgelinierne i Hjørnerne, minder om Byens Søside i Middelalderen; bag Tinderne skyder der sig vilde Roser op fra Byens Rosengaarde, og Havfolkene løfter Sten fra Dybet for at forsvare Staden.

184. Brolæggerdøren paa Baghusets Vestside.

185. Midtparti af Gitter ved Gaardens Luftbrønde.

186. Fattigdøren ved Baghusets Østhjørne.

Dengang Nyrop maatte tage Anbringelsen af Bundgaards Isbjørne offenlig i Forsvar, mindede han om, at Københavns Borgere til Tider havde været „meget ivrige i Polar- og Grønlandsfart, og – Polens Bjærge svømme nær vor Havn. Endnu residerer kgl. grønlandske Handel m. m. her i Byen, og Isbjørneskind ere vort Skilt paa Udstillinger i fremmede Lande.“ Og Bygmesteren røbede, at der paa Raadhuset findes, hugget i Sten, „blandt andet endel Skabninger, der med nogen Velvillie kunne sættes i samme Afdeling som Isbjørnene.... Der findes Hvalrosser, Blæksprutter, Havfolk, Vandmænd, Krabber, Søstjerner, Stenbidere, Maager. Der er ikke nogen særlig dyb Mening i Valget af disse lave Skabninger, men de kunne udføres i det givne Materiale, og de kunne altid til Afvexling være lige saa gode som Løver og Sfinxer, der ellers have Hævd paa den Slags faste Pladser. De give dog maaske Folk, der komme herop søndenfra, ligesom lidt

187. Porten paa Raadhusets vestre Side.

188. Porten paa Raadhusets østre Side.

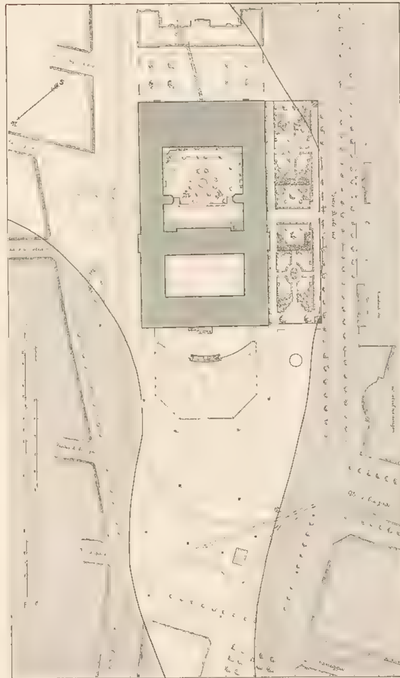
Saltvandssmag i Munden.“ Naar disse Ord – som tidligere nævnt – blev gjort til en Kastebold, der slyngedes tilbage i Hovedet paa Kunstneren, kan man deraf slutte, at de dengang forekom ikke blot nye, men ogsaa paradoksale; de er dog intet mindre end det sidste. De stemmer i hvert Fald fuldstændig overens med den Aand, der har rejst Raadhusbygningen. Thi naar Raadhuset ikke blev gennemført i nogen bestemt, historisk afgrænset Stil, hvorfor skulde da Bygningens plastiske Udsmykning være bundet af det hævdvundne? Bygmesteren og hans Billedhugger havde derfor aabenbart Ret, naar de med Opdagerlyst begav sig ud paa Dybet, og kunstnerisk talt har de ogsaa faaet Ret, thi de mange dekorative Motiver, de har fisket op fra Havet, er af Billedhuggeren benyttet med Friskhed, Djærvhed og Fantasi; det gælder i højeste Grad om Havkonen og Havmanden over den østlige Gennemkørsel. Maaske var det netop med Hentydning til dem, at der en Dag fandtes disse to Verslinier skrevne med Kul inde i Raadhuset:

Den Træskomand fra Rold
Han er en underlig Trold,

hvori man nok kan se Menigmands Forundring over det Stænk af noget dæmonisk, der ofte ligger over kunstnerisk Virksomhed.

Dog ikke blot fordi Danmark er et Sørige føles det berettiget, at Havet har givet saa stort et Besyv til Raadhusets Udsmykning. Selve Raadhuset i Rigshovedstaden ligger paa gammel Søbund.

Som det fremgaar af Museumsinspektør V. Hintzes Undersøgelser har Peblingesøen haft Afløb til Kallebodstrand gennem en bred Aa, der flød, hvor Raadhuset ligger. Senere var Aaløb og Strandkant benyttet som Losseplads. Det kostede en Del Besvær at faa Gødningen bragt bort, da Raadhuset skulde funderes. Og at Stranden var blevet opfyldt kunde ses deraf, at en simpel Stenbro havde skudt sig ud i Vandet henne ved Baghuset ud mod Brandstationen. Her udenfor Voldene laa Dronningens Enghave, og herfra var det, at Svenskerne hin blodige Februarnat 1659 rettede et Hovedangreb paa Bastionen, der laa ud for Farvergade og Løngangsstræde. Efter Svenskekrigen er saa Volden blevet kastet foran den ældre paa den Søbund, hvorover Raadhuset nu hæver sig, og Bastionen, hvis Plads Raadhuset nu indtager, havde Navn efter Kristian IV's tapre Søn Ulrik Kristian Gyldenløve. Senere hen i Tiden har Københavns Borgere adstadig spaseret oppe paa Byens grønne Ring, medens Vinden viftede i Voldens Træer og Ungdommen sværmede i Kirsebærgangen. Har Raadhusets Bygmester end oprindelig en Tidlang foretrukket den ærværdige historiske Grund mellem Frue Kirke og Gammeltorv, saa kan der paa den anden Side ikke være Tvivl om, at selve den Plads, hvorpaa Raadhuset tilsidst blev opført, og alt hvad den fortalte om Landets, Rigets og Byens Historie, har virket „begejstrende“ paa Bygmesteren og hans kunstneriske Medhjælpere. I deres Arbejder tror vi tydelig at kunne læse, hvad de Stemmer har tilhvisket dem, der steg frem fra Dybet under Raadhuset.

189. Plan af Raadhuset og dets Omgivelser. (Det lyse Parti er Aaløbet, i hvilket nu Raadhuset ligger, de mørkere Partier er fast, opr. Land).

190. Krabbe fra østre Sideport.

191. Blæksprutte fra vestre Sideport.

192. Raadhustaarnet set fra Hjørnet af Islands Brygge og Njalsgade. Fotografi fra 1906.

XVI. Dengang Vandløbet fra Peblingesøen flød fredeligt ud i den flade Kallebodstrand – hvor nu Raadhuset ligger –, beherskedes Stadens Silhuet først af Roskildebispernes Borg, dernæst af København Slots Murmasser og af Frue Kirkes himmelknejsende Spir. Københavns Slot blev til Enevældens Kristiansborg, og da Frue Kirkes Spir var faldet, blev det nye Kristiansborg saa at sige Stadens Hersker. Nu kunde man nok, med Hentydning til det monumentale Tyngdepunkt, kalde Byen for „Kongens København". Da Kristiansborg var brændt, sang man, ganske vist paa Trods i den forbudte Kampsang om den revnede Grundlov, om „Folkets København", men det var jo kun et Fremtidshaab, et Savn; Ruinen laa i Hovedstadens Hjærte som et Symbol paa Striden mellem Folkemagt og Regering, men noget folkeligt Symbol havde man ikke at pege paa. Saa fuldførtes Marmorkirken ude i Byens fine Ende, og en Tidlang kunde man ironisk apostrofere Staden som „Byen under Tietgens Kuppel", thi denne Bygning, en pompøs Ligtale over en hedengangen Kunst, beherskede ganske vist Københavns Silhuet. Men da Raadhustaarnet i Halvfemserne svang sig i Vejret, fik Folkets København sit rette Symbol, og Rigshovedstaden sin Hersker.

193. Raadhustaarnet set fra Vest (fra Søen i Tivoli).

194. Raadhustaarnet set fra Overgaden oven Vandet ved Kanalen mellem Appelbys Plads og Burmeister & Wain. Fotografi fra 1906.

195. Raadhustaarnet set fra Syd
(fra Hovedbrandstationens andet Stokværk).

Vel sandt, hvert af Byens Kvarterer har sin monumentale Førstemand, enten det nu er en Kirke, et Slot eller et Palæ, et Hospital, en videnskabelig Anstalt eller en Bank. Men ingen taler saa højt, ingen hersker saa vidt som Raadhustaarnet. Det slutter, som et mægtigt Udraabstegn, Gadeperspektiverne fra Langebro og Aabulevarden, fra Højbroplads og Halmtorvet, det bringer Bud fra Hovedstaden milevidt ud til alle Sider. Hil da denne Borgerkonge!

Fra Øst overskuer man Majestæten i hele dens Vælde, lige fra den mægtige Granitsokkel til Spidsen over Vejrhanen. Her ser man, hvorledes Murfladen skiller sig ud, ensom, taus og fastende, fra For- og Bagbygningens yppige Rigdom og livfulde Snaksomhed. Fra Forbygningen er Kridtstensbaandene dragne hen ovenover Sokkelen, men allerede her er Forholdene blevet større; til Stuens og første Sals Vinduer svarer i Taarnet kun et enkelt, simpelt, rundbuet Vindue. Ogsaa det plastisk udformede Gesimsbaand under Hovedstokværkets Vinduesrække er ført hen under Taarnets store tredelte Vindue, der har Mønstermuring i Spejlet, men over det er der kun en vandret Stenbjælke og en Aflastningsbue, og fra da af inddeles den opstigende Murflade kun ved de smaa Glugger. Af Fremtidsperspektivet fra 1893 kan man se, at Nyrop

196. Raadhustaarnet set fra Læderstræde.

dengang havde tænkt sig en noget rigere Inddeling. I Stedet for Aflastningsbuen er der nemlig her angivet en blind Gavl, og under hver af Gluggerne er der antydet et omløbende Baand. Men Kunstneren har sluttelig forkastet denne forholdsvise Velstand, og valgt Armoden, og Taarnfladerne har da faaet dette uforlignelige Præg af Ensomhed, ja af Tungsind, som ellers er fremmed for Raadhusbygningen. De brydes ellers kun af Bomhullernes mørke Rækker og af de galvaniserede Kroge til Anbringelse af udvendige Stilladser. Man ser ogsaa fra Standpunktet i Øst klart Taarnets fint buede Sidelinier, idet Murfladerne har en svag Hældning ind mod Midtaksen, og man ser, hvorledes det bliver tyndere opadtil. Det buede Omrids og den lette Tilspidsning giver – ligesom den græske Søjles Entasis – Indtryk af spænstig Rejsning og Holdning.

Foroven hører Taarnets Ørkenvandring op. Her øverst oppe slynger de muntre Kridtstensbaand sig atter om det, mellem Hjørnernes slanke Trekvartsøjler; paa alle fire Sider aabner der sig Arkader til Udsigt, kraftige Granitudliggere bærer Balkonerne, hvis Brystninger nedefra ser ud som Kniplingsværk, og herfra lyser Ursolene Dag og Nat over Staden. Saa afsluttes Murværket af Rundbuefrisen med Kridtstensblindinger og af en ganske simpel, men djærv og kraftig Gesims med Granithjørner. Det er det middelalderlige Raadhustaarn *(torre civica)* i Verona, som har fulgt den danske Bygmester et godt Stykke paa Vej. Det slanke, norditalienske Taarn har de samme fint buede Sidelinier og den samme Fortynding opadtil som det danske, ogsaa dets Flader inddeles af skydeskaarsagtige Huller, og foroven har det søjlebaarne Arkader, men de forenes af en kraftig, spidsbuet Blinding, og i Stedet for de flade Kridtbaand, der kun gør sig gældende som Farve, er der her oppe to udladende Gesimsbaand, der gør sig plastisk gældende. Den mægtige Urskive under Balkonen er tydelig en senere Paasætning; Nyrop har smukt komponeret sine Urskiver sammen med Taarnfladerne. I det hele taget er det danske Taarn finere kunstnerisk gennemarbejdet, men smager ogsaa mere af Tegnestuen end det italienske; dette er friskere, djærvere og kraftigere – hvad der ikke forhindrer, at Raadhustaarnet er det skønneste Taarn i Danmark.

Det samme kan ikke siges om Spiret. Det taaler ingenlunde Sammenligning med andre Spir i København. Tænk paa den dristige og fantastiske Virkning af Børsspiret og Frelsers Kirkes, eller paa den

197. Raadhustaarnet set fra Nytorv.

198. Raadhustaarnet fra Øst set fra Lavendelstrædet.

Silhuettens Kraft og Skønhed, der udmærker Petri Kirkens Spir; i denne Sammenhæng kan Raadhustaarnets Spir ikke rigtig komme med. Mulig vil det hjælpe paa det, naar Kobberet bliver grønt, men ophæve de Mangler, som Øjet har følt fra den første Dag, Spiret rejste sig mod den blaa Luft, kan dog ikke en Farveforandring, thi det utilfredsstillende i Indtrykket beror baade paa Virkningen af Silhuet og Masse. „Spiret er for højt i sine forskellige Dele, og navnlig er Fløjstangen for lang. Netop ovenpaa det slanke Taarn skulde Slankheden ikke yderligere forceres.“ Det er Bygmesterens egne Ord, saa de staar vel til Troende. Mest føles iøvrig Svagheden og det forstrakte i Afsættet med Klokkerne og Altanerne; disse og Gennemsigten virker som en uheldig Gentagelse af det gennembrudte Parti med Balkonerne paa selve Taarnfladerne, hvor det løfter dem og letter dem saa herlig.

Taarnet rummer *Borgertrappen*, hvortil der er Opgang fra Gennemkørselen og Adgang fra Raadhushallen. Denne Borgertrappe fører fra Raadhushallens Niveau op til Hovedstokværket. Trinene, af flammet bornholmsk Granit, hviler paa murede Halvstens-Hvælvinger, der støtter den ene Side til Taarnmuren, den anden til en svær Jærnbjælke under Forvangerne. Hver af de faste Reposer, der ligesom Mellemreposerne er belagte med Mosaik, bæres af en Korshvælving og en flad, ellipseformet Granitbue; ved dennes Vederlag er der Granitmasker, forneden Billeder af Raadmand Bærentzen og Direktør Hagemann, paa første Sal af Kommandør Nielsen og Nationalbankdirektør Strøm. I hver af de to Buer er der anbragt flade Slutsten,

der er smykkede bl. a. med Haandværker-Emblemer. Saaledes er Konstruktionen. Rumforholdene er ret anselige. Trapperummet er 9 Al. 3" bredt, Lysningen mellem Vangerne 1 Al. 3", og Trappeløbenes Bredde 4 Al. Rækværket er af Egetræ med en Haandliste af Teaktræ. Tegningen i Rækværket dannes af et regelmæssigt sekskantet Mønster af profilerede Planker, der skærer hinanden; det er dels lodrette Planker, dels Planker, der løber jævnstrøgs med Trappens Stigning, dels endelig Planker, der staar skraat til Trappens Stigning, hvad der giver Liniespillet noget

199. Aabne Buer mod Portgennemgangen, set fra Borgertrappens anden Repos.

vist ivrigt og rastløs. Panelerne er af Egetræ, og Vægge og Hvælvinger er dækkede af Kalkstuk med Mønstre fra Hedebosyning, vistnok et morsomt og godt Indfald, men gennemført uden synderlig Finhed eller Diskretion. Over den Frise af poleret Kolmaarden-Marmor, der af Hensyn til Rengøringskonerne er indsat ovenover Panelet, falder der Frynser, og man har det Indtryk, at Hvælvinger og Vægge dækkes af et mægtigt hvidt Tæppe.

Fra den første faste Repos kan man se ud over Gennemgangen mellem Hallen og Grønnegaarden; her i Gennemgangen staar en Bronceafstøbning af Thorvaldsens Jason. Aabningen dannes af to Arkader, der løber ned paa en kort, poleret Granitsøjle. For et flygtigt — men rigtignok kun et flygtigt — Øjekast ser Søjlens Sandstenshoved ud som en Efterligning af det ioniske Kapitæl.

200. Borgertrappen.

Det er i hvert Fald en dristig Parafrase, thi Voluterne er omdannede til Uglehoveder, og meget uklassiske, fede Mus kryber op paa Kapitælet.

Paa Rækværkets underste Stolpe er der i Relief skaaret den gamle Bys Hustage i kort Begreb, over hvilke Petri, Frue og Nicolai Taarne rager op. Det er en ny Anvendelse af Byvaabenets tre Taarne. Over det hele slynger sig et Baand, hvorpaa skrevet staar: Fra 1892-1903 byg-

gede Byen dette Hus. Og saa tager Billederne fat: Her ser I den Bygmester, som tegned det Hus, som Byen byggede. – Her ser I den Mand med den blanke Spade, som gravede Grunden der bar det Hus, som Bygmesteren tegned, som Byen byggede, o. s. v. Alle kender den gamle Remse. Den har her paa Borgertrappen faaet en ny Redaktion. Thi her ser man med bestemte Mellemrum sytten Træstolper der i Reliefbilleder viser de Mænd, som har rejst Byens Hus. Først kommer – som sagt - Arkitekten, eller rettere Arkitektens Repræsentant, Konduktøren, saa Grundgraveren; saa ser man den vandende Betonstøber, Teglværksarbejderen med sin Træform, Murarbejdsmanden, Mureren og Stenhuggeren, Smeden, Tømreren, Snedkeren, Billedskæreren og Elektrikeren, Maleren med sin Pensel og Potte, Gørtleren, Glarmesteren og Klokkestøberen, og allerøverst oppe Kobbertækkeren, der sidder ved sit Arbejde paa Tagværket. Og ved de tre Reposer er der i gennembrudt Arbejde, nederst Dampspillet, saa Stenblokken, der hejses op paa Plads, og øverst Kransen fra Rejsegildet.

Et kapitalt Indfald! Det skyldes Harald Slott-Møller, der ogsaa har givet de Tegninger, hvorefter Billedskærer Niels Hansen har skaaret i Træ. Trods det rastløse Liniespil i Rækværket dvæler man gærne her paa Trappen, hvor Huset ligesom bygges op under Ens Øjne, glæder sig ved den Djærvhed og Kraft og det sikre kunstneriske Blik, hvormed de enkelte Haandværkere er taget paa Kornet og gengivne med faa Træk, saa de har faaet typisk Værdi: den landlig sindige Teglværksarbejder, den slæbende Murarbejdsmand, den mutte Elektriker med et let Anstrøg af Ingeniørens engelske Smarthed, Maleren med ganske smaa kunstneriske Prætensioner og den forsorne Kobbertækker. Og man fornøjer sig over, hvorledes Træet er anvendt f. Eks. i Betonstøberens islandske Trøje eller det pudsige Indfald at lade Glarmesterens Omrids tegne sig i den i Træ polerede Rude. Den Naturalisme, som man ellers plejer at kalde stilløs, har her virkelig faaet Stil over sig eller i sig. Hvad gør saa det, at en og anden Haandværker mumler noget om, at Tømrerens Skørsav er en løjerlig Tingest, da Haandtagene vender den forkerte Vej, thi skønt dette er utvivlsomt rigtigt, og skønt et og andet Ben er blevet for kort, bør man dog ikke opholde sig over sligt; man bør i det hele taget ikke se paa Kunsten som en Fagmand, som en Snedker eller en Skomager, men som et Menneske.

Over det sidste Trappeløb højner Rummet sig, og her kommer man efter, at det dog alligevel ikke blot er Københavns Raadhus, Haandværkerne opfører, men ogsaa den hele By, Danmarks Hovedstad og berømteste Havn, som der læses oppe tilhøjre baade paa Dansk og Latin ved Prospektet af Byen taget fra Søsiden – fra 1611, og udført paa Grundlag af det Stik efter Jan van Wijcks „Delineation", der fandtes paa Kong Hans'es Raadhus. Tilvenstre har man et Billede af Byen set fra Vestsiden, efter et Stik fra 1587, og i Lysningerne af det store Vindue er der malet en Borger og en Borgerkone i det 17. Aarhundredes Dragter. Dog Byen er ikke alene en Samling Huse, hvori der bor Haandværkere og andre nyttige Borgere. Den bestaar ogsaa af de Mænd, der „taarne det danske Hus". Fire saadanne Mænd er malede i Buelysningerne mellem Forhus og Baghus over den øverste Repos. Det er, tilvenstre for Indgangsdøren til Mellembygningen, den navnkundigste af alle danske Videnskabsmænd, Astronomen Tyge Brahe. Tilhøjre staar en anden dansk Adelsmand fra den danske Adels store Aarhundrede, det 16., Rigshofmesteren Christoffer Valkendorf. Det er ikke længe siden der blev klaget over, at Valkendorf, der som Statholder i København var besjælet af den største Iver for Byens Velfærd, endnu ikke havde faaet et synligt Æreminde. Her paa Raadhuset har man altsaa stræbt at give ham et saadant. Lige overfor Tyge Brahe er der et Billede af en borgerlig født, Anatomen Niels Stensen, den geniale Grundlægger af Videnskaben om Jordens Tilblivelsesmaade, og lige overfor Valkendorf staar en anden Mand af Borgerstand, Ole Rømer. Han var vel ikke, som Niels Stensen, en født Københavner; han var fra Aarhus; men han var Politi- og Borgmester her i Byen, og indlagde sig som saadan store Fortjenester af Staden. Det er dog egenlig mindre Politimester Rømer, Indfører af Lygter paa Københavns Gader, som her er foreviget; det er den geniale Videnskabsmand, Opdageren af Lysets Hastighed, man her har for sig. Han staar - i Paris var det - og forklarer sin Opdagelse paa sin ejendommelige letfattelige Maade. *Diffusio luminis succesiva*, d. e. hans Læresætning om Lysets Hastighed, staar der skrevet over ham. Hvorledes han blev ledet til sin

ELEKTRIKER MALER. GØRTLER. KRANSEN HEJST. ØVERSTE REPOS GLARMESTER. KLOKKESTØBER TAGDÆKKER.

MURER. STENHUGGER SMED HEJSEVÆRKET. ANDEN REPOS. TØMRER SNEDKER. BILLEDSKÆRER.

VIGNET NEDERST. ARKITEKT. GRUNDGRAVER. HEJSEVÆRKET FØRSTE REPOS. BETONARBEJDER TEGLBRÆNDER. OPBÆRER.

201. De i Træ skaarne Haandværkerfigurer paa Borgertrappen. Efter H. Slott-Møllers Tegninger

Opdagelse er antydet af Planeten Juppiter med sine Drabanter og Solen med Jordkloden. Dengang disse Mænd sled Byens toppede Brosten den By vi ser paa Væggene over det øverste Trappeløb –, laa Københavns Raadhus paa Nytorv med Forsiden mod Passagen mellem Nygade og Frederiksberggade. Det var Byens tredie kendte Raadhus, opført under Kong Hans, men saaledes omdannet under Kristian IV, at det i hvert Fald i det Ydre var et helt nyt Hus at se til. Forsiden af dette Raadhus er malet over Indgangsdøren til Byraadssalen, og paa Frisen staar det Distikon, der var skrevet med gyldne Bogstaver paa Hovedportalen (og som forresten ogsaa findes paa andre Raadhuse, f. Eks. i Delft og i let ændret Form i Pistoja):

Hæc domus odit amat punit conservat honorat
neqvitiam justos scelera jura probos,

samt Herman Triers danske Oversættelse:

Her baade hades og elskes og værnes og hædres og straffes
Ondskab Retfærd og Ret Lovsind og Lovbrud hver sit.

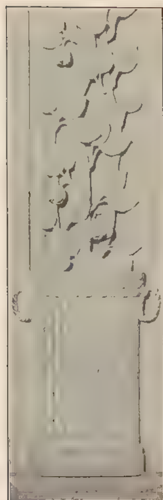

202. Frise i Lysningen foran Borgertrappen.

Midt paa Væggen, over Indgangsdøren til Mellembygningen, har Bundgaards Vaabendrager faaet Plads paa en Konsol; han staar altsaa som en Slags Vogter af det allerhelligste. I Loftet er der omkring Korsribbernes to Skæringspunkter slaaet Cirkelslag, indenfor hvilke der – som Omskrifterne siger – er malet Stadens Segl og Modsegl, og i Hvælvingskapperne er de gamle Vægtervers opskrevne. Atter her løfter sig altsaa Stemningen. Det er Summen af Døgnets borgerlige Prosa, der toner ud i Nattens Vægterviser. Møller-Jensen har malet Figurerne i Vindueslysningerne, Valkendorf og Ole Rømer og det ældre Stadprospekt, Nordmanden Emanuel Vigeland, Broder til den navnkundige Billedhugger, har udført det senere Byprospekt, Niels Stensen og Tyge Brahe, Billedet af det tredie Raadhus samt Billedet af Stadsmusikanterne i det 17. Aarhundredes Dragter over Indgangen til den store Søjlegang. Det er alt malet paa den vaade Puds *(al fresco)* 1904-1905. Der kan ingen Tvivl være om, at den Tanke, der gaar gennem Borgertrappens plastiske og maleriske Udsmykning, er smuk og meget tiltalende. Den forener Fortiden med Nutiden for Beskuerens Øjne, den smelter det jævne sammen med det ophøjede i Besøgerens Fantasi. Det var derfor intet Under, at Komiteen for Raadhusets kunstneriske Udsmykning, der bekostede Malerierne, fandt Nyrops Forslag „meget interessant og smukt“. Men eet er Tanken, noget andet bliver det, naar Tanken føres ud i Virkeligheden. Den Kræsne vil vistnok bede om de ægte, uforfalskede Stik af Byen, med deres ægte Naivetet og uforfalskede Smag af Tiden; den Fordringsfulde vil maaske synes, at disse to kolorerede Gengivelser ikke er betydningsfulde nok til Hovedpladserne her paa Borgertrappen, og Kunstnere vil se, at de to Malere ikke har haft saa udviklet malerisk Sans,

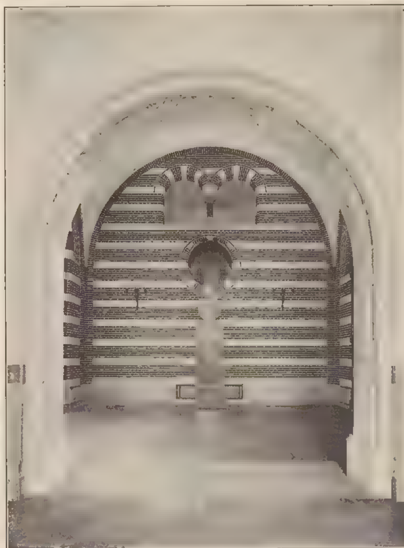
203. I Gennemgangen ved Borgertrappen.

204. Frise i Lysningen foran Præsidenttrappen.

ej heller et saadant Kendskab til Menneskeskikkelsen, at de har kunnet løfte Prospekter, Arkitektur og Figurer op til at blive Kunstværker. Derimod vil alle sikkert kunne glæde sig over Vægterversene oppe i Hvælvingskapperne, thi gennem deres Ord træder Fortiden lyslevende frem.

Til Borgertrappen i Taarnet svarer *Præsidenttrappen* ovre paa den anden Side, i det vestlige Trappehus. Den fører fra Raadhushallens Niveau op foran Borgerrepræsentanternes Sal, og ad den gaar Københavns Overpræsident til og fra sine Værelser, ligesom Borgertrappen fører op til Formandens Værelser. Men skønt ens i Konstruktion og nogenledes ens Forhold ser de to Trapper dog vidt forskellige ud. Virkningen af Borgertrappen beherskes af Egetræets graalige, nedstemte Toner; Præsidenttrappen er derimod flunkende, og skinner af Politur. Thi polerede er Granittrinenes Ender, Vægbrystningens grønflammede Kolmaarden-Marmor, den Teaktræs Haandliste og Teaktræs Mæglerne, og polerede er ogsaa Rækværkets Messingstolper. Dog Trappens flunkende Præg beror ikke alene paa Stofferne; den beror ogsaa paa de særlige Lysforhold. Da Vinduerne til Borgertrappen vender mod Nordøst, ligger den Størstedelen af Aaret hen i Skygge; Præsidenttrappens Vinduer, der vender mod Sydvest, modtager derimod alt det Lys og alt det Solskin, Himlen nu engang skænker os, og Lys og Solskin kærtegner dens hvide Vægge og Hvælvinger og skinner og gnistrer i Marmor og Granit, Teaktræ og Messing.

Naar man fra Gennemgangen mellem Raadhushallen og den aabne Gaard træder ind under den Bue, der fører til Borgertrappen, ser man i Buens Lysning Æblegrene, der løfter sig fra et Par Spaankurve, alt udført i Relief i fransk Kalksten. I den tilsvarende Buelysning ved Præsidenttrappen er det Kornneg, der stiger op fra Spaankurvene, et fortræffeligt og heldig gennemført dekorativt Indfald. For at styrke de opadstigende Linier har man ikke betænkt sig paa at gøre Straaene til Rør, og de naturalistisk behandlede Smaakryb paa Negene vidner om et uomtvisteligt Talent. Men naturligvis gælder det ogsaa om Præsidenttrappens Udsmykning, hvad der gælder om alt menneskeligt Arbejde: noget lykkes, andet lykkes slet ikke. Granithovederne, der er Vederlag under Ellipsebuerne, er ikke morsomt behandlede; forneden er det Raadmændene Abrahamson og Kjær, foroven Overpræsident Klein og Borgmester Øllgaard; og Væggenes og Hvælvingernes Stukdekorationer, Skærmplanter, gør sig lovlig stærkt gældende og er kun haandværksmæssig gennemførte. Fra den første Mellemrepos har man Udsigt over Gennemgangen mellem Hallen og den aabne Gaard, og her — i Gennemgangen — staar Laurits Priors kolossale Gibsbuste (fra 1870) af Københavns Æresborger, Bertel Thorvaldsen, paa et ædelt og simpelt Fodstykke af Teaktræ. Søjlen, der

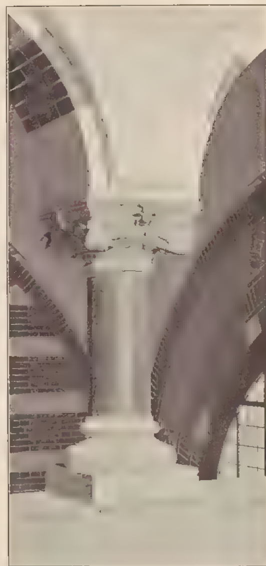

205. I Gennemgangen ved Præsidenttrappen.

bærer Gennemsigtens to Buer, har et fortræffeligt Sandstenskapitæl, hvis Hjørner dannes af flyvende Duer; paa Abakus ser man smukt udførte Træbukke, en Torbist og en Flue.

Paa Forsiden af den underste Mægler læser man Bogstaverne S(aa) E(r) B(y) S(om) B(orger); paa den anden Side betegner Aarstallet 1902 Tiden for Trappens Fuldførelse. Under de sammenslyngede Bogstaver C og M paa den tredie Side skjuler sig Malermester C. Møllmanns Navn, til Minde om, at han lovede at sikre de nødvendige Pengemidler til Trappens Fuldførelse. Paa Toppen af Mægleren hviler en Messinggrif, paa hvis Ryg der staar et Taarn, kronet af en Vase; der fører øjensynlig en Traad fra denne Figur til Kristoffer II's Gravmæle i Sorø Klosterkirke. Nederst paa Mægleren læser man endelig Metalstøberens Navn, Lauritz Rasmussen. Man kunde iøvrig mod Rækværkets Messingstolper indvende, at Overgangen mellem den underste sekskantede og den øverste svungne Del virker uorganisk, og at de er lovlig spinkle. Uheldig ser det ogsaa ud, at der i Trappeløbene mellem Stolpernes Kapitæler og Haandlisten har maattet indskydes et lille skævt og vantrevent Led. Messingknopperne paa Mæglerne er derimod djærvt og kraftigt formede.

206. Mægleren fra Præsidenttrappens Fod

207. Søjle ved Præsidenttrappens anden Repos.

Som Ledemotivet for Borgertrappens Udsmykning var Byens Liv i Nutid og Fortid, Haandens og Aandens Gerning, saaledes er – det mærker man, naar man eftertænksom stiger op – Ledemotivet i Præsidenttrappens Udsmykning Danmarks Land og Strand. Det sortladne og fraadende Kolmaarden-Marmor, der bestandig følger den Opstigende, giver ham straks „ligesom lidt Saltvandssmag i Munden", og Skærmplanterne er jo ogsaa Strandplanter. Og paa Væggene over de øverste Trappeløb er der et Par Billeder, modellerede i Stuk, der leder Tanken hen paa Fiskerlejerne ved Øresund. Mellem Asketræerne og over de ophængte Fiskernet ser man Søen. Man kunde forresten fra et naturalistisk Synspunkt indvende, at disse Billeder ikke er naturalistiske nok, og fra det modsatte Synspunkt, at de ikke er nok stiliserede. Løfter man nu Blikket, da faar man som et Pust fra Søens Vove, thi Loftets Korshvælvinger er fyldt med Sværme af hvide, flyvende Maager, der samler sig tættere omkring de to store, smukke Messinglysekroner, og henne over Indgangen til den store Søjlegang er der to Havørne. Saaledes forberedt staar man øverst oppe foran det store Plademaleri over Indgangen til Mellembygningen; det er et Billede af Havet, fortættet i en dansk Kunstners Fantasi.

Paa den flade Strandbred, under den mørke, stejle Klippe ser man Ægir og hans Døtre. Den stærke Havets Gud, der staar med krydslagte Arme som en Svømmer før Udspringet, vender sig leende mod sine Døtre, rystende Manke og Skæg, thi ude over Søen trækker Skyerne sammen, i Havstokken ruller den unge Havmand paa sin Ganger, og Ran, Ægirs graadige Hustru, lister

208. Præsidenttrappen.

sig spejdende ned til Stranden med sit Fangenet. Men Ægirs Døtre, de vilde Bølger, hilser jublende deres Fader, idet de løfter Konkylieskaalerne; en bringer frisk Bryg til Drikkelaget i den store Konkylie. I Sidefelterne spiller Havfruerne for Fiskene ude paa Dybet. Den ene, den blege, der slaar Harpen, er som Bølgens Sugen; Noderne foroven er et Par Strofer fra „Dybt i Havet". Den anden, den fede, der trutter i Konkyliehornet, er som Bølgernes Svulmen.

Det er en Levendegørelse, en Menneskeliggørelse af Havet af mere klassisk end nordisk Art; selv Oehlenschläger er mere nordisk. Hos ham har – i „Thors Redse til Jothunheim" Ægir en barbarisk Krone af Koraller om sin Tinding.

Han styrer Bølgen dunkel
Med sin Baadshagestang
Besat med klar Karfunkel,
Hans Haar og Skieg er Tang.

Han er altsaa ikke, som her, Menneske helt ud i Haarspidserne, og hans „Baadshagestang" har Kunstneren forvandlet til det klassiske krogede Segl. Farvevirkningen er ikke Billedets stærke Side, men man har idel Glæde af at forfølge den fine og sjælfulde Maade, hvorpaa Erindringer om Hav og Strand er omsat til Linier og Bevægelser og Skikkelser. Først Billedet som Helhed: det rejser sig som en Bølge, der fraader og kastes mod Stranden. Toppunktet er Ægir; der er et Vejr i hans gule, med de klassiske Delfiner indvirkede Kappe. De hvide, skarpe Maagevinger bringer Uro og Skrig ind i Billedet. Og hvilken Følelse for veltalende Figurlinier! Ran krummer sig lige ud til Fodspidsen af indædt Graadighed, den fede Havfrue, der dovner paa Stranden og dorsk klapper sin Sælhunds Hoved, er Havets døde Rullen i Havstokken, og fra Flokken af Ægirs Døtre flyver Armene tilvejrs som fygende Bølgeskum. Den bageste, en ung, spænstig Pige, bøjer sig bagover under Muslingskallen, som Bølgen, der huler sig til Slag mod Stranden. Og hvilken Modsætning mellem de to Havfruer ude paa Dybet: den Bleges svage, flimrende Linier og den Fede, der bugter sig som en Aal. En mild og yndig Billedfantasi, et Digt i Linier er dette Værk af Lorens Frølich.

Oprindelig blev Kompositionen til paa Opfordring af Herman Kähler i Næstved. Efter den gamle Mesters Kartoner har Hansen Reistrup udført Billedet paa Lerplader. 1893 var det paa Udstillingen i Chicago; senere blev det tilbudt Raadhuset af en Kres af Frølichs Venner, og det viste sig at passe til Væggen, som om det var gjort just til denne Plads.

209. Ægir og hans Døttre.
Efter en Tegning af L. Frølich fra 1893.

210. Borgerrepræsentanternes Sal.

XVII. Da Borgerrepræsentationen i Foraaret 1900 havde konstitueret sig som Udvalg, var det sikkert først og fremmest Borgerraadets Lokaler, man ønskede at se, og det er i hvert Fald ogsaa disse Rum, der sigtes til, naar det i Betænkningen hedder, „at det Udstyr, der nu bringes i Forslag, er ikke overdaadigt eller rigere end tilbørligt for en stor Kommunes fornemste Bygning. Gode, ægte Materialier, solidt og i størst mulige Omfang haandgjort Arbejde, Anselighed, Holdbarhed, praktisk Brugbarhed“ maatte Kommunen kræve, og disse Krav stræbte

Bygmesteren ogsaa at efterkomme. Det borgerlig solide er da ogsaa betegnende for Borgerrepræsentanternes Sal. Den er anselig uden at overskride borgerlige Maal. Længden er 31½ Al., Bredden 20 Al. og Højden 14 Al. Men da der er indbygget to Fremmedloger, og da Rummet mellem dem er løftet to Trin over Salens Gulv og ligesom adskilt fra Salen ved de to store Søjler, der bærer Galleriet, gør Salen et smallere Indtryk; Loftet har da ogsaa kun en Bredde af 16 Al. 15".

Man kan ikke sige, at Salen er gennemført i nogen historisk afsluttet Stilart – for saa vidt som Raadhusets Arkitekt jo heldigvis endnu ikke tilhører Historien –, og dog kan det ikke nægtes, at der i dens hele Farvevirkning, dens Inddeling og Overdækning er ligesom en Mindelse om den sene nordiske Middelalder. Et og andet viser hen til Indtryk fra Raadhussalen i Münster, hvor den westfalske Fred blev undertegnet. Farverne er dæmpede. Over det vissengrønne Gulvtæppe løfter sig hele Salen rundt de høje, dæmpet gulbrune Egetræspaneler, de kølige hvide Vægge danner et bredt neutralt Bælte, og foroven danner det mørkt bejtsede Fyrretræsloft med enkelte dybe Farver og smalle, gyldne Linier et Laag over det Hele, medens de otte store elektriske Messingkroner fylder Rummet med dæmpet Glans. Der er noget tungt og solidt ved denne Sal, naar man om Dagen træder ind i den. Selv paa meget lyse Dage ligger den hen i Halvmørke, fordi der ikke kommer direkte Dagslys til den. De fire Vinduer paa den ene Langside vender ud mod Raadhushallen, de fire Vinduer paa den anden Langside vender ganske vist ud til den aabne Gaard, men de to er anbragte i Fremmedlogerne, de andre to i det forhøjede Rum bag Søjlerne. Dette faar ogsaa Lys gennem Karnapens Vinduer, og her er der saaledes klart Dagslys. En gammel Jern-Pengekiste, som tidligere henstod ubrugt i Raad- og Domhuset, er anbragt her, og paa Karnapens Vægge er der malet Navnene paa Borgerrepræsentanterne fra Aaret 1902.

211. Borgerrepræsentanternes Sal set mod Karnapen.

Men Salen er jo i Reglen kun i Brug om Aftenen, og naar det elektriske Lys er tændt, trænger det ind i alle Kroge og jager Halvmørket bort. Der er paa Formandens Bord to Messing-Staalamper, ved Stenografernes en Lampet, i Fremmedlogerne to smaa Kroner, i Gallerierne Skotlamper o. s. v.; dog Hovedlyskilden er de otte store Messingkroner, der hænger ned fra Bjælkeloftets Tværdragere, hver med 27 Glødelamper, hvis Lys jævnt falder over alle Siddepladserne i Salen, uden dog at blænde Tilhørerne, der følger Forhandlingerne fra Gallerierne. Heraf er Kronernes Form betinget, og derfor er Hovedmassen af Lyset samlet nederst under en Skærm, hvis Forbillede er Leverurtens hvide Blomst.

212. Borgerrepræsentanternes Sal set mod Formandspladsen.

Midt for den ene Langvæg er Formandens Plads løftet tre Trin over Salens Gulv og fremhævet af en Baldakin. Fra Baldakinens Himmel hænger en Kappe af lyst mønstret Silketøj, hvorpaa er broderet med paalagt Klæde en Bræmme af Byens Vaaben, de tre Taarne, og paa Himlens Hjørner er der to drejede, forgyldte Toppe. Paa Forsiden bærer Formandens Bord denne udskaarne Indskrift: Retfærd Raadets Ære (efter Herman Triers Angivelse). Formandsklokken er udført efter Harald Slott-Møllers Tegning i Stedet for den tidligere brugte Hammer. Paa det røde Bagtæppe under Baldakinen er Bytræet broderet. Slaar man Tæppet tilside, kan man træde ud paa den lille Altan mod Raadhushallen. Tilhøjre for Formanden sidder Overpræsidenten, tilvenstre Sekretæren, og til begge Sider strækker sig Magistratens Pladser, hævede et Trin over Salens Gulv; der er her, foruden to Reservepladser, Stole til de fire Borgmestre, de fire Raadmænd, Skoledirektøren og Politidirektøren. Bag Magistraten hænger paa Væggen to mægtige Tohaandssværd fra det 16. Aarhundrede, tidligere i Nationalmuseet; de blev fordum som Paradesværd baarne foran Byfogeden, og da de paa en Maade korresponderer med Jern-Pengekisten henne i Karnapen, har man her Symbolerne paa Kommunalbestyrelsen: de bevilgende og de udøvende Myndigheder.

Nede i Salen sidder Borgerrepræsentanterne i læderbetrukne Egetræs-Armstole ved to Rækker Egetræsborde i knækkede Halvkrese. Mellem dem og Formandens Plads er der et stort Bord til fremlagte Sager. Et andet, mindre Bord til samme Brug staar henne i det forhøjede Rum. I Egetræspanelet er der faste Reoler og, for Smalsiderne, Bænke med udskaarne Endestykker, der indbyder til nøjere Betragtning. Fremmedlogernes Vægge er beklædte med imiterede Gyldenlæderstapeter med blaa Bund. Alle Vinduesgardinerne er af rødt Klæde med en paalagt og broderet Bræmme, der fremstiller blomstrende Grene af den saakaldte bornholmske Røn. Bladene er klippet ud i Klæde, der er farvet i fast sammenknyttet Tilstand, hvorved det har faaet forskellige Afskygninger. Over Salens Smalsider er Gallerierne, med trappeagtig opstigende Siddepladser, paa den ene Side for Tilhørerne, paa den anden for Referenter. De gennembrudte Træborder under Gallerierne danner paa lignende Maade Overgangen mellem de hvide Vægge og de mørke Brystninger af amerikansk Cyprestræ, som de grønne, malede Bladguirlander paa den ene Langside danner Overgangen fra den hvide Væg her til den mørke Træfrise. Hver Referentplads er forsynet med Bladets Navn og en Lampet med drejelig Skærm. Langs Salens ene Langvæg løber et tredie Galleri, der forbinder de to andre. Pillerne af belgisk Marmor bærer Bjælkeloftet. Midt i dette

Længdegalleris Brystværn, lige overfor Formandspladsen, er Uret. Medens der i den gamle Borgerrepræsentantsal kun var Plads til c. 40 Tilhørere, er der her Plads til 162. Salens Opvarmning og Ventilation foregaar gennem Tremmerne foroven under Loftet, under Stolerækkerne paa Gallerierne og under de faste Bænke paa Salens Langsider. – I en Beskrivelse, som Nyrop har givet af Salen, hedder det bl. a.: „Baade om Dagen og om Aftenen falder de 8 Lysekroner stærkt i Øjnene, og først lidt efter lidt dæmrer det høje Bjælkeloft frem i sin mørke Trætone med nogle faa oplivende Farver og Guldstriber". Bag disse Ord aner man, at Kunstneren har gemt dette Bjælkeloft til allersidst, ligesom Rosinen i Pølseenden, og hvad det har kostet af Overvejelse og Beregning kan man slutte sig til, naar man i Jørgensens Dagbog under 5. Juli 1902 læser en bister Antegnelse om, at Malerne har udført Prøve og gjort Overslag paa Dekorering af Loftet i Borgerrepræsentantsalen, men „da Architekt Nyrop hverken er tilfreds med Prøven eller Prisen lader han udføre ny Prøve under sin egen Vejledning". Men Anstrengelserne er i Sandhed blevet kronede med Held. Dette Bjælkeloft hører til det fuldkomneste paa Raadhuset.

213. Lysekrone i Borgerrepræsentanternes Sal

Over Væggen skraaner en Træfrise indad, inddelt i Felter og brudt af de forgyldte Knægte, der bærer de seks mægtige Tværdragere. Det er Mærkværdigheder; $17^{1}/_{2}$ Al. lange, c. 16" × 20" i færdig Stand er disse Granstammer, i hvis Undersider der skiftevis er indskaaret: Ædelgran fra Jægersborg Dyrehave. – Ædelgran saaet i Aaret 1765. Ædelgran fældet i Aaret 1895. Saadanne Kæmper har der altsaa vokset her i Landet, inden en rationel Skovdrift forhindrede, at denne Træsort blev saa gammel. Granerne blev forøvrig fældede i Nærheden af Klampenborgstationen, da Kystbanen skulde føres igennem. Over Tværdragerne hviler paa langs de mindre Loftsbjælker, ti og ti. Den baade fyndige og tilbageholdne Dekoration i brunrødt og blaagrønt samler sig henne ved Tryklejerne. Paa Loftsbjælkerne hviler saa Loftsbrædderne, dog er de nærmest Langvæggene gennembrudte, og mellem Tremmeværket tilføjes der – som allerede nævnt – Salen varm Luft. Ved Sammenføjningerne af hvert andet Loftsbrædt er der malet en Række hvide Prikker, der ser ud som Sømhoveder, og Beskueren faar derved det Indtryk, at Loftsbrædderne er dobbelt saa brede, som de i Virkeligheden er. Bredde og Storhed, Kraft og Maadehold er i det hele taget betegnende for dette Bjælkeloft og dets Udsmykning.

214. Standlampe fra Formandspladsen.

Nogle Anmærkninger, som Bygmesteren har føjet til Beskrivelsen af Salen, fortjener at kendes. Det kunde tænkes som en smuk Skik – skriver Kunstneren –, at hver Borgerrepræsentant, som følte Lyst dertil, bekostede en kunstnerisk farvebrændt Rude, af Størrelse som den nuværende Blysprosseinddeling, som anbragtes i Salens Vinduer paa vilkaarlige Steder,

men dog i en vis Orden. Disse Ruder burde da have blege, gule, graa, grønlige o. lign. Farver. Man bør vistnok tage Kunstnerens Tanke op til nøjere Overvejelse og mulig Udførelse. Et andet Forslag, der maa have været paa Tale, ser Kunstneren derimod mere skeptisk paa. Man har tænkt sig — skriver Nyrop — engang at fylde Langvæggen omkring Formandens Baldakin med en Fremstilling i store Træk af København, som Byen nu ser ud, med alle Stadens Taarne og Spir, med Dampskorstenene i Byens Udkanter og med Skibe og Master i Forgrunden, og paa de to Endevægge at male enten historiske Figurbilleder eller maaske Billeder med Udvalg af de forskellige Tiders fremragende Borgerrepræsentanter og Magistratsmedlemmer. Men selv om disse Malerier blev Kunstværker, er det dog ikke sikkert, at de ret vilde passe til Salen „at Salen kunde bære at faa sine Vægge dækkede saaledes“ —, thi efter Bygmesterens Anskuelse maa en Forsamlingssal gærne frembyde nogenlunde rolige Flader for Øjet, „og — sluttes der — jeg er slet ikke vis paa, om ikke den gamle Sal i Raad- og Domhuset i den Henseende var at foretrække“.

215. Borgerrepræsentanternes Sal set fra Fremmedlogen.

Disse sidste Ord er ikke blot beskedne, men de rummer ogsaa et Hjærtesuk. En Bygmester som C. F. Hansen, der var indarbejdet i en Stil, hvis Traditioner kan føres tilbage lige til Oldtiden, vil altid have sit nogenledes paa det tørre. Selv om han ikke er nogen fremragende Kunstner, vil han dog bæres oppe af Samtidens Stil. Den giver ham de store, faste Rammer, og fra den tager han ogsaa Enkelthederne. Tiden har skaaret de Klæder, han skal bruge, saaledes til for ham, at det blot gjaldt at sy dem sammen. Hvad det kom an paa var at foretage sit Udvalg med Smag og Takt. Den sikre Følelse for rumlig Virkning, d. v. s. for det vel afvejede Forhold mellem Helheden og de enkelte Dele, som vi nu beundrer i Hansens Bygninger, var noget, Tiden havde inde, og som den atter havde taget i Arv fra Fortiden, men det er ikke noget, der udmærker Hansen i Særdeleshed. Ogsaa Profiler og dekorative Enkeltheder førte man dengang paa Lager, vel ikke i noget stort og afvekslende Udvalg, men til Gengæld i udsøgte Varer; det gjaldt blot at vælge og vrage, at tildanne og kombinere. Og ligesom Kunstneren, saaledes var ogsaa Snedker og Billedskærer, Gjørtler og Maler vel indekserceret i Tidens Stil.

Ganske anderledes derimod naar den moderne Bygmester ud fra Kunst og Natur stræber at skabe en selvstændig Stil. Han vil da sikkert ofte gøre den smertelige Erfaring, at Rom blev ikke

216. Forværelset ved Præsidenttrappen.

bygget paa een Dag, og at det er meget lettere at gribe ved Siden af end lige til. Som det er viist, er Raadhusets Bygmester den første til at indrømme, at den gamle Repræsentantsal i Henseende til fast Stilpræg og rolig, storladen Virkning staar over den nuværende. Dog det maa straks bemærkes, at *Dagslyset* i Nyrops Sal er benyttet til Virkninger, der var en stor Clairobscur-Maler værdige. Hvor mildt og fint er det ikke aftonet! Stærkest, men dog dæmpet, falder det gennem Karnapvinduerne, svagere trænger det ind fra Fremmedlogerne, filtreret gennem Vinduerne mod Raadhushallen. De hvide Vægge, alt det mørke Træværk, Guldglansen fra Kronerne, de visne Toner i Tæppet og Mørket over Gallerierne giver Salen et eget hemmelighedsfuldt Præg, som om den levede paa Minder. Men naar det elektriske Lys tændes, springer der pludselig en Skare Kritikere frem, der ikke blot er strænge og nøgterne, men ogsaa ubarmhjærtige og temmelig uretfærdige. Underordnede Enkeltheder drages frem, som om det var Hovedting, og forhaanes, alle Farver stilles paa lige Fod, alle Former gaas efter og trækkes op med skarpe Konturer. De røde Mahognidøre taaler ikke at komme ud af Mørket og sættes op mod de matte graalige Toner i Marmorindfatningen, det røde i Himmelen over Formandspladsen, de røde Gardiner og de brunrøde Læderbetræk paa Stolene skurrer mod hinanden ligesom det tørre og det glansfulde i de store Søjler. Og hvad der er af usikkert i Formernes Stilkarakter skal nok blive dobbelt iøjnefaldende. Baldakinen bliver for mager, de bredt skaarne, barokagtige Dørindfatninger vil slet ikke gaa i Spænd med den middelalderlige Magerhed i Paneler og Bænke og den moderne Udpolstring i Stolene. Selv ikke Salens Stolthed, Bjælkeloftet, lader disse Kritikere i Fred. Under deres ubarmhjærtige Skær skrumper Knægtene ind og bliver ligesom for smaa i Forhold til de mægtige Tværdragere. Det elektriske Lys er overhovedet en kræsen Herre og ret ensidig i sin Smag. Det taaler kun kolde Farver i faa, men

217. Forværelset ved Borgertrappen.

fine Nuancer, ingen stærke Farvemodsætninger; det taaler heller ingen kraftig udtalte Former, kun slørede og udflydende.

Til Salen slutter sig to Garderober med et Smørrebrødskøkken ved den ene, et Toiletrum ved den anden. Foran Garderoberne ligger to ens udstyrede Værelser, som man betræder fra Borgertrappen og fra Præsidenttrappen. Rummet nærmest den sidste er Forfriskningsværelse, nærmest den første Forværelse. Her bemærker man, foruden Mosaikgulvene og Bjælkelofterne af dansk Ædelgran, der bærer en Murstensflade som Underlag for Mosaikgulvet ovenover, navnlig de brede, træudskaarne, malede og forgyldte Portaler mod Garderoberne. Fra disse Værelser fører firfløjede Glasdøre dels ud til tresøjlede Loggier mod Raadhushallen, dels ud til aabne Svaler mod Grønnegaarden. Loggierne hører til Smaaperlerne i Raadhusets Arkitektur. Hvilke yndefulde Rum, hvilke fint gennemførte Søjler, hvilke nydelige Kapitæler, hvor fortræffelig er ikke Bregnerne benyttede! Og hvor vellykket er ikke den malede Dekoration af Løvværk i gennemsigtige, grønne Farver! I Svalerne til den anden Side er der hyggelige murede Nicher, hvori Bundgaards fire Kleberstensrelieffer er anbragte; de viser Optrin af det spæde Barns og Drengens Liv. Man kan nok se, at Kunstneren har lært af italienske Relieffer fra Middelalderen og Ungrenaissancen, men hans Arbejder er ikke blevet til stort mere end Anlæg, og det føles som en Skuffelse, thi her, hvor man har de smaa Relieffer i fuldt Lys og lige inde paa Livet af sig, venter man snarest smaa, fine Kabinetsstykker. I Svalen ved Forfriskningsværelset er der desuden indmuret det Marmorrelief meden Ged, af I. A. Jerichau, som Bundgaard har foræret til Raadhuset.

218. Loggia ved Forværelset.

219. Referenternes Værelse.

Latinerne siger: Her er Rhodus, her skal der danses. Det hører til Raadhusets Ejendommeligheder, at Besøgeren nu og da mærker, hvorledes alt er parat til Dansen: Gulvet er bonet, Lysene

220. Raadhuset set fra Reventlowsgade. Fotografi fra 1907.

tændt, Klaveret flyttet frem, men Musiken, hvis Toner skulde hvirvle Parrene hen, er desværre udeblevet. Men til Gengæld hænder det saa ofte, at Dansen pludselig gaar, uden at man befinder sig paa Rhodus. Det virker overmaade forfriskende. Lysgangen i Baghuset, det øverste Galleri, Korridorerne, Taarntrapperne og den aabne Gaard, det er lutter yndefulde eller voldsomme Springdanse, men udenfor Rhodus. Foran Tilhørernes og Referenternes Gallerier i Mellembygningen ligger der et Værelse, i hvis Nicher Møller-Jensen har malet en Freske. Vender man sig fra dem, ser man foran Døren ind til Gallerierne en Forhøjning med træudskaaret Rækværk, saa smukt og hyggeligt anbragt, saa nydeligt og ejendommeligt i Form og Farve, at det ordenlig giver et Sæt i En. Her danses der, – men Rhodus er det jo ikke.

221. Loggiaen ved Forværelset set fra den store Søjlegang.

222. Raadhuset set fra Helligaandskirkens Taarn. Fotografi fra 1907.

XVIII. Med Rette blev det engang sagt, at efterat Muslingskallen var anbragt, var der blevet to Pladser foran Raadhuset, een plan og een fordybet. Fordrer man af en Plads, at den skal være en Enhed og en plan Flade, saa opfylder Raadhuspladsen ikke disse Fordringer; ser man derimod Muslingskallen, denne Stadens Syndebuk, sammen med Raadhusets Forside, forstaar man vel dens Mening. Raadhusfaçadens Grundlinie er nemlig krum; den hæver sig mod Midten; det er, som den svulmer, og denne Svulmen fremhæves af Muslingskallens Hulhed. Og idet nu Balustrade og Stentrappen op til Forpladsen buer sig frem, dannes der af Muslingskal, Brystværn og Trappetrin en Række krumme Linier, der sammen med Façadens Grundlinie virker som en spænstig Staalfjeder: letter og løfter Raadhusets Forside, saa man slet ikke mærker, at man ovre fra Sporvognenes Holdeplads i Virkeligheden gaar nedad til Raadhusets Hovedindgang. Det bliver naturligvis enhvers Sag, hvad han vil foretrække: Pladsens Enhedspræg, der er gaaet tabt, eller det Indtryk, at Raadhusets Hovedindgang løfter sig over Omgivelserne. Forresten er dette Parti af Raadhuspladsen endnu ikke helt fuldført. Midt paa Trappen til Forpladsen, mellem de to Granitlygtepæle, staar der et Fodstykke; det er tomt, og der savnes noget her paa dette Sted, allerede af den Grund at man som Gustav Philipsen engang bemærkede – let risikerer at gaa paa Hovedet, naar man kommer ud paa det. Nyrop havde da ogsaa tænkt sig, at der her kunde opstilles en Malmkumme, anvendelig til Festblus,

223. V. Bissen: Absalon.

navnlig paa St. Hansaften, en ægte Nyrop'sk Tanke, der vilde bringe den gamle Folkeskik fra Landet lige ind i Hjærtet af Hovedstaden. Og hvad mere er: Tanken er i Færd med at blive til Virkelighed. „De samvirkende Fagforbund“ har nemlig i Sommeren 1907 besluttet at skænke Kommunen en saadan Broncekumme, udført efter Nyrops Model. Den skal rejse sig over en ottekantet Underdel, og det hele bliver et Par Alen i Højden. Kunstneren har tænkt sig, at Kummen udvendig skal smykkes med de bidragydende Fagforeningers Mærker, indvendig bliver der Plads til en Jerngryde, over hvis Kant der kunde anbringes tre Djævle. Naar Begblusset flammer paa St. Hansaften, vilde de tre Djævle komme til at staa sorte mod Ildgrunden. Det bliver noget for Københavns Drenge! Voksne vil maaske i deres stille Sind tænke paa, at det er det første offenlige Mindesmærke, københavnske Arbejdere har ladet udføre.

Om Raadhusets Façade er der sagt mange underlige Ting; man har endog hævdet, at der slet ikke er nogen „Façade“, eller at „Façaden vender indad“. Det er Takken for alt det Arbejde Kunstneren øjensynlig har haft, men paa den anden Side maa det ogsaa indrømmes, at Kunstneren lige fra Begyndelsen af ikke har været helt heldig med Inddelingen. I det første Projekt afvejedes Hovedstokværkets dominerende Vinduesrække af de to Udbygninger (til Politi og Brandvagt), men da disse forsvandt, strøg Hovedstokværket hele Fortjenesten ind, thi Udbygningerne genopstod i Skikkelse af de to Karnaper, der saa kraftig og godt indfatter Vinduesrækken. Naar Stuens Vinduer ved samme Tid, i det andet Projekt, bliver tredelte, har de egenlig ingen Fordel deraf, thi derved fremhæves Misforholdet baade opadtil og navnlig nedadtil. De smaa Kældervinduer vil ikke rigtig gaa i Spænd med disse overmægtige Herrer. Da Forsidens Vinduer senere hen, i den udførte Bygning, ved Nedløbsrørene deltes i to Grupper paa begge Sider af Midtaksen, var det atter Hovedstokværkets Vinduesrække, der høstede hele Fordelen, thi denne Inddeling bragte en livfuldere Rytme i denne anselige Række, samtidig med at de underliggende Rækker splittedes. Den, der har noget at udsætte paa Forsidens Inddeling, maa saaledes rette sine Anker mod Stuens og første Sals Vinduer. Hverken i Form, i Størrelse eller Inddeling staar de rigtig godt i Façaden. Men naar man fra deres Trip-Trap-Træsko løfter Blikket til Hovedstokværket, forstaar man øjeblikkelig, at bag disse statelige, tredelte Vinduer, med Stenposter og blyindfattede Ruder, maa Bygningens anseligste Rum ligge. Foroven er Vinduerne fremhævede af de plastisk udførte Bryn og Aflastningsbuernes rolige Linier, forneden af det bladbaarne Gesimsbaand. Oprindelig vilde Kunstneren ogsaa have udhævet det underliggende Stokværk, først ved to, senere ved et enkelt gennemgaaende Baand, men han har rigtig følt, at denne Hovedstokværkets Udmærkelse blev dobbelt iøjnefaldende, naar den var enestaaende. Og til Vinduesrækken slutter sig Halvstokværket foroven med Smaabuernes rappe Linieflugt og de vagtsomme Glugger; det ser ud, som vaagedes der særlig over Beletagen. Ogsaa paa Forhusets Sidefløje er Hovedstokværkets Vinduer af stor og afgørende Virkning, thi medens de underliggende Vinduesrækker flugter med Bagfløjenes, løfter Hovedstokværkets Vinduer sig og bliver saa store. Nu, mærker man, nu kommer det betydningsfulde.

Ikke for intet har Nyrop som Dreng vandret i Skyggen af Absalons Klosterkirke. „At Billedet af Ærkebiskop Absalon som Stadens Grundlægger er selvskrevet til at indtage en Hovedplads paa Raadhuset, har været i min Tanke lige fra først af“, hed det i en Skrivelse fra Bygmesteren, og det ses ogsaa af den første Konkurrenceskitse. Absalon skulde, i Følge den samme Skrivelse, fremtræde som en næsten fritstaaende Skikkelse i højt Relief, iført et prægtigt Ornat, med Sværd og Krumstav, omgivet af en kobberdrevet Ramme og paa en mønstret Baggrund af Kobber, med Vaabenmærker og Indskrifter, alt stærkt forgyldt og beskyttet af et sirligt lille Tag eller en kobberklædt Baldakin. Med Rammen skulde det hele være c. $3^1/_4$ Al. bredt og $7^1/_2$ Al. højt, og med Baldakinen $11^1/_2$ Al. højt. Det vilde „vistnok kunne gøre et Indtryk, der – paa sin Maade svarer til vor Forestilling om Absalon: et paa Grund af Fjærnheden usikkert, men stort og straalende Billede.“ Saadan lød Programmet. Vilhelm Bissen har i sin Model henholdt sig til Fremstillingen paa den Ligsten, som den sidste katolske Abbed i Sorø, Henrik Kristensen Tornekrans, 1536 har ladet lægge over Absalons Grav, men Bissens Absalonfigur er højere, rankere, har mere Stivelse i Ryggen, og de lodrette Linier gennem Skikkelsen er med fuld Bevidsthed kraftigere fremhævede.

224 Midtpartiet af Raadhusets Forside med Hovedindgangen.

Naar Bissen har draget det haandsbrede Baand, Palliet som det kaldtes, Tegnet paa den erkebiskoppelige Værdighed, ikke blot ud over Messehagelen, men videre ned over baade Dalmatika og den underliggende Alba, saa er det, fordi den lange, lodrette Midtlinie tjener til at fremhæve Skikkelsens Strenghed og Alvor; i Virkeligheden naaede Palliet nok ikke ud over Messehagelen (og var betegnet med fire, ikke som her med syv Kors). Mønsteret i Messehagelen, Fugle, Hjærter og Kors, er taget fra et Pudevaar af Silke i St. Knuds Helgenskrin i Odense. Med Mitra paa Hovedet, Sværdet i den ene, Krumstaven i den anden behandskede Haand staar Absalon i fuldt Skrud, ikke som et levende Væsen, men – i Overensstemmelse med Bygmesterens Tanke – som et fjærnt og straalende Billede, med gyldent Aasyn, Blikket rettet ud i Luften, ovenover Hovederne paa Stadens Befolkning, i hvis daglige Smaaligheder Byens Grundlægger ikke har nogen Andel. Omskriften indenfor Rammen lyder: Erkebiskop Absalon MCXXVIII-MCCI. Siællands Biskop, denne Stads Grundlægger. Forneden ved hans Fødder ser man Lunds Erkesædes og Roskilde Bispestols Vaabener, paa Plinten staar Bogstaverne S. D. G. (Gud alene Æren), og ud for Rammen læser man Aarstallene 1165, det Aar da Borgen ved Havn maaske blev anlagt, og 1895, det Aar, da man naaede saa højt med Forsidens Murværk.

Man mærker tydelig, at dette guldstraalende Palladium, hvis Spids bringer lidt Ravage i Rundbuefrisen, ikke skal gaa i Spænd med Façaden, men netop er anbragt paa den som noget fremmed og enestaaende; man mærker dets Undtagelsesstilling dobbelt, naar man ser hvor godt de to Karnaper hviler i Façaden og slutter sig til Vinduesrækken. Hovedstokværket er som et kraftigt Mandskor, men Absalonfiguren synger solo. Man maa i det hele taget være lidt varlig med straks fra det ualmindelige at slutte til det mislykkede. Kunstneren har aabenbart ikke faaet det ud af de fire Kridtbaand forneden, som han havde ventet sig; de virker lidt tørt tegnebrædtsagtigt; og paa Festsalens ændrede Dimensioner har Kunstnerens sindrige Indfald ikke ganske kunnet bøde; den Afslutning og Ro over Forsiden, som Skitsens skraanende Tagflade gav, er man nu kommet til at savne. Derimod ligger Kælderens firkantede Vinduesrække fortræffelig i den spidshuggede Granitsokkel, hvis anselige Højde er af god Virkning, og Hovedportalens milde Runding, der løfter sig op til andet Stokværk, er smukt arbejdet ind i Façaden. Man studser vel et Øjeblik over, at det gennembrudte Spejl strækker sig ud over Halvrundingen, thi det er usædvanligt; men her er det godt begrundet af Hensyn til Lyset i Forhallen.

Man studser ogsaa naar man kommer f. Eks. fra Herholdts Bygningskunst med dens Tilrettelægning af klassiske Former. I Profileringen er Nyrop ikke gaaet ud fra det overleverede. Men er det egenlig til Skade for Raadhusfaçaden, at Tovsnoningen i Granit, der er lagt over Soklen, ikke har noget klassisk Forbillede? Virker det samme Motiv ikke nok saa fortræffelig oppe over Konsolerne, der bærer Kransgesimsen? Og er ikke denne kraftig udladende, uklassiske Krans i to Afsæt ret beset en herlig Afslutning paa Bygningen foroven? Eller se paa den sprøde, krusede Gesims under Hovedstokværkets Vinduesrække, og læg Mærke til den djærve, svulmende Profil af Kældervinduernes Stenrammer, ypperlig afpasset efter Graniten. Gør det nogen Fortræd, at disse Ting ikke er klassiske? Svaret er allerede givet derved, at Raadhusets Profileringer, der ikke har rigtige Forbilleder, selv saa smaat er blevet forbilledlige. Skulde man endelig udpege noget, der er fuldkomment i sin Art, vilde det være, hvor mesterligt, virkningsfuldt den *lille* Dør ind til Festsalen er anbragt midt i Façaden; ved sin Lidenhed lader denne Dør nemlig Façaden syne saa stor og mægtig. Paa lignende Maade føler man først rigtig de store Forhold i Forhusets Sldefløje, naar man ser de *smaa* Døre højt oppe i Tindemuren bag Hjørnetaarnene. Og den smukke Altan med Frederik III's og Sofie Amalies forgyldte Rytterbilleder i Smedejernsgitteret fanger Blikket og holder godt sammen paa Façaden.

Det er overhovedet ikke let at blive færdig med Raadhusets Façade paa en Studs. Ved sine mange Enkeltheder opfordrer den til Dvælen; den giver baade Underholdning og Belæring af forskellig Art. Den, der vil gaa Kunstnerens Hensigter efter, kan mærke sig, hvorledes de stive Linier af Forhustagets Rygninger og Kobberrendens kedelige Horizontalisme oplives af de spiralsnoede Kobberblade, der virker som gotiske „Krabber", og den, der fordyber sig i Farvevirkningen, maa ogsaa gøre sig Rede for, hvorledes Forgyldningen er anvendt sammen med Stoffernes egne

225 Raadhuset set fra Balkonen paa det senere nedrevne Hotel Bellevue (Hjørnet af Vestergade). Fotografi fra 1906

Farver, og i Henseende til Behandlingen af de forskellige Materialier vil Façaden sikkert for danske Haandværkere i lange Tider være en sand Guldgrube. Selv om ikke alle „Huller" er anbragt just dér, hvor man helst vil have dem, saa staar til Gengæld det, der er lykkedes, i Linier, i Farver, i Profilering, for Bygmesterens egen Regning, og til Façaden slutter sig det høje Tag og den livfulde Silhuet af Tinderne og Taarnene. Hvad Arkitekt V. Koch allerede saa af Konkurrenceprojektet, kan enhver se af den færdige Forside: her er et Motiv fra italiensk Paladsarkitektur, hist et andet Motiv fra romansk Kunst; her er der et Motiv fra Barokens Ornamentik, fra 16. Aarhundredes danske Herreborge, fra nordisk Renaissance o. s. v., men om Laan er der ikke Tale. Det Hele er saa gennemarbejdet, at det er blevet Bygmesterens vel erhværvede Ejendom.

Tilvenstre er der, bag et Smedejernsgitter, en Nedgang. En mægtig Drueklasse falder ud over Gavlen ved Kælderdøren, ved Kældervinduet ser man Timeglas og to Nissebukke, alt i Granit; den

ene Nissebuk snasker i Druerne, den anden holder en Fakkel. Her har Kunstneren altsaa tænkt sig Nedgangen til Raadhuskælderen, som alligevel ikke er blevet til noget. I det oprindelige Program var der ønsket en saadan Kælder, hvis der blev Plads, senere blev den skudt ud, men sluttelig havde Nyrop dog faaet Rum til Restauration og Vinkælder med Plads til 280 Gæster. I Marts 1901 indstilledes det saa til Borgerrepræsentationen at bevilge 54,661 Kr. til Indretning af et saadant Restaurationslokale i Forhusets Kælder, og om denne Sag udspandt der sig en temmelig udførlig Diskussion. Borgmester Borup havde skaffet sig en Del historiske Oplysninger hos Raadstuearkivaren, og meddelte dem til Forsamlingen. Allerede paa Kristoffer af Bajerns Tid havde der været en Raadhuskælder i København, og den fulgte med over i Kong Hans'es Raadhus ved Gammeltorv, hvor den som Dr. Villads Christensen har oplyst i en Afhandling i Tidsskriftet „Fra Arkiv og Museum“, I, S. 564 først nedlagdes 1794. Borgmesteren var dog ikke særlig ivrig for nu at optage den afbrudte Tradition, uagtet han anbefalede Indstillingen. Den blev bekæmpet bl. a. af Borgmester Øllgaard og af Borgerrepræsentationens Formand, og Direktør Hagemanns Trusel om, at Kælderen vilde blive et Hjemsted for Kakerlaker, der vilde brede sig ud over Raadhuset, vakte naturligvis en ikke ringe Forfærdelse i Forsamlingen. Dog erklærede Borup modigt, at uagtet han ikke kendte noget nærmere til disse Dyr, antog han, at man maatte kunne komme dem til Livs ligesom andre Uhyrer. Ogsaa nuværende Borgmester Marstrand var stærkt imod Raadhuskælderen; han mente, at selv om Vinteren vilde Maddunster og Tobaksrøg gøre Opholdet dernede højst ubehageligt, og „om Sommeren vilde naturligvis intet fornuftigt Menneske søge ned i en saadan Hule.“ Hertil svarede Alfred Benzon, at naar blot alle de ufornuftige Mennesker gik derned, blev der saamænd Søgning nok. Trods al Modstand blev Summen dog bevilget med 20 Stemmer mod 5, men derfor fik Byen alligevel ikke nogen Raadhuskælder, thi et Par Aar senere besluttede Forsamlingen at annullere den givne Bevilling, samtidig med at der gaves en mindre Sum til Indretning af et Marketenderi for Raadhusets Kontorpersonale i de Kælderrum, der indtager det nordøstlige Hjørne. Oprindelig havde de været bestemt for Oplædningsdepotet, som det ogsaa fremgaar af

226. Tre gennemgaaende Fag af Forhusets Østside.

227. Vinduet med Nisse-Relieferne ved Nedgangen til Kælderen.

Hønen med Kyllingerne over Indgangsdøren, senere havde det været Meningen at lægge dem hen til Raadhuskælderen. Man maa iøvrig ikke tage Marstrands Ord om „Hulen" i nedsættende Betydning, thi vel er de to anselige, overhvælvede Rum midt under Bygningen ikke nogen Aladdinshule, men det er visselig i og for sig smukke Rum. Endnu er der dog ikke taget nogen Bestemmelse om deres Anvendelse.

Dengang da Raadhuskælderen først dukkede op i Forsamlingen, mente man imidlertid ved dens Oprettelse at kunne slaa flere Fluer i eet Smæk. Fra den kunde der ikke blot leveres Forfriskninger til Kommunalbestyrelsen paa Borgerrepræsentationens Mødeaftener, og Raadhusets Personale kunde herfra faa den nødvendige Forplejning, men man tænkte sig ogsaa, at Værten i Raadhuskælderen skulde forestaa den materielle Del, naar Kommunen bød til Gæst. Derfor var oprindelig saavel Borgerrepræsentation som Magistrat interesseret i, at Raadhuskælderen blev til noget. Da Personalet imidlertid havde faaet sit Marketenderi, bestemtes det, at Værten her skulde servere for Kommunalbestyrelsen oppe i Mellembygningen, og derved blev Grunden taget bort under Raadhuskælderen. Ved Fester er der Køkken oppe paa Loftet (Rum 77-79 paa Planen); fra Køkkenet hejses Maden i Hejseværket ned til Magistratens Forværelse (83-84 paa Planen), hvorfra den bæres ind i Festsalen; fra Festsalen gaar Rejsen videre til Læseværelset (92-93) og gennem Hejseværket op til Loftet, til Bibliotekets Magasin (100-102). Saadan kunde det altsaa gaa til, at man nu ikke længer behøvede at genoprette den gamle „Stadskælder".

Fra denne lille Udflugt til Raadhusets Mave vender vi tilbage til dets Forside. I de kassetterede Fløje af den Mahognitræs Hoveddør bemærker man Pladerne med de faneholdende Bronceløver, der har gennembrudte Hjælmgittere for Ansigterne, saa man indvendig fra kan se, hvem der banker paa Raadhusporten, et morsomt anvendt Motiv, der er optaget fra Middelalderen. Inde i Forhallen, fra hvilken der er Indgange til Budenes Stue og Oplysningskontoret, er Arkitekturen romansk, og det let kirkelige Indtryk understreges af de to Konsoler henne paa den indre Portals Karme, thi de ligner Vievandskar. Allerede ved den udvendige Portal var der hugget to Udyr i Graniten, og kommer man op fra Siderne, har man passeret de vagtsomme Hunde om Hjørnebullerne; her inde i Forhallen springer med opspilede Gab to mægtige Slanger frem fra de forreste Halvsøjlers Granit-Underdele. Der er altsaa en hel Skærsild at gennemgaa, inden man kommer ind i Byens Hus. For nylig er der i Spejlet over Indgangsdøren opsat et Glasmaleri. Det er skænket og udført af Glarmester Aug. Duvier, og det viser Københavns Vaaben. Underskriftens Datoer er dels for Udstedelsen af Københavns Privilegier (24. Juni 1661), dels for Raadhusets Indvielse (12. Sep. 1905). Det er altsaa, hvad man kalder en Minderude,

228. Broncelløverne i Forhusets Hoveddør.

og Giveren vilde man i gamle Dage have kaldt for Stifteren. – Rummet beherskes dog af Fru Slott-Møllers store, farvede Kridtstensrelief ovenover de indvendige Svingdøre. Man ser, foruden den hvide Kridt, navnlig blaat, grønt og gult, og desuden sort, og man kan finde Anledningen til denne Fremstilling i O. Nielsens Bog om København i Middelalderen (S. 67 ff.), hvor det berettes, at i den ældre Middelalder, det 13. Aarhundrede, styredes Byen af Roskildebispens Foged og 12 af Bispen indsatte Raadmænd. Kunstnerinden har nu tænkt sig, at dette „Byens ældste Raad" har holdt sine Møder i fri Luft under et stort Træ, i Overensstemmelse med Byens landsbyagtige Karakter, og Relieffet viser Bispens Foged, Stamfader til senere Tiders Overpræsidenter, siddende i Midten under Bytræet paa et ophøjet Sæde. En af hans Svende staar bag ham, og i Baggrunden ser man Borgens tre hvide Taarne og de tre blaa Felter, de tre danske Sunde. Til begge Sider staar eller sidder de tolv Raadmænd. Under Relieffet er der en Kridtstensfrise, der fortsætter sig videre hen over Halvsøjlernes Hoveder. Her er 25 Mænd anbragt med gyldne Skjolde, der bærer Lavsmærker, altsaa Repræsentanter for Byens Haandværkere. I Halvrundingen over Relieffet ser man i Keramik og i ganske kort Begreb Byen og Købmændene, som bringer deres Varer dertil fra Skibene. Til denne plastiske Udsmykning slutter sig de grønne, glaserede Blade, der er indsatte i Puds i Felterne mellem Buerne og Halvsøjlerne. De er leverede af Lervarefabrikant G. Eifrig i Valby, hvis højst originale Tilbud i Form af en Platte endnu opbevares i det ene af Raadhusets Modelkamre. Paa Kalkstens-Midtposten er Stadens kronede Huldgudinde hugget efter Fru Slott-Møllers Model. Figuren vidner om Fortrolighed med hin yndige, middelalderlige Madonnastatue, der staar foran den nordlige Tværskibsportal paa Notre-Damekirken i Paris, og paa lignende Vis som denne Gudsmoder kærtegnende holder det lille Barn Jesus, holder Stadgudinden henrykt kærtegnende en lille Model af Raadhuset. Ovenover Hovedrelieffet læser man Ordene: Saa er By som Borger. Da de jo nu næsten er bevingede, er det nok værd at afskrive den Forklaring, Kunstnerinden selv gav, da hun indsendte sit Konkurrencearbejde. „De er valgt" hedder det – „for at lægge hver den, der træder over Raadhusets Tærskel paa Sinde, at for Byens Blomstring og Anseelse, dens Love og dens Raad, bærer hver Borger sin Del af Ansvaret."

Der var ikke mindste Gran af Galanteri, dengang Agnes Slott-Møllers Arbejde blev foretrukket. Emnet var i og for sig et Guldfund; det føjede sig som den naturlige Begyndelse ind paa den givne Plads; og i kunstnerisk Henseende hævede Skitsen sig højt over alle de andre indsendte Arbejder, syntes endog at varsle om nye Baner for dansk Billedhuggerkunst. Thi paa tværs af den plastisk gennemspillede Renaissance og dens Forudsætning, Antiken, havde Kunstnerinden knyttet Forbindelse med Middelalderen, faaet fat i dens strenge, naive og ensformige Komposition, dens simple Linieføring, dens brede Syn paa Formen, dens stive Bevægelse og hele tilbageholdne Udtryksmaade. Helt er det nu ikke lykkedes at overføre til Modellen, hvad der var antydet i Skitsen. De tvende Anstødssten har været: Samtidens Naturalisme og uselvstændig Imitation. Der er et lidt tørt Naturstudium f. Eks. i Hovederne paa det store Relief, og Imitationen har givet navnlig Haandværkerfigurerne noget altfor stift og dødt. Man mærker kort sagt Anstrengelserne for at holde den Stiltvang, Kunstnerinden har underkastet sig, men man ser, at det ikke helt er lykkedes, og man kan tydelig iagttage den uøvede Haand i noget saadant som Behandlingen af de store Figurers Draperier. Hvor indholdsrige kunde ikke Middelalderens *tailleurs-imagiers* gøre slige Klædebon! Hertil kommer, at Samspillet mellem Forhallens bredt og djærvt gennemførte arkitektoniske Enkeltheder og disse noget ængstelig udførte Billedhuggerarbejder kun er saa som saa. Men alligevel er det værd at mærke, at en dansk Kvinde har udført det første Kunstværk, der møder den indtrædende i Rigshovedstadens Raadhus, og dette Værk gør paa ingen Maade denne Hædersplads Skam.

Træder man ind i den lukkede Korsgang, der omgiver Raadhushallen paa de tre Sider, træffer man atter den fordringsløse og indtagende Rumbehandling og Udstyrelse, der gør Raadhuset saa hyggeligt. Gulvet er lagt med slebne gullandske Fliser, Vinduerne er anbragte i brede Fordybninger, de hvide Korshvælvinger og Vægge oven over de høje, graamalede Paneler, de flammede Mursten og især Kalkdekorationerne tjener til at gøre Gangene pæne og pyntelige. Forøvrig er det almindelige Kontorlokaler, der ligger bag denne Korsgang. Kun Hovedkassererkontoret har faaet en særlig Udstyrelse; i Loftet er der nemlig i Stuk udført danske middelalderlige Møntpræg,

229. Forhallen i Hovedbygningen.

og Hovedkassererens Rum er afskildret ved et Smedejernsgitter. Inde bag Gitteret ser man med Andagt Stadens Hovedkasse.

Ad de to smukke Stenvindeltrapper kommer man op til første Sal, hvis Gange er udstyrede paa samme Maade som de tilsvarende i Bagbygningen; kun fører der her Døre ud til Kridtstensbalkonerne, hvorfra man har vekslende Overblik over Raadhushallen. Bag Gangene ligger en Række Kontorlokaler. I den ene Fløj residerer 1. Afdeling, i den anden 2. Afdeling med Borgmestre og Raadmænd, og som sædvanlig er Borgmester-, Forsamlings- og Raadmandsværelserne rigere udstyrede: med høje, udskaarne Egetræspaneler, Mahognimøbler og Stukdekorationer i Lofterne, med hyggelige Vinduesforhøjninger og udskaarne Vinduesbænke; et individuelt Præg faar de derved, at de første Beboeres Navne, Valgsprog og Mærker er skaarne i Træ eller modellerede i Stuk inde i dem, Indfald, der ganske kommer paa Bygmesterens Regning. I Finansborgmesterens

Værelse har *L. A. Ring* malet et Prospekt af St. Hans Hospital og et af Bispebjærg, i 1. Afdelings Borgmesterværelse har *Niels Skovgaard* paa den vaade Kalk *(al fresco)* malet Langelinies Mole og Vestre Kirkegaard med Kapellet. Særlig smukt i Forholdene og mærkeligt ved Virkningen af det kolde nordlige Lys er Finansborgmesterens alvorsfulde Forsamlingsværelse, et ganske særdeles morsomt Rum er Raadmandsværelset med den halve Tøndehvælving, der ligesom opfordrer Besøgeren til at synke ned i Sofaen; et lykkeligt dekorativt Fund er Bregnebladene i Stuk inde i 1. Afdelings Raadmandsværelse. Paa Vinduespillen inde i 1. Afdelings Borgmesterværelse hænger

230. Anden Afdelings Borgmesterværelse.

det pompøse, i Kobber og Messing drevne Byvaaben. Det er dette Værelse, der benyttes til borgerlige Vielser, hvad der nok saa diskret er antydet i Stukdekorationerne.

Man burde nøjagtig kunne huske sit Indtryk, da man for allerførste Gang fra den store Portal kastede et Blik ind over Raadhushallen. En af Nyrops Kaldsfæller har forøvrig drastisk, men nok saa træffende antydet Hallens Virkning med disse Ord: Man ser de fattige Koner neje sig for Storheden; men straks efter siger de: nej se her! nej se dog! – Det er det mægtige Rum og alle de pyntelige Enkeltheder, der øjeblikkelig griber baade gamle Koner og yngre Mænd. Størrelsen kan man nok komme ud over ved Tal: Bredden er 37¾ Al., Længden 70½ Al., Højden 30 Al. til Gesimsen. Og forresten har Bygmesteren selv allerede 1892, dengang Hallen endnu kun fandtes paa Papiret, antydet hvorledes han har drømt sig den. „Hvis den overdækkede Gaard – skrev Nyrop om det vi nu kalder Raadhushallen – bliver udført, som min Tegning viser, og jeg fik Held til at udføre, hvad jeg har tænkt deri at fremstille, er jeg vis paa, at den ikke skulde staa til Skamme for nogen Gaard paa denne Side af Alperne, og at den vilde komme til at staa

som et smukt Vidnesbyrd om, hvad vi kunne gjøre med vore egne hjemlige Bygningsemner". Man har sagt, at Forbilledet for Raadhushallen var Paladsgaarde fra den italienske Renaissance, men Nyrops lige gengivne Ord er netop foranledigede ved, at Meldahl havde anket over, at Raadhushallen *ikke* sluttede sig til Forbilleder fra Renaissancen. Meldahl krævede derfor, at det aabne Søjlegalleri blev ført hele Hallen rundt. Hertil svarede Nyrop, at det kunde han ikke, hvis han

231. Hovedkassererkontor.

vilde fremhæve Mellembygningens Forside, saadan som han ønskede. Man vil da ogsaa lægge Mærke til, at Hallens rumlige Virkning — „Opstalten" af den, for at bruge et grimt Fagudtryk — udelukkende skyldes de Tanker, Bygmesteren har villet have frem. For saa vidt en Paavirkning kan slaa ud i en bestemt Modsætning paa næsten ethvert Punkt, kan man jo nok tale om italienske Forbilleder. I Italiens Paladsgaarde er underste Stokværk gennembrudt af Arkaderækker; i Raadhushallen er det tværtimod lukket, kun gennembrudt af den store Indgangsbue og de to store Bueaabninger, der leder hen mod Hovedtrapperne, foruden af mindre Døre og Portaler. I Italien gøres alle fire Gaardsider gærne ens; her svarer kun de to Smalsider til hinanden. Og medens det i Italien er Skik, at underste Stokværk er højest og aabnest, og at Stokværkerne bliver lavere og mere lukkede, efterhaanden som man kommer tilvejrs, er lige det modsatte Tilfældet her. Andet Stokværk, der gennembrydes af firkantede Døre ud til Kridtstensbalkonerne, er alle-

rede aabnere end det underste. Parentetisk bemærket hører dette Stokværk baade i Forhold og Farver til det, Nyrop virkelig har „haft Held“ med at gøre. Man ser, at Stokværket er fornemmere, friere, aabnere end det lidt trykkede underliggende, der minder om Arbejdsdage og Arbejdsslid. Her oppe, mellem de flammede Mursten i sirlig Mønstermuring, kan ikke blot Magistratens Skrivere, men endog en Raadmand, ja selv en Borgmester komme til Syne paa de hvide Balkoner for at forfriske sig med et Blik ud over Hallen. Det lønner sig at se paa Frisen, hvor Stadens Mærkedage er optegnede med Terrakottabogstaver mellem grønne Kranse, bundne om Byvaabenet, fordi denne Frise er saa overmaade vellykket i dekorativ Henseende. Man kan forresten ogsaa godt være bekendt at læse Indskrifterne, thi deres Indhold og formelle Redaktion skyldes et Samarbejde mellem et Underudvalg paa den ene Side, daværende Fuldmægtig Peter Købke samt A. D. Jørgensen paa den anden. Frisen paa Mellembygningen staar endnu tom; den er det forbeholdt Fremtiden at udfylde.

232. Forsamlingsværelse for 2. Afdelings Borgmester.

Den aabne Søjlegang oppe om Hallens tre Sider faldt unægtelig Beskueren noget for Brystet, da han første Gang satte sin Fod her, thi det er vist uden Sidestykke baade Nord og Syd for Alperne at finde svære Granitsøjler saa højt oppe, bærende saadanne vidtspændte Buer, og denne vide, høje, aabne Søjlegang ser unægtelig noget overraskende ud til de to underliggende, lavere Stokværker. Men alt vel overvejet er det netop Kunstnerens Tanker, man følger, naar man studser over det usædvanlige. Her oppe er det nemlig forbi med Logiken, og Eventyret begynder. Disse Søjler staar Vagt foran, disse Buer svæver over Festsalene; og — kunde man tilføje — disse Mosaikmønstre over Tryklejerne er som de søde Kager og Desserten, der hører med til en rigtig Fest. Nu forstaar man ogsaa Faneholderne i andet Stokværk; man begriber, at Ringene ved Søjlehalsene og under Buernes Issepunkter er til at fastgøre Guirlander, og der falder et nyt Lys over Søjlernes Forgyldning og Frisens grønne Kranse: Raadhushallen skal ikke maales med den italienske Renaissances tunge Maalestok, den skal ses bl. a. som en vældig Festhal, som en festlig Im-

233. Opgang til Vindeltrappen fra Hallen til første Stokværk.

provisation. Det drejer sig her mindre om det for Tanken følgerigtige, end om hvorvidt Bygmesteren har kunnet gennemføre det improviserede Præg.

Paa Mellembygningens Midtparti forvandles saa de aabne Arkader til Blindinger, og Granitsøjlerne til Marmorpilastre. Deres Hoveder og deres Skafters underste Del er forgyldt. I Relief ser man her (ligeledes forgyldt) Drenge med Bog, Sværd, Strengeleg og Skib; Bundgaard, Mesteren for disse Billeder, har nok ihukommet, at hvad man i Ungdommen nemmer, det glemmer

234. Hallen set mod Mellembygningen.

man ikke senere. I Kridtstensfrontonerne over Vinduerne ind til Byraadssalen ligger forskellige vilde og tamme Dyr to og to alle fredelig under Bytræet. Paa Midten springer saa Marmor-Talerstolen frem med sin Læsepult. Tanken til Arkadeblindingerne har Bygmesteren faaet fra Resterne af Theoderiks Palads i Ravenna, og oprindelig havde Kunstneren – som man kan se af et tidligere Udkast – i disse Blindinger tænkt sig en byzantinsk Farvepragt: dybblaa Grund og Guldmosaik. Nu er Bunden dækket af grønblaa Lerfliser og Marmor.

Over Hallen spænder Taget, gennem hvis grønlige Katedralglas Lyset dæmpes let og farves svagt. Med Træ- og Jernværkets tungt brunrøde og graagrønne og lettere hvide og lysegule Farver er det en Helhed for sig. De udskaarne Knægte bærer den rundtløbende Gesims; saa kommer, som en Frise langs alle fire Sider, Tremmeværket, mellem hvilket den opvarmede Luft strømmer ned i Hallen, og udenfor Tremmeværket ses Jerntagets Spærfag, som bærer det dobbelte Glastag.

235. Hallen set fra første Sals Balkon.

Over Smalsiderne er der mellem to Rækker malede Felter foroven i Midten smaarudede Vinduer med udtunget Træværk. Det hele minder paa den hyggeligste Maade om Agterkastellerne paa gamle Orlogsmænd.

Det er naturligvis et aabent Spørgsmaal, om Kunstneren nu ogsaa har „faaet Held til at udføre“, hvad han havde tænkt sig. Men det er i hvert Fald ikke nogen Anke mod Hallen, at den bærer tydelig Præg af de forskellige Øjemed, hvortil den er skabt: til den daglige Trafik og fest-

236. Hallen set mod den store Indgangsport.

lige Sammenkomster. Heller ikke lader der sig noget indvende imod, at det klart og bestemt er fremhævet, at vidt forskellige Rum ligger bag Hallen, Arbejdsrum, Festlokaler og Byraadssalen. Hertil kommer saa, at i denne Hal er der for første Gang i Danmark gennemført en stoflig Polykromi, d. v. s. der er malet med selve Byggeemnerne. Mellem de mere neutrale Farver i Taget og de gullandske slebne Gulvfliser udfolder sig de fire Vægges Stoffer. Der er baade Granit, Marmor

og glaseret Brændtler, men Hovedemnerne er den hvide, ligesom svagt selvlysende Kridtsten fra Stevns et herligt Stof og den røde Tegl. Ved Modsætning og ved Sammenstilling af disse tvende Stoffer er der skabt ejendommelig sarte, man kunde sige: undselige Farvevirkninger, der føles som i ganske særlig Grad danske. I Stuen dominerer Kridtstenen, let dæmpet af den graalige Savonnière-Kalksten, og med udmærket malerisk Virkning er de, fra Formens Side lidt tørre og magre, brune Teaktræs-Stolestader stillet op mod den hvide Kridt. Helt eneraadende er Kridtstenens Skærhed og Hvidhed i de fortløbende Altaner, men over dem mødes Kridt og Tegl. For at berede Mødet er der mellem Kridtbaandene og Friserne af de flammede Sten i Mønstermuring indskudt smalle, formede Pibelersstrimler, der mildner Overgangen fra Hvidt til Rødt. Og til de flammede Stens lyserøde staar de dunklere, varme, modnere Farver smukt i de haandstrøgne Sten, der kommer frem i Mellembygningens Fløje og over Arkaderne. Til Stoffernes Farver kommer saa Lysets Aftoning, fra det stærkere Lys nede i Hallen mellem Kridtstensmurene til milde Skygger under Søjlegangen, men forøvrig er Lysvirkningen lige saa afvekslende som dansk Vejrlig, og den skifter med Dagstiderne og Aarstiderne. Paa korte Vinterdage kan der være et helt kraftigt Clair-obscur inde under Korshvælvingerne, paa lange, lyse Sommerdage er Lyset mildere og finere brudt; og i Kraft af Hallens uregelmæssige Komposition frembyder den et Utal af forskellige Perspektiver. Det er vel mulig, at de mange Farver og den megen Forgyldning i øverste Stokværk virker lidt forceret; her kan det nok se ud, som om den improviserede Feststemning var glippet en Smule, eller som om den var holdt kunstig oppe.

237. Hind med Kid. Kridtstensrelief af Bundgaard.

Tilslut kunde man fremdrage et Par af Hallens mange dekorative Enkeltheder. Der er saaledes de to Brønde i Hjørnerne. De tjener ikke blot til morsomt og lunefuldt at udfylde et Par tomme Pladser, men Kunstneren har ogsaa tænkt paa, hvor godt Lyden af sagte boblende og rislende Vand virker inde i et stort Rum: den giver ligesom et Akkompagnement til de arkitektoniske og dekorative Skønheder. Lærerig paa en anden Maade er Krage- og Maagefriserne henne i Gennemgangsbuerne. Der er ikke andet at sige mod disse to Plademalerier, end at deres Farver ikke staar godt til Hallen, og at Kompositionerne er en Smule geläufige; men de gør dog deres Virkning, thi idet de baade i Farve og Komposition er lidt under det øvriges Niveau, tjener de netop til at fremhæve det fuldt personlige Præg,

238. Hjørnebrønd i Raadhushallen.

239. Raadyr. Kridtstensrelief af Bundgaard.

240. Hansen-Reistrups Kragefrise.

der ellers er over Hallen. Man kunde ogsaa pege op paa Agaven og Pelargonien i Kridtsten, der dækker for Aabningerne ind til Byraadssalens Gallerier: prægtig formede, fortræffelig anbragte, eller paa Bundgaards to Hjorterelieffer i første Sals Brystninger. De allersmukkeste Enkeltheder er dog nok de to Guldsmede og to Sommerfugle – nydelig udførte i Kridtsten –, der sidder oppe over Pilastrenes Arkitraver paa Mellembygningen. Man kan gaa hundrede Gange gennem Hallen uden at se dem, men har man først opdaget dem, glemmer man dem ikke igen. Disse fine Insekter virker saa levende og naturlige paa den prunkende byzantinske Arkitektur, og slige smukke og elskværdige Indfald, der ikke paatrænger sig, men som man maa opsøge, gør, at der er rart at være her i Raadhushallen.

Svære Hovednøgler og en Hængelaas staar sammen med Stadens tre Taarne og Bølgelinier i Kridtspejlet ovenover den ene Dør, der fra Hallen fører ind til Mellembygningen; bag den skulde nemlig Raadhusforvalteren – eller „Husfogeden“, som Nyrop foreslog – have haft Kontor. Det viste sig dog at være for indskrænket, og nu vidner kun Relieffet om den oprindelige Bestemmelse. Over den anden Dør sidder fire Ugler mellem Morgenstjærnen og Maanens Segl, og under dem læser man: Raadstue Arkiv. Torskefrisen, der efter Emil Jørgensens Tegning er udført paa Muren tæt derved, maa ikke opfattes som en spøgefuld Kommentar til Uglerne, thi de er jo egenlig ikke Lærdommens Fugle, men Visdommens, og Visdom forholder sig netop til Dumhed som Uglen til Solskin. Bag Døren ligger forøvrig Borgerrepræsentationens Arkiv. Snegler man sig op ad de hyggelige Granit-Vindeltrapper, erkender man, at Vejen til Viden er trang, og at Historiens Lys i Forhold til Nutiden er som Halvmørke i Forhold til den klare Dag. Fra de klinkebelagte Forstuer, der giver Udblik over Gennemgangene til Borger- og Præsidenttrappen, er der Døre ind til Raadstuearkivet og Raadhusmuseets Sal, det vil sige: Fortiden i Skrift og Mindesmærke er lagt under Borgerraadets Sal, hvorfra Byens Historie nedfældes. I Arkivet har man i den ene Ende Arkivarens Værelse, i den anden Læseværelset, og foran disse Værelser er der et Modtagelsesværelse og et Ekspeditionsværelse. De forbindes ved en Gang med Vinduer ud til Grønnegaarden. Midt i Gangen er det Hejseværk anbragt, der bringer Arkivalier op til Afbenyttelse, thi i tre Stokværker herunder ligger Arkivrummene, adskilte ved Jerntremmer, smagfuldt men simpelt udstyrede. Fra Gangene kan man se ud over den aabne

241. „Husfogedens“ Dør.

Gaard, saa at den friske Natur og frisk Kunst kommer til at danne Modsætning til de støvede Aktstykker, der hviler i Rækker paa Reolerne, mellem hvis Halvmørke det elektriske Lys kaster sit Skær. Desuden er der to Reserverum (i to Stokværker) under Raadhushallens vestlige Del. Det kan da hænde, at Forskeren roder som en Muldvarp dybt nede under Fødderne paa Nutidens Mennesker, der har aktuelle Ærinder i Raadhuset.

Med grumme beskedne Midler har Bygmesteren i Museumssalen skabt et af Raadhusets stemningsfuldeste Rum. Selve Grundplanen, der viser en bredere og en smallere Afdeling, er morsom. I Aabningen mellem de tvende Afdelinger staar to Murstenssøjler med Hoveder og Fødder af Granit, og hele Rummet dækkes af otte lave, ribbeløse Korshvælvinger.

242. Raadstue-Arkivets Dør.

Gulvet er lagt med haardtbrændte Klinker, der har Border af mørke, glaserede Klinker, Vægge og Hvælvinger er hvidtede, og ud til Kridtstensaltanen fører 5 Egetræsdøre. Ogsaa Lysforholdene er ejendommelige. Paa Nordsiden siver Lyset ind, filtreret gennem Raadhushallen, paa Sydsiden kommer der stærkere Lys fra Gangen i Arkivet. Man kunde tænke sig denne Sal fyldt med et kræsent foretaget Udvalg af Mindesmærker, der knytter sig til de vigtigste Hovedtræk af Byens Historie og Udvikling lige fra Stenalderen til vore Dage, og Genstande, der staar i Sammenhæng med Byens betydeligste og mærkeligste Mænd. Forøvrig træder Fortiden jo næsten overalt frem inde og ude paa Raadhuset, lige fra Absalonfiguren og Hallens Mindefrise til Borgertrappens Billeder. Man mærker

243. Gang i Raadstue-Arkivet.

her, at Byen baade har en Historie, og at Traditionerne, som Nissen, er flyttet med over i Byens nye Hus. Men denne Nisse havde været hjemløs i det gamle Raad- og Domhus; her var der ikke Plads for Traditionerne. Man brød sig vel heller ikke om at pleje dem, thi Raad- og Domhustiden er paa en Maade Kommunalbestyrelsens avignonske Fangenskab, og den, der ikke kan sætte Foden under eget Bord, tænker mindre paa Fortiden end paa Fremtiden. I det rigtige gamle Raadhus, Kong Hans'es, Kristian IV's og Holbergs, var der derimod fuldt op af historiske Minder, der alle, paa den ene eller anden Maade, knyttede sig til Byen.

Allerede 1893 havde Nyrop faaet bevilget en mindre, aarlig Sum til Indkøb af Kobberstik og andre Sager, der havde Betydning for Byens Historie, og som kunde anbringes i det nye Raadhus, og helt udenfor Programmet var den Sal til en historisk Samling, som han lod indrette i Mellembygningen. Da Salen stod færdig og Raadhuset stærkt nærmede sig Fuldendelsen, indbragte fire Borgerrepræsentanter den 22. Oktober 1900 et Forslag om at nedsætte et Udvalg paa 7 Mænd

244. Museumssalen i Mellembygningen.

for at overveje Oprettelsen af et kommunalt Museum, som det dengang hed. Overretssagfører Hvass var Ordfører, og i det hele taget Sjælen i denne Sag. I et udførligt Foredrag begrundede han Forslaget og skitserede Omridsene af det fremtidige Museum, og det foreslaaede Udvalg blev da ogsaa nedsat. Medens dette Udvalg arbejdede, offenliggjorde Hvass to Artikler i Illustreret Tidende, hvori han nærmere gjorde Rede for det nye Museums Opgaver og lod gengive en Række Genstande, som han tænkte sig kunde faa Plads i Museet. Det var meget forskelligartede Ting, jordfundne Sager og Klenodier, Aktstykker og Fotografier, Genstande, der i Tiden spændte fra den ældre Stenalder til Fyrrernes Frihedsbevægelser, alt i alt et Udvalg, der var vel egnet til at skærpe Appetiten paa det fremtidige Museum. I Marts 1901 havde Udvalget endt sit Arbejde, og det indstillede, at der oprettedes et Museum, som dels skulde illustrere Københavns Historie, dels Byens kommunale Historie, dels endelig Byens Topografi. Forslaget blev vedtaget, og der blev givet en aarlig Sum til Museet, der skulde have Navnet Københavns Raadhusmuseum. Allerede da Sagen rejstes kan man skimte, at det fremtidige Museum maatte komme til at sprænge den Ramme, der var givet i Salen ovre i Mellembygningen. Den vilde slet ikke kunne rumme alt det, som Museet skulde optage. Man kunde da – som allerede antydet – tænke sig, at her i Salen blev blot det allervigtigste udstillet; men man kunde ogsaa, som Hvass antydede, benytte Salen til

245. Udsigt fra Raadhustaarnet over Kristiansborgs Ruin og Kristianshavn.

246. Modelkammer A.

vekslende Udstillinger af stadlig Interesse. - Medens Indkøbet til Raadhusmuseet er gaaet sin støtte Gang fra Aar til Aar, uden at dog Salen i Mellembygningen endnu er taget i Brug, er der oppe paa Raadhusets Loft fremvokset en højst ejendommelig Samling, der har haft en lige saa frodig Vækst som Planterne paa et Overdrev. Det er Raadhusforvalteren, som her har samlet og opstillet Sager, der er gaaet ud af Livets Kurs, og som vilde være hjemfaldne til Død og Ødelæggelse, hvis de ikke her fik Lov at vente paa Opstandelsen i Historien. Saa rig er denne Samling allerede blevet, at man kan inddele den i en Række, ialt fem, Kategorier, med enkelte Underafdelinger. Der er for det første Dele af nedbrudte Bygninger, gode Mundfulde for Arkitekter, Billedhuggere og Dekorationsmalere, og forresten for alle, der har Interesse af det København, der forsvinder; hertil slutter sig en Fotografisamling. Fremdeles er der Modeller og Tegninger, dels fra Raadhuset, dels ogsaa til offenlige og enkelte private Bygninger. Hidindtil har man savnet en saadan Samling, og Historikere og Bygningshistorikere har bittert beklaget, at næsten alt af den Art fra tidligere Tid, efter, i Følge Sagens Natur, at være udrangeret, er gaaet tabt. For det tredie er der Udkast til Mindesmærker, som er blevet til noget, og Projekter, ɔ: Udkast, som ikke er kommet til Udførelse. For det fjerde er der en lille Samling historiske og kulturhistoriske københavnske Minder, og for det femte og sidste Minder om kommunale Fester, den Slags Ting, som staar idag, men som ellers imorgen stilles paa Pulterkammeret og iovermorgen kastes i Skarnbøtten. – Færdes man i denne Samling, der er saa malerisk anbragt udenfor Lov og Ret paa Raadhusets Lofter, kan det naturligvis ikke nægtes, at man har en Smule Indtryk af Kaos. Men Kaos er jo den frugtbare Forudsætning for en ny Verden og for al frodig og kraftig Fremvækst. Man ser nok, at Samlingen egenlig sprænger de Rammer, der er lagt om Raadhusmuseet, uden iøvrig at udfylde dem, og man skimter i Baggrunden Omridsene af et stort, selvstændigt Bymuseum, saadan som der findes i andre Storstæder. Man husker maaske fra Nyrops første Udkast Bygningen paa Grønningen i Vestervoldgade, forbundet med Raadhuset ved en Bue tværs over Gaden, og man drømmer om, at her kunde Fremtidens Bymuseum rejse sig, til Forskønnelse af Raadhuspladsen, til Gavn og Glæde for Stadens Indvaanere. Thi, som sagt, her mellem Resterne af det døende og døde København er man ovenover al Lov og Ret og kan fable og fantasere lige saa galt man vil.

247. Udsigt fra Vor Frelsers Kirkes Taarn mod Raadhuset

248. Modelkammer B.

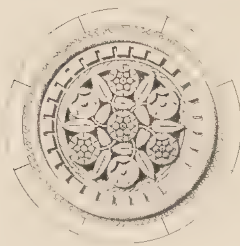
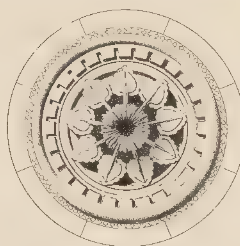
XIX. Dengang Raadhuset endnu kun var en Bygning paa Papiret, kunde selv Fagmænd ikke rigtig begribe, hvorfor Festrummene, der udadtil giver sig saa kraftig tilkende, i Virkeligheden er gemt halvt bort fra Alfarvej. Meldahl spøgede nok saa barsk over, at naar man fra Hovedindgangen vilde op i Festlokalerne, maatte man først gaa et langt Stykke fremad, og saa akkurat lige saa langt tilbage for at komme til dem. Nu da Bygningen er blevet en Virkelighed forstaar man bedre Kunstnerens Mening. Byens Festrum skal ikke saadan byde sig frem til daglig; om Hverdagene, naar Menneskestrømmen gaar gennem Hallen op til Kontorlokalerne, ligger de stille hen, fornemt tilbagetrukne. Først naar der er Fest, træder de frem og ligesom kroner Festen.

Naar man forbi Smedejærnsgitrene træder ind i Søjlegangen, mærker man, hvorledes alle Forhold her er større og mægtigere end ellers paa Raadhuset. Egetræspanelerne er ført op til omtrent dobbelt Mandshøjde, og man finder her med megen Virkning et Motiv anvendt, der allerede saas over Hovedportalen, og som ogsaa er gennemført over alle Dørene inde i Festsalen. Spejlet over Dørindfatningerne er nemlig ikke som det ellers er almindelig omskrevet af en Halvcirkel eller et Cirkelsegment; her er det løftet, og først saa afsluttet med en krum Linie foroven. Beskrivelsen siger forøvrig ingenting, men paa Øjet gør disse forhøjede Spejl Indtryk af noget svulmende og overdaadigt. Og naturligvis tjener ogsaa de nitten Søjler, hvis monolite Skafter af bornholmsk Granit er c. 5 Al. høje, til at fremhæve de mægtige Forhold. Her oppe aander man ordenlig ud! Som Bygmesteren ovre i Borgerrepræsentanternes Sal ved Indskrifter udtrykkelig har fremhævet, at de svære Granstammer, der bærer Loftet, er groede lige udenfor Hovedstaden, saaledes glemmer han ikke paa Tomandshaand at minde om, at disse anselige Søjleskafter er „groede“ i Slettelandet Danmark. Skønt der findes langt højere Bjærge mod Nord, har vi dog alligevel baade Graner og Fjælde. Disse Stenkolosser er forresten farlige Naboer; Mellembygningen taaler ikke rigtig at indfattes af dem, og de har vistnok ogsaa deres Andel i, at Lampetterne over Egetræspanelerne virker noget smaaligt og isenkramagtigt. Men iøvrig er Ledemotivet her oppe det stolte og det svulmende. Løfter man Blikket, ser man paa Buernes Undersider over Hjørnesøjlerne et Par Sejlskibe og et Par Dampskibe for fulde Sejl. Paa Formastflaget af det ene er Det forenede Dampskibsselskabs Malteserkors, paa det andet Navnet paa Østasiatisk

Kompagnis Damper „Siam“. Tanken paa Danmarks Handelsflaade er en af Aarsagerne til Stolthedsfølelsen. Forresten har Nyrop tænkt sig Søjlegangen som et københavnsk Pantheon. „Den store Buegang“, skrev han, „kan forhaabentlig efterhaanden komme til at rumme mange Ting af Interesse, særlig af Skulpturfremstillinger og Mindetavler om Begivenheder samt Mænd og Kvinder, hvis Navne fortjene at opskrives her. Det bør ikke være en ensartet Række af ligestore Buster i samme Materiale. Medens man kan ønske at fastholde Mindet om een Medborger ved at opstille hans Skikkelse i Bronze og Marmor, passer et Epitaphium paa Væggen over Panelet maaske bedre som Minde om en andens Gerning; en tredie og fjerde vil blot faa sit Navn skrevet paa en Fylding i Vægpanelet o. s. fr.“ Begyndelsen er allerede gjort. Midt for den ene Langside staar i Bronce Brandstrups djærve og kraftige Kolossalbyste af Borgmester Hans Nansen. Man forstaar, hvad Betydning Kunstnerens egen Gennemarbejdelse har, naar man ser hen paa Peters' lille, originalt bevægede Statue af Peter Willemoes, der er opstillet paa samme Side, thi det er kun en simpel Bronceafstøbning, der ikke har faaet nogen kunstnerisk Behandling. For den ene Smalside, Borgerrepræsentanternes Side, staar Viggo Jarls kolossale Marmorbyste af C. F. Tietgen, livfuld i Udtrykket, svagere i Formen (Baghovedet!). Paa Magistratssiden er derimod Vilh. Bissens Brystbillede af Brygger J. C. Jacobsen opstillet. I Panelernes øverste Fyldinger vil der efterhaanden komme Mindetavler. Den Svulmen og Stolthed, man mærker her i Søjlegangen, skyldes altsaa ogsaa Mindet om navnkundige og betydelige Danske.

249. En Hoveddør i Søjlegangen.

250. Rosetterne i Spejlene over Søjlegangens Hoveddøre.

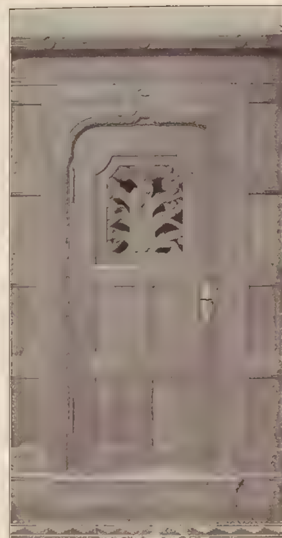
251. Fra Søjlegangen.

Og Farverne her oppe er fint afstemte: de simple, polerede Marmorsokler tager sig godt ud i Rummet, og de rødlige Mosaikgulve med grønne Border staar smukt sammen med de graalig-brunlige Egetræspaneler. Naar Væggene engang i Fremtiden bliver dækkede med Billeder, vil det bl. a. gælde om at føre denne lykkelig anslaaede Farveharmoni videre.

Det er næsten en fast Regel paa Raadhuset, at dér, hvor man mindst har Grund til at vente det, overraskes man af de lykkeligste kunstneriske Indfald. De to Egetræsdøre, der lukker for Opgangene til Festsalens Gallerier, kan næppe siges at have større praktisk Betydning eller Vigtighed; ikke des mindre hører de med deres Indfatninger af Bladguirlander til det mest indtagende i hele Bygningen, og det er ikke for meget sagt, at de to gennembrudte Fyldinger, der efter Harald Slott-Møllers Tegninger viser Munken, der lytter til Fuglesangen i Skoven, er de skønneste plastiske Arbejder, der hidindtil er gjorte paa Raadhuset. Man kan lægge Mærke til, hvor ypperlig

Kompositionerne er afpassede efter Materiale og Fremstillingsmaade: Løvværkets Stilisering lader Træet komme til sin Ret, og Baggrunden for det gennembrudte Arbejde giver Skovens hemmelighedsfulde Dybde. Og det er vel værd at se, hvorledes Løvets vredne, bølgende Linier ikke blot anslaar Billedernes Eventyrstemning, men ogsaa ligesom fastholder den Fortryllelse, hvoraf Menneskeskikkelsen er bunden. Det ene Billede er den aabne Ekstase, idet Munken med tilbagebøjet Hoved lytter til Fuglesangen, og her synes Løvværket at løfte sig lyttende; i det andet Billede, hvor Munken, ældet, lægger Haanden under Øret, for at ikke en Tone skal gaa tabt, er det Henrykkelsen, der folder sig sammen om sit Indhold som Blomsten om Dugdraaben, og her er Løvværkets Linier sammenknugede. Det er vel forresten Dørenes let middelalderlige Form og Løngangene bag dem, Erindringer om moderne engelsk Dekorationskunst og Longfellows Gyldne Legende, der oprindelig

252-255. Egetræsdørene til Festsalens Gallerier med H. Slott-Møllers Munkerelieffer i Fyldingerne.

256. Fra Formandens Værelse.

257. Fra Overpræsidentens Værelse.

har givet Kunstneren Anledning til de to Billeder, men de er blevet noget langt mere og langt dybere end tilfældige Dekorationer, thi det er jo ikke blot for Munken Felix, at det ekstatiske Nu bryder Tidens Skranker og har samme Værd og samme Indhold som en Evighed.

Som en Bræmme om Søjlegangen ligger de egenlige Festrum. Til Borgerrepræsentationens Formands Værelse paa den ene Side svarer nøje Overpræsidentens Værelse paa den anden Side, til Sekretærens Arbejdsrum og Venteværelset svarer Overpræsidentens Venteværelse, og til Det store Udvalgsværelse svarer Overpræsidentens Forsamlingsværelse; men saa hører den antitetiske Ordning op, thi Raadhusbiblioteket modsvarer Magistratens Forsamlingssal, og for Festsalens Smalsider ligger til den ene Side Læseværelset, til den anden Magistratens Forværelse. I den store Festsal bøjer saa det adskilte sig sammen; her mødes paa neutral Grund Borgernes Repræsentanter med Byens Magistrat.

Det er altsaa en klar og let gennemskuelig Symbolik, Bygmesteren i hvert Fald i det væsenlige har kunnet gennemføre i Anordningen af disse Festrum. Gennemvandrer man dem, ser man hurtig, at der i hvert Rum, paa forskellig Maade, er tilstræbt et Særpræg: ved den lineære Inddeling, ved Bohavet, ved Farvesammensætninger, ved enkelte dekorative Indfald eller ogsaa ved Indskrifter. Man bevarer et Helhedsindtryk af hvert Rum, og man gotter sig ofte over gode kunstneriske Indfald.

Formandens og Overpræsidentens Stuer er de eneste Etfags-Værelser, og for noget at ophæve den uforholdsmæssige Højde er Loftsgesimserne trukne ned og Panelerne førte op; de er her mandshøje, i de andre Rum har de blot Vinduernes Brystningshøjde, og Lofterne er Fyrretræs-Bjælkelofter, udskaarne og dekorerede paa forskellig Vis; her er det derimod kassetterede Cyprestræ-Lofter over en gennembrudt, buet Tremmefrise, der bæres af den høje, hulede Gesims. I Anbringelsen af Kassetterne er der en lille karakteristisk Forskel. Hos Overpræsidenten er Kassetternes Sider parallele med Væggene; det giver Rummet noget roligt og alvorligt; i Formandens Værelse gaar Kassetteinddelingen paa skraa af Væggene, hvad der giver Rummet et livfuldere og uroligere Præg. Ellers er der i begge Stuer grønne Silketapeter og, som det sig hør og bør i private Arbejdsværelser, Mahognimøbler (i de

andre Rum er der Egetræsmøbler), og desuden er der Vinduesforhøjninger med faste Sæder, men de udskaarne Mærker og Indskrifter i Sædernes Endestykker er naturligvis forskellige, og i Panelernes Friser er de første Beboeres Monogrammer, H T og V O, udskaarne. I begge Stuer er der bag Sofaen en Niche med forhøjet Panel. I Formandens Værelse staar H. V. Bissens Marmorbyste af L. N. Hvidt paa en Maghognisokkel. Modellen er gjort 1865, og Marmoreksemplaret, der tidligere var i Borgerrepræsentanternes Sal paa Raad- og Domhuset, menes at være skænket af Tømmermester Kayser, Højesteretsassessor Mollerup og Tobaksfabrikant Bonnesen. I Nichen ser man i Stuk den væbnede Mand fra Byens Vaaben og Datoerne for Udstedelsen af Københavns Privilegier (10. Aug. 1658 og 24. Juni 1661) samt Indskriften: Arbejde skal By bære, Frihed dens Værn være. Hos Overpræsidenten staar foran Nichen E. H. Bentzens Marmorbyste af Peter Griffenfeld, og i selve Nichen ser man Griffenfelds Vaaben, Datoerne for hans Fødsel og Død og det Vers om Verdens Svigagtighed og hans egen Svaghed, som han indridsede i Fængselsruden. Det er saaledes Billedet af den borgerlig fødte Statsmand, Erindringen om hans Storhed og om hans dybe Fald der fylder Værelset – i Sandhed, alt det kunde fylde større Rum –, og ved Skæbnens Ironi har hans kongelige Velynder, der jo ogsaa blev ham baade „gram" og „svigefuld", faaet en ganske underordnet Plads, idet hans Billede (vist af d'Agar) er indsat i en af Panelets Fyldinger, slet ikke nogen daarlig Antydning af Eftertidens Syn paa de to Mænd. Som de tvende Værelsers forskellige Symboler ser man endelig hos Formanden en svær, jernbeslagen Lavskiste fra 1689; den er saa ærværdig og solid at skue, som gemtes i den under Laas og Lukke Borgernes velerhværvede Rettigheder. I Overpræsidentens Værelse staar derimod en pragtfuld, stærkt forgyldt Mahognistol fra Vi-alene-vide-Tiden, formodenlig udført efter selve C. F. Hansens Tegning. Den har ogsaa tidligere været benyttet af Københavns Overpræsidenter, men den var senere blevet udrangeret og stod, stærkt forfalden og nedværdiget, i Raadstuearkivet, hvorfra den blev draget frem til ny Ære og Værdighed. Nu bruger Kongen det statelige Stykke, naar han besøger Raadhuset.

258 Borgerrepræsentationens Sekretariat

God Virkning gør Portræterne af tidligere Formænd paa de hvide Vægge inde i Formandens Venteværelse, men Rummets Helhedsvirkning er rigtignok gaaet tabt, da der blev afskildret en Arbejdsplads til Sekretæren. Derimod husker man Enkeltheder som det smukke gotiske Skab og den morsomme Fantasi i Stuk over Staden og hvad Stadens er henne i Vindueslysningerne. Til Gengæld gør Overpræsidentens Venteværelse ovre paa den anden Side en udmærket rumlig Helhedsvirkning. Et herligt Rum, fortræffeligt i Forholdene, ypperlig lineært inddelt, med karakteristiske Enkeltheder. Man glæder sig over Forholdene i den anselige Frise, hvor Navnene paa Københavns

259. Overpræsidentens Forværelse.

Overpræsidenter lige fra Hans Nansen af er indfattede af Dværgsøjler og Kløverbladsbuer, man fryder sig over Virkningen af de gamle danske Kongeportræter og Billedet af Byvaabenet paa de hvide Vægge, og over det pompøse Barokskab midt for Værelsets Bagvæg. Naar saa Peter Matthiesens Ur fra det 18. Aarhundrede henne fra Vinduespillen med spæd Røst giver sig til at spille en af sine 12 gamle Salmemelodier, venter man, at de gamle Konger og de gamle Overpræsidenter skal træde ud af deres Rammer og lytte til det Eventyr, Barokskabet fortæller. Ak, hvem der havde H. C. Andersens Pen til at skildre den Stemning af et Forgemak i et rigt borgerligt Hus fra Baroktiden, som Kunstneren med en Fantasi, der er i Slægt med Eventyrdigterens, har vidst at fremtrylle. Det fuldkomneste af Festrummene er dog paa sin Vis Overpræsidentens Forsamlingsværelse. I det er nemlig Forholdet mellem Rummets Størrelse og Møblernes Størrelse næsten ideal, og Samspillet mellem Lænestolenes fornemt vissengrønne Silkebetræk og de blussende karmoisinrøde Silketapeter er ganske herlig. Her inde har det Portræt af Frederik VI i Salvingsdragt faaet Plads, som den stakkels forarmede Hans Hansen 1827 prakkede „de 32 Mænd“ paa; Herman Trier har offenliggjort en Række tragikomiske Aktstykker om denne Sag.

Hvor lidt det drejer sig om, naar det gælder at forrykke det gode Forhold mellem Rumstørrelse og Bohavets Størrelse, kan man se ovre paa den anden Side i Borgerrepræsentationens store Udvalgsværelse. Her er nemlig de rødt betrukne Lænestole for anmassende i Rummet, og deres Former vil ikke gaa i Spænd med Reolerne langs Væggene, der gør et noget for magert og spinkelt Indtryk. Foroven i Reolerne er Navnene paa Københavns Historieskrivere udskaarne, fra Resen til Carl Bruun, og i Skabet ved Vinduespillen, hvor Fyndordet *Saa er By som Borger* atter læses, bevares Borgerrepræsentanternes Portræter. Inde i den tilstødende Bibliotekssal lægger man Mærke til de gyldne Blæksprutter, der klamrer sig til Kragstenene under Loftsbjælkerne, en spøgefuld Hentydning til Salens Indhold, og man begriber vel, hvorfor Kunstneren netop her inde, oppe i Loftet, har ladet udskære Ambrosius Stubs Vers om Tilværelsens Forløb, thi det lader sig jo nu engang ikke ændre af al den Viden, Alverdens Bøger forskaffer.

Fødes, Græde, Svøbes, Ammes,
Vugges, Tumles, Bæres, Gaae,
Tugtes og i Tvang anammes,
Lege, Voxe, Tanker faae,

Elske, Beile, Giftes, Mages,
Lykke veltes need og op,
Ældes, Svækes, Døe, Begraves:
Det er alt vort Levnets Lob.

Inde i Karnapen har Bibliotekaren en misundelsesværdig Arbejdsplads; herfra fører en Trappe op til det omløbende Egetræsgalleri med den udskaarne Baldakin, der er baaret af to

260. Raadhusbiblioteket

Søjler med bregnesmykkede Hoveder, et ganske irregulært Indfald, der gør Salen uforglemmelig. Magistratens Forsamlingssal, der modsvarer Bibliotekssalen, hører til de anseligste Rum i Raadhuset, om der end ikke er det fuldkommen gode Forhold mellem Møblernes og Rummets Størrelse som inde i Overpræsidentens Mødesal. Men det røde Betræk paa Lænestolene staar smukt til Væggenes gule Silketapeter, og de aarvaagne Stuk-Ugler og næsvise Spurve i Smalsidernes Friser danner en munter Kontrast til de alvorsfulde Borgmesterportræter paa Væggene. Festlig virker den udskaarne Portal ind til Karnapen (det farvede Glas vilde man gærne have undværet), og her staar Fyndsprogene smukt indenfor Kransene i det høje Panel. Navnene paa Borgmestre fra 1368 til 1903, malede paa Væggene, er i hvert Fald gode at faa Forstand af; derimod er de hvide Margeriter paa blaa Bund oppe i Korshvælvingerne et talende Vidnesbyrd om, at selv den gode Homér stundom kan tage sig en ordenlig Lur, saa at Hæsligheden faar Lov at stikke sin frække Bukkefod frem.

Læseværelset og Magistratens Forværelse er anbragte under Festsalens Gallerier, derfor er

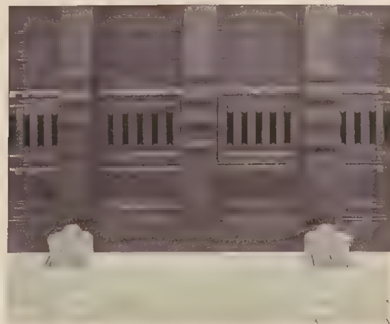

261 Magistratens Mødesal

der lavere til Lofterne her inde end i de øvrige Rum. Skulde man i Læseværelset udpege noget særlig seværdigt, vilde det vel næppe være Bohavet fra Raad- og Domhustiden, eller Krøyers Billede af Nyrop, Emil Jørgensen og Murformand Krone, men derimod noget saa beskedent som Nøgleskiltene. De har her og i Bibliotekssalen Form som Kløverblade. I Forværelset paa den anden Side af Festsalen har det moret Bygmesteren at understrege det usymmetriske. Da en Del af Værelset er inddraget til Toilet og Garderobe og giver Plads til Galleritrappen, kommer Dørene til at sidde skævt paa Sidevæggene, Portalen ud mod Søjlegangen, med et stort, gennembrudt og udskaaret Spejl, er rykket hen tilhøjre paa Bagvæggen, og henne ved det ene Vindue er Panelet ført op over Mandshøjde og har faaet en Række udskaarne Felter foroven. Forøvrig vil Værelset vel faa sin største Tiltrækning af de Frølich'ske Tapeter. Da Lorens Frølich blev firsindstyve Aar, besluttede nogle af den gamle Kunstners Beundrere at forsøge at give hans Manddoms Hovedværk, Illustrationerne til Fabricius' Danmarkshistorie, en monumental Udførelse, og der

262. Loft i Borgerrepræsentantsalens Forværelse.

263. Loft i Overpræsidentens Forværelse.

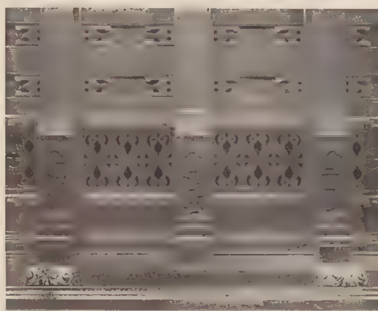
skaffedes Midler til at lade Billedet af den unge Kong Skjold, som binder Bjørnen, væve i Tapet. 1903 havde Kunstneren sin Karton færdig, efter hvilken Frk. Dagmar Olrik næste Aar udførte Tapetet, der blev skænket til det nye Raadhus. Selve Hovedfremstillingen er i Hautelisse-Vævning, medens Frisen forneden er i Applikation. Denne Frise vidner om den gamle Mesters usvækkede Kompositionsevne; den belærer ogsaa om, at jo simplere Tapeternes Holdning bliver, jo mere Originaltegningernes Linievirkning bevares, des bedre er det for dem. Fra Vævestuen oppe paa Raadhusets Loft er iøvrig 1907 endnu et Tapet udgaaet: Uffe hin spage og de saksiske Kæmper; det skal ophænges paa Bagvæggen, og nu skal der tages fat paa Gengivelsen af den skønne, stolte og smægtende Komposition af Hagbard og Signe; den skal anbringes om Bagvæggens Portal.

264. Skjold-Tapetet
Efter L. Frølichs Tegning.

Naar man træder ind i Festsalen — og har sundet sig lidt , ser man, at Kunstnerens Tanker, da han syslede med denne Sal, har bevæget sig om den Tid, da man havde baade Humør og Krop til ret af Hjærtens Grund at holde Fest: Renaissancen. Det er Forholdene i de lange, ret lave og ret smalle nordiske „Dansesale“, der har foresvævet Kunstneren. Oprindelig havde han tænkt sig Salen med hvælvet Stukloft, men sluttelig blev det til et malet Bjælkeloft, der med sine mørkeblaa og grønne Farver ligger som et Laag over Rummet. At Salen dog ingenlunde virker trykket, skyldes først og fremmest de forhøjede og helt forgyldte Spejl over alle de seks Mahognidøres hvide Marmorindfatninger. Motivet gør en ganske forbausende Virkning. Det tager ikke blot Trykket bort fra Salen, men det redder den fra Ensformighed, og hæver den som paa Ildsøjler. Paa en anden Maade letter det lyse, bonede Parketgulv af amerikansk Fyrretræ Rummet, men Virkningen er ikke helt behagelig; man har det Indtryk, at Grunden svinder under Ens Fødder. Ogsaa Tribunerne med de udbuede Balustrader for Salens Smalsider har

265. Loft i det store Udvalgsværelse.

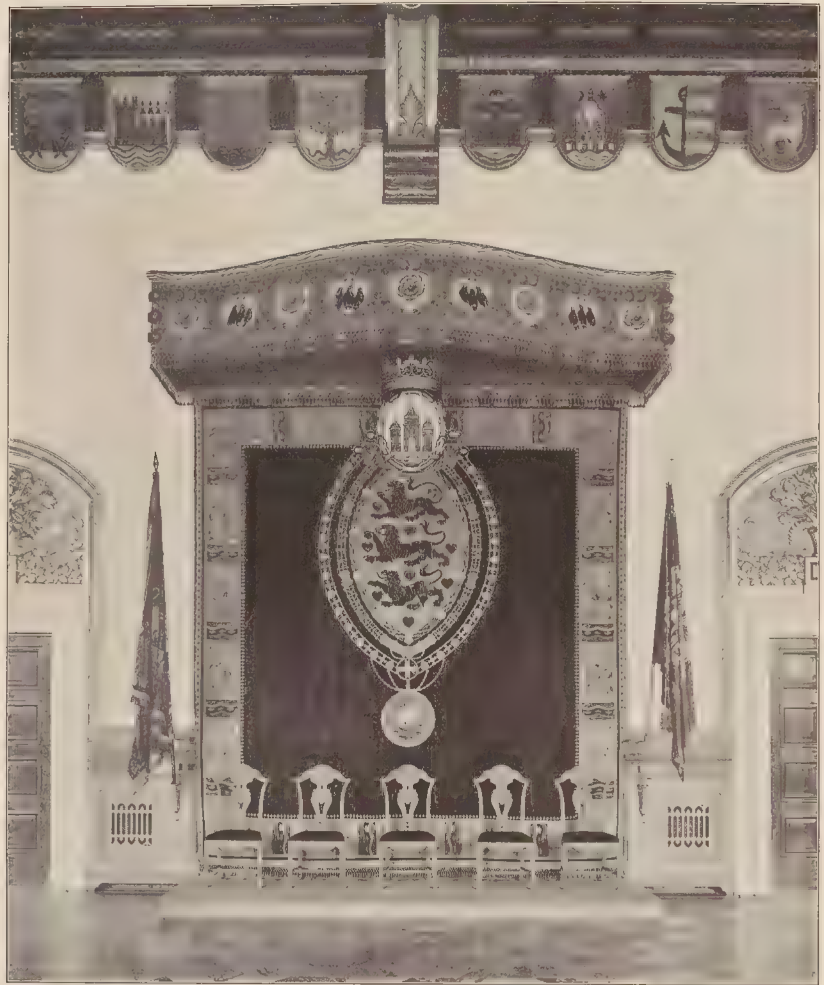

266. Loft i Raadhusbiblioteket

Betydning for Virkningen af Rummet: De forlænger Salens Perspektiv, ikke blot med deres virkelige Dybde, men da der her oppe hersker Halvmørke, giver de Salen ligesom en uendelig Dybde. Dette hemmelighedsfulde Clairobscur, der lurer i Salens Ender, er et uundværligt Supplement til den klare og lyse Feststemning, der ellers behersker Rummet. Ogsaa Lysforholdene i Salen har oprindelig skullet være som i Kristian IV's Dansesale, hvor Lyset veksler med Slagskyggerne fra Vinduernes Blysprosser og Stenposter, men da Vinduerne af Hensyn til Anseligheden udadtil blev tredelte, gik en Del af den ejendommelige Lysvirkning indadtil i Løbet. Farveholdningen beror paa det blussende karmoisinrøde i Egetræsstolenes Fløjelsbetræk, i Bunden af Bagtæppet under Baldakinen midt for Salens Bagvæg og i Fanernes Røde, men den beror navnlig paa Forgyldningen. I Dekoration betyder jo Forgyldning, at nu løfter man sig op over Farvernes faste Land; den forholder sig til Farverne som Sang til Tale. Den gennemtrænger, gennemfunkler denne Festsal fra øverst til nederst. Forneden er den endnu beskeden og underordnet i Egetræsstolene og Skænkebordene, den følger det tovsnoede Baand over Panelet hele Salen rundt, den breder sig i enevældigt Herredømme over Dørenes Spejl og Vindueslysningerne, den er stænket ud over Tribuner og Loft, og den flimrer i Luften i de otte Malmlysekroner.

267. Uffe-Tapetet.
Efter L. Frølichs Tegning.

Det er det ene lille Ord *Fest*, hvorover Salens Farveholdning er bygget; Baldakinen og Bagtæppet, Salens dekorative Tyngdepunkt, er inspireret af Ordet *Danmark*, ikke et barsk og vinterligt Danmark, et koldt, blæsende, regnfuldt Land, men et frodigt, sommerligt Danmark med Pust fra Søens Vove. Derfor fløjter de sorte Stære og blusser de røde Roser foroven paa Baldakinen, derfor indflettes i den ene Kæde omkring Vaabenet Stroferne *Danmark, dejligst Vang*

268. Baldakinen over Festsalens Højsæde.

og Vænge, lukt med Bølgen blaa; derfor er der under Borgerkronen og Byvaabenet baade Løver og Hjærter og det hvide Kors paa den røde Bund, og Snækken for fulde Sejl over de blaa Vover. Fra Salens Feststemning udløses danske Fødelandssange.

Men det er jo ikke enhver, der saadan lader sig gribe og løfte af Feststemning. Den smukke

269. Festsalen

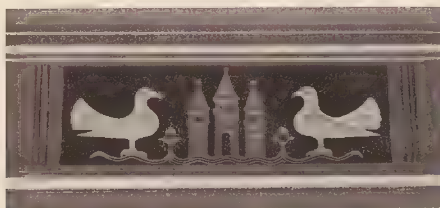
270. Dørparti fra Magistratsalens Forværelse, med Udsigt til Søjlegangen.

Tanke, at Danmarks Købstæder skulde skænke deres udskaarne og malede Mærker til Festsalen i Rigshovedstadens Raadhus, faldt mange Steder i god Jord, men nogle Steder rigtignok paa Klippegrund. Imidlertid er det dog al Ære værd, at 67 Købstæder har foræret deres Vaabenskjolde; de strækker sig nu som en Frise oppe under Loftet, og paa Vinduesvæggen over Døren ud til Altanen hænger Islands og Grønlands Vaaben flankerede af Færøernes og De vestindiske Øers; de to forgyldte Hvalroskranier har Den grønlandske Handel foræret. Foran Døren staar Talerstolen lige overfor Baldakinen. Af Fanerne er den ene Bomuldsvæversvendenes Fane fra 1845, den anden Kommunens Fane fra Frederik VII's sidste Regeringsaar. Paa hvert af de to, lidt tørt og magert virkende, Skænkeborde har de københavnske Porcellænsfabriker henstillet deres Gaver til Raadhuset, Den kgl. Porcellænsfabrik Pragtstykker fra Fabriken under Arnold Krogs Ledelse, Bing & Grøndal Prøver fra den Tid, da Willumsen gav Fabrikens kunstneriske

271. Dør og Balkon i Festsalen.

Arbejder Præg. Saaledes er for Tiden Raadhusets Festsal; men ligesom Væggene i Søjlegangen venter ogsaa dens hvide Vægge paa, hvad dansk Malerkunst engang i Fremtiden kan have at tilføje.

272. Byvaabenet paa Festsalens Loftsbjælker.

273. Raadhuset set fra Vestervoldgade ved Nr. 29. Fotografi fra 1902.

XX. Halvt drillende er det engang blevet sagt, at Raadhuset burde fremelske de gode Egenskaber og holde de mulige mindre gode nede – hos alle de mange Mennesker, der har deres daglige Gang i Bygningen. Men der er en alvorlig Sandhed bag Drilleriet, thi lige saa vist som et betydeligt og fremragende Menneske paavirker sine Omgivelser, lige saa vist tjener et betydeligt Bygningsværk ikke blot til at udvikle Skønhedssansen, men det tjener ogsaa til at aabne Øje og Sind for de Tanker, der her har faaet kunstnerisk Form. Derfor har Hovedbygningen i Danmarks Hovedstad et stort Ansvar overfor sin Omgangskres, og denne Omgangskres er saa vid som mulig. Den bestaar naturligvis først og fremmest af den halve Million Københavnere, der daglig faar i hvert Fald et Glimt af Raadhuset at se, dernæst af alle de mange andre Danske, der har Ærinde i Hovedstaden, og af vore Frænder mod Nord, der holder Rast i vor By; fremdeles af alle de Tusinder af Udlændinge, der aarlig tager herop for at forfriske sig.

Den, der har rejst meget og set megen forskellig Arkitektur, vil atter og atter udbryde: Hvor er Københavns Raadhus dog dansk! De fremmede og hjemlige Fagfolk, der har skrevet om Bygningen, er ogsaa bestandig kommet tilbage til dette Indtryk, og Aarsagerne hertil er det ikke vanskelig at angive. Vel har Kunstneren ikke, da han skulde give Bygningens store Silhuet, kunnet finde noget Støttepunkt i den Bygningskunst, der har Aarhundreders Hævd i Danmark; ej heller har den store Hal hjemlige Forbilleder; til begge gav Italien ham Forbilleder. Men ellers mærker man, at Bygmesteren er et Barn af det Aarhundrede, i hvilket Høyen vakte Sansen for Danmarks Mindesmærker. Foruden Kunstnerens egen Samfølelse med hans Fædrelands Bygningskunst ligger bag hans Værk Slægtleds ivrige Arbejde paa at tilegne sig Danmarks gamle Bygningskunst.

274. Raadhuset set fra Industriforeningens Hjørne Fotografi fra 1906.

Efterat Høyen havde talt og skrevet, byggede Herholdt og Herholdts Elever. Man mærker, hvorledes de jyske Granitkirker har givet Nyrop Lyst til at tumle med Graniten, og Absalon er for Kunstneren ikke blot den store Fædrelandsven, men ogsaa Murstenens lykkelige Elsker. „I minderne fra Danmarks storhedstid under Valdemarerne skrev en norsk Arkitekt smukt og rigtig – har visselig Martin Nyrops kunstnertanke havt sit udgangspunkt". Valdemarernes Murstenskunst i hans Barndomsegn har givet ham Motiver, Impulser, og har sat et af Hovedprægene paa Bygningen; stærkest og tydeligst kommer det frem i Forhallen. Men Kunstneren er ikke gaaet ligegyldig forbi, hvad der er smukt og godt i de følgende Aarhundreder. I Grønnegaarden er der et Pust fra den senere Middelalders Klostergaarde, den forsvundne Absiskroning fra Lunds Domkirke klinger tre Gange igen paa Raadhuset, og i Raadhusets maleriske Udsmykning er det senmiddelalderlige Kalkmaleri født til Live paany. For Udformningen af Bygningens Hovedparti har de danske „Herreborge" fra Reformationsaarhundredet haft afgørende Betydning, og i Hovedstokværkets Vinduer og i Festsalen mærker man, hvor godt Kunstneren er hjemme i den danske Renaissance under Frederik II og Kristian IV. Gennem Gavlkransen er der slaaet Bro mellem vor Tid og Holbergs København, og selv Danmarks forhistoriske Mindesmærker har paavirket Kunstneren; de store Bronceringe foran Hovedindgangen nedstammer eksempelvis fra Broncealderens Halsringe, som Kunstneren kender fra Nationalmuseet.

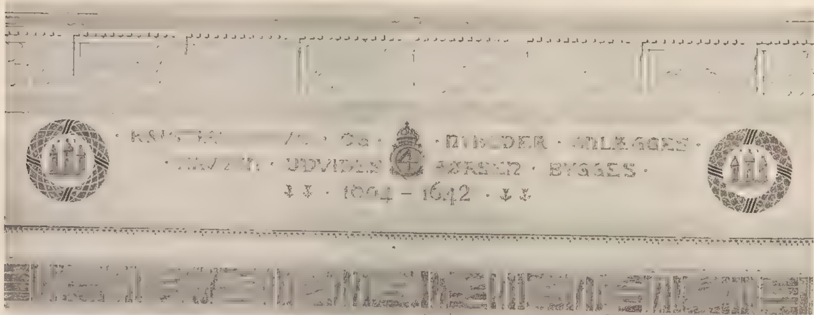
Visselig er den dybtgaaende Viden og Forstaaelse af Fortidens danske Kunst ejendommelig for Raadhuset, men hvad det giver er dog ingensinde „Aktstykker". Fortidens Kunst er flittig blevet raadspurgt, men den er ingensinde blevet afskrevet. Den er Grundlaget og Kilden, og ret

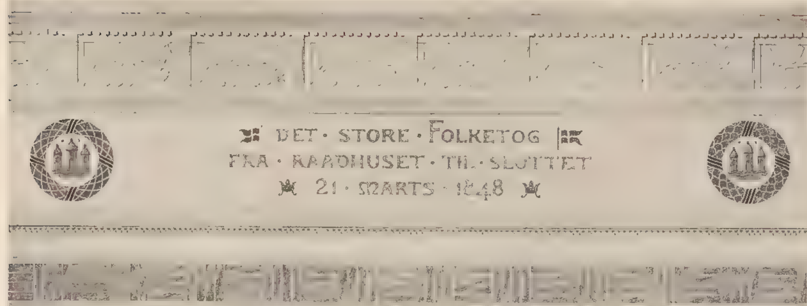

beset er det Maaden, hvorpaa Nyrop har benyttet sine Kilder, der gør Raadhuset til et dansk Kunstværk. Den Mildhed, Glæde og Elskelighed, hvormed Bygningen træder Beskueren i Møde fra en Baggrund af Alvor, føles som særlig dansk. Det tunge er smeltet, det overstadige dæmpet, saaledes som det gærne sker i Danskes Sind.

Imidlertid er et Kunstværks Tale jo Verdenssprog, og selv den der ikke forstaar, at Raadhuset taler Dansk, forstaar dog dets Tale, thi den er saa let fattelig. Hvad det skal sige, at det gyldne Billede af Danmarks største Mand ligesom svæver over den Altan midt paa Raadhusets Forside, hvorfra Borgernes Tillidsmænd ved højtidelige Lejligheder taler til Folket, det behøver man ikke udtrykkelig at forklare. Heller ikke er det vanskelig at forstaa, hvorfor de glubske Hunde holder Vagt ved Opgangen til Hovedportalen, der flankeres af Uhyrer, eller hvorfor Slangerne springer frem i Forhallen: den, der har et rent Sind, behøver ikke at frygte det Onde. Og man vilde skamme sig ved at forklare Symboliken i Dyrereliefferne over de to Fattigdøre. Det er det samme rare og elskelige Sind, der paa Borgertrappen ikke blot mindes de store Udødelige, men ogsaa de mange Ubekendte, der har sat Arbejde ind paa at rejse Byens Hus. For de mange Tusinder, der daglig færdes her inde, kan det i alle Tilfælde ikke være til Skade, at det er en lys og human, en ren og glad Aand, der træder dem i Møde.

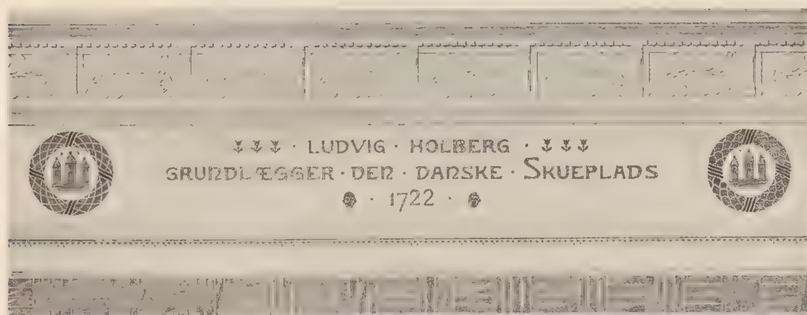
Paafaldende er det for enhver, at Raadhusets maleriske og plastiske Udsmykning meget ofte har en dobbelt Mening. Den skal i Reglen ikke udelukkende være Øjenslyst, men den skal tillige bringe Folk til at smile eller le eller sætte Tanker og Følelser i Sving. En Del af Bygningens

275-76. Fra Hallens Mindefrise.

Liv og Varme beror netop paa disse Egenskaber ved dens Dekoration. Ligesom oldkristelig og middelalderlig Kunst ynder Bygmesteren Symbolet, der jo i og for sig ikke har kunstnerisk Værdi, men faar Værdi ved det, der dølger sig bag det. Talrige er de Symboler, hvortil Byvaabenet har givet Anledning. De tre Taarne forvandles til Tegnene for Tro, Haab og Kærlighed, eller til Billederne af disse tre kristelige Dyder; den væbnede Mand kommer frem af sin Port og bliver Standhaftighedens Symbol, de tre Bølgelinier betyder de tre danske Sunde, og i videre Forstand hele Danmark. Meget karakteristisk for Kunstneren er hans Tilbøjelighed til at tale direkte til Beskueren, ikke med Kunstens Sprog, men med Bogstaver, forresten atter ligesom Middelalderens Kunst. Det er ellers en æsthetisk Regel, at enhver Kunstart skal blive ved sin Læst; naar man ikke kan faa sagt, hvad man vil, indenfor sin Kunsts Rammer, maa man hellere tie stille. Raadhuset fører imidlertid Bevis for, at Kunstarterne nok kan gribe over i hinanden. Snart har Kunstneren udtalt sig gennem Rummene, snart gennem Former eller Farver, snart altsaa gennem *Ordet*. Det kan blot være et Navn, der er opskrevet, eller et kort Fyndsprog, men det kan ogsaa være længere Indskrifter. Skønnest er Foreningen af Ord og Ornamentik i Hallens Mindefrise. Her sammenbindes de opskrevne Begivenheder af Byens Historie ved Rækken af de grønne Kranse, Ærens og Sorgens Kranse, og til hver Optegnelse slutter sig smaa Vignetter, hvori Indholdet udtoner eller eksploderer. De følgende Eksempler kan naturligvis ikke give en Forestilling om Frisens Skønhedsvirkning i den hvide Kridtsten; de skal blot antyde, hvorledes Vignetterne slutter sig til Indskrifterne: *Biskop Absalon opfører Borgen ved Købmanne-Havn ved Aar 1167* (Roskilde Stifts

277-78. Fra Hallens Mindefrise.

Vaaben, Krone, Mitra, Borgen). – *Staden og Borgen indtages og ødelægges af Hansestæderne 1368-1369* (Flammer, Spydspids). – *Kristian den Første grundlægger Universitetet 1479* (Kroner, Ugler). *Kristianshavn og Nyboder anlægges. Havnen udvides. Børsen bygges. 1604-1642* (om Kristian IV's gyldne, kronede Navnetræk). *Staden hærges af Pest og stor Ildsvaade. 1711. 1728* (Gravkors, Flammer). – *Ludvig Holberg grundlægger den danske Skueplads 1722* (Blomster, komiske Masker). *Videnskabernes Selskab og Akademiet for de skønne Kunster oprettes. 1742. 1754* (Ugler, Blomster). – *Slaget paa Reden. Stadens Bombardement. 2. April 1801. 2.-5. Septbr. 1807* (Blokskibe, Granater). – *Det store Folketog fra Raadhuset til Slottet 21. Marts 1848* (smældende Splitflag, Kroner).

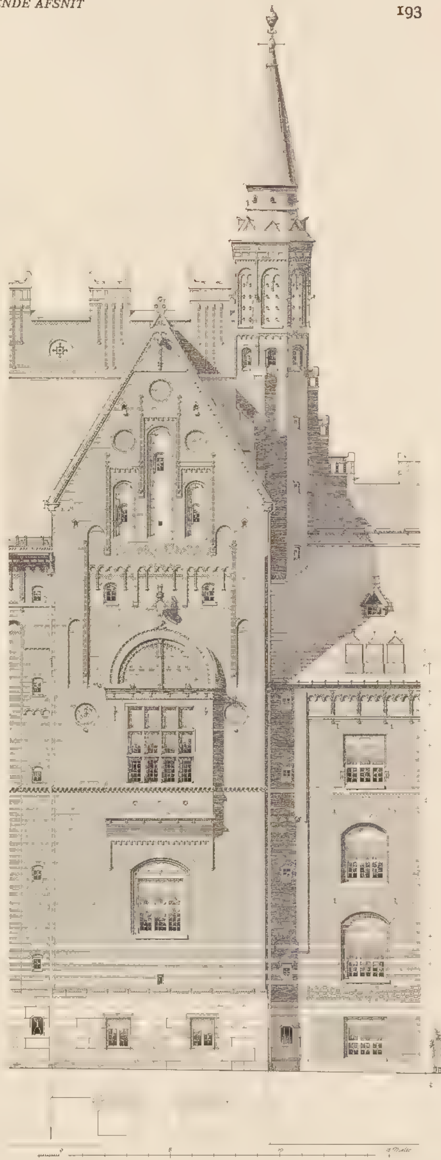
I Middelalderen var det almindeligt, at den kristelige Betydning af Kirkernes mange sælsomme Billeder blev udlagt for Menigheden; man burde give danske Skolebørn en Time i Fædrelandets Historie her inde i Raadhushallen.

Men det er ikke blot hvad man kunde kalde Bygningens Udenværker, de plastiske og maleriske Dekorationer, der er saa let fattelige og imødekommende overfor Beskueren. Ogsaa Bygningens rent arkitektoniske Dele er saa let forstaaelige, at de slet ikke kræver Forudsætninger. Det kommer deraf, at Bygmesteren ikke har skabt sit Værk ud fra fremmede og nedarvede Skønhedsforestillinger, men ud af megen Viden om Fortiden dog alligevel stedse har stræbt at arbejde frisk fra Leveren. Den maa være underlig skabt, som ikke bliver festlig stemt af Raadhusets livfulde, glade, guldflimrende Forside, og enhver fatter hvor vel betænkt det er, at den lange, golde Nordside har faaet sit Symbol i det ensomme, højtragende Taarn, medens Symbolet paa den lyse Solside, hvortil Havens Frodighed slutter sig, er blevet Trappehusets rige og frugtbare Gavl, der ligesom yngler for Beskuerens Øje. Man behøver ogsaa blot at minde om, hvorledes Borgertrappen er stemt sammen med det nordlige Lys, Præsidenttrappen med det sydlige, for at disse to Hovedtrappers forskellige Præg straks kan træde lyslevende frem i Erindringen: Borgertrappens dæmpede, solide Egetræsvæsen og Præsidenttrappens flunkende Fornemhed. Eller tag Grønnegaarden med det plaskende Springvand og den omgivende Arkitektur, en Oase midt i Arbejdsbygningen, den store Lysgang med sit aabne, rastløse Arbejdspræg, de fredelige Gange, den hvide, lyse Raadhushal med det lette Skær af Vemod, som gærne er indflettet, naar Danske holder Fest, Søjlegangens store Former, der slutter sig om de navnkundige Hedengangne, og Festsalens helt overvældende Glæde, enhver fatter straks, hvor Kunstneren vil hen, og enhver gribes øjeblikkelig af den Stemning, Kunstneren har stræbt at give Udtryk. Det er dog ikke blot Rummenes Virkning, der er saa klar og let forstaaelig; det samme gælder om Grundplanens Hovedtræk. Man behøver ingenlunde at være Arkitekt for at erkende, at Kunstneren har truffet Hovedet paa Sømmet, da han lagde Borgerrepræsentanternes Sal, Bygningens Hjærteblad, midt ind i det store Hus, ovenover Arkivet, og der hører ingen Forudsætninger til at begribe det smukke og betydningsfulde i Festrummenes Placering: udadtil behersker de Forhusets Udsider, indadtil holder den alvorsfulde Søjlerække Vagt foran dem, og de er lagt saaledes, at man maa opsøge dem for at komme til dem. Vil man med andre Ord end *let fattelig, let forstaaelig* eller lign. betegne den Kunst, der har skabt Raadhuset, kunde man sige det saaledes: Raadhuset er blevet et *folkeligt* Bygningsværk.

Det laa i Programmets Ordlyd, at Raadhuset skulde opføres af ægte Materialier, men Kunstneren har gjort mere end at holde sig til Lovens Bogstav. Man mærker, at han elsker sine Materialier som Videnskabsmanden elsker sine Bøger; han har faaet alle os Danske til at holde af den brændte Sten, Graniten og Kridtstenen. Intet andet Sted i Danmark er disse jævne, hjemlige Byggeemner blevet saa fuldkommen behandlede, saa kunstnerisk gennemspillede. Det er med blandede Følelser, man rundt omkring i Landet ser „Raadhusmotiver" dukke op, men de vidner i hvert Fald om, at Raadhuset er slaaet ned i den almindelige Bevidsthed, og de tjener ingenlunde til Forklejnelse for Originalerne; ved deres overfladiske Anvendelse fremhæver de, hvor vel begrundede og vel overvejede de originale Motiver er. Ja det er næppe for meget sagt, at den Sans for god Bygningskunst, der er vakt her i Landet, for en meget stor Del netop har suget Næring af Raadhuset. Det Slægtled af Arkitekter, hvortil Nyrop hører, har lagt Vægt paa en selv-

stændig Udformning af de konstruktive Led; tidligere tog man det gennemgaaende ikke saa nøje med den Slags underordnede Enkeltheder. Men det er let at se, at slige Bestræbelser forøger Vanskelighederne for Bygmesteren: han skal ikke blot være tilstede i Helheden, men ogsaa i alle Enkelthederne. Man mærker stedse Selvstændighedsbestræbelserne; undertiden mærker man ogsaa, at Bygmesteren har haft ondt ved at underkaste sig hin klassiske Kunstnerregel: *manus de tabula*.

Dengang der i Borgernes Raad forhandledes om Anbringelsen af Dragespringvandet, kom det ogsaa paa Tale at lægge det midt i Muslingskallen, *af Hensyn til Symmetrien*. Men ved samme Lejlighed gik det rigtig op for Forsamlingen, hvor stor en Rolle *Afvigelsen fra Symmetrien* spiller for Indtrykket af Raadhuset. Saa klar end Grundplanen er, afviger dog allerede den fra det strengt symmetriske, thi det, der er paa den ene Side af den lange Midtakse, svarer ikke ganske til det, der er paa den anden Side. Endnu tydeligere kommer denne Usymmetri frem i Bygningens fire Udsider, mindst i Bagsiden, uagtet den er der: Indgangen til Fattigafdelingen ligger saaledes nærmere ved Hjørnet til den ene Side end Døren til Sundhedskommissionen til den anden Side. Hvis Hegnsmuren var blevet opført, havde den ikke blot givet Bagsiden Bredde, men den havde ogsaa fremhævet Indtrykket af det uregelmæssige. Kraftigst og mest energisk er der arbejdet med Usymmetrien i de to Langsider. Ved Konkurrencerne havde de andre Arkitekter skaaret Raadhuset over i en Forbygning og en Bagbygning, og begge disse Bygninger var paa Langsiderne symmetriske. Ved Tindekransen smeltede derimod Nyrop begge Bygninger sammen til en Helhed, men denne Helhed maatte blive usymmetrisk, thi den bestod af de kortere, højere Forfløje og de lange, lavere Bagfløje. Kunstneren har forresten aabenbart brændt efter at give sig i Lag med Usymmetrien, thi det var jo ikke blot – som han selv udtrykkelig skrev – den historiske Grund, der gjorde ham Pladsen paa Nørregade saa kær til et Raadhus, men ogsaa de lunefulde Uregelmæssigheder, som Opgaven gav Anvis-

279 Trappegavl og Duetaarn paa Raadhusets Vestside.

ning paa. Forresten er det ganske lærerigt at se den Rolle, Skønheden i Uregelmæssigheden har spillet for Bygningskunsten. Middelalderlig Profanarkitektur var baade her hjemme og i Udlandet gærne usymmetrisk saavel i Plan som i Opstalt, men det er en bekendt Sag, at Renaissancens ledende Bygmestre i Italien netop stræbte efter den strengeste Symmetri i Arkitekturen, og at dette Princip fra Italien naaede til det øvrige Europa. Her hjemme er der i Frederik II's og Kristian IV's Bygninger en aabenbar Bestræbelse efter Symmetri i hvert Fald i Planerne, men Opstalterne er gærne uregelmæssige. En af de første strengt symmetriske Monumentalbygninger i Danmark var det gamle Amalienborg, som Frederik III's Dronning Sofie Amalie lod opføre omkring 1670, og siden den Tid har Symmetrien været eneraadende i dansk Bygningskunst. Selv nyere dansk Bygningskunsts Fader, I. D. Herholdt, har kun rent undtagelsesvis gjort Brud paa Symmetrien. I England havde imidlertid allerede omkring forrige Aarhundredes Midte John Ruskin gjort sig til Talsmand for Uregelmæssighedens Skønhed, som han navnlig kendte fra Venedigs middelalderlige Bygningskunst, og det friske Gennembrud, som Nyrops Slægtled betegner i dansk Bygningskunst, har bl. a. ophævet Symmetriens Enevælde. Men det føler enhver instinktmæssig, at Usymmetrien ikke vilde passe til enhver Bygning; den vilde slet ikke passe til alt, hvad der smager af Statsmagt eller Militær; derimod er den med Finhed i den nyeste Tid bragt i Anvendelse ved Kirkebygninger (Andreaskirken), Vaaningshuse og Villaer, og Raadhusets Usymmetri betegner det netop som en borgerlig Bygning. Det er den første Monumentalbygning i København, som har brudt med den hævdvundne Symmetri.

Man kan lære ikke saa lidt af at se, hvorledes Kunstneren paa de to Langsider har afvejet Forfløjene mod Bagfløjene. Hvad Forfløjene mangler i Længde, har de faaet i Drøjde, i rig Udsmykning, i betydningsfuld Inddeling, saa de alligevel bliver dominerende, og hvor Fløjene forenes, har Kunstneren sørget for at markere og maskere denne Forening saaledes, at Beskueren taber baade Næse og Mund og rent glemmer at ræsonnere. Paa Nordsiden stiger det alle fornuftige og borgerlige Maal trodsende Taarn stejlt tilvejrs, og fra det spinklere Trappetaarn, der klynger sig til sin Fader, styrter saa Tindefrisen ned mod Bagsiden; paa Sydsiden er den rige Gavl baade en Afslutning og en Begyndelse, og tilsyneladende uden ringeste praktiske Foranledning skyder det smækre Duetaarn op i Luften.

Forsiden er paa en Maade kommet usymmetrisk til Verden, thi Virkningen af Klokketaarnet slutter sig til Forsiden; den Hegnsmur, som ikke blev til noget ved Haven, skulde have afbalanceret Taarnets Lodrethed. Men i Inddelingen af selve Façaden er der ellers kun en ganske lille Afvigelse fra Symmetrien: Smedejernsgitteret ved Nedgangen til den dødfødte Raadhuskælder. Forøvrig har Kunstneren endog særdeles kraftig fremhævet Midtaksen ved Flagstangen oppe over Vaabenskjoldet, og hvad der ligger paa den ene Side af Midtaksen svarer ellers nøje til det, der ligger paa den anden Side. Men i selve Inddelingen af Façaden er der flere Ejendommeligheder, som det koster en hel Del Ord at gøre Rede for, men som virker ganske uvilkaarlig paa Beskueren i samme Øjeblik han fæster Blikket paa Forsiden. Vinduerne har for det første ikke lige lange Mellemrum; de er ordnede gruppevis paa hver Side af Midtaksen, Beletagens Vinduer i Grupper paa fire og to, de underliggende Stokværkers i Grupper paa tre og to; i Kældervinduerne er Forholdet tre, to og en. Fremdeles ser man, naar man giver sig til at granske Façaden, at første og andet Stokværks yderste Vinduesgrupper vel ligger i Lodlinie, men de er ikke lodret under Beletagens yderste Vinduesgrupper, de er rykket noget sammen. Endvidere har Gluggerne oppe i Halvstokværket lige store Mellemrum, men de holder slet ikke Trit med de øvrige Vinduer; ikke en eneste Gang ligger de midt over eller midt imellem Vinduerne forneden. Og al denne Uregelmæssighed fortsættes oppe paa Taget og Tindemuren. Uagtet nemlig Vægterfigurerne er anbragte med nøjagtig lige store Mellemrum, og alle Skaarene mellem Tinderne er lige store, saa gaar Tindernes Afstande ikke op i Mellemrummene mellem Vægterfigurerne, hvad der har til Følge, at Vægterfigurerne ikke korresponderer med Tinder eller Skaar. I den klassiske Monumentalfaçade er Afstanden ellers i Reglen lige stor mellem alle Vinduer i samme Række, og selv naar Afstandene – som f. Eks. ved Stockholms Slot – veksler, ligger Vinduerne dog i Lodlinie. Her i Raadhusfaçaden finder man hverken det ene eller det andet, og paa disse Uregelmæssigheder i

280. Hallen set mod Mellembygningen.

i Façadeinddelingen beror for en stor Del det livfulde og afvekslende Præg af Raadhusets Forside. – Men Nyrop vilde være en middelalderlig *magister operis*, og ikke nogen moderne Bygmester, hvis han bestandig og udelukkende arbejdede med Usymmetri og Uregelmæssighed. Det usymmetriske og uregelmæssige er i hans Kunst oplivende Krydderier, der kan tjene til at gøre Symmetrien og Regelmæssigheden endnu mere velsmagende, naar han blander dem sammen. Et godt Eksempel er den aabne Gaard. Træder man ind i den, har man straks et overvældende Indtryk af lunefuld Uregelmæssighed i Kompositionen; de to Langsider modsvarer ganske vist hinanden, men hver for sig er de usymmetriske, og de to Smalsider er indbyrdes helt forskellige. Men den ene Smalside, Mellembygningens Façade, er med sine to Sidefløje strengt symmetrisk. Med deres lunefulde Uregelmæssighed fremhæver de tre andre Sider Symmetrien i denne Façade, og udhæver den som Hovedfaçaden. Endnu mere kompliceret er Kompositionen af Raadhushallen. Her svarer de to Smalsider til hinanden, hvorimod Langsiderne er forskellige, men idet de tre Sider ligesom forenes under en Krone ved Søjlerækken, fremhæver de den fjerde Side, Mellembygningens Façade med Borgerrepræsentanternes Sal, som noget ganske enestaaende, og dens Betydning aabenbarer sig i den afsluttede, symmetriske Komposition.

Der findes i Raadhuset Rum, som kan deles i to symmetriske Halvdele; disse kan danne simple geometriske Figurer (Festsalen) eller mere sammensatte Figurer (Borgerrepræsentanternes Sal, Raadhusmuseet); men der er ogsaa mangfoldige Rum, som er usymmetriske, og paa dette Spil mellem Symmetri og Usymmetri, Regelmæssighed og Uregelmæssighed beror for en stor Del Virkningen af Raadhuset, taget som Helhed og i sine Enkeltheder. Der er andre Bygninger i Danmark, som har mere Storhed og Helhed, og hvis Enkeltheder er beherskede med mere usvigelig Smag, men der er intet andet dansk Bygningsværk, der er saa lidt stramt og pedantisk, saa forfriskende og underholdende, saa muntert, oplivende og afvekslende, rummende saa mange Overraskelser som Københavns nye Raadhus.

Paa Dansk betyder Tillægsordet „malerisk" oprindelig ganske simpelt: hvad der lader sig male. Men spørger man: hvad lader der sig da male? lyder Svaret uendelig forskelligt fra de vekslende Perioder og ogsaa fra de forskellige Kunstnere. Underlig nok tænker man i vore Dage ikke paa Farven, naar man bruger Ordet malerisk. At en Ruin eller en gammel Bygning er mere „malerisk" end en ny Bygning vil sige, at dens Silhuet er rigere, uregelmæssigere, og det maleriske ved et Landskab beror mere paa Virkningen af Silhuetter, Planer og Linier end paa Farverne. Og enhver Arkitekt vil sikkert indrømme, at det, der kaldes det maleriske ved en Bygning, beror paa Finheden, Rigdommen og Afvekslingen i Silhuetterne, i det hele taget paa det underholdende og kapriciøse i Bygningens Linier, men egenlig ikke saa meget paa Farvevirkningen. Gotiken er malerisk, Renaissancen er det ikke.

Da Nyrop i sin Tid anbefalede Pladsen paa Nørregade, glædede han sig bl. a. til at boltre sig i de mange lunefulde Afvekslinger, i Fremspring og Huk, Karnaper og Trappetaarne, men her, hvor man ikke paa Afstand havde kunnet overskue Bygningen, havde Bygmesteren ikke behøvet at taget noget særligt Hensyn til Bygningens hele, store Silhuet. Men da man sluttelig bestemte sig til den frie Plads udenfor Vesterport, maatte Kunstneren med modigt Sind opdyrke Bygningens Silhuetter. Man beundrer den Tapperhed og den Følgerigtighed, hvormed Raadhusets Silhuetter er gennemførte. Det var en naturlig Følge af Tindefrisen, der findelte Bygningens Silhuet, at Kunstneren maatte undgaa alle løbende, lange rette Linier; derfor brydes de paa Taggrater og Tagrender af spiralsnoede Kobberbaand, paa Tagrygninger af Dupper; derfor er der anvendt Midtskjolde, Kroner og Hjørnespir. Først naar man gør sig klar over, hvor fattige eller karakterløse moderne danske Bygninger ofte er i deres Silhuetter, og naar man saa ser, hvilken Uendelighed af rige, fine, afvekslende Silhuetter Raadhuset indeholder, kan man yde dets Bygmester Retfærdighed, selv om ikke alt er blevet, som man helst vilde have det, og selv om man godt ser, at Kunstneren har mere Sans for det pilne end for det djærve.

Hvis man altsaa ved en malerisk Bygning forstaar en Bygning, hvis Omrids er rigt og fint bevægede og lunefuldt afvekslende, saa kan man nok forsvare at kalde Københavns Raadhus grumme malerisk, men hvis man vil bruge Ordet „malerisk" alene om Clairobscuret, om Farvens Bevægelse mellem Lys og Skygge, saa er det rigtig – hvad Filologen Ove Jørgensen engang bemærkede under en Dagbladsdiskussion , at Raadhusets Forside, hvor Vekselvirkningen mellem Lys og Skygge ikke spiller nogen Rolle, maa kaldes umalerisk. Men Ordet „malerisk" bruges nu engang ikke paa Dansk udelukkende i Forbindelse med Clairobscur, og Raadhusets Bygmester har - som man kan se af hans Konkurrenters Projekter – gjort fuldstændig rigtig i at fremhæve Breddevirkningen i Raadhusets Façade, thi kun derved kunde han give den en passende Anselighed. De Arkitekter, der i deres Projekter har delt Façaden, har ikke formaaet at give den Bredde og Storhed. Men forresten har Nyrop inde i Bygningen ikke saa sjælden arbejdet med Virkningen af Farvens Bevægelse mellem Lys og Skygge. Det er Tilfældet i Festsalen, hvor Lyset fortones fint fra Salsgulvet og Væggene hen i Galleriernes Halvmørke, det er Tilfældet i Hallen, hvor Lyset aftones oppe i Søjlehallen, og det er endelig ogsaa Tilfældet paa Borgertrappen og i Borgerrepræsentanternes Sal med deres fine Clairobscurvirkninger. Dog idet Ordet *Clairobscur* nedskrives, kommer man til at huske paa, hvad der i Kunsthistorien ligger bag dette Ord, nemlig Baroken; det er Barokens Kunstnere, baade Arkitekter, Malere og Billedhuggere, der har opdyrket Clairobscuret, men Nyrops Kunst sætter i Raadhuset netop Punktum dér, hvor

281. Grønnegaarden set mod Baghuset.

Baroken begynder, og kan man tilføje – efter dette Punktum har den nyeste danske Arkitektur taget fat. Kun en sjælden Gang finder man paa Raadhuset et Motiv, der kunde kaldes barokt, som i Festsalsgalleriernes svungne Linier. Ellers fører Nyrop slet ikke Barokens brede Børstepensel eller bruger dens tyktflydende Oliefarver. Han er Akvarelmaleren mellem danske Arkitekter, ynder de klare, lyse, halvt gennemsigtige Vandfarver i Forbindelse med det fine, men bestemte Omrids; derfor kunde en af hans Kaldsfæller, der selv fører Barokens Børstepensel med megen Bravur, skrive om ham, at hans Arkitektur „jævnlig kan smage af Hovedlineal og Tegnebrædt“. Hans Omrids er mere tegnede end malede mod Luften, og han ynder i sin Kunst det miniaturagtige. Men een Ting er sikkert: Raadhuset er blevet den farverigeste Bygning i Danmark, og i Stoffernes Sammensætning og Nuancering, deres Samklang og Samspil viser Kunstneren sig som en overordenlig fin Kolorist.

Da Repræsentanter for den offenlige Mening i Norden, de skandinaviske Journalister, første Gang færdedes i Raadhuset, gik det fra Mund til Mund: Dette er det ejendommeligste og prægtigste Bygningsværk i Norden. Senere er denne Udtalelse atter og atter blevet varieret paa mange

282. Uhyre i Granit ved Hovedportalen.

283. Uhyre i Granit ved Hovedportalen.

forskelligeSprog, af Nyrops Kaldsfæller eller af fagmæssige Kritikere; den norske Arkitekt Holland bruger omtrent de samme Ord, naar han siger, at Raadhuset er „det prægtigste og stolteste mindesmerke, som dansk kultur og kunst i det 19de aarhundrede har rejst“, og Ahrenberg kalder det „i visst afseende .... kronan på den moderna nordiska byggnadskonsten sådan den nu gestalter sig“. Den tyske Arkitekt de Bruyn har faaet det rette Sving paa sin Begejstring, naar han benævner Raadhuset „eine Schöpfung, die, vielleicht einzig dastehend unter den neuzeitlichen Bauten ähnlicher Art, die bewundernden Blicke aller Kunstverständigen auf sich gelenkt hat“. Hvad der er mere overraskende er dog at Franskmændene, der nok kan være en Smule karrige med deres Anerkendelse af fremmed Kunst, gennemgaaende har strakt Gevær overfor vort Raadhus. I en Afhandling begynder Kritikeren Jean Lahor med at sige, at han ikke sætter megen Pris paa international Kunst; derimod holder han meget af Kunsten, naar den er fransk i Frankrig, engelsk i England, russisk i Rusland, dansk i Danmark, og fortsætter han – „le nouvel Hôtel de Ville, le Raadhus, de Copenhague et le Palais de Justice de Bruxelles sont les monuments d'architecture les plus remarquables que l'on ait élevés dans le Nord de l'Europe et peut-être en Europe depuis plus de cent ans“. Det er jo store Ord, og de bliver ikke mindre derved, at Lahor med al Anerkendelse af Poelaerts imponerende Justitspalads i Bryssel dog foretrækker Nyrops Værk. En Afhandling af den amerikanske Arkitekt Olof Z. Cervin aander ikke blot den største Varme overfor Raadhuset og dets Bygmester, men vidner ogsaa om en ualmindelig fin Forstaaelse af Bygningen. Han, den nye, traditionsløse Verdensdels Søn, har rigtig set, hvor megen Betydning Danmarks Historie og Fortid har haft for Raadhuset. For ham er Værket *a thing of beauty and a joy for centuries to come.* Nuvel, hvad Fremtiden vil mene om Københavns Raadhus, det maa blive Fremtidens egen Sag, men een Ting er uimodsigelig: kunstnerisk saa vel som haandværksmæssig er det den nyere Tids mest gennemarbejdede Værk i Norden.

284. Det i Kobber og Messing drevne Byvaaben i første Afdelings Borgmesterværelse.

BILAG

285. Bronzekummen paa Trappen foran Raadhusets Hoveddør.

Indskriften paa øverste Baand
(ved Organist Thomas Laub)
FAGRE BY, VOR MOR, HVIS ØJE VENLIGT LER TIL ØRESUND,
ENS MOD DINE - SMAA OG STORE - LYSE SMILET OM DIN MUND.

Paa Bagsiden under Bomærkerne:
SKÆNKET AF ARBEJDERNES FAGLIGE FORENINGER
I KØBENHAVN 1908.

286. Kristiansborgs Ruin med Raadhuset i Baggrunden. Fotografi fra 1907.

I. FORTEGNELSE

OVER HAANDVÆRKERE, KUNSTNERE, INGENIØRER OG ANDRE, DER HAR MEDVIRKET VED RAADHUSETS OPFØRELSE.

AARSLEFF, CARL, Billedhugger. Modellerne til de seks Vægterfigurer i Bronce over Forhustagets Brystning.

ABRAHAMSON, se: Tvermoes.

AMBT, G. C. C., Stadsingeniør, senere Generaldirektør for Statsbanedriften. Leder af Raadhusets Ingeniørarbejder.

ANDERSEN, se: Sørensen.

ANDERSEN, CHRISTEN, cand. phil. Møbeltegner i Raadhusets Tegnestue.

ANDERSEN, H. & SØN, Snedkermestre. Panelerne i Overpræsidentens Forværelse og Forsamlingssal. Kontorinventar.

ANDERSEN & JENSEN, Fabrikanter. Kulvægten m. m.

ANDERSEN, OLE, JENS LARSEN & HOLM, Snedkermestre. En Del af det faste Snedkerarbejde i Borgerrepræsentanternes Sal. Panelet i Søjlegangen. Snedkerarbejdet ved Bagbygningens Vinduer.

ANKER'SKE Marmorbrud. Dørindfatninger til Borgerrepræsentanternes Sal. Marmorindlægningen i Søjlegangens Dørindfatninger og Spejl. Pillerne paa 2. Sal paa Mellembygningen mod Hallen. Marmorfyldinger („Søstykker") i Borgerrepræsentanternes Formands Værelse.

BANG & PINGEL, Grosserere. Damprør.

BAST, J., Kaptejn i Ingeniørkorpset, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.

BAU, C. H. W., Kobbersmed. Papirkurve m. m.

BENTZEN, E. H., Billedhugger. Marmorbysten af Griffenfeld i Overpræsidentens Arbejdsværelse.

BERG, H. CHR., Stukkatør og Billedskærer, & BROE, Murmester. Kridtstensarbejdet.

BINDESBØLL, THORVALD, Arkitekt. Kummerne til Bjørnespringvandet. Kummen til Dragespringvandet.

BING & GRØNDAHLS Porcellænsfabrik. Porcellæn til det ene Skænkebord i Festsalen (Gave).

BIRD, R. E., Entreprenør. Kloak og Drænledninger. Vejarbejder. Tunnellen mellem Kedelhus og Raadhus.

BISSEN, VILHELM, Billedhugger. Modellen til Absalonfiguren. Modellerne til de to Væbnere paa Raadhusets Forside.

BISTRUP, se: Brodersen.

„BLAAGAARDS LERBRÆNDERI". Glaserede Rør.

BONNESEN & DANSTRUP, Maskinfabrikanter. Udførelsen af hele Opvarmningsanlægget. Afstandstermometre, Varmeregulatorer, Rørledninger til Gennemførelse af elektriske og Telefonledninger. Spil til Ophejsning af Lysekroner.

BORRING, LORENZO, Ingeniør, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.

BRANDSTRUP, LUDVIG, Billedhugger. Broncebyste af Hans Nansen i Søjlegangen.

BRODERSEN, Direktør for „De forenede Granitbrud og Stenhuggerier ved Rønne". Granitarbejde.

BROE, AXEL, Murmester. Murmester for Kedelhuset og Politistalden. Se endvidere: Berg.

BRUUN, EMIL, Ingeniør, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.

BUGGE, AAGE, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

BUNCH, H. D., Snedkermester. Lofter og Paneler i Overpræsidentens Arbejdsværelse og Forværelse og i Borgerrepræsentanternes Formands Værelse. Møbler til Biblioteket. Kontorinventar.

BUNDGAARD, ANDERS, Billedhugger. Modellerne til Størstedelen af de figurlige Fremstillinger i Granit. Modeller til de to Kridtstensrelieffer paa Balkonen i Hallen m. m. Modellerne til Brandmanden og Politibetjenten paa Baghjørnerne. „Bysvenden" i Gibs over Borgertrappen (se: Katalog over Modelsamlingerne p. Kjøbenhavns Raadh.)

BURMEISTER & WAIN, Maskin- og Skibsbyggeri (Aktieselskab). Levering af Kedlerne til Kedelhuset.

„BYGNINGSSNEDKERIER, DE FORENEDE". Mahogni-Kiste til Magistratens Forværelse. Det faste Skab i Overpræsidentens Forværelse. Mahognidørene. Indvendigt Snedkerarbejde i Baghuset.

„BYGNINGSSNEDKERSVENDENES AKTIESELSKAB". Reolerne i Arkivet og i 3. Afdelings Arkiv.

BÆRENTZEN, THOMAS, Billedhugger. Modeller til enkelte Granitmasker. Se S. 51.

CAROC & SCHIEMANN, Maskinfabrikanter. Jerndørene i Gange og Kontorer.

CHRISTENSEN, ANTON, & JULIUS NIELSEN, Tømmermestre. Jernbjælker og Dragere. Det synlige Indskud i Gangenes Lofter.

CHRISTENSEN, ERIK & Co., Tapetserere og Dekoratører. Tapetsererarbejde.

Christensen, H. V. & Co., Lampefabrikanter. Staalamper m. m. efter Nyrops Tegn.

Christensen, Kaare, Arkitekt. Beregner af Overslaget. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Christensen, N. C., Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Christensen, Th., Stenhuggermester (i Fakse). Hoveder og Fødder til Søjlerne i Borgerrepræsentanternes Sal. Kragsten i Fakse Kalksten under Bjælkelofter.

Christiansen, Fr., Tømrer og Snedkersvend. Møbeltegner i Raadhusets Tegnestue. (Senere ansat under Magistraten som Snedkermester paa Ladegaarden).

Clod-Svensson, S. M., Kunstmaler. Maler under Møller-Jensen.

Cohn, se: Weilbach.

Dahl, Brødrene. Blandingshaner over Vaske paa Gange og i Klosetrum. Stophaner. Straalerør til Brandhanerne paa Loftet m.m.

Dahl, Daniel. (Norsk) Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

„Dansk Maskintrædrejeri“. Toppene til „Himlen“ i Borgerrepræsentanternes Sal.

Danstrup, se: Bonnesen.

Dederding, Emil, Metaltraadvarefabrikant. Metaltraadnet foran Varmekanaler i Borgerrepræsentanternes Forværelse og Mødesal m. fl. St.

Dich, F., Malermester. Arbejde ved Jernkonstruktionen mellem de to Glastage over Hallen.

Dich, John, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Diers, I. H., Metalvarefabrikant. Blandingshaner til de store Rengøringsvaske, efter Tegning.

Doberck, F. W. & Søn, Kunstsmedemestre. Gitterportene i Søjlegangen. De to Jernlysekroner paa Borgertrappen, to Jernlysekroner til Oplysningskontoret, en til Budstuen.

Dorph, N. V., Maler. Portræt af Nationalbankdirektør Strøm til Borgerrepræsentanternes Formands Værelse.

„Drejeri“, se: Dansk Maskintrædrejeri.

Duvier, Aug., Glarmester og Glasmosaikfabrikant. Glasmaleriet i Forhallen.

„Dørgrebsfabrik“, se: Københavns.

Ebert, Hermann, Grosserer, Snedker, Borgerrepræsentant. De to Skænkeborde i Festsalen (Gave).

Eckhausen, Vilhelm, Oversergeant ved Ingeniørregimentet. Møbeltegner i Raadhusets Tegnestue. (Fra Juni 1907 Kommuneingeniør i Odder).

Edelbrock, Gebrüder, Klokkestøbere (i Gescher i Westfalen). Raadhusets Klokker.

Eifrig, G., Lervarefabrikant. Dekorationer i farvet og glaseret Ler til Forhallen. Indskriftfrisen i Hallen. Hjørner og Kanter til Toiletrum.

Elsner, se: Licht.

Fagerlund, J., Ingeniør, cand. polyt., Stenværksejer (ved Allinge). Stenhuggerarbejde (Basilisktrapperne, Bagbygningens Hovedtrappe med Søjler og Piller). Se: Mogensen.

Feddersen, C. R., Grosserer. Leverede flammede Mursten fra Fridrichsens Teglværk „Sølyst“ ved Nivaa, m. m.

Fischer, Egil, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue

Fischer, Vilhelm, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

„Fix“ (Skiltefabrik). Skriftplader for Benyttelsen af Klosetterne.

Fledelius, H. A. G., Glarmester. Farvet Glas over Portalen til Karnapen ved Borgerrepræsentationens Forsamlingssal.

Frantzen, F. F. (C. D. H. Willrodts Efterflgr.) Møbelfabrikant, Stolemager, Snedkermester. Stolene til Magistratens Forsamlingssal, Overpræsidentens Forsamlingsværelse og Borgerrepræsentanternes store Udvalgsværelse.

„Frederiksholms Teglværk“. Klinker, flammede Mursten og brogede Sten.

Fridrichsen, F. H., Teglværksejer („Sølyst“ ved Nivaa). Flammede Mursten.

Frimodt & Vald. Petersen. Leverandører af lette Mursten til Hvælvinger.

Frimodt, Frk. Charlotte, Kunstmalerinde. Arbejde under Møller-Jensen.

Friztsche, C. E., Hof-Glashandler. Glasprismer til Krystalkroner i Beletagen.

Fussing, Andreas, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Fyhn, P. W., se: Ludvigsen.

Frølich, Lorens. Kartonerne til Flisemaleriet over Præsidenttrappen og til Tapeterne i Magistratens Forværelse.

Garde, H., Arkitekt, Træstukfabrikant. Billedskærerarbejde (Bogstaverne til Bynavnene i Festsalen m. m.).

Gatzwiller, R. L., Gørtler. Levering og Paasætning af Laaseskilte, Nøgleskilte, Greb m. m. i Kontorer og Gange i For- og i Bagbygningen.

Glæsel, Edv., Anlægsgartner. Projekteret Raadhushaven.

Granitbrud og Stenhuggerier, De forenede, ved Rønne. Se Brodersen.

Groule, I. C., Snedkermester. Møbler til 4. Afdelings Borgmester-, Raadmands- og Forsamlingsværelser.

Grøndahl, se: Bing.

„Grønlandske Handel“. Leveret Hynder af grønlandsk Arbejde til Vinduesforhøjningerne i Borgerrepræsentanternes Formands og Overpræsidentens Værelser. To Hvalroskranier (Gave).

Hagen & Co.s Efterflgr., Marmorvarefabrikanter. Marmorskaale til Haandvaske.

Halberstadt, Gustav, Grosserer, Maskinforhandler. Vandmaaleren m. m. Se: „Sanitas“

Halske, se: Siemens

Hamborg, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Hammershøi, Vilh. Billederne af Almindelig Hospital og Ladegaarden til Fattigborgmesterens Arbejdsværelse.

Hannibal, L., Blikkenslagermester. Tagdækningsarbejdet paa Raadhuset.

Hansen, se: Schrøder.

Hansen, A., Inspektør ved Slagtehusene. Ført Hovedregnskabet ved Raadhusets Opførelse

Hansen, C. B., Snedkermester. Møbler til 2. Afdelings Borgmester-, Raadmands- og Forsamlingsværelser. Teaktræs-Skrivebordsstole.

Hansen, Eduard, Tapetserer. Monteringen af Baldakinerne i Borgerrepræsentanternes Sal og Festsalen (i Forening med sin Hustru).

Hansen, Georg („Dansk Stolefabrik“). Stole i Bøgetræ.

Hansen, H., Maskinmester paa Raadhuset. Tilsyn med en Del af Anlæggets Udførelse.

Hansen, L. P., Elektrisk Etablissement. Et elektrisk Kontrolanlæg for Natvægterne.

Hansen, Niels, Billedhugger. Egetræsreliefferne til Borgertrappen og Søjlegangen (efter Harald Slott-Møllers Model og Tegninger) m. m.

Hansen, V. Fabricius, Anlægsgartner. Udført Raadhushaven efter Glæsels Projekt.

Hansen, Valdemar, Grosserer. Glasskærme til Staalamper.

Hansen, Viggo, Billedhugger. Absalonfiguren med Ramme drevet i Kobber. Det i Kobber og Messing drevne Byvaaben paa Vinduespillen i 1. Afdelings Borgmesterværelse; Topstykket paa Gavlen over Mellembygningens Karnap mod den aabne Gaard.

Hansen-Reistrup, K., Maler og Billedhugger. Model til Relieffet over Indgangsdøren til Fattigafdelingen. Kompositionerne til de to Flisemalerier i Gennemgangene fra Hallen til Hovedtrapperne. (Se: Kæhler, H.)

Harpøth, Harald, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Haslund, Otto, Maler. Portræt af Konferensraad Øllgaard til Magistratens Forsamlingssal.

Hassel & Teudt, Hof-Mekanikere, Gas- og Vandmestre. Udført hele Gas- og Vandledningsarbejdet med Opstilling og Levering af Vandklosetter, Urinals m. m.

Heegaard, Anker, Jernstøber og Maskinfabrikant. Jernbjælker. Jerntaget over Hallen. Udsugningsventiler, Friskluftsventil med Udstrømningsplader, Blandingsspjæld, Jerndøre m. m.

Helweg, se: Marstrand.

Henze, Brødrene, Skruebolte- og Møttrikfabrikanter. Trinstænger og Trinbøjler til Luftbrønde m. m.

Hermann, se: Ludvigsen.

Hirth, Theodor, Arkitekt. Beregner af Konstruktionerne ved Raadhuset.

Holm, se: Andersen, Ole.

Holm, E., Ingeniør, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.

Holm, Hans A. & Søn, Snedkermestre. Panel til Borgerrepræsentanternes Forværelser. Faste Snedkerarbejde i 2. Afdelings Borgmesterværelse.

Horsbøll, Cathrine, Snedkermester. Kontorinventar.

Huttemeier, se: Smith.

Høegh-Hansen, O., Anlægsgartner. Haveanlægget i den aabne Gaard.

Høffner, Thora, Lampeskærmsfabrikant. Lampeskærme af Silke m. m.

Illum, A. C., Manufakturhandler. Leverandør af Blækhusene i Borgerrepræsentanternes Sal.

Ingemann, B., Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

„Isoleringsfabrik, Dansk“. Isolering af Damp- og Koldtvandsledninger m. m.

„Isoleringskompagni, Københ.s“. Murenes Isolering.

Jarl, Viggo, Billedhugger. Marmorbyste af C. F. Tietgen til Søjlegangen.

Jensen, se: Andersen.

Jensen, J. P. Chr., & Sønner, Smedemestre. Smedearbejdet ved Forbygningens Vinduer. Beslag til Portene. Urskiverne.

Laase og Dørgreb i Borgerrepræsentanternes Sal og Forværelse. Beslag og Laase til Hovedporten. Messingdørgreb til Døre i Hovedstokværket. Gittere foran Kassererkontoret i Hovedkassen og Luftbrønde i Gaarden. Faneholderne i Festsalen. Taarnfløjene. Beslag til Mahogni-Kisten i Magistratens Forværelse. Smedejerns Lampetter til elektrisk Belysning ved Hovedindgangen og over Rengøringsvadskene i den panoptiske Korridor, samt paa Hovedtrappen i Bagbygningen m. m.

Jensen, Karl, Maler. Billedet af Festsalen under Raadhusudstillingen (i Magistratens Forværelse). Billederne fra Søndersø og Vandværket sammesteds i den tekniske Borgmesters Arbejdsværelse.

Jensen, P. Julius, & J. Nielsen Klarskov, Entreprenører. Nedlægning af Drænledn.

Jensen, Severin & Andreas, Møbelfabrikanter. Møblerne til 1. Afdelings Borgmester-, Raadmands- og Forsamlingsværelser.

Jensen, W. E., Kobbersmed. Kobberbakker, Kobberrør, Ekspansionsbøjninger m. m. til Opvarmningsanlægget.

Jensen, Vilhelm, Grosserer. Leverandør af Singels til Raadhusets Fundering.

Jerndorff, August, Maler. Portræt af Konferensraad H. N. Hansen til Magistratens Forsamlingssal.

Jesse, A. G. T., Ovnsætter. Opsatte hollandske Fliser i Toiletrummene og Ventesalene ved 3. Afdeling samt Fliser ved Haandvaske.

Johansen, Viggo, Maler. Portræt af Højesterets Justitiarius P. Koch til Borgerrepræsentanternes Formands Forværelse.

Jørgensen, A. D., Rigsarkivar, Historiker. Medvirket ved Redaktionen af Indskrifterne i Hallen.

Jørgensen, Emil, Arkitekt. Konduktør ved Opførelsen af Raadhuset. Tegning bl. a. til „Torskefrisen“ i Hallen.

Jørgensen, Johannes, Snedkermester. Forestod Møbeltegnestuen fra 1. Maj 1900 til 1. Februar 1903.

Jørgensen, W., Gørtler, Dørgrebsfabrikant. Bronceringe paa Granitblokkene ved Hovedindgangen m. m.

Karsten, A. C., Afdelingsingeniør, cand. polyt. Projekteret og forestaaet Raadhusets Ingeniørarbejder under Stadsingeniøren.

Kemp & Lauritzen, Ingeniører for elektriske Anlæg. Raadhusets elektriske Ur- og Slagværk samt Ure i Kontorerne. Den elektriske Belysning af Urskiverne i Taarnet. Installation af udvidet Lynledningsanlæg. Se ogsaa Muusfeldt.

Kjær, Anton, Snedkermester. Møblerne i Borgerrepræsentanternes Forværelser, Inventaret i Garderoberne ved Forværelserne. Urkasserne til de elektr. Ure i Kontorerne.

Klarskov, J. Nielsen, se: Jensen, P. Julius.

Klixbüll, A., Ingeniør, Lieutenant. Arbejde under Stadsingeniøren.

Knudsen & Co., Metalstøbere, Metalvarefabrikanter, Gas- og Vandmestre. Metalaftapningshanerne ved Haandvaskene m. m.

Knudsen, Cornelius, Kgl. dansk og kgl. græsk Instrumentmager, Mekaniker og Optikus. Udhængstermometer, Hygrometer, Barometer og Termograf.

Koch, Hans, Arkitekt. Tegner paa Raadhusets Tegnestue.

Koch, Svend, Ingeniør, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.

Krebs, Johanne, Malerinde. Tulipaner i to Fyldinger i Overpræsidentens Værelse.

Krøyer, P. S. Portrætbillede, over Døren fra Læseværelset til Biblioteket, af M. Nyrop, Emil Jørgensen og Murerform. Krone.

Kæhler, Herman, Keramiker (Næstved). Plademaleriet efter Frølichs Karton. Flisemalerierne i Gennemgangen fra Hallen til Hovedtrapperne. Keramiken paa Mellembygningen. Se: Hansen-Reistrup, K.

„Københavns Dørgrebsfabrik“. Gørtlerarbejdet i Borgerrepræsentanternes Sal.

Købke, Peter, Ekspeditionssekretær, Forfatter. Medvirket ved Redaktionen af Indskrifterne i Hallen. Forestaar Indkøbene til Raadhusmuseet.

Køhler, Oscar, Tømmermester. Plankeværket om Raadhusets Byggeplads. Tømmerarbejdet paa Raadhusets Tage og Spir. Brædde- og Parketgulve samt enkelte Trælofter og Trapper i For- og Bagbygning. Snedkerarbejdet ved Forbygningens Vinduer. Tømmer-, Jern- og Snedkerarbejdet ved Kedelhuset. Portene til Gennemkørslerne. Bjælkelofterne i Borgerrepræsentanternes Forværelser. Vindueskarmene i Borgerrepræsentanternes Sal. Tømmer- og Snedkerarbejdet i Festsalen. Alle Hovedstokværkets Bjælkelofter.

Køhler, Vilhelm, Teglværksleder (Frederiksholms Teglværk). Flammede Mursten og Klinker. Hvide Mursten med Mønster i 1. Sals Mur mod Raadhushallen. Slebne Mursten af sammenæltet gult og rødt Ler sammesteds o. a. St.

„Køleværker, De danske Central-“ (Aktieselskab). Køleanlægget ved Sundhedskommissionens Lokale.

Langbein-Toft, C., Maler. Dekorationsmaler under Møller-Jensen.

Lange-Müller, P. E., Komponist. Musikkyndig ved Klokkernes Modtagelse. Komponeret Melodien Kl. 6 og Kl. 12.

Larsen, Hans (junr.), Entreprenør. Jordarbejdet ved Grundgravningen til Raadh.

Larsen, Hans & Jørgen, Entreprenører og Stenhuggere. Kalkstensrammerne til Maatepladserne i Bagbygningens Gange. Kalkstensborderne i Hallen. Hovederne paa Søjlerne i Loggierne ved Borgerrepræsentanternes Forværelser. Brøndene i Hallens Hjørner. Adskilligt Arbejde i Bremersandsten og Savonnière-Kalksten. Stenbordpladerne i Hovedstokværket. Returvandsbeholder, Betonkanaler for Varmerør, Kloak- og Drænledningsarbejder m. m.

Larsen, Jens, se: Andersen, Ole.

Larsen, Knud, Maler. Portræt af afdøde Borgmester Borup til Magistratens Forsamlingssal.

Lassen, Emil, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Lassen, Harald V., Grosserer. Glas- og Krystalkupler, Gaskomfur, Anrettebord og Varmeskab til Køkkenet.

Laub, T. L., Organist. Musikkyndig ved Klokkernes Modtagelse. Angivet Klokkernes Toner og komponeret Kvarterslagene.

Lauritzen, se: Kemp.

Lawerentz, se: Lund.

Licht, C. V. R., & F. J. Elsner, Murmestre. Murarbejdet ved Forbygningen.

Ludvigsen, B. A., & Fyhn, Billedhuggere og Stukkatører. Model af Raadhuset. Modeller til Hundene om Hjørnebullerne, til Stenlygternes Kapitæler, til Buerne med Aks og Æblegrene henholdsvis ved Præsident- og Borgertrappen, til Dørgreb, til Griffen paa Præsidenttrappen og øvrige Metalarbejde smstds., endvidere en Mængde Modeller til arkitektoniske Enkeltheder, som udføres i Sten. Fremdeles Stukarbejdet i Forbygningens sydvestlige Del, i Hovedkassen og Borgerrepræsentanternes Mødesal samt Billedskærerarbejde her og andetsteds. (Se: Katalog over Modelsamlingerne paa Kjøbenhavns Raadhus).

Ludvigsen & Hermann, Ingeniører og Maskinfabrikanter. Emaillerede Rør. Sandlaasdæksler til Luftbrønd.

Ludvigsen, Knud A., Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Lund, Carl, Ingeniør, cand. polyt. Projekteringsarbejde vedrørende Indlægning af elektrisk Belysning.

Lund, Carl („Carl Lunds Fabriker“). Messingskilteplader til Snoretræk for Varmluftsspjæld.

Lund & Lawerentz (Aktieselskab). Gas-Stegeovne og Kogeapparater til Funktionær-Lejlighederne. Lamper og Lampetter til Kedelhus og Lejligheder.

Lund, Ludvig, Installatør. Repræsentant for Aktieselskabet Siemens & Schuckert. Indlægning af elektriske Ledninger m. m. til Belysning af Lokalerne i For- og Bagbygningen. Levering og Opstilling af otte Buelamper med Armatur i Hallen.

Løwener, V., Grosserer. Fødevandsrenser og Fødepumper.

Madsen, M. Chr., Entreprenør. Funderingsarbejdet ved Raadhuset.

Madsen, Olaf C., Glarmester. Glarmesterarbejdet ved For- og Bagbygningens Vinduer og ved Kedelbygning og Politistald. Ydre Vinduer i Borgerrepræsentanternes Sal. Glasfliserne i Lysgangens Stuegulv.

Mammen, se: Møller.

Marstrand, Helweg & Co. Gitterrammer.

Marstrand, Troels, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.

Meyer, Emil. Linoleum til Kontorerne.

Meyer, Ernst, Grosserer. Elektriske Maaleinstrumenter.

Mogensen, Jacob, Stenværksejer (Bornholm). Svalerne mod den aabne Gaard. Afdækning paa Baghusets Tindemur m. m. Se: Mogensen & Fagerlund.

Mogensen, Jacob, & Fagerlund, Stenværksejere. Raadhusets Granitsokkel. Hovedtrappen til Forhuset m. m.

Muusfeldt, O. J., Ingeniør. Konstruktør af Gang- og Slagværkerne til Raadhusets Ure (for Kemp & Lauritzen).

Mygind, Karl, Maler. Dekorationsmaleri under Møller-Jensen.

Mygind, se: Smith.

Mülertz, C. A., Ingeniør, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.

Mynster, N. O., & H. O. Rasmussen, Murmestre. Murarbejdet paa Bagbygningen.

Møller, Carl, Glarmester. Indre Glarmesterarbejde paa Raadhuset. (Farvede Glasparti over Aabningen mellem Magistratens Forsamlingssal og Karnapen).

Møller, Chr., Ingeniør. Arbejde under Stadsingeniøren.
Møller-Jensen, Jens, Dekorationsmaler. Forestod Raadhusets malede Dekoration. Fresker i Referenternes og Tilhørernes Værelser samt paa Borgertrappen.
Møller-Jensen, Fru Sigrid, f. Vold, Malerinde. Dekorationsarbejde under Møller-Jensen.
Møller & Mammen, Isenkræmmere. Møbelbeslag.
Møller, Thorkil, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
Møllerstrøm, A.Ført Regnskabet over Ingeniørarbejderne.
Møllmann, C. C. & Co., Malermestre. Malerarbejdet til Bagbygningen, ved underste Tag over Hallen. Stolene og Talerstolen i Festsalen m. m.
Mørck, J. P., Snedkermester. Stolene og Talerstolen i Festsalen. Møblerne til Overpræsidentens Arbejdsværelse og Forværelse og til Borgerrepræsentanternes Formands Arbejdsværelse og Forværelse.
Nielsen, E., Stenhugger. Dørpartier til Forbygningen (Karme og Indfatninger af norsk Marmor til Festsalen). Kolmaarden-Marmor til Præsidenttrappen. Søjleskafter og Piller til Borgerrepræsentanternes Sal. Adskilligt Arbejde i Savonnière-Kalksten.
Nielsen, H. M., Smedemester. Beslag til det indre Snedkerarbejde i Bagbygningen. Jernpalissaderne i den aabne Gaard. Altangitteret paa Forsiden under Absalonfiguren.
Nielsen, Julius, se: Christensen, Anton.
Nielsen, L., Tømrer. Tømmerarbejde ved Ingeniøranlæggene, Rammer til Luftfiltre m. m.
Nielsen, se: Schrøder.
Nielsen, Tage, Ingeniør, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.
Norde, D. H. van, Gas- og Vandmester. Indledning for Vand.
Nyrop, Martin. Raadhusets Bygmester.
Nyrop-Larsen, E., Raadhusforvalter. Ledede som saadan Indflytningen. Forfattede Lister over gammelt, brugeligt Løsøre og over de foreslaaede Nyanskaffelser.
Odorico, V., Mosaikmester. Leder af Granito- og Terrazzoarbejderne i Raadhuset (for Axel Prior).
Olander, O. A., Smedemester. Laasetøj til Overpræsidentens og Borgerrepræsentanternes Formands Værelser.
Olesen, C., Grosserer. Leverandør af Gardiner og Tæpper. Læderbetræk til Stolene i Borgerrepræsentanternes Sal.
Olrik, Frk. Dagmar, Malerinde. Leder af Vævestuen for de Frølich'ske Tapeter.
Olsen, Jens (Savskæreri i Kagerup). Køresveller til Raadhusets Byggeplads.
Otzen, P. & Thorstenson, Mekanikere. Installation af elektriske Ledninger m. m. paa Gange, Trappe, i Hal og Gaard. Motor til en Pumpe for Spildevand i Mellembygningens Kælder. Apparater til elektrisk Spjældregulering for Festsalens Udsugningsventiler. Lynledning paa Taarnet m. m.
Overgaard, C. N., Kunstmaler. Forestod Dekorationen af Loftet i Borgerrepræsentanternes Sal.
„Oxelberg's Snedkeri" (De forenede Bygningssnedkerier). Snedkerarbejdet i Bagbygningen. Dørene til Loggierne i Borgerrepræsentanternes Forværelser. Stolestaderne i Hallen. Hovedstokværkets Mahognidøre. Faste Snedkerarbejde i 1., 3. og 4. Afdelings Borgmester- og Raadmandsværelser. Byvaabnene m. m. i Festsalen. Haandlister og Mæglere til Præsidenttrappen.
Paulsen, E. E. & Søn, Tapetserere. Tapetsererarbejde.
Permin, Chr., Broderihandler. Gardinerne i Borgerrepræsentanternes Sal og Forværelser, i Borgmester- og Raadmandsværelser m. m. Baldakinerne og Bagtæpperne i Borgerrepræsentanternes Sal og i Festsalen.
Petersen, C., Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
Petersen, H. Chr., Billedhugger. Stykkevise Modeller til Raadhuset før Opførelsen. Modeller til arkitektoniske Enkeltheder. Stukarbejderne paa Borger- og Præsidenttrappen, i Forbygningens nordøstlige Del (undtagen i Hovedkassen) samt i Festsalen.
Petersen, Lauritz, Snedkermester. Kontorinventar.
Petersen, Thor, Tegner paa Stadsingeniørens Tegnestue.
Petersen, Vald., se: Frimodt.
Pingel, se: Bang.
Plesner, Ulrik, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
Plum, Brødrene Chr. & Vald., Snedkermestre. Kontorinventar (Chatolskrivebordene). Møblerne til 3. Afdelings Borgmester-, Forsamlings- og Raadmandsværelser samt til Magistratens Forsamlingssal (undtagen Stolene).
„Porcellænsfabrik, Den kgl." Plader med Skrift for Benyttelse af Haner ved Vaske. Porcellæn til det ene Skænkebord i Festsalen (Gave).
Prior, Axel, Grosserer. Leverandør af Granito- og Terrazzoarbejder. Skromberga-Klinker til Fortovet i den aabne Gaard. Cement til Raadhusets Fundering. Gullandske Fliser til Hallen o. a. St.
Pødenphant, O. R., Teglværksejer. Leverandør af haandstrøgne Façade-Mursten til Raadhuset. Alle røde Formsten til det Ydre, baade mod Gade og Gaard samt i Forhal og Raadhushal.
Rasmussen, Holger, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
Rasmussen, H. O., se: Mynster, N. O.
Rasmussen, Lauritz, Kgl. Zink- og Metalstøber. Støbningen af Bissens Væbnere, Aarsleffs Vægtere, Bundgaards Brandmand og Politibetjent; Bjørnen til Bjørnespringvandet, Dragespringvandet. Metalhængsler i Borgerrepræsentanternes Forværelser. Messingbeslag til Dørene i Hovedstokværket. Messingarbejdet til Præsidenttrappen. Haandgreb og Broncefyldinger til Hovedindgangsdøren.
Rasmussen, Rudolf, Snedkermester. Borde og Stole i Borgerrepræsentanternes Sal. Kontormøbler. Supplerende Møbler til Bibliotekets Læseværelse og til Udvalgsværelse C (undtagen Stolene).
Rasmussen, se: Schougaard.
„Recks Opvarmningscompagni". Leverance af Golds Luftudladere til Varmeanlægget. Elektriske Ventilatorer.
Reusch, R. F. A., Smedemester. Beslag til Kontormøbler.
Riisgaard, Vilh., Kunstdrejer og Dørgrebsfabrikant. Indlægning af elektriske Ringeledninger.
Ring, L. A., Maler. Billeder af St. Hans Hospital og af Bispebjærg til 2. Afdelings Borgmesters Arbejdsværelse.
Rossing, Georg M., Snedkersvend. Tegner i Raadhusets Møbeltegnestue.
Rothe, se: Schøller.
Rung, Fr., Kapelmester. Musikkyndig ved Modtagelsen af Klokkerne.
Salomonsen, cand. polyt., af Firma Ferd. E. Sørensen, Hustelefonanlæg.
„Sanitas" ved Gustav Halberstadt. Haandvaskene i Raadhuset.
Scheller, Carl, Stenhuggermester. Dørpartier til Forbygningen (Klæberstensindfatningerne om Dørene til Søjlegangen).
Schiemann, se: Caroc.
Schiøtz, Carl, Murmester. Skillevægge i Kontorer, forskellige Varme- og Ventilationskanaler af Monier samt Monier og Jernstativ til Gavlene i underste Tag over Hallen.
Schmidt, Valdemar, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
Schougaard, Søren, & Rasmussen, Murmestre. Leverandører af Singels (efter Grosserer Vilh. Jensen).
Schrøder, Bernh., Nielsen & Hansen, Malermestre, Glasmalere, Hofdekorationsmalere. Malerarbejdet i Forbygning og Mellembygning. Imiteret Gyldenlæder til Fremmedlogerne i Borgerrepræsentanternes Sal.
Schuckert, se: Siemens.
Schæbel, Ferd., Klejnsmedemester, Gas- og Vandmester. Brandsikre Dokumentskabe. Brandfrit Rum m. m. Smedearbejdet ved Kedelhuset.
Schæbel, Oluf E., Kunst-Klejnsmedemester, Gas- og Vandmester. Messing-Kroner i Logerne og Garderoberne ved Borgerrepræsentanternes Sal samt paa Festsalens Gallerier. Lampetterne i Søjlegangen.
Schøller & Rothe, Ingeniører og Murmestre. Asfaltering i Kedelhusets Gaard og i Raadhusgaarden.
Seifert, Carl, Smedemester. Beslag til Mellembygningens Porte. Rækværket paa 1. og 2. Sals Gallerier i Baghusets Lysgang. Jerntrapperne mellem Arkiv og Læseværelse. Rækværker (Smedejernsrækværkerne ved Vindeltrapperne mellem Hallen og 1. Stokværk). Aske- og Dagrenovationsbeholdere.
Siemens & Schuckert, se: Lund, Ludvig.
„Silvan" (Aktieselskabet Kalkbrænderihavnens Maskinsnedkeri). Revledøre til Friskluftskanalerne i Forbygningens Ingeniørkælder.
Skafte-Rasmussen, Frk. Læderhynder („Læderplastik") til Vinduessæderne i Borgmesterværelserne.
„Skiltefabrik, Københavns". Navneplader til Afbryderskabe m. m.
Skovgaard, Joakim. Model af Bjørneungen til Bjørnespringvandet og af Dragerne til Dragespringvandet.
Skovgaard, Niels, Maler. Billederne *(al fresco)* af Langelinies Mole og Vestre Kirkegaard i 1. Afdelings Borgmesterværelse.
Slott-Møller, Agnes. Modellen til Relieffet i Forhallen.

SLOTT-MØLLER, HARALD. Tegningerne til Reliefferne paa Borgertrappen, i Søjlegangen og til Borgerrepræsentanternes Formandsklokke.
SMIDTH, F. L. & Co., Ingeniører og Maskinfabrikanter. 26 Kørting'ske Straalespredere til Befugtning af den opvarmede Luft. Vandstraaleluftpumpe til Lystrykværelse.
SMITH, JULIUS, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
SMITH, MYGIND & HÜTTEMEYER, Maskinfabrikanter og Jernstøbere. Jerndøre i Bagbygningens Parterre og Loftsetage.
SODE, A., & SONNE, Kaptejn, Landstingsmand, Stenværksejer (Nexø). Granitarbejde (Baandet under Hovedstokværket i Forbygningen samt Stenrammer og Poster til Hovedstokværkets Vinduer, Hovedgesimsen. Den øverste Del af Klokketaarnet).
SONNE, se: Sode.
STENBERG, se: Oxelbergs.
„STOLEFABRIK, DANSK". Smaa Kontorstole. Bænkene i Gangene.
SØRENSEN & ANDERSEN, Entreprenører. Fundering af Bjørnespringvandet.
SØRENSEN, FERD. E. & Co. Hustelefonanl.
SØRENSEN, V., Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue (senere Murmester i Kalundborg).
TANG, GREGERS. Tegner i Raadhusets Møbeltegnestue.
TANG, OTTO, Snedkersvend. Tegner i Raadhusets Møbeltegnestue.
„TELEFON-AKTIESELSKAB, KØBENHAVNS". Anbringelse af Centraltelefoner, underjordisk Telefonkabel til Raadhuset.
THIERRY, A., Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
THIES, TH. Tegner under Stadsingeniøren.
THISTED, H., Ingeniør, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.
THORSTENSON, se: Otzen, P.
THØFNER, Brødrene, Blikkenslagere, Gas- og Vandmestre. Alle indvendige Spildevandsledninger i Raadhus og Kedelhus.
„TITAN", Maskinfabrik og Jernstøberi (Aktieselskab). Alle Elevatorer og Ophejsningsspil. Luftventiler til Kedelhus.
TRUELSEN, MARTIUS, Bogtrykker og Papirhandler. Skilte til Elevatorer og Plakater til Døre.
TVERMOES & ABRAHAMSON, Elektrisk og mekanisk Etablissement. Lysekroner til den store Lysgang og Direktørværelser i Baghuset, til Mellembygningen, til Præsidenttrappen, Udvalgs- og Forsamlingsværelser, Bibliotek, Borgerrepræsentanternes Sal og Festsal.
URSIN, G. F., Ingeniør, cand. polyt. Arbejde under Stadsingeniøren.
WAIN, se: Burmeister.
VARMING, KRISTOFER, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
WEILBACH, Flag- og Kompasmager. Leverandør af Flag.
WEILBACH & COHNS Metalvarefabriker (Aktieselskab). Metalventiler for Vand og Gas. Kondensationsvandsudladere m. m.
WEITEMEYER, CARL, Klejnsmedemester. Smedearbejdet ved Bagbygningens Vinduer. Jernskabe og Dokumentskabsdøre.
WEIDEMANN, SOPHUS, Arkitekt. Tegner i Raadhusets Tegnestue.
WESSEL & VETT („Magasin du Nord"). Egetræsmøblerne til Overpræsidentens Forsamlingsværelse (undtagen Stolene). Møblerne til Udvalgsværelserne A og B. Tæpper.
WESTERGAARD, ROLF, Lampefabrik. Kroner m. m. til Overpræsidentens og Formandens Forværelser, Bibliotekets Læseværelse samt Borgmester- og Raadmandsværelser.
VETT, se: Wessel.
WIENBERG, C. & SØN, Murm. Kummerne til Bjørnespringvandet. Søjleskafterne af ølandsk Kalksten til Loggierne mod Hallen ved Borgerrepræsentanternes Forværelser.
WIESE, E. T., Billedskærer. Billedskærerarbejdet i Borgerrepræsentanternes Forværelser. Arbejde i Festsalen.
VIGELAND, EMANUEL. (Norsk) Maler. Fresker til Borgertrappen.
WILDSCHIØDTZ, CARL, Urmager. Metalskruer til Haandvaske, Vinkeltermometre til Varmekamre m. m.
„VØLUND", Maskinfabrik og Jernstøberi (Aktieselsk.). Vandudladere, Vinkeltermometre.
ZAHRTMANN, C. H. D., Fabrikingeniør, cand. polyt. Damppumpe til Oppumpning af Returvandet fra Raadhuset.

287. Platte af G. Eifrig som Tilbud paa den grønne Bladfrise i Forhallen (ikke, som angivet, Hovedsalen).

288. Raadhustaarnet set fra Frederiksholms Kanals Hoved. Fotografi fra 1907.

II. OVERSIGT OVER BYGNINGSHISTORIEN
INDTIL 12. SEPTEMBER 1905 MED BILAG.

1. I Borgerrepræsentanternes Møde den 11. Maj 1885 vedtages det enstemmig at tiltræde Magistratens Forslag om Nedsættelse af et Fællesudvalg til at tage Spørgsmaalet om Opførelse af et nyt Raadhus under Overvejelse og til derom at fremkomme med Forslag. Fællesudvalgets Medlemmer: Overpræsidenten, Kammerherre Benzon (Formand), Borgmestrene Knudsen, Hansen, Borup og Øllgaard, Raadmændene Worsaae og Abrahams, Overretsassessor Koch, Tømmermester Kayser, Murmester Fussing, Højesteretsadvokat Nellemann, Slotsgartner Rothe, Professor Jul. Thomsen, Arkitekterne Meldahl og Fenger, Højesteretsassessor Knudsen, Ingeniørkaptajn Sommerfeldt, Bankdirektør Reimann og Malermester Schmiegelow.

2. I Borgerrepræsentanternes Møde den 6. Juni 1887 vedtages det enstemmig, at Pladsen ved den sydlige Side af Vesterbros Passage mellem Halmtorvet og den projekterede Bulevard maa benyttes til Opførelsen af det nye Raadhus.

3. I Borgerrepræsentanternes Møde den 18. Juni 1888 vedtages det enstemmig:

1) at der til det nye Raadhus kan disponeres over den Del af det tidligere Fæstningsterrain mellem Bulevarden og Vestervoldgade, der begrænses af Vesterbros Passage og en Gade paa 30 Alens Bredde i Forlængelse af Løngangsstræde;

2) at det fastslaas, at den Sum, der kan anvendes til den nye Raadhusbygning herunder ikke indbefattet Malerier og plastiske Værker samt Inventar ikke maa overstige 2,500,000 Kr.;

3) at Projekter til det nye Raadhus tilvejebringes ved Konkurrence efter Fællesudvalgets nærmere Bestemmelse;

4) at det overlades Fællesudvalget at bestemme, hvilke Lokaler der skal tilvejebringes i det nye Raadhus, og fastsætte Programmet for Konkurrencen, saaledes at herunder ogsaa inddrages Ordningen af det nye Raadhus' Omgivelser, derunder indbefattet Vesterbros Passage og den aabne Plads, der kommer til at ligge lige overfor det nye Raadhus paa den anden Side af bemeldte Passage;

5) at det overlades Fællesudvalget — eventuelt, hvis Samme anser det for ønskeligt, i Forbindelse med 3 af Udvalget tilkaldte Kunstnere — at bedømme de fremkommende Planer, samt

6) at der af Stadens Laan stilles 35,000 Kr. til Udvalgets Disposition dels til Afholdelse af de med Udvalgets Arbejder foranledigede Udgifter, dels til Udredelse af Præmier og Honorarer efter Udvalgets nærmere Bestemmelse.

INDBYDELSE TIL EN SKITSEKONKURRENCE OM TILVEJEBRINGELSEN AF TEGNINGER TIL ET NYT RAADHUS FOR STADEN KØBENHAVN.

4. Danske Arkitekter indbydes herved til at deltage i en Skitsekonkurrence for Tilvejebringelsen af Tegninger til Opførelsen af et nyt Raadhus for Staden København for et Beløb af ikke over 2½ Million Kroner overensstemmende med det efterfølgende Program.

RAADHUSETS BELIGGENHED OG OMGIVELSER.

Raadhuset skal opføres som een eller flere sammenhængende Bygninger paa den med Bogstaverne a b c d paa medfølgende Situationsplan angivne Grund. Gadehøjderne ville blive de paa Planen angivne. Der kan skaffes frit Afløb til Kloakerne i de paa Planen med indklamrede Tal angivne Højder og desuden drænes til Søen i Tivoli. Fast Bund antages at ville findes gennemsnitlig 5 Fod under D. V. Planen skal tillige indbefatte Ordningen af Raadhusets Omgivelser, derunder Vesterbros Passage og den nordfor samme liggende Plads. De til Gennemførelsen af den foreslaaede Ordning fornødne Udgifter forudsættes dog ikke afholdte af de ovennævne 2,500,000 Kr.

LOKALERNE I RAADHUSET OG DERES GENSIDIGE BELIGGENHED.

Raadhusets Lokaler kunne henføres til følgende Grupper: I. En større Forsal, om muligt med overdækket Tilkørsel. II. Festlokaler: 1. en overdækket Gaard til Benyttelse ved større Fester. 2. en Festsal. III. Lokaler for den samlede Magistrat. IV Lokaler

289. Raadhustaarnet set fra Tietgen-Viadukten under dens Opførelse. Fotografi fra 1906.

for Borgerrepræsentationen. V. Lokaler for Overpræsidiet. VI-IX. Lokaler for Magistratens 4 Afdelinger, samt Arkiv. X. Reservelokaler m. v. XI. Lokaler for Politivagt, Telefon, Brandvagt m. m. XII. Boliger for Bestillingsmænd. XIII. Eventuelt et Restaurationslokale. Med Hensyn til Grupperingen af de forskellige Lokaler maa følgende almindelige Regler iagttages: a. De under II. 2., III. og IV. nævnte Lokaler — dog med Undtagelse af Lokalerne for Borgerrepræsentationens Legatbestyrelse og Revision skulle danne en sammenhængende Gruppe af Rum, saaledes at de ved given Lejlighed kunne benyttes som samlet Festlokale, og anbringes i Beletagen. Ligeledes henlægges de under V. nævnte Lokaler til Beletagen. b. Forbindelserne mellem de omkring den overdækkede Gaard liggende Lokaler tilvejebringes væsenligt ved Korridorer langs Gaardfaçaden, dog at disse kunne udelades, hvor der ønskes gennemgaaende Lokaler. c. Hvad enten Forslaget gaar ud paa Opførelse af en enkelt Raadhusbygning eller en Deling af Raadhuset i flere Bygninger, skulle de under I.-V. nævnte Lokaler ligesom ogsaa de for Borgmestrene og Raadmændene for 1ste, 2den og 4de Afdeling samt disses Sekretariater bestemte Lokaler anbringes i den Vesterbrogade nærmest liggende Del af Bygningskomplekset, medens samtlige under Magistratens 3die Afdeling hørende Lokaler anbringes i den Del af Bygningskomplekset, som ligger nærmest Løngangstræde. — Med Hensyn til Lokalernes Antal og Størrelse m. v. henvises iøvrigt til den nedenfor givne detaillerede Beskrivelse.

BYGNINGSMATERIALIER OG KONSTRUKTIONER.

Til Raadhusets Façader mod Gader og Gaarde maa kun benyttes naturlige og brændte Sten, ikke Puds, undtagen som Underlag for malerisk Dekoration af enkelte plane Flader.

Etageadskillelserne og Hovedtrapperne skulle i Reglen være af brandfrit Materiale. Gulve i Forstuer og Gange skulle i Reglen lægges med Fliser af Sten eller lignende Materiale. I Magistratens og Borgerrepræsentationens Forsamlingssale samt i Festsalen skal der anbringes Parketgulve.

Der maa paa passende Steder anbringes Brandmure.

OPVARMNING, VENTILATION OG BELYSNING.

Ved Udarbejdelsen af Projektet maa der tages Hensyn til Opvarmnings- og Ventilationsapparaters Installation for saa vidt, at der skaffes den fornødne Plads saavel til selve Apparaterne som til Luftkanaler, Skorstensledninger o. s. v., deriblandt eventuelt en Dampskorsten. — Detailleret Projekt til Bygningens Opvarmning og Ventilation forlanges ikke, men det paatænkte System maa angives. Til at skønne over den fornødne Plads kunne følgende Holdepunkter benyttes: Opvarmningen skal foregaa saaledes, at ved en ydre Temperatur af ÷ 10° Celsius samtlige Opholdsrum (Forsamlingssale, Festlokaler, Kontorer, Tegnestuer o. s. v.) kunne opvarmes til + 20° Celsius og den overdækkede Gaard, naar den ikke benyttes som Festlokale, Arkiver, Garderober, Korridorer o. l. til + 8° Celsius. Den overdækkede Gaard, Festsalen, Magistratens Forsamlingssal, Borgerrepræsentationens Forsamlingssal samt Udvalgsværelser og andre Lokaler, som tænkes benyttede ved festlige Lejligheder, skulle kunne faa Luften fornyet 2 Gange i Timen. Derimod skulle 3die Afdelings Ventelokaler og Sekretariater, dens Kassererkontorer samt endvidere 2den Afdelings Hovedkasses Lokaler, og eventuelt Restaurationslokalerne i Kælderen, kunne faa Luften fornyet 3 Gange i Timen. Det kan paaregnes, at de til festlige Sammenkomster særlig bestemte Lokaler ikke skulle ventileres eller fuldt opvarmes samtidigt med Kontorerne. Den overdækkede Gaard, Festsalen, Magistratens Forsamlingssal, Borgerrepræsentationens Forsamlingssal og Udvalgsværelser samt andre Lokaler, som tænkes benyttede ved festlige Lejligheder, og eventuelt Restaurationslokalerne i Kælderen skulle forsynes med elektrisk Belysning.

PLANER OG OVERSLAG.

Der forlanges indsendt alle for Forstaaelsen nødvendige Planer (deriblandt en Tagplan), Façader og Snit i 1½ Linier paa Alen, en perspektivisk Fremstilling af Raadhusets Ydre, set fra et Punkt V. N. V. for det projekterede Raadhus i en Afstand fra Midten af dettes Façade mod Vesterbrogade af 250 Alen og i en Højde over Gadens Niveau af 4 Alen, i hvilken Fremstilling den Øjet nærmeste lodrette Linie i Raadhuset skal være i en Maalestok af 2 Linier paa Alen, samt endelig en Situationsplan i dobbelt Maalestok af den medfølgende med Angivelse af den paatænkte Ordning af det omliggende Terræn. I Planerne skulle Rummenes Bestemmelse og deres Gulvareal i Kvadratalen indskrives. De til Grupperne V.-IX. hørende Lokaler mærkes med forskellig Farve for hver Gruppe. Desuden skal medfølge den

fornødne Beskrivelse af Projektet, bilagt med en skematisk Fortegnelse over Gulvarealerne i samme Orden som i den nedenfor aftrykte Fortegnelse over Lokalerne i Raadhuset.

Den Sum, der kan anvendes til det nye Raadhus, maa ikke overstige 2,500,000 Kr. Heri ere ikke indbefattede Malerier, Skulpturer, Inventar eller Brolægning udenom Raadhuset, derimod den øvrige ydre og indre arkitektoniske, plastiske og maleriske Udsmykning, Vand-, Gas- og Afløbsledninger, Opvarmning og Ventilation, elektrisk Belysning, Arkitekt- og Ingeniørhonorarer og andre Administrationsudgifter samt uforudsete Udgifter.

Af ovennævnte Sum skulle 500,000 Kr. paaregnes at ville medgaa til Opvarmnings- og Ventilationsapparater, elektrisk Belysningsanlæg, Vand-, Gas- og Afløbsledninger, Arkitekt- og Ingeniørhonorarer og andre Administrationsudgifter samt uforudsete Udgifter. Til Sammenligning mellem Projekterne i økonomisk Henseende, forsaavidt angaar de øvrige Udgifter, indsendes det vedlagte Skema i udfyldt Stand.

Tegningerne m. v. indleveres paa Stadens Økonomikontor, forsynede med et Motto eller Mærke, inden den 1ste Marts 1889 Kl. 4 Eftermiddag. Tillige indsendes fra hver af de Konkurrerende et med samme Motto eller Mærke, som de af ham indsendte Tegninger bære, forsynet forseglet Brev, i hvilket hans Navn og Adresse er opgivet. Tegningerne blive under Bedømmelsen kun tilgængelige for Bedømmelsesudvalgets Medlemmer. Efter endt Bedømmelse udstedes Programmet for den endelige Konkurrence, hvorved fuldstændige Tegninger og Overslag skulle tilvejebringes; i denne Konkurrence kunne kun de deltage, der have deltaget i Skitsekonkurrencen. For de bedste Skitser kan der gives indtil 6 Præmier til et samlet Beløb af indtil 12,000 Kr. Præmierne udbetales dog kun med Halvdelen straks, medens Resten først udbetales, naar og forsaavidt den Paagældende har deltaget i den endelige Konkurrence. Ved den endelige Konkurrence udsættes en Præmie af 10,000 Kr. for det Arbejde, Komiteen maatte anse for værdigt til at benyttes, og 2 Belønninger à 3,000 Kr. for fortjenstfulde Arbejder. Den højeste Præmie udbetales dog kun med 5,000 Kr., hvis Arbejdets Ledelse overdrages den Paagældende. Vinder Ingen den højeste Præmie, kan der endnu tilføjes een Præmie paa indtil 5,000 Kr. De Skitser og endelige Projekter, der præmieres, blive, naar den endelige Konkurrence er tilendebragt, Kommunens Ejendom, saaledes at denne i enhver Retning frit kan disponere over dem.

Undertegnede Udvalg fungerer tillige som Bedømmelsesudvalg, dog at det forbeholdes at tilkalde indtil 3 Kunstnere til at deltage i Bedømmelsen. Intet af Udvalgets Medlemmer maa vejlede nogen Konkurrerende ved Udarbejdelsen af hans Projekt eller selv deltage i Konkurrencen. Spørgsmaal, som de Konkurrerende kunne ønske at rette til Udvalget, maa fremsættes skriftlig til dettes Formand.

Fællesudvalget for Opførelsen af et nyt Raadhus i København,
i Juli 1888. P. F. V.

Benzon, *H. Stockfleth.*

OM STØRRELSEN OG BELIGGENHEDEN AF DE LOKALER, DER FORLANGES I DET NYE RAADHUS.

I. *En større Forhal.*

II. *Festlokaler.*

En overdækket Gaard paa ca. 3000 Kv. Al. med dobbelt Glastag. En Festsal af mindst 10 Alens Højde i Forbindelse med Borgerrepræsentationens Udvalgsværelser og Magistratens Lokaler; den gives om muligt et Gulvareal af ca. 1000 Kv. Al., og i hvert Fald ikke under 800 Kv. Al. De nødvendige Køkkenlokaler m. v. anbringes i Kælderen.

III. *Magistratens Lokaler.*

Et Forværelse m. Garderobe og Toilet...	Areal	140 à 150	Kv. Al.
Magistratens Forsamlingssal	—	219 à 225	
Et Læseværelse..........	—	140 à 150	-
Bibliotek (fælles for Magistraten og Borgerrepræsentationen)	—	210 à 225	-

IV. *Borgerrepræsentationens Lokaler.*

Et Forværelse m. Garderobe og Toilet...	Areal	210 à 225	Kv. Al.

En mindst 10 Alen høj Forsamlingssal med et Gulvareal af 500-600 Kv. Al. Pladserne for Tilhørerne og Referenterne anbringes paa Gallerier. Der maa være Plads til 50 Medlemmer. Desuden maa der indrettes særlige Pladser for Formanden, dennes Sekretær og Stenografer, for Overpræsidenten og de øvrige Medlemmer af Magistraten, ialt mindst 15 Pladser.

I Nærheden af Salen maa ligge et Toiletværelse, Klosetter og Pissoir......	Areal	70 à 75	Kv. Al.
Ved Referentgalleriet et Venteværelse for Trykkeribudene......................	—	70 à 75	—
I Nærheden af Forsamlingssalen et Aftrædelsesværelse for Formanden m. Toilet	—	140 à 150	—
Et Venteværelse		70 à 75	-
Et Værelse for Sekretæren m. Toilet. ...	—	70 à 75	—
Fremdeles forlanges:			
Et Udvalgsværelse.................. ...	—	140 à 225	-
- —	—	70 à 75	—
- —		70 à 75	
Lokaler for Borgerrepræsentationens Legatbestyrelse:			
Et Udvalgsværelse......................	Areal	70 à 75	Kv. Al.
Et Ekspeditionskontor	—	140 à 150	—
Et Værelse for Legatbestyreren m. brandfrit Skab og Toilet....................		70 à 75	-
Lokaler for Borgerrepræsentationens Revision:			
Et Revisionskontor	Areal	140 à 150	Kv. Al.
Et Værelse for Formanden m. Toilet.....	—	70 à 75	-
Et Værelse til Arkiv og Bekvemmeligheder	—	70 à 75	—

De for Borgerrepræsentationens Legatbestyrelse og Revision bestemte Lokaler behøve ikke at ligge i Nærheden af Borgerrepræsentationens Lokaler; Revisionen bør helst være i Nærheden af Stadens Bogholderkontor.

Anmærkning. I et af de under II.-IV. nævnte Lokaler maa der skaffes Plads til det Kommunen skænkede Billede af Kongefamilien, $10\frac{3}{4}$ Alen bredt og $7\frac{3}{4}$ Alen højt.

V. *Lokaler for Overpræsidiet.*

1. Overpræsidentens Lokaler:				
Et Arbejdsværelse m. Toilet, Et Forsamlingsværelse	Areal	280 à 300	Kv. Al.	
Et Venteværelse, Et Budværelse	—	140 à 150	—	
2. Overpræsidentens Sekretariat:				Pultpl.
Et Værelse for Kontorchefen m. Toilet..	Areal	70 à 75	Kv. Al.	1
Et Værelse for Fuldmægtigene m. Toilet		70 à 75	—	2
Et Værelse for Ekspeditionen	—	140 à 150	-	8
Et Værelse til Arkiv og Bekvemmeligh..	—	70 à 75	—	

Til Overpræsidiet vil der saaledes kræves Lokaler med et Areal af tilsammen 770 à 825 Kv. Alen.

VI. *Lokaler for Magistratens 1ste Afdeling.*

1. Borgmesterens og Raadmandens Lokaler:				
Borgmesterens Arbejdsværelse m. Toilet..	Areal	70 à 75	Kv. Al.	
Forsamlingsværelse.......	—	140 à 150	—	
Raadmandens Arbejdsværelse m. Toilet...		70 à 75	-	
Et Venteværelse og et Budværelse, tilsamm.		140 à 150	—	
2. Sekretariatet:				Pultpl.
Kontorchefens Værelse m. Toilet	Areal	70 à 75	Kv. Al.	1
Fuldmægtigenes Værelse m. Toilet	—	70 à 75	—	2
Almindeligt Ekspeditionslokale	—	140 à 150	—	8
Ekspeditionslokale for Nærings- og Firmasager	-	70 à 75	—	4
Arkiv og Bekvemmeligheder.........	—	70 à 75	—	
Værelse for Fuldmægtigen m. fl. ved Legaterne.	—	140 à 150	—	2 à 4
3. Statistisk Kontor:				
Kontorchefens Værelse m. Toilet. ..	—	70 à 75	—	1
Fuldmægtigens eller Assistentens Værelse m. Toilet.	-	70 à 75		2
Ekspeditionslokale	—	140 à 150	—	8
Arkiv og Bekvemmeligheder.........	—	140 à 150	—	
4. Skoledirektionen:				
Forsamlingsværelse	—	140 à 150		
Skoledirektøren ved de offentlige Skoler et Værelse m. Toilet...........		70 à 75	—	1
Skoledirektøren ved de private Skoler et Værelse m. Toilet	—	70 à 75	—	1
Fælles Venteværelse	—	70 à 75	—	
Ekspeditionsværelse m. Toilet		70 à 75	—	2

5. Begravelseskontoret: Pultpl.
Chefens Værelse m. Toilet .... Areal 70 à 75 Kv. Al. 1
Et Bud- og Venteværelse .... — 70 à 75 —
Ekspeditionslokaler .... — 140 à 150 — 8
Værelse til Arkiv og Bekvemmeligheder — 70 à 75 —
6. Raadstuearkivet:
Arkivarens Værelse m. Toilet .... — 70 à 75 1
Et Ekspeditionskontor og Læseværelse, et Værelse til Modt. af Sager, tilsamm. — 210 à 225 — 4

Desuden vil der behøves Plads til ca. 5000 løbende Al. Hylder.

Magistratens 1ste Afdeling skal herefter have Lokaler med et Areal af 2450-2625 Kv. Al. foruden Pladsen til Arkivet. Sekretariatet maa ligge ved Borgmesterens Værelser og Skoledirektionens Lokaler i Nærheden af samme. De øvrige Lokaliteter kunne derimod anbringes andetsteds i Bygningen, og hvis Raadhuset deles i flere Bygninger, i den Del af Bygningskomplekset, som kommer til at ligge nærmest Løngangsstræde. Arkivet kan anbringes i Kælderen.

VII. *Lokaler for Magistratens 2den Afdeling.*

1. Borgmesterens og Raadmandens Lokaler:
Borgmesterens Arbejdsværelse m. Toilet.. Areal 70 à 75 Kv. Al
— Forsamlingsværelse....... — 140 à 150 —
Raadmandens Arbejdsværelse m. Toilet... — 70 à 75 —
Et Venteværelse og et Budværelse tilsamm. — 140 à 150
2. Sekretariatet: Pultpl.
Kontorchefens Værelse m. Toilet ...... Areal 70 à 75 Kv. Al. 1
Fuldmægtigens Værelse m. Toilet ...... — 70 à 75 — 2
Ekspeditionsværelse.................. 140 à 150 — 8
Værelse til Arkiv og Bekvemmeligheder — 70 à 75
3. Økonomikontoret:
Kontorchefens Værelse m. Toilet....... — 70 à 75 — 1
Fuldmægtigenes Værelse m. Toilet..... — 70 à 75 — 2
Ekspeditionslokale .... — 140 à 150 — 8
Tegnestue og Arkiv m. Bekvemmeligh.. — 70 à 75
Forsamlingsværelse for Budene .... 140 à 150 —
4. Hovedkasserer- og Bogholderkontoret:
Hovedkassererens Værelse m. Toilet og brandfrit Rum...................... Areal 100 —
Et stort Ekspeditionslokale fælles for Hovedkassererens Personale, Kassekontrollen, Notering af Staden Laan m. v. 280 à 300 — 8 à 10
Bogholderens Værelse m. Toilet .... — 70 à 75 — 1
Værelse for Revisionen................ — 70 à 75 4
I dette eller Bogholderens Værelse brandfrit Rum.
Værelse til Arkiv og Bekvemmeligheder Areal 70 à 75 —
5. Skatteinspektoratet:
a. Skatte-Ekspeditionskontorerne:
Et Forsamlingsværelse for Rodemestrene — 210 à 225 —
Værelse*) for en Fuldmægtig m. Toilet.. — 70 à 75 — 1
Værelse for Assistenter............... — 70 à 75 — 2 à 4
Paa den anden Side af Rodemestrenes Forsamlingsværelse: Skatteinspektørens Værelse m. Toilet............. — 140 à 150 1
Venteværelse .... — 70 à 75 —

Ved en indvendig Vindeltrappe maa Inspektøren have let Adgang til Skatteligningskontorerne ovenover. Pultpl.

Fuldmægtigværelse m. Toilet .... Areal 70 à 75 Kv. Al. 2
Et Ekspeditionslokale*)................ 280 à 300 — 16
Værelse til Arkiv og Bekvemmeligheder — 70 à 75 —

Der maa indrettes brandfri Rum i de med *) betegnede Værelser.

b. Skatteligningen: Pultpl.
Et Værelse for en Fuldmægtig m. Toilet Areal 70 à 75 Kv. Al. 1
To à fire Arbejdsværelser for Damer m. indtil 50 Pultpladser .... — 560 à 600 — 50
To Toiletværelser m. Klos. og Garderobe — 70 à 75 —
Et Arkivværelse .... — 70 à 75 —

Da disse Lokaler tænkes henlagte til øverste Etage, vil her formentlig kunne spares en Korridor.

6. Stadskonduktørens Kontorer: Pultpl.
Stadskonduktørens Værelse m. Toilet og brandfrit Rum.................. Areal 140 à 150 Kv. Al. 1
Et Værelse for to Fuldmægtige m. Plads til Skabe .... — 140 à 150 — 2
En Tegnesal m. Plads til mindst 6 Tegneborde, Toilet, brandfr. Rum og Skabe Areal 280 à 300 Kv. Al. 6 (Pultpl.)
Ekspeditionslokale .... — 70 à 75 — 4
Et Værelse til Arkiv og Bekvemmeligh. — 70 à 75 —
7. Overlægen ved St. Hans Hospital:
Et Værelse for Overlægen m. Toilet... 140 à 150
Et Bud- og Venteværelse............ — 210 à 225

Magistratens 2den Afdeling skal herefter have Lokaler med et Areal af 4690 à 5025 Kv. Al. Sekretariatet maa om muligt ligge ved Borgmesterens Værelser; Økonomikontoret, Kasserer- og Bogholderkontorerne i Nærheden af samme. De sidstnævnte 3 Kontorer bør anbringes i Stuen. Stadskonduktørens Kontorer maa ligge i Nærheden af Skatteinspektoratets, men behøve ligesaalidt som disse at ligge nær ved Borgmesterens Værelser. Saavel fornævnte Kontorer som Lokalerne for Overlægen kunne eventuelt, hvis Raadhuset deles i flere Bygninger, anbringes i den Bygning, der kommer til at ligge nærmest Løngangstræde.

VIII. *Lokaler for Magistratens 3die Afdeling.*

1. Borgmesterens og Raadmandens Lokaler:
Borgmesterens Arbejdsværelse m. Toilet.. Areal 70 à 75 Kv. Al.
Forsamlingsværelse ...... — 210 à 225 —
Raadmandens Arbejdsværelse m. Toilet... 70 à 75 —
Et Venteværelse og et Budværelse tilsamm. 140 à 150 —
2. 1ste Sekretariat: Pultpl.
Kontorchefens Værelse m. Toilet....... Areal 70 à 75 Kv. Al. 1
Et Fuldmægtigværelse m. Toilet .... — 70 à 75 — 1 à 2
- — .... — 70 à 75 1 à 2
- .... — 70 à 75 1 à 2
- Ekspeditionslokale .... — 140 à 150 — 8
- .... — 140 à 150 — 8
- Venteværelse og Budstue........... — 140 à 150 —
- Værelse til Arkiv og Bekvemmeligh. — 70 à 75 —
- Værelse f. Ekspeditionen vedrørende Plejebørn og Ægteskaber........... — 70 à 75 — 1 à 2
Hovedregistranten .... — 140 à 150 — 2
3. 2det Sekretariat:
Kontorchefens Værelse m. Toilet ...... — 70 à 75 — 1
Et Fuldmægtigværelse m. Toilet .... — 70 à 75 — 1 à 2
- .... 70 à 75 — 1 à 2
Ekspeditionslokale .... — 210 à 225 — 12
Venteværelse og Budstue .... — 210 à 225 —
Ekspeditionslokale .... — 140 à 150 — 8
Fuldmægtigværelse m. Toilet.......... — 70 à 75 — 1 à 2
Et Værelse til Arkiv og Bekvemmeligh. — 70 à 75
Et Oplysningskontor .... — 140 à 150
Et Aftrædelsesværelse f. Distriktsforst.. — 70 à 75 —
4. Kasserer- og Bogholderkontoret:
Venteværelse og Budstue.............. — 140 à 150 —
Et Ekspeditionslokale m. Toilet........ — 140 à 150 — 6 à 8
Kassererens Værelse m. Toilet og brandfrit Rum .... — 70 à 75 — 1
Et Værelse for Kassekontrollen m. Toilet og brandfrit Rum .... — 70 à 75 1
Et Ekspeditionskontor.................. — 140 à 150 — 8
Et Fuldmægtigværelse .... — 70 à 75 — 2
Bogholderens Værelse med Toilet og brandfrit Rum...................... — 70 à 75 — 1
Fuldmægtigværelse .... — 70 à 75 — 2
Et Ekspeditionskontor for Revisionen.. — 140 à 150 — 8
Et Værelse til Arkiv og Bekvemmeligheder .... — 70 à 75 —
5. Arkivet:
Et Ekspeditionskontor.................. — 140 à 150 — 2
Et Læseværelse for Distriktsforstandere — 70 à 75 —

Plads til 1700 løbende Alen Hylder af Højde 18″ og Dybde 14″ indvendig Maal.

6. Opklædningsdepotet:
Ventelokale for Drenge og Piger samt et Depotrum .... Areal ca. 700 Kv. Al.
7. Depotlokaler for Efterladenskaber:
Kontor.................................. — 70 à 75
Depot.................................. — 140 à 150

3die Afdeling vil herefter behøve et Areal af 3750 à 3825 Kv. Al. foruden de under 5-7 nævnte Lokaler, der alle forudsættes an-

bragte i Kælderen, dog med Undtagelse af de under 5 anførte 2 Værelser, der, hvis Forholdene maatte tilstede det, ønskes lagte i Stueetagen, og da i Forbindelse med 1ste Sekretariat; i saa Fald kan det under 2det Sekretariat opførte Aftrædelsesværelse for Distriktsforstanderne bortfalde. Lokalerne for Borgmesteren og Sekretariaterne maa ligge i Stueetagen, Kasserer- og Bogholderkontorerne ovenover. Til 1ste og 2den Sekretariats Ventèværelser maa der være Adgang fra en indre Gaardsplads, paa hvilken Vogne fra Stiftelserne og Hospitalerne kunne afsætte Personer, der bringes til Afdelingen, eller optage Personer, som fra Afdelingen skulle befordres til disse

IX. *Lokaler for Magistratens 4de Afdeling.*

1. Borgmesterens og Raadmandens Lokaler:				
Borgmesterens Arbejdsværelse m. Toilet. .	Areal	70 à 75	Kv. Al.	
Forsamlingsværelse.......	—	140 à 150		
Raadmandens Arbejdsværelse m. Toilet...	—	70 à 75	—	
Et Venteværelse og et Budværelse tilsamm.	—	140 à 150		
2. Sekretariatet:				Pultpl.
Kontorchefens Værelse m. Toilet	Areal	70 à 75	Kv. Al.	1
Et Værelse for Fuldmægtige m. Toilet..	—	70 à 75	—	2
- — - — — ..	—	70 à 75	—	2
Ekspeditionslokale	—	140 à 150	—	8
Værelse til Arkiv og Bekvemmeligheder	—	70 à 75	-	
3. Stadsingeniøren:				
Stadsingeniørens Værelse m. Toilet....	—	140 à 150	—	1
Værelse for Ingeniører m. Toilet		140 à 150	-	2
Et Ekspeditionslokale................		140 à 150	—	8
En Tegnestue		210 à 225	—	
Et Værelse til Arkiv og Bekvemmeligh.		70 à 75	—	
4. Stadsarkitekten:				
Stadsarkitektens Værelse m. Toilet.....	—	140 à 150		1
Et Værelse for en Arkitekt m. Toilet ...	—	70 à 75		1
- — - - — ...	—	70 à 75	—	1
Et Ekspeditionskontor................	—	140 à 150	—	8
En Tegnestue	—	210 à 225	—	
Et Værelse til Arkiv og Bekvemmeligh.		70 à 75		
5. Brolægningsinspektøren:				
Brolægningsinspekt. Værelse m. Toilet.		70 à 75	—	1
Vicebrolægningsinspekt. Værelse med Toilet	—	70 à 75	—	1
Ekspeditionslokale	—	140 à 150	—	8
Tegnestue..........................	—	210 à 225		
Et brandfrit Værelse til Arkiv, Instrumenter og Bekvemmeligheder.......	—	140 à 150	—	
6. Bygningskommissionen:				
Stadsbygmesterens Værelse m. Toilet..	—	70 à 75	—	1
Et Værelse til Ekspedition og Kopiering	—	140 à 150		
Et Værelse til Arkiv og Bekvemmeligh.	—	70 à 75		
7. Sundhedskommissionen:				
Et Mødeværelse.................		140 à 150	—	
Et Værelse for Stadslægen m. Toilet ...		70 à 75		
Et Venteværelse.....................	—	70 à 75	—	
Et Værelse for Sekretæren m. Toilet ...	—	70 à 75	—	
To Værelser for Kreslægerne m. Toilet tilsammen	—	140 à 150	—	
Laboratorium foruden Kælderrum i Forbindelse med samme	—	210 à 225	—	

8. Værelser for Anmeldelser vedrørende Gas- og Vandværkerne tilsammen af Areal 210 à 225 Kv. Al.

Magistratens 4de Afdeling skal herefter have en Lejlighed med et Areal af 4060-4350 Kv. Al. Sekretariatet maa ligge ved Borgmesterens Værelse og Stadsingeniørens og Stadsarkitektens Lokaler i Nærheden. De øvrige Lokaler kunne ligge fjernere og, hvis der opføres 2 Bygninger, henvises til den særlig til Kontorbrug bestemte. De under 8 nævnte Lokaler kunne i fornødent Fald lægges i Kælderen.

X. *Reservelokaler m. v.*

1. Der maa indrettes 4 Reservelokaler, der dels kunne benyttes i Tilfælde af Reparationer i de forskellige Kontorer, dels kunne inddrages til vedvarende Brug, hvis saadant i Tidens Løb skulde blive nødvendigt. Hvert Reservelokale maa omtrent svare til 2den Afdelings Sekretariat, altsaa have en samlet Størrelse af 350 à 375 Kv. Al. Mindst det ene af disse Reservelokaler bør ligge i den Del af Bygningskomplekset, der anvises 3die Afdeling.

2. Der maa i Kælderen eller paa Loftet indrettes Rum til Opbevaring af Inventarium, Brændsel o. s. v. Da der imidlertid vil blive Plads nok de nævnte Steder, anses det ikke nødvendigt at opgive noget om Størrelsen af de Lokaliteter, der i saa Henseende ville behøves.

3. Der maa paa passende Steder i Bygningerne og Gaardene anbringes det nødvendige Antal Klosetter og Pissoirer.

Anm. Med Hensyn til de under de foregaaende Afsnit omméldte Kontorlokaler bemærkes, at disse, forsaavidt de ligge i Etagerne, skulle have en Højde mellem Gulv og Loft af ikke under 5½ Alen og ikke over 7 Alen. Det maa iagttages, at det forlangte Antal Pultpladser tilvejebringes og at disse faa tilstrækkeligt Lys. Med Hensyn til det under de enkelte Kontorer opførte Lokale „til Arkiv og Bekvemmeligheder" bemærkes, at det er Meningen, at samme, hvis det i Tiden skulde blive nødvendigt, skal kunne benyttes som almindeligt Kontorlokale og da afgive Rum til indtil 4 Pultpladser. Forsaavidt en stor Del af Lokalerne ere forlangte forsynede med Toilet og Bekvemmeligheder, er herved kun sigtet til Garderobe og Vaskeindretninger.

XI. *Telefon- og Politilokaler m. v.*

1. I Stuetagen, helst i Nærheden af Økonomikontoret og Budstuen, maa der være et for Publikum tilgængeligt Telefonlokale af Areal 140-150 Kv. Al. De forskellige Administrationsgrene forudsættes at faa egne Telefoner i Forbindelse med Sekretariaterne.

2. Til Politivagt forlanges et Lokale af Areal 140-150 Kv. Al. Hvis den fornødne Plads hertil maatte mangle i Stueetagen, kan det henlægges i Kælderen.

3. Til Brandvagt forlanges et Lokale af Areal 140-150 Kv. Al., som ligeledes, om fornødent, kan henlægges i Kælderen.

XII. *Boliger for Bestillingsmænd.*

Der maa indrettes: 1. Bolig for en Intendant paa 5 Værelser, Køkken og Pigekammer, hvoraf mindst 2 eller 3 Værelser skulle ligge i Stueetagen, Resten i Kælderen. 2. Bolig for en gift Maskinist paa 3 à 4 Værelser, Køkken og Pigekammer. 3. Bolig for 1 à 2 ugifte Fyrbødere paa 1 Værelse for hver. 4. Boliger for 2 à 4 Bude paa 3 Værelser og Køkken. Mindst den ene af disse maa anbringes i den Del af Bygningskomplekset, der anvises 3die Afdeling. De under 2-4 omtalte Boliger anbringes alle i Kælderen.

XIII. *Restaurationslokale.*

Hvis Forholdene maatte tilstede det, anbringes der i Kælderen et Restaurationslokale paa mindst 1200 Kv. Al.

5. I Fællesudvalgets Møde den 3. Juni 1889 vedtages det at offenliggøre Udfaldet af den stedfundne Skitsekonkurrence samt Navnene paa de Arkitekter, hvis Arbejder er blevet prisbelønnede. Til Bladene sendtes følgende Meddelelse: Til den om Tilvejebringelsen af Tegninger til et nyt Raadhus for København aabnede Skitsekonkurrence er indkommet 15 Arbejder, af hvilke 6 i Henhold til Programmet kunde præmieres med et samlet Beløb af indtil 12,000 Kr. Ved den nu stedfundne Bedømmelse er der tildelt følgende 6 Projekter Præmier, nemlig: Projektet med Motto: E. L. M. en Præmie paa 2,400 Kr. Projektet med Motto: et Firkløverblad med Bogstaverne V A X K en Præmie paa 2,400 Kr. Projektet med Motto: V R en Præmie paa 1,800 Kr. Projektet med Motto: X, gennemskaaret med en lodret Streg, en Præmie paa 1,800 Kr. Projektet med Motto: S indtegnet i en Cirkel en Præmie paa 1,800 Kr. Projektet med Motto: Odin en Præmie paa 1,800 Kr. Ved Navnesedlernes Aabning fandtes følgende Arkitekters Navne, der her gengives i ovenstaaende Orden: M. Nyrop; V. Koch; Professor V. Dahlerup og Georg E. W. Møller; L. Clausen; Viggo Bertram og Julius Smith; C. W. English.

6. I Borgerrepræsentanternes Møde den 15. Juli 1889 vedtages det enstemmig:

1) at der til et eventuelt Kedelanlæg for det nye Raadhus kan udlægges en Grund bag ved den til den nye Hovedbrandstration udsete Grund eller ved Siden af samme ud imod Vestervoldgade paa det Sted og af den Størrelse, som Fællesudvalget for Opførelsen af det nye Raadhus nærmere maatte bestemme, samt

2) at Udgifterne ved Opførelsen af det eventuelle Kedelhus med Tilbehør holdes udenfor den til det nye Raadhus paaregnede Sum af 2,500,000 Kr

PROGRAM FOR DEN AFGØRENDE KONKURRENCE.

7. I Henhold til den i Juli 1888 udstedte Indbydelse til en Skitsekonkurrence om Tilvejebringelse af Tegninger til et nyt Raadhus for Staden København indbydes herved Deltagerne i Skitsekonkurrencen til ogsaa at deltage i den endelige Konkurrence.

Med Hensyn til Størrelsen og Beliggenheden af de Lokaler, der forlanges i det nye Raadhus, henvises til det oprindelige Program. Da Udvalget imidlertid betvivler, at de indkomne Projekter som de foreligge, ville kunne gennemføres for den kalkulerede Sum af 2,500,000 Kr., opfordres Konkurrenterne til at have deres Opmærksomhed henvendt paa, om der ikke paa forskellige Punkter kan foretages Reduktioner og da navnlig finde en Indskrænkning Sted af det bebyggede Areal. Særlig skal fremhæves, at 2 af de i Programmet krævede Reservelokaler saavelsom Lokalet til en Brandvagt kunne bortfalde, samt at forsaavidt den overdækkede Gaard omgives med Arkader el. l., kunne disse for 1 Etages Vedkommende medregnes i Gaardens Areal. Endelig bemærkes, at Kommunalbestyrelsen har besluttet at holde et eventuelt Kedelanlæg udenfor Raadhuset, saaledes at de til dette Anlæg nødvendige Bygningsarbejder og de derved foranledigede Udgifter betragtes som Konkurrencen uvedkommende.

Ved den endelige Konkurrence forlanges alle for Forstaaelsen nødvendige Planer (deriblandt en Tagplan) i 1½ Linie paa Al., Hovedfaçaden og de Længde- og Tværsnit, som vise den overdækkede Gaard, Festsalen og Borgerrepræsentationens Forsamlingssal, i 3 Linier paa Al., de øvrige Façader og Snit i 1½ Linie paa Al. Desuden maa indsendes den i det oprindelige Program krævede Situationsplan og perspektiviske Tegning af Bygningens Ydre, samt endelig en perspektivisk Fremstilling af den overdækkede Gaards Indre, i hvilken den Øjet fjærneste lodrette Linie skal være i en Maalestok af 2 Linier paa Al.

I Planerne skulle Rummenes Bestemmelse og deres Gulvareal i Kvadratalen indskrives. De til Programmets Grupper V-IX hørende Lokaler mærkes med forskellig Farve for hver Gruppe. Desuden skal medfølge den fornødne Beskrivelse af Projektet bilagt med den samme skematiske Fortegnelse over Gulvarealerne, som var krævet i det oprindelige Program.

Af den til Raadhuset kalkulerede Sum forbeholdes 500,000 Kr. til de i det oprindelige Program Side 4, 2det Stykke ommeldte Arbejder m. v. Over de Udgifter, der skulle afholdes af de resterende 2,000,000 Kr., vil der være at levere et fuldstændigt, specificeret Overslag. Efter 1. September ville Konkurrenterne i Stadens Økonomikontor kunne faa udleveret et Skema for Overslagets Ordning tilligemed en Fortegnelse over de Enhedspriser som ville være at benytte med Hensyn til de vigtigere Arbejder.

Tegninger, Beskrivelser og Overslag m. m. indleveres paa Stadens Økonomikontor under Motto eller Mærke inden 31. Januar 1890 Kl. 4 Eftermiddag. Tillige indsendes for hver af de Konkurrerende et med samme Motto eller Mærke, som de af ham indsendte Tegninger bære, forsynet Brev, i hvilket hans Navn og Adresse ere opgivne, tilligemed Oplysning om, under hvilket Motto eller Mærke han har deltaget i den tidligere Konkurrence.

Tegningerne blive inden Bedømmelsen kun tilgængelige for Bedømmelsesudvalgets Medlemmer.

Efter Bedømmelsen foranstalter Udvalget en offenlig Udstilling af Tegningerne tilligemed de dertil hørende Forarbejder, som vare indleverede til Skitsekonkurrencen. Disse maa altsaa, forsaavidt de foreløbig ønskes tilbageleverede, bevares og med de endelige Tegninger af Konkurrenterne indsendes til Udvalget.

De indgivne Overslag ville blive kritisk gennemgaaede.

Iøvrigt henvises til det oprindelige Program.

Fællesudvalget for Opførelsen af et nyt Raadhus i København,
i Juli 1889. P. F. V.

Benzon. *H. Stockfleth.*

Ved Bedømmelsen af de til Skitsekonkurrencen indsendte Projekter har man fundet Anledning til at fremsætte forskellige Bemærkninger om den Maade, hvorpaa Opgaven i disse er løst. Istedetfor at give en særlig Kritik af hvert enkelt Arbejde, har man anset det rettest til Vejledning ved den endelige Konkurrence at samle de vigtigste af de saaledes fremkomne Indvendinger i den nedenfor anførte Fremstilling.

Façaderne maa paa en smuk og værdig Maade udtrykke Bygningens Bestemmelse som Raadhus for vor Hovedstad, og Raadhusets enkelte Dele bør i arkitektonisk Henseende fremtræde som Led af et samtidigt opført Bygningskompleks.

Bygningsformerne, Bygningsmaterialet og Dekorationen bør vælges med særligt Hensyn til vort nordiske Klima, og der bør drages Omsorg for at større Ansamlinger af Sne paa Tage o. s. v. kunne undgaas eller let fjærnes. Munketagsten bør ikke anvendes.

Indgangene til Bygningen ligesom dens Hovedtrapper og Korridorer bør lægges saaledes, at de frembyde en naturlig og let overskuelig Adgang til og Forbindelse mellem Hovedlokalerne, og der bør drages særlig Omsorg for, at Bygningens Festlokaler, iberegnet den overdækkede Gaard, faa en let og bekvem Forbindelse indbyrdes og med Hovedadgangene. Overdækket Tilkørsel paa Forfaçaden er ikke nogen bestemt Fordring, naar bekvemme Tilkørsler skaffes andetsteds i eller ved Bygningen.

Selve Festsalen, der, som bekendt af Programmet af Juli 1888, skal være beliggende i Beletagen, bør frembyde et passende Forhold imellem Længde og Brede; den bør være forsynet med Orkesterplads og sættes i tilstrækkelig bekvem Forbindelse med de Lokaler, som ved festlige Lejligheder ønskes benyttede til Garderober og Toiletrum ligesom ogsaa med det for saadanne Lejligheder bestemte Køkken.

Den overdækkede Gaards Façader bør have et harmonisk og festligt Præg eller dog frembyde saadanne Forhold, at det hele Rum uden bekostelig Dekoration kan benyttes som Festlokale. Overbygningen maa ikke paa utilbørlig Maade skade Rummets Lysforhold om Dagen.

Trapper, Vestibule og Korridorer bør være rummelige og have tilstrækkeligt, helst direkte Dagslys; dog bør der ikke ødsles med Plads. Adgangen fra Vestibule og Korridorer til Trapper ønskes saavidt muligt forsynede med Døre eller andet Lukke for at hindre Træk.

Beboelseslejligheder maa kun indlægges i Kælderen og Stueetagen. — Alle Arbejdslokaler bør have i Forhold til deres Dybde tilstrækkeligt Dagslys, og de bør ikke anbringes ud mod mindre Lysgaarde. — I Fest- og Forsamlingssale bør Piller eller Søjler i Rummenes Midte saavidt muligt undgaaes

Indgangen til Forværelserne for Borgerrepræsentationens og Magistratens Forsamlingssale bør være smukt beliggende i Nærheden af en Hovedtrappe; ogsaa til Referent- og Tilhørertribunen bør Adgangen være bekvem.

Borgmesterens Forsamlingsværelser, Arbejdsværelser, Venteværelser og Budstuer bør staa i bekvem Forbindelse indbyrdes; de her omhandlede Venteværelser bør ikke tillige være Budstuer.

For Fattigvæsenets Almisselemmer bør der være en særlig Indgang fra Gaden.

Raadstuearkivet bør have tilstrækkeligt Lys og bør ikke anbringes i en dyb Kælder.

Der maa sørges for, at Køkkenluften ikke kan trænge op i Bygningen.

Der bør anbringes Klosetter og Pissoirer ud til en fælles Forstue i alle Etager og drages Omsorg for, at Luft fra disse ikke baner sig Vej ind i de tilstødende Dele af Bygningen. Trappeløb og Elevatorer ville her kunne udøve en skadelig Indflydelse.

Indgangen til Restaurationslokalet maa helst være i Nærheden af Vesterbrogade.

Endskønt Dampkedelrummet efter Programmet bortfalder, maa der dog reserveres Kælderrum for Lysmaskiner og Ventilatorer.

Planerne bør indeholde fyldestgørende Oplysninger angaaende Beliggenheden af Hovedkanalerne for Ventilationsluftens Adgang og Udgang.

Lokal Opvarmning med Kakkelovne paaregnes for Lokalerne i Kælderen og Beboelseslejlighederne.

København i Juli 1889.

For Københavns nye Raadhus ønskes Overslaget delt i nedennævnte Hovedposter, der opføres som følger: 1. Udgravning, 2. Betonfundamenter, 3. Murarbejde med Materialier, 4. Sten- og Harthuggerarbejde, 5 Jernstøber- og Grovsmedearbejde, 6. Tømmerarbejde med Materialier, 7. Tagdækning og Rendearbejde, 8. Snedker- og Klejnsmedearbejde, 9. Glarmesterarbejde, 10. Malerarbejde, 11. Brolægningsarbejde. Under disse Poster skulle alle Kvantiteter af Materialier og Arbejder, som lade sig beregne, opføres med deres Enhedspriser. Hver Post opsummeres for sig.

ad 1. Udgravning med Bortførsel beregnes til 10 Kr. pr. Kubikfavn. Udgravning uden Bortførsel med senere Tilfyldning 4 Kr. 50 Øre pr. Kubikfavn.

ad 2. Beregnes inklusive Flager med 75 Øre pr. Kubikfod.

ad 3. Arbejdslønnen beregnes pr. Kv. Al. og Kubikalen og pr. Stk. efter Murlaugets Priskurant, og fornødent Tillæg, hvor saadant skønnes nødvendigt, beregnes ligeledes pr. Alen eller pr. Stk. Forsætning af Sten- og Harthuggerarbejde, Henlægning af Flisegulve o. lign. opføres med Svendeløn for Murarbejdet. Til Murarbejdsfolk og Haandlangere beregnes $\frac{1}{3}$ af den samlede Svendeløn; og af den sammenlagte Svende- og Haandlangerløn beregnes $\frac{1}{6}$ i Mestersalær. En passende Sum til Stilladser og Redskaber ansættes. Ligeledes til Buestillinger og Skabeloner. Murmaterialierne opføres med hver Art for sig og følgende Enhedspriser benyttes:

2" flammede Mursten (fuldbrændte til Bagmuring, aflæssede paa Byggepladsen) ... pr. 1000 Stkr. Kr. 20.00
2" Façadesten (fuldbrændte) aflæssede paa Byggepladsen ... - - - 40.00

(Formsten og brændte Forsiringer opføres saavidt muligt specificerede).

Stenkalk med Læskning ... pr. Td. Kr. 4.00 } eller
Mursand med Transport ... - — - 0.65 }
maskintilberedt Mørtel ... - Læs à Kr. 9.00
Portland Cement ... - 100 Pd. - 2.40
Vasket Skælsand ... - Td. Kr. 0.80
Klinkbr. Murstensskærver til Betongulve ... - Favn Kr. 48.00
Gibsrør, galvaniseret Traad og Søm ... - Kv. Al. Kr. 0.09
Mettlacher Fliser ... - — - 5.00
Ehranger Fliser ... - - 2.50
Isolering, horizontalt i Murværk ... - — - 0.50
Betongulv i Underrum med Puds ... - — - 1.60
— som Underlag for Fliser ... - — - 1.00
— paa Hvælvinger med Puds ... - — - 1.60
paa Hvælvinger som Underlag for Fliser ... - - 1.00

ad 4. Granitarbejdet opføres for sig, og eventuelt andre Stenarbejder for sig i Kv. Al. eller løbende Alen og stykkevis, leverede fuldtfærdige paa Byggepladsen, inklusive Udhugning for Klammer og Arbejdslønnen ved disses Forstøbning samt Assistance ved Forsætningen. (Til Klammer og Støbemateriale ansættes en passende Sum).

ad 5. Jernbjælker opføres i Længder og øvrige Dimensioner; Vægten pr. Fod anføres, og Prisen regnes efter 10 Øre pr. Pd.

Murankere ... pr. Stk. Kr. 1.20
Trækankere og Hængejern ... - Pd. - 0.30
Spidsklammer ... - Stk. - 0.30

(Støbte Søjler anføres pr. Stk. med Fod- og Dækplader à 12 Øre pr. Pd., andre støbte og grovere Smedearbejder specificeres).

ad 6. Tømmerarbejdsløn regnes efter Svende-Priskurant med 20 pCt. Mestersalær. En passende Sum til Redskaber, Stilladser o. s. v. ansættes.

Tømmer-Materialier:

Pommersk Tømmer opføres i de forskellige Længder og Dimensioner og regnes efter ... pr. Kubikfod Kr. 1.80
Halmstads Tømmer i Tagværk ... - løbende Al. - 0.70
Gulv med Lægning ... - Kv. Al. - 1.67
Parketgulv ... - — - 6.00
Forskalling til Puds ... - - 0.45
- Kobber ... - — - 0.90
Brædeskillerum ... - — - 1.00
Lægter med Arbejdsløn ... - — - 0.30
ad 7. Kobberdækning ... - — - 7.50
Kobber-Nedløbsrør ... - løb. Al. - 5.50
Skifertag ... - Kv. Al. - 1.25

ad 8. Snedkerarbejde med Beslag specificeres, forsaavidt det ikke kan henføres under efternævnte Poster:

1 Fag 4 Rammers Vindue med Forsatsrammer, Vinduespanel og Beslag i Etagerne ... pr. Stk. Kr. 70.00
1 Fag do. med do. i Kælderen ... - — - 24.00
1 dobbelt Dør med Beslag ... - — - 84.00
1 enkelt Dør med do. ... - — - 42.00
Rækværk paa Bitrapper ... - løb. Al. Kr. 7.50
ad 9. Dobbelt hvidt brabandsk Glas ... - Kv. Al. - 3.50
ad 11. Brolægning ... pr. Kv. Favn Kr. 25.00
Naturligt Asfalt i Gaarden ... - Kv. Fod - 0.80
(Beton-Underlag medregnet).

8. Den 24. Marts 1890 sendtes der fra Fællesudvalget følgende Meddelelse til københavnske Dagblade: Til den endelige Konkurrence om Tilvejebringelsen af Tegninger til Opførelsen af et nyt Raadhus i København indkom ved Fristens Udløb den 31. Januar d. A. 6 Projekter. I Henhold til Programmet kunde der tildeles det Arbejde, som maatte findes værdigt til at benyttes, en Præmie af 10,000 Kr., hvorhos der udsattes to Belønninger à 3,000 Kr. for fortjenstfulde Arbejder. Hvis Ingen vandt den højeste Præmie, kunde der endnu tilføjes en Præmie af 5,000 Kr. Ved den nu stedfundne Bedømmelse blev den højeste Præmie af 10,000 Kr. ikke tilkendt noget af Projekterne, hvorimod der tilkendtes det under Mærket „D I S“ indsendte Projekt en Præmie af 5,000 Kr. og de under Mærkerne „31. 1. 90.“ og „XIV“ indsendte Projekter hver en Belønning af 3,000 Kr. Ved Navnesedlernes Aabning viste det sig, at Forfatterne til de ommeldte Projekter vare henholdsvis d'Hrr. Arkitekt M. NYROP, Professor V. DAHLERUP og Arkitekt GEORG E. W. MØLLER samt Arkitekt L. CLAUSEN. Foruden disse i Henhold til Programmet tildelte Præmier vedtog Bedømmelseskomiteen at tildele det under Mærket „et Kløverblad“ indsendte Projekt, hvis Forfatter viste sig at være Arkitekt V. KOCH, et Beløb af 2,000 Kr. som en Anerkendelse af det meget gode, der indeholdes i Projektet.

9. I Borgerrepræsentanternes Møde den 24. Juni 1890 vedtages det med 19 Stemmer mod 8 at bemyndige Fællesudvalget til at anmode Arkitekt M. NYROP om mod et af Udvalget billiget Vederlag at træde i Forbindelse med Samme for at forhandle om og eventuelt udarbejde et Projekt for Opførelsen af et nyt Raadhus for København.

10. I Borgerrepræsentanternes Møde den 18. Juli 1892 vedtages det med 23 Stemmer mod 8:

1) at overdrage Arkitekt M. Nyrop at opføre det nye Raadhus overensstemmende med de udarbejdede Planer med de Ændringer, som maatte blive godkendte af det under 2 ommeldte Fællesudvalg.

2) at der nedsættes et Fællesudvalg paa 8 Medlemmer 3 valgte af Magistraten og 5 af Borgerrepræsentationen til endelig at approbere Detailplanerne for Arbejdets Udførelse, samt

3) at den Sum, der kan anvendes til de her omhandlede Arbejder bestemmes til 3 Millioner Kr., at udrede af Stadens Laan.

Til at indtræde i Fællesudvalget valgtes af Magistraten Borgmestrene Borup (Formand) og Øllgaard samt Raadmand Wassard, af Borgerrepræsentanterne Fabrikejer G. A. Hagemann, Ingeniør H. Hammerich, Tømmermester H. H. Kayser, Arkitek O. V. Koch og Højesteretsassessor P. E. Koch.

Indtil Maj 1905 har desuden følgende efterhaanden haft Sæde i Udvalget: Oberst Sommerfeldt (1. April 1893—1. April 1894); Direktør Nielsen (1. April 1894—1. April 1901); Nationalbankdirektør Strøm (1. Nov. 1895); Gustav Philipsen (1. April 1897—1. April 1904); Herman Trier (1. April 1898); nuværende Borgmester J. Jensen (1. April 1901; Formand for Udvalget fra 1. April 1903); Tømrer From-Petersen (1. April 1902—1. April 1904); nuværende Borgmester J. Marstrand (18. Januar 1903); Raadmand H. Hage (1. Jan. 1903); Kriminalretsassessor J. H. Koch (1. April 1903); Maler R. Poulsen (1. April 1904); Arkitekt Eugen Jørgensen (1. April 1904).

11. *28. Juli 1894. Grundstenen til det nye Raadhus nedlægges.*

12. I Borgerrepræsentanternes Møde den 13. Juli 1896 vedtages det enstemmig, at der udredes 66,000 Kr. af Stadens Laan til Billedhuggerarbejder ved det nye Raadhus.

13. I Borgerrepræsentanternes Møde den 25. Januar 1897 vedtages det med 18 Stemmer mod 6,

1) at der paa den Kommunen tilhørende Grund Matr. Nr. 267 i Vestervold Kvarter, forøget med et mindre Areal af Brandstationens tilstødende Grund, opføres et Kedelhus for det nye Raadhus samt en Stald for Politiets Heste, Alt overensstemmende med de af Arkitekt Nyrop og Stadsingeniøren udarbejdede Planer;

2) at der til de fornævnte Bygninger og de dermed i Forbindelse staaende Arbejder anvendes et Beløb af 178,000 Kr., at udrede af Stadens Laan, samt

3) at det overdrages Arkitekt Nyrop at lede Opførelsen af de ommeldte Bygninger.

14. I Borgerrepræsentanternes Møde den 24. Maj 1897 vedtages det enstemmig, at der til Anskaffelse og Ophængning af et Slagværk (fem Klokker med tilhørende Knebler) i Raadhusets store Taarn bevilges 10,000 Kr., at afholde af Stadens Laan.

I samme Møde vedtages det med 16 Stemmer mod 2, at der til Anskaffelse og Opstilling m. m. af en stedse gaaende Elevator i det nye Raadhus i Fløjen lige overfor Brandstationen bevilges 19,248 Kr., at afholde af Stadens Laan.

15. I Borgerrepræsentanternes Møde den 4. Oktbr. 1897 vedtages det enstemmig, at den til Anskaffelse af Slagværket i Raadhusets Taarn bevilgede Sum (10,000 Kr.) forøges med 2,880 Kr.

16. Den 9. Juli 1898 Fest i Anledning af Spirets Rejsning paa Raadhusets store Taarn.

17. I Borgerrepræsentanternes Møde den 20. Februar 1899 vedtages det (uden Afstemning), at der til elektrisk Belysning af alle Lokaler i det nye Raadhus, foruden det i sin Tid paa Overslaget anførte Beløb 32,000 Kr., yderligere bevilges 68,000 Kr., at afholde af Stadens Laan. I denne Bevilling er dog ikke medregnet Udgiften til Lamper til Borgerrepræsentationens Lokaler, Festlokalerne m. m.

18. I Borgerrepræsentanternes Møde den 19. Juni 1899 vedtages det med alle Stemmer mod 2, at der til Ordningen af Pladsen omkring Raadhuset (nemlig: 1. Anlæggelse af Forpladsen foran Raadhuset. 2. Anlæggelse af „Muslingskallen“. 3. Anlæggelse af Fortovet langs Raadhusets Østside. 4. Ordning af Pladsen mellem Raadhuset og Brandstationen („Bag Raadhuset“)) bevilges 193,700 Kr, samt at der til Opstilling af en Model til en Søjle med Lurblæser bevilges 1,000 Kr., alt at afholde af Stadens Laan.

19. I Borgerrepræsentanternes Møde den 6. November 1899 vedtages det (uden Afstemning), at der til Istandsættelse af Reservelokaler i Tagetagen i det nye Raadhus bevilges 24,168 Kr., der udredes af Stadens Laan.

20. I Borgerrepræsentanternes Møde den 20. November 1899 vedtages det (uden Afstemning), at der anvendes 11,000 Kr. af Stadens Laan til Indretning af et brandfrit Rum i det nye Raadhus.

21. I Borgerrepræsentanternes Møde den 22. Januar 1900 vedtages det (uden Forhandling og Afstemning), at der maa opstilles indtil 50 Stk. Telefoner i det nye Raadhus.

22. I Borgerrepræsentanternes Møde den 9. April 1900 vedtages det (uden Afstemning), at der til Opstilling m. v. af Springvandet i den aabne Gaard af Stadens Laan udredes 2,325 Kr.

I samme Møde vedtages det, ligeledes uden Afstemning:

1) at der til rigere Udstyr af forskellige Rum i det nye Raadhus bevilges 471,571 Kr., og

2) at der til Inventar m. v. i det nye Raadhus bevilges 278,308 Kr. Begge Beløb at afholde af Stadens Laan, saaledes at Halvdelen af Beløbene stilles til Raadighed for Aar 1900, Halvdelen for 1901.

23. I Borgerrepræsentanternes Møde den 22. Oktbr 1900 nedsættes der et Udvalg paa 7 Medlemmer (Bing, Hvass, Jensen, Kaper, Knudsen, Philipsen og Trier) til at overveje og afgive Betænkning om Oprettelse af et kommunalt Museum i København.

24. *Tidspunkterne for de forskellige kommunale Institutioners Indflytning i det nye Raadhus:*

1900, 1. Juni. Raadhusforvalteren.
— 20. Oktober. Skattedirektoratet. Fra Raad- og Domhuset.
— 28. December. Stadsingeniørens Kontor. Fra Lavendelstr. 1. Vej- og Kloakanlæggene. Fra Møllegade. Stadslægens Kontor. Fra Nørregade 15.
1901, 3. Januar. Stadskonduktørens Kontor. Fra Frederiksh. Kanal.
— 4. Revisionens Kontor. Fra Raad- og Domhuset.
— 1. Marts. Bygningskommissionens Kontor. Fra Knabrostr.
— 27. — Borgerrepræsentationens Legatkontor. Fra Raad- og Domhuset.
— 29. Marts. Stadsarkitektens Kontor. Fra Lavendelstræde.
— 20. Juni. Arkitekt Nyrops Tegnestue flyttes fra Træskuret ved Vesterbros Passage til 3. Sal i Raadhusets Bagbygning.
— 22. Juni. Magistratens 4. Afdelings Kontor. Fra Raad- og Domhuset.
— 15. August. Statistisk Kontor. Fra Nytorv 19.
— 17. — Begravelsesvæsenet. Fra Nytorv 19.
— 19. — Skoledirektionens Kontor. Fra Nytorv 19.
— 2. Septbr. Magistratens 3. Afd.s Arkiv. Fra Hestemøllestr.
1901, 6. Septbr. Magistr.s 3. Afd.s 1. Sekretariat. Fra Hestemøllestr.
— 7. — — — 2. - - —
— 7. — — — Kasserer- og Bogholderkontor. Fra Hestemøllestræde.
15. Novbr. Stadens Økonomikontor. Fra Raad- og Domhuset.
16. — Magistr.s 2. Afd.s Sekretariat. Fra Raad- og Domh.
— 16. - Stadens Hovedkasse og Bogholderkontor. Fra Raad- og Domhuset.
— 13. Decbr. Magistr.s Legatkontor. Fra Raad- og Domhuset.
— 14. — - 1. Afd.s Kontor. Fra Raad- og Domhuset.
19. — Overpræsidiet. Fra Raad- og Domhuset.
— 21. Borgerrepræsentationens Arkiv. Fra Raad- og Domhuset
1902, 6. Februar. Raadstuearkivet. Fra Raad- og Domhuset.
— 14. Marts. Borgerrepræsentationens Udvalgsværelser tages i Brug.
1903, 12. Januar. Borgerrepræsentanternes første (festlige) Møde i det nye Raadhus.
— 20. Juni. Borgerrepræsentationens Sekretariat. Fra Raad- og Domhuset.

25. I Borgerrepræsentanternes Møde den 26. November 1900 vedtages det (uden Afstemning), at der til elektrisk Belysning af Pladsen foran det nye Raadhus af Belysningsvæsenets Fornyelses- og Udvidelsesfond bevilges 9,000 Kr., nemlig til Anbringelse af fire Kandelabre og Stikledninger til seks Kandelabre (de to Kandelabre ved Trappen midt for Raadhuset, der tegnes af Arkitekt Nyrop, medtages ikke ved denne Sag).

26. Torsdag den 21. Marts 1901, 700-Aars Dagen efter Biskop Absalons Død, blev Dækket over Statuen fjærnet om Formiddagen, og i Tiden mellem Kl. 12 og 12½ blev der i Dagens Anledning ringet med Raadhusklokkerne.

27. I Borgerrepræsentanternes Møde den 18. Marts 1901 vedtages det med 20 Stemmer mod 5, at der til Indretning af Restaurationslokaler i endel Kælderrum i det nye Raadhus bevilges 54,661 Kr. 50 Øre, at udrede af Stadens Laan (Jfr. Nr. 36).

28. I Borgerrepræsentanternes Møde den 15. April 1901 vedtages det (uden Afstemning),

at der oprettes et „Københavns Raadhus-Museum“,

at det underlægges den for Raadhus-Biblioteket valgte Bestyrelse, og

at der til Museets foreløbige Indretning bevilges 2,000 Kr. samt 4,000 Kr. aarlig til Museets Drift.

29. „Raadhusudstillingen af dansk Kunst til 1890“ aabnes den 1. Maj 1901 (lukkes den 2. September).

30. I Borgerrepræsentanternes Møde den 10. Juni 1901 vedtages det (uden Afstemning), at der til Montering af Borgmestrenes og Raadmændenes Arbejdsværelser, Mødeværelser, Bude- og Venteværelser bevilges 62,000 Kr., at udrede af Stadens Laan.

31. I Borgerrepræsentanternes Møde den 23. Juni 1902 vedtages det (uden Afstemning), at der til Montering af Beletagen i det nye Raadhus (med Undtagelse af Festsalen) bevilges 133,200 Kr., at udrede af Stadens Laan. Til Møbler m. v. vilde medgaa 104,700 Kr., til Ingeniørarbejder 28,500 Kr.

32. I Borgerrepræsentanternes Møde den 30. Juni 1902 vedtages det (uden Afstemning), at der til Ordning af Pladsen omkring og foran Raadhuset bevilges endnu 151,600 Kr. (nemlig: 1. Til Ordning af Partiet Øst for Muslingskallen og Vesterbros Passage foran Raadhuset 28,600 Kr. 2. Til Ordning af Pladsen mellem Helmershus og Vesterbros Passage 83,800 Kr. 3. Tillæg til Modellen af Lurblæsersøjlen 500 Kr., alt at udrede af Stadens Laan. 4. Til Belysning af Pladsen omkring Raadhuset 38,700 Kr., at udrede af Belysningsvæsenets Fornyelses- og Udvidelsesfond).

33. I Borgerrepræsentanternes Møde den 16. Marts 1903 vedtages det (uden Afstemning) at bevilge 95,850 Kr. af Stadens Laan til Ordning af Pladsen omkring Raadhuset, nemlig: 1. Til Ordning af Pladsen Vest for Muslingskallen („Drageppladsen“) og til endelig Ordning af Pladsen „Bag Raadhuset“ 13,000 Kr. 2. Til Ordning af Raadhushaven 73,200 Kr. 3. Til Flytning af et Pissoir 750 Kr. 4. Til Brolægning af Kørebanen i Vestre Boulevard Vest for Raadhuset 8,900 Kr.

34. I Borgerrepræsentanternes Møde den 25. Maj 1903 fastsættes der Regler for Publikums Adgang til at bese Raadhuset samt om Udlejning af Raadhushallen.

35. I Borgerrepræsentanternes Møde den 22. Juni 1903 vedtages det (uden Afstemning), at den af Komiteen for „Raadhusudstillingen af dansk Kunst til 1890" skænkede Springvandskumme („Dragespringvandet") maa anbringes i Hjørnet mellem Raadhushaven og Muslingskallen.

36. I Borgerrepræsentanternes Møde den 11. Januar 1904 vedtages det (uden Afstemning),

1) at den under 18. Marts 1901 givne Bevilling paa 54,661 Kr. 50 Øre (jfr. Nr. 27) til Indretning af Restaurationslokaler i Raadhusets Kælder annulleres, og

2) at der til Indretning af et Marketenderi i Raadhusets Kælder bevilges et Beløb af 2,887 Kr. 50 Øre, at afholde af Stadens Laan.

37. I Borgerrepræsentanternes Møde den 21. Marts 1904 vedtages det (uden Afstemning), at der bevilges

1) til Indretningen af et nyt Lynledningsnet paa Raadhuset 5,300 Kr., og

2) til Telefon og Ringekontakter 300 Kr.

38. Den 27. Maj 1904 havde Magistraten skrevet følgende til Borgerrepræsentationen: „Til *Udsmykning af den øverste Del af Borgertrappen i Raadhuset* har Arkitekt Nyrop udarbejdet en Plan, der i det væsenlige gaar ud paa, at der paa Væggen mod Borgerrepræsentationens Sal males et Billede af Københavns tredie Raadhus og paa Trapperummets to Sidevægge males Billeder af det gamle København set fra Sundet og fra Landsiden efter foreliggende gamle Billeder. Ogsaa Hvælvingskapperne dekoreres. Fællesudvalget for Raadhusets Opførelse har bifaldet denne Plan og tænkt sig Muligheden af, at Komiteen til Raadhusets kunstneriske Udsmykning vilde paatage sig Udførelsen, der vilde koste et Beløb af ca. 11,000 Kr. Udvalget bemyndigede derfor undertegnede Borgmester (Jensen) til desangaaende at henvende sig til Komiteens Formand, Sagfører L. F. Kock.

Fra denne har man nu modtaget Meddelelse om, at bemeldte Komité, der har haft Lejlighed til at gøre sig bekendt med Arkitekt Nyrops Forslag, har anset dette for meget interessant og smukt og erklæret sig villig til at paatage sig Udførelsen deraf."

39. I Borgerrepræsentanternes Møde den 30. Maj 1904 vedtages det (uden Afstemning), at der til Festsalens og de dertil hørende Køkkeners Montering bevilges 40,510 Kr., at udrede af Stadens Laan (Udgifterne vil for Arkitektens Vedkommende blive 10,910 Kr., for Stadsingeniørens 29,600 Kr.).

40. Forsamlingen bemyndiger Udvalget for den kunstneriske Fond til for dennes Midler at erhverve eller lade udføre Portrætbilleder af hidtil afgaaede Formænd for Borgerrepræsentanterne eller de 32 Mand, for saa vidt det er muligt paa det foreliggende Grundlag at tilvejebringe paalidelige og kunstnerisk forsvarlige Portræter af saadanne (Borgerrepræsentanternes Møde den 26. September 1904).

41. I Borgerrepræsentanternes Møde den 24. Oktober 1904 vedtages det (uden Afstemning), at der til Istandsættelse af Lokaler i Raadhusets 3. Sal bevilges 26,930 Kr., at udrede af Stadens Laan.

FORTEGNELSE OVER KUNSTNERISKE ARBEIDER INDTIL 16. JANUAR 1905 SKÆNKEDE KØBENHAVNS RAADHUS.

42. Af Direktør Ritzau: en Marmorbuste af Griffenfeldt, udført af Billedhugger Bentzen; af Enkefru Carl Brun: malede Portræter af Frederik IV, Kristian VI, Sofie Magdalene, Frederik VI som Kronprins og Frederik III (malet paa Træ); af Billedhugger Bundgaard: en Ged, Marmorrelief af J. A. Jerichau; af en Kres af Borgere ved Gustav Philipsen: et Springvand i Gaarden, udført af J. Skovgaard og Th. Bindesbøll; af Raadhusudstillingens Komité: en Broncekumme med Øgler af samme, et Maleri af Festsalen af Karl Jensen og et Maleri med 3 Portræter af P. S. Krøyer; af Frk. M. Z. Meyer: et Maleri, Torvescene fra Højbroplads, af Edvard Petersen; fra en større Kres Bidragydere: Ægir og hans Døtre, Fajance af Lorens Frølich; af Kunstforeningen: det borgerlige Infanteri, Maleri af Hunæus; af Købmand Bygom (Randers): Stadthauptmand Gabriel Wegner; af Grosserer Herman Ebert: to Skænkeborde til Festsalen; af Brygger C. Jacobsen: Willemoes, Broncestatue af Peters; af Grosserer Thalbitzer: Model af den gamle Nicolai Kirke ved Professor Amberg; af Grosserer Svend Mariboe: Hans Nansen, Broncebuste af Billedhugger Brandstrup; Murmester Wienbergs Bo: to Malerier fra Gammelholm, ubekendt Kunstner; af Fabrikant Fischer: Gl. Nørreport, malet af Giveren; af Etatsraad Jørgensen: Marmorbuste af Tietgen, af Billedhugger Jarl; af Grosserer Schannong: poleret Granitfodstykke til Jason; af Familien Valeur: Overpræsident Meller og Borgmester Valeur, Portræter fra 18. Aarhundrede, og af Glashandler Ronge: en Glaspokal. En Kres, der skatter Lorens Frølichs nordiske Billeder højt, har begyndt paa ved Frk. Dagmar Olriks Hjælp at fremstille disse Billeder i Gobelinsvævning; et Billede: „Skjold, der tæmmer Bjørnen", er allerede opsat i Magistratens Forværelse. Fra 69 danske Købstæder har Kommunen modtaget de respektive Byvaaben som Gave fra hver By for sig. Endvidere er skænket en Række Planter, Raceduer og Museumsgenstande. Endelig har Komiteen for Udsmykningen af Raadhuset, som traadte i Virksomhed i Juli 1902, udført følgende: 1) medvirket ved Præsidenttrappens Udsmykning ved at bekoste en betydelig Del af Messingrækværket; 2) to Broncegreb til Hovedindgangsporten og to Broncerelieffer i Fyldinger sammesteds, samt 3) Borgertrappens Dekoration i Fresko og Kalkmaleri.

43. I Borgerrepræsentanternes Møde den 23. Januar 1905 vedtages det (uden Afstemning) at der til Anskaffelse af forskelligt Kontorinventar til Raadhuset stilles 2,280 Kr. til Magistratens Raadighed.

44. I Borgerrepræsentanternes Møde den 8. Maj 1905 vedtages det (uden Forhandling og Afstemning), at der til Anskaffelse af Inventar bevilges 11,150 Kr. og til Anskaffelse af Linoleum 2,060 Kr.

45. *Den 12. September 1905 Fest i Anledning af Raadhusets Fuldførelse.*

RAADHUSETS ANLÆGSVÆRDI

er Ultimo 1907-08 ansat til et samlet Beløb af 6,804,352 Kr. 91 Øre. Heraf er Grundens Værdi sat til 1,824,782 Kr. 51 Øre. Raadhusets Byggesum samt foretagne Indretninger udgør: 4,979,570 Kr. 40 Øre. — Her foreligger altsaa en lille Forskel mellem denne Opgørelse og den i nærværende Værk S. 95 givne.

295. Broncering fra Hovedportens Trappevange.

III. FORTEGNELSE OVER TRYKTE OG UTRYKTE KILDER.

I Raadstuearkivet, „2. Sekretariats Referatsprotokol. Nr. 2645 (1815)“, findes „de 32 Mænds“ Skrivelse af 16. November 1815 til Magistraten. Raadstuearkivaren, Hr. Dr. phil. CHR. VILLADS CHRISTENSEN, har fundet Skrivelsen til Forf. Hr. Inspektør V. Jablonsky, der har forfulgt Sagens videre Skæbne, har velvillig overladt Forf. sine Notitser til Benyttelse. Herefter maa altsaa Dato og øvrige Indhold af MARCUS RUBIN, 1807-14. Studier til Københavns og Danmarks Historie. S. 606 Anm. 3.

FR. LEVY & FR. SCHIØTT, Christian Frederik Hansens Raad- og Domhus i Kjøbenhavn. Grundlagt den 28. September 1805 (Architekten. 6. Oktober 1905).

Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger (Kbhvn. fra 1841).

(H. STOCKFLETH), Raadhussagens Forhandlingsprotokol. 1885-92.

(H. STOCKFLETH), Referat af Raadhusudvalgets Forhandlinger 1886-1892.

Opførelsen af det nye Raadhus. 1886-1893 (Mappe).

Illustreret Tidende. XXXII Bd. (1890-1891), S. 44 (Arkitekt F. C. Bøttgers Forslag til Raadhus i Aborreparken).

(H. STOCKFLETH), Forhandlingsprotocol for det den 18. Juli 1892 nedsatte Fællesudvalg angaaende det nye Raadhus.

(EMIL JØRGENSEN), Journal. September 1892 til Oktober 1902.

P. KØBKE, Københavns ny Raadhus (Kalenderen „Danmark“ 1893).

C. LEUNING BORCH, Kjøbenhavns nye Raadhus (Ingeniøren. 25. Marts 1893).

C. I. F., Köpenhamns nya rådhus (Teknisk Tidskrift. Stockholm. 20. November 1897).

THISET (Forespørgsel i „Berlingske Tidende“ 17. Juni 1898).

M. NYROP, Kjøbenhavns Vaaben og Isbjørnene paa det nye Raadhus („Berlingske Tidende“ 23. Juni 1898).

THISET, Kjøbenhavns Vaaben m. m. paa det nye Raadhus („Berlingske Tidende“ 1. Juli 1898).

Raadhusets Kedelbygning (Meddelelser fra akademisk Architektforening. 1. Marts 1899)

I „Der Architekt. Wiener Monatshefte für Bauwesen u. decorative Kunst“ findes 1. Maj 1899 to Tavler (35-36) fra Raadhuset, og til Afhandlingen „Philosophie der modernen Baukunst“ af F. v. FELDEGG er der føjet nogle Detailskitser fra Raadhuset.

Het Raadhuis te Kopenhagen (Bouwkundig Tijdschrift. Deel XVII. Deel 43 der Bouwkundige Bijdragen. 's-Gravenhage 1899. S. 49. Pl. XIV-XVI).

H. T. Absalon („Illustreret Tidende“. 8. Oktober 1899).

ERIK SCHIØDTE, Köpenhamns nya rådhus (Ord och Bild. 1899. S. 396-402).

JUL. SALOMON, Raadhusbibliothekets fotografiske Billedsamling (Tidsskrift for Kunstindustri. 1899. S. 62-67).

J. MØLLER-JENSEN, Kalkdekorationerne i det nye Raadhus (Meddelelser fra akademisk Architektforening. Bd. II. S. 257-262).

Springvandet i Raadhusgaarden (Meddelelser fra akademisk Architektforening. 15. Januar 1901).

ANDERS HVASS, Det ny Raadhus-Museum („Illustreret Tidende“. XLII Bd. 1900-1901. S. 135-138; 183-186).

Raadhustaarnet (Architekten. Afdeling A. Kbhvn. 1901. Nr. 1).

„KARL ANTON“, Intryck och minnen från en cykelfärd i Danmark sommaren 1901 (Arkitektur och dekorativ konst. 11. Jan. 1902).

Raadhusudstillingen af dansk Kunst til 1890. Redegørelse fra Forretningsudvalget (Kbhvn. s. a.).

Fontæne ved Raadhuset (Architekten. Afd. A. Kbhvn. 1902. Nr. 7).

Raadhuspladsens Ordning (Architekten. Afdeling A. Kbhvn. 1902. Nr. 19).

Die Architektur des XX. Jahrhunderts. Zeitschrift für moderne Baukunst. 2. Jahrg. 1902. Taf. 51. Tekst S. 31-33.

Beretning om Kommunens Anliggender for 1902 (i: Staden Kjøbenhavns Regnskab for 1902. Kbhvn. 1903), S. 21. do. for 1903-04. S. 20. do. for 1904-05. S. 20 [Meddelelser om Raadhusmuseet]

P. KØBKE, Københavns Raadhus, en illustreret Vejledning. Kbhvn. 1903 (2. Oplag 1905. Tysk Udgave 1904).

P. V. JENSEN-KLINT, Københavns Raadhus, opført 1893 til 1903 af Arkitekt Martin Nyrop (Nordisk Tidskrift. 1903. S. 291-314).

Fra Kjøbenhavns ny Raadhus. I-IV (Tidskrift for Industri. 1903. S. 5-20; 33-40; 53-66. 1905. S. 181-189).

KRISTIAN DAHL, Københavns Raadhus (Verdens-Spejlet. 11. Januar 1903).

Kjøbenhavns Raadhus (Architekten. 16. Januar 1903).

LUDVIG HOLSTEIN, Raadhuset (Digt i „Ill. Tidende“. 18. Jan. 1903).

ANDERS HVASS, Borgerrepræsentationens Indflytning i det nye Raadhus („Illustreret Tidende“. 18. Januar 1903).

C. ARCTANDER, Københavnernes Hus (Damernes Blad. 18. Januar 1903).

F. HOLLAND, Kjøbenhavns nye rådhus (Teknisk Ugeblad. Kristiania. 19. og 26. Marts 1903).

M. NYROP, Beskrivelse af Borgerrepræsentanternes Sal med tilstødende Lokaler. 30. Marts 1903 (Manuskript i Borgerrepræsentationens Formands Arkiv).

JAC. AHRENBERG, Byggnadskonst och konstindustri. Det nya rådhuset i Köpenhamn (Teknikern. Helsingfors. 15. April 1903).

V. HINTZE, Om Oprindelsen til Københavns Havn. En foreløbig Meddelelse (Den tekniske Forenings Tidsskrift. 27. Aargang. 1903. S. 113-114).

A. C. KARSTEN, Kjøbenhavns Raadhus. Beskrivelse af Ingeniørarbejdernd. Med 12 Planer (Kbhvn. Juni 1903).

F. A. G. HOLLAND, Kjøbenhavns nye Raadhus (Samtiden. 14. Aargang. Kristiania 1903. S. 405-416).

H. TRIER, Et Interiør fra de 32 Mænds Tid. Aktstykker omhandlende et Københavns Borgerrepræsentanter tilhørende Portræt af Frederik VI (København 1903).

THEODOR BIERFREUND, Muslingskallen („Tilskueren“. 1903. S. 772-789).

The Builder, a journal for the architect, engineer, operative and artist. 21. November 1903 (en Tavle med Afbildninger).

JEAN LAHOR, Le nouvel Hôtel de Ville de Copenhague (L'art décoratif. Novembre 1903).

L. ROSENBERG, Raadhusklokkerne (Ugebladet „Hver 8. Dag“ for 24. Januar 1904).

ARNOLD KROG, Prikken over i'et eller Vand i Muslingeskallen (Architekten. 7. Maj 1904).

Katalog over Modelsamlingerne paa Kjøbenhavns Raadhus (Taarnet). Raadhusforvalterens Kontor. Kbhvn., den 1. Juli 1904.

Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik. Nr. 14 (Kbhvn. 1904). S. 1-10.

SVEND LEOPOLD, Om Arkitektur. VIGGO STUCKENBERG, Hr. Svend Leopold. OVE JØRGENSEN, Malerisk Arkitektur.

C. LEUNING BORCH, Arkitektur („Politiken“. 11. 13. 14. 15. September 1904).

BERING LIISBERG, Det gamle Kjøbenhavn paa det nye Raadhus (Architekten. 24. December 1904).

AXEL LANGE, Raadhushaven (Gartner-Tidende 5. Januar 1905).

M. NYROP, Det gamle Kjøbenhavn paa det nye Raadhus (Architekten. 7. Jan. 1905).

BERING LIISBERG, Det gamle Kjøbenhavn paa det nye Raadhus (Architekten. 21. Januar 1905).

E. ERSTAD JØRGENSEN, Raadhushaven i København („Haven“. 1. Februar 1905).

O. MUUSFELDT, Raadhus-Uret i København („Elektroteknikeren“. 25. Februar 1905).

Raadhushaven. Med Tegninger af Landskabsgartner EDVARD GLÆSEL (Illustreret Tidende. 17. April 1905)

PAUL ELSNER, Das neue Rathaus in Kopenhagen (Die weite Welt. Vom Fels zum Meer-Wochenausgabe. 12. Mai 1905).

ETIENNE AVENARD, Le nouveau Hôtel de Ville de Copenhague (Art et Décoration. Aout 1905. 9e Année. P. 33-44).

Københavns Raadhus (Illustreret Tidende. 10. September 1905).

F. A. G. HOLLAND, Kjøbenhavns nye Raadhus („Morgenbladet“. Kristiania 12. September 1905).

GUSTAV PHILIPSEN, Raadhuset som Arbejdssted („Politiken“. 12. September 1905).

ERIK SCHIØDTE, Raadhuset. Borgernes eget Hus. – Nyrops stolte Værk (Ugeskriftet „Hjemmet“. 17. September 1905).

VILH. ANDERSEN, De to Raadhuse („Politiken“. 24. Septbr. 1905).

291. Udsigt mod Raadhuset fra Teknisk Skoles Tag.

SIMON KOCH, Raadhuset og Aladdin („Adresseavisen“. 28. September 1905).
LEUNING BORCH, Københavns nye Raadhus (Ugebladet „Land og Rige“. 1. Oktober 1905).
Das neue Rathaus in Kopenhagen (Schweizerische Bauzeitung. 14. Oktober 1905).
OLOF Z. CERVIN, The city hall at Copenhagen (The Architectural Record. New York 1905. S. 283-299).
BERING LIISBERG Sangklokker og Sangværker i Kjøbenhavn („Berlingske Tidende“. 24. December 1905).
Das neue Rathaus in Kopenhagen (Der Profanbau. Zeitschrift für Geschäftshaus-, Industrie- und Verkehrs-Bauten. 1. Juni 1906)
FR. SCHIØTT, Bygningsmodeller og Bygningstegninger paa Kjøbenhavns Raadhus (Architekten. 2. Juni 1906).
DE BRUYN, Das neue Rathaus in Kopenhagen. Von Martin Nyrop. Mit 2 Tafeln (Zeitschrift für Bauwesen. 1906).

292. Raadhustaarnet set fra Baghuset i Stormgade 12.

293. Udsigt fra Nicolai Taarn mod Kristiansborg og Raadhuset. Fotografi fra 1907.

IV. RÉSUMÉ DU TEXTE DANOIS.

DAS RATHAUS ZU KOPENHAGEN. Am 11. Mai 1885 beschlossen die städtischen Behörden zu Kopenhagen, d. h. der Magistrat und die Stadtverordneten, ein neues Rathaus zu bauen. Seit 1815 hatten die Behörden ihren Sitz gehabt in dem damals eben vollendeten Rats- und Gerichtsgebäude in der Altstadt auf dem Neumarkt, aber man hatte dort das Gebäude mit den Gerichten und der Polizeiverwaltung teilen müssen. Zu jener Zeit war in dem Gebäude ausreichender Raum vorhanden, aber in dem Masse, wie die Bevölkerung der Stadt zunahm, machte sich mehr und mehr Platzmangel bemerkbar. Man hatte das Rats- und Gerichtsgebäude für eine Stadt von wenig mehr als 100,000 Einwohnern gebaut; aber bei der Volkszählung 1885 ergaben sich 280,054 Einwohner. Hierzu kam, dass in dem Gebäude keinerlei Repräsentationsräume zur Verfügung standen, Räume, in welchen die Verwaltung der Stadt als Gastgeberin bei feierlichen und festlichen Gelegenheiten hätte auftreten können.

Bereits am 17. Dezember 1883 hatten die Behörden zugestimmt, dem Staate den städtischen Anteil am Rats- und Gerichtsgebäude zu überlassen, welches dann später gänzlich den Gerichten und der Polizei eingeräumt wurde. In der Sitzung am 11. Mai 1885 beschloss man, ein Rathaus aufzuführen, welches Räume enthalten sollte für die Vertretung der Bürgerschaft, für den Magistrat und die diesem unterstellten Amtstellen, welche seither über die ganze Stadt zerstreut gewesen waren, sowie eine Reihe von Räumen für festlichen Gebrauch.

Der Platz, den man für das zukünftige Rathaus wählte, lag auf dem Gelände der alten Umwallungen der Stadt, welche 1870 in den Besitz der Stadt übergegangen waren, unmittelbar südlich von dem 1859 abgebrochenen Westtore. Erst 1886 wurde die „Gyldenlöwe-Bastion" geschleift, an deren Stelle sich das Rathaus erheben sollte. Als man später den Baugrund aushob, zeigte es sich, dass das Meerufer ursprünglich bis etwa in die Mitte der jetzigen Rathaushalle gereicht hatte, dass also das Rathaus der dänischen Hauptstadt grösstenteils auf altem Meeresboden steht ein Umstand, der nicht ohne Bedeutung wurde für die plastische und malerische Dekoration des Rathauses. (Fig. 189) Später war der Strand aufgefüllt worden, und von da aus richteten die Schweden in der Nacht vom 10. auf den 11. Februar 1659 ihren Hauptangriff auf Kopenhagen, und noch später erhob sich hier der grüne Wall, der dem Rathause weichen musste. Obwohl das Kopenhagener Rathaus also ausserhalb der eigentlichen und ursprünglichen Stadt erbaut ist, steht es doch auf historischem Grund und Boden. Der Meister des Baues hat dieses bei seiner Arbeit nicht aus dem Auge verloren.

Nachdem man von den verschiedenen städtischen Amtsstellen Aufklärungen eingeholt hatte über ihre Raumbedürfnisse, wurde 1888 ein Bauprogramm für das neue Rathaus ausgearbeitet und ein Wettbewerb zur Erlangung von Bauskizzen ausgeschrieben. Die wichtigsten Forderungen des Programms waren folgende: die Bausumme sollte 2,500,000 Kronen nicht übersteigen, wovon jedoch 500,000 Kronen für Ingenieurarbeiten und für Honorare für den Architekten und den Ingenieur bestimmt waren; das Gebäude sollte aus Hausteinen oder Backsteinen aufgeführt werden, Verkleidung der Mauerflächen mit Putz sollte nicht zulässig sein abgesehen von einer Verwendung desselben als Grund für gemalte Dekorationen; das Gebäude sollte einen bedeckten Hof enthalten, der bei grossen Festlichkeiten zu benutzen wäre, ferner einen Festsaal, Räume für die Magistratsversammlung und die Versammlung der Stadtverordneten, Räume, die ebenso wie der eigentliche Festsaal bei festlichen Gelegenheiten in Gebrauch genommen werden sollten. In dem Hauptgeschoss sollten sich auch Räume befinden für das Oberpräsidium. Ferner sollten ausreichende Räume vorgesehen werden für die vier Abteilungen des Magistrats sowie für das städtische Archiv. Alles in allem wurden für die vier Abteilungen des Magistrats wenigstens 6721,2 qm. verlangt. Der überdeckte Hof sollte ca. 1182 qm. gross sein, der Festsaal mindestens 315 qm. Im ganzen wurden für das neue Rathaus mindestens 9298 qm. an benutzbarem Raum gefordert. Zum Vergleich sei angeführt, dass die Vertrauensmänner des Magistrats und der Bürgerschaft im Jahre 1800 im ganzen 1182 qm. Raumfläche im Rats- und Gerichtsgebäude beansprucht hatten.

Es gingen fünfzehn Skizzen ein, von denen sechs mit Preisen ausgezeichnet wurden. Zwei Künstler erhielten den ersten Preis, nämlich Valdemar Koch und MARTIN NYROP. (Fig. 29-33). Der letztgenannte Architekt, der 1849 geboren war, hatte frühzeitig im Kreise seiner Kollegen eine angesehene Stellung eingenommen, er hatte die kleine und die grosse goldene Medaille der Akademie erhalten, und seine Bauten auf der grossen Nordischen Ausstellung in Kopenhagen 1888 brachten ihm vielfache Aner-

kennung sowohl unter den Fachleuten, die seinen ausgezeichneten Holzkonstruktionen ihre Aufmerksamkeit schenkten, als bei dem Publikum, welches sich über den festlichen und farbenprächtigen Aufbau freute. Die Ausstellungsbauten waren genau auf demselben Gelände aufgeführt, auf welchem später das Rathaus sich erheben sollte (Fig. 54). Bei der endgültigen Konkurrenz, welche auf die Skizzenkonkurrenz folgte, gewann Martin Nyrop zwar nicht den ersten Preis, aber sein Projekt wurde doch mit der höchsten Auszeichnung belohnt, und man beschloss, dass er ein neues Projekt ausarbeiten sollte (Fig. 44. 45. 55. 56). Dieses war im Jahre 1892 fertig. Die Stadtverwaltung übertrug ihm darauf im Juli desselben Jahres den Bau des neuen Rathauses. Die Bausumme wurde auf 3½ Millionen Kronen veranschlagt, also auf ca. eine Million Kronen mehr als ursprünglich angenommen war.

Unter Nyrop arbeiteten als Bauführer der Architekt Emil Jörgensen. Der städtische Ingenieur G. C. C. Ambt hatte die Leitung der Ingenieurarbeiten. Am 10. Dezember 1892 wurde der erste Spatenstich getan, am 21. Juni des folgenden Jahres war die Ausgrabung des Baugrundes beendet, und am 22. November waren die Fundamente gelegt. Am 28. Juli 1894 wurde der Grundstein im untersten Kellerraum des Turmes gelegt, im Sommer 1898 war die Holzkonstruktion des Turmhelmes gerichtet, aber erst im Januar 1899 war die Kupferbedachung desselben hergestellt, sodass die Gerüste entfernt werden konnten. Der Kopenhagener Rathausturm ist der höchste Turm in Dänemark. Seine Höhe vom Strassenniveau bis zur Spitze der Wetterfahne beträgt 105,61 m., wovon 67,32 m. auf das Mauerwerk kommen. Der Turm hat ein 4,55 m. hohes Fundament aus Beton, dessen oberste Fläche 3,14 m. stark ist. Das Gewicht des Turmes hat man auf 5 Millionen 285,500 kg. berechnet. Die Stärke der Mauer ist unten 2,35 m., oben am Gesims 1,18 m. Im Innern des Turmes befindet sich ausser der „Bürgertreppe", welche die verschiedenen Stockwerke im Vorder- und im Hinter-Gebäude miteinander verbindet (Fig. 80-87. 90. 91), das mit elektrischer Kraft getriebene Uhrwerk, welches nach aussen nach allen vier Seiten Zifferblätter hat. Im Turmhelm sind die fünf Glocken angebracht, welche nach jedem Viertelschlag und ausserdem um 6 und um 12 Uhr ihr harmonisches Spiel ertönen lassen (Fig. 86-88).

Abgesondert vom Rathaus durch eine kurze Strasse hinter demselben liegt neben der Hauptfeuerwache ein kleiner Gebäudekomplex, welcher das Kesselhaus, das die Heizung des Rathauses besorgt, und den Stall für die Polizeipferde enthält. Diese Baulichkeiten (Fig. 104-109) konnten im Herbst 1899 in Gebrauch genommen werden. Schon 1896 war übrigens der ganze Rathausbau unter Dach, aber erst im Laufe der Jahre 1900 und 1901 konnten die städtischen Aemter in ihre neuen Räume einziehen, und im Januar 1903 konnten die Stadtverordneten den Sitzungssaal im Mittelgebäude in Gebrauch nehmen. Als endlich auch der Festsaal vollendet war, konnte die Stadt Kopenhagen die Einweihung ihres neuen Rathauses am 12. September 1905 festlich begehen. Bei der endgültigen Abrechnung zeigte es sich, dass die Durchführung des Rathausbaues im ganzen 6,804,352 Kronen gekostet hatte. In dieser Summe ist jedoch der Wert des Baugrundes einbegriffen, der auf annähernd 2 Millionen Kronen angesetzt ist, und die Herstellung der Umgebungen des Rathauses, welche gegen eine halbe Million gekostet hat. Das ursprüngliche Programm hatte verlangt, dass der Architekt auch Vorschläge machen sollte für die Anlage der Umgebungen. Vor der Fassade des Rathauses und dem kleinen Vorplatz an der Fassade (Fig. 224. 225. 273. 274) hat Nyrop eine Vertiefung anlegen lassen mit gemusterter Pflasterung, die sogenannte „Muschel", welche den Umstand verbergen soll, dass der Platz vor dem Rathause gegen dieses etwas geneigt ist. An der südwestlichen Langseite des Rathauses befindet sich eine Gartenanlage, die von dem Landschaftsgärtner Eduard Gläsel ausgeführt ist, und die auf drei Seiten eingefasst wird von einem hohen Gitter mit Eckpavillons. Auf dem Platz zwischen der „Muschel" und dem Garten, vor der nördlichen Schmalseite des Gartens, ist ein Bronzespringbrunnen, der „Drachenbrunnen", errichtet (Fig. 162-169), der nach Modellen des Architekten Thorvald Bindesböll und des Malers Joakim Skovgaard ausgeführt wurde. Wenn man von der obengenannten gesamten Bausumme alles abrechnet, was nicht unmittelbar zum Rathaus selbst gehört, so beläuft sich die Summe für den Bau und die Ausstattung des Rathauses auf ca. 4,700,000 Kronen. Unter den künstlerischen Mitarbeitern Nyrops müssen die Bildhauer Anders Bundgaard, welchem der grösste Teil der plastischen Zutaten in Granit verdankt wird (Fig. 68-72. 82. 84. 119. 126. 175-77. 179. 190-91. 227. 237-39. 282-83), und der Dekorationsmaler Jens Möller-Jensen genannt werden, welcher die malerische Austattung der Korridore etc. geleitet hat (Fig. 142-149). Die Dekorationen, deren Motive oft dem Pflanzen- und dem niederen Tierleben des Meeres entnommen sind, wurden in Wasserfarbe auf den trockenen Putz gemalt (al secco).

Als der endgültige Entwurf Nyrops in der Stadtverordnetenversamlung zur öffentlichen Verhandlung stand, hielt man sich darüber auf, dass der Entwurf nicht in einem bestimmten historisch und lokal geschlossenen Stil durchgeführt war. Dieses ist in der Tat auch nicht der Fall. Von den Werken der damaligen und der etwas älteren dänischen Architektur erwartete man, dass sie das Gepräge des einen oder anderen bestimmten überlieferten Stiles tragen sollten. Aber in Nyrops Entwurf erkannte man deutliche Einflüsse norditalienischer Backsteingotik, und der Halbstock mit dem runden Bogenfries, der den Vorderbau oben abschliesst, ist ein Motiv, welches der Künstler einer Gruppe dänischer burgartiger Gebäude des 16. Jahrhundert entnahm, während die Gestaltung der Fensterreihe im Hauptgeschoss offenbar auf Motive nordischer Renaissance zurückzuführen ist. Im Stil des Rathauses war somit weder die Einheit der Zeit noch des Ortes innegehalten. Aber obwohl man merken konnte — wie einer der Fachgenossen Nyrops während der Debatte in der Stadtverordnetenversammlung betonte — dass Nyrop seine Augen gebraucht habe, so konnte doch von unmittelbaren Entlehnungen keine Rede sein. Er hatte es verstanden, die verschiedenen Eindrücke miteinander zu verschmelzen, sodass der Entwurf schliesslich ein ganz persönliches und selbständiges Gepräge erhielt, welches der Auffassung des Künstlers von einem Rathause entsprach, wie ein solches in Dänemarks Hauptstadt aussehen musste.

Der Grundriss ist ein Rechteck, dessen Langseiten 127,11 m. messen, während die Länge der Vorderseite 71,24 m., die der Rückseite 70,77 m. beträgt. Der Vorderbau, das eigentliche Hauptgebäude, besteht aus einem Vorhaus und zwei Seitenflügeln, welche mit dem Mittelbau den überdeckten Hof, die „Rathaushalle", umschliessen (Fig. 223-40. 280). Im Erdgeschoss und im ersten Stock im Vorderbau befinden sich Amtsstuben; im ersten Stock auf der einen Seite des Haupteinganges haben ausserdem der Bürgermeister der ersten Abteilung und der betreffende Stadtrat ihre Amtsräume; zu dieser Abteilung gehören das Schulwesen und die Statistik. An der anderen Seite haben der Bürgermeister der zweiten Abteilung und der Stadtrat derselben ihre Räume (Fig. 230-32). Das Ressort dieses Bürgermeisters sind die Finanzen der Stadt. Im zweiten Stock sind die Festräume und die Geschäftszimmer des Stadtverordneten-Vorstehers und des Oberpräsidenten nebst den anstossenden Vorzimmern (Fig. 250-78). Das Hintergebäude besteht aus einem Querbau und zwei Seitenflügeln, welche mit dem Mittelbau den offenen mit Gartenanlagen versehenen Hof umschliessen, der durch ein Einfahrtstor in jedem der Seitenflügel zugänglich ist (Fig. 171-78. 281). Da das Gelände, welches das Rathaus umgiebt, von vorn nach hinten abfällt, ist die Etage des Hintergebäudes, die dem Kellergeschoss des Vordergebäudes entspricht, eine Parterre-Etage, welche für Schreibstuben etc. benutzt werden kann. Das Hintergebäude ist überhaupt der eigentliche Arbeitsbau, in welchem sich die meisten Kontore befinden. Hier befinden sich ausserdem die Amtsräume des Bürgermeisters der dritten Abteilung (dessen Dientsbereich das Armenwesen ist) und des Stadtrates und des Bürgermeisters der vierten Abteilung, des „technischen Bürgermeisters" nebst Stadtrat (Fig. 130-60). Alle Amtsräume im Rathause sind mit Decken in Form flacher gemauerter Tonnengewölbe versehen; der Fussboden ist entweder mit Bretterdielen oder auf einem Betongrund mit Linoleum belegt.

Im Keller, im Erdgeschoss und im ersten Stock des Mittelbaues befinden sich das Archiv des Rathauses und ein Museumssaal, im zweiten Stock im Niveau mit den Festräumen des Vordergebäudes der Saal der Stadtverordneten, in welchem diese in Gemeinschaft mit dem Magistrat ihre öffentlichen Sitzungen abhalten (Fig. 243-44). Mit gutem Bedacht hat man diesem Saal seinen Platz in der Mitte der ganzen Bauanlage gegeben über dem Archiv und dem Museumssaal: die lebende Gegenwart befindet sich über der Vergangenheit (Fig. 210-21). Die Fenster sind

einerseits nach der Rathaushalle gerichtet, andererseits nach dem offenen Hofe mit der Aussicht auf das Gebäude der Arbeit.

Der unterste Keller des Rathauses ist der Ingenieur-Keller. Vom Kesselhaus wird der Dampf durch eine Leitung aus Schmiedeeisen, welche in einem Betontunnel liegt, in den Keller unter dem Hintergebäude geführt (Fig. 125). Die Heizung fast aller Räume im Rathause geschieht durch Zuführung von warmer Luft. Im Winter wird die kalte Luft für das Hintergebäude aus zwei Luftbrunnen in den Ecken des offenen Hofes entnommen; im Sommer kann ausserdem Luft zugeführt werden aus vier anderen Luftbrunnen im Hofe und aus zwei Brunnen, die sich in der Strasse hinter dem Rathause befinden. Der Vorderbau und der Mittelbau empfangen frische Luft aus einem Luftbrunnen in dem offenen Hofe am Mittelgebäude.

Für das Rathaus sind als Baumaterial für die Aussenseiten und für die Innenseiten des offenen Hofes rote, handgefertigte Mauersteine verwendet; Kreidestein aus Stevns auf Seeland ist teilweise für Mauerflächen, gehauener Bornholmer Granit für Sockel, Gesimse, Kragsteine etc. benutzt worden. Die Dächer sind mit Schiefer, Kupfer und Glas bedeckt. Kupfer hat man ausserdem verwendet für die Dachrinnen, für die Helme des grossen und der fünf kleinen Türme sowie für verschiedene getriebene Verzierungen. Die Höhe des Vordergebäudes von der Strasse bis zum oberen Gesims beträgt 23,23 m., die Zinnenmauern befinden sich 35,46 m. bis 36,72 m. über der Strasse, die Ecktürmchen der Zinnenmauer 48,02 m., das Hintergebäude ist von der Strasse bis zum Gesims 17,58 m. hoch, die Zinnenmauer desselben 28,72 m., die beiden Ecktürmchen 38,29 m. über dem Erdboden.

Die Zinnenmauer, welche sich um das ganze Gebäude herumzieht, und die eine so bedeutende Rolle für die Wirkung der architektonischen Silhouette bildet, verdankt ihre Entstehung teils aesthetischen, teils praktischen Rücksichten. Im Bauprogramm hatte man es den Architekten überlassen, ob sie das Rathaus als Einzelbau entwerfen wollten oder in Form mehrerer zusammenhängender Gebäude. Die Zinnenmauer, welche das Gebäude krönt, hält es zusammen, sodass das Gebäude für das Auge ein Ganzes bildet. Aber in den Zinnen befinden sich ausserdem die „Schornsteine" des Gebäudes, Abzugskanäle, durch welche die verbrauchte Luft hinweggeführt wird. Auch durch die vier Ecktürmchen wird verbrauchte Luft aus dem Gebäude hinausgeleitet.

Da das Vordergebäude höher ist als das Hintergebäude, und die Seitenflügel des Vordergebäudes kürzer sind als die des Hintergebäudes, ergab es sich, dass die Seitenfassaden des Rathauses unsymmetrisch wurden. An der Ostseite, welche der Altstadt zugewendet ist, wird der Uebergang von dem vorderen zum hinteren Gebäude durch den himmelanstrebenden Turm markiert (Fig. 174. 198), an der Westseite wird der Uebergang bezeichnet durch das leicht vortretende, giebelgezierte Treppenhaus, in welchem sich die „Präsidententreppe" befindet; am Treppenhaus erhebt sich ein kleiner polygonaler Turm, der „Taubenturm", so benannt, weil er in seinem obersten Teil als Taubenschlag eingerichtet ist (Fig. 67. 170. 178. 279). Diese Partie, das Treppenhaus und der Taubenturm, die sich nicht in dem ersten Entwurf des Künstlers fanden, gehören zu den lebensvollsten und schönsten Motiven des Gebäudes. Der grosse, geschmückte Giebel ist gewissermassen der Vater der fünfzehn kleineren Giebel, welche sich um die ganze Fassade des Hintergebäudes ziehen, und die in hohem Grade dazu dienen, dem Arbeitsgebäude ein munteres Aussehen zu geben. Die Fenster in diesen gemauerten Giebeln und die Dachfenster belichten das Dachgeschoss. Aber nicht nur an den Seitenfassaden hat sich dem Künstler eine unsymmetrische Lösung ergeben; auch die Vorderseite und die Rückseite sind unsymmetrisch. An der Rückseite merkt man den geringen Grad mangelnder Symmetrie in der Verteilung am wenigsten. Der Künstler hatte gewünscht, an dieser Seite den Garten mit einer Umfassungsmauer abzuschliessen, welche nicht allein der Rückseite eine grössere Breite gegeben, sondern auch die Asymmetrie hervorgehoben hätte (Fig. 130). Die Hauptfassade dagegen mit dem mächtigen Turm an der einen Seite ist von Grund aus unsymmetrisch. Auch hier hatte der Künstler eine Gartenmauer beabsichtigt, welche die Fassade verbreitert, und deren wagerechte Linie ein Gegengewicht gegen die senkrechte Linie des Turmes ergeben hätte. Im übrigen werden die drei Fassaden des Vordergebäudes von der ansehnlichen Reihe der mit steinernen Rahmen und Pfosten versehenen Fenster in der zweiten Etage beherrscht (Fig. 224-26). Unterwärts ruht diese Fensterreihe auf dem blattgeschmückten Gesimsband, oben wird sie gleichsam gehoben von den Entlastungsbögen, und an die Fensterreihe schliesst sich das oberste Halbgeschoss. In der Vorderansicht wird die Fensterreihe ausserdem beiderseits abgeschlossen durch ein paar kräftig vorspringende Erker. So hat der Künstler den deutlichen Hinweis gegeben, dass hinter diesen Fenstern sich die Haupträume im Vorderhaus befinden. Schon an den Grundrissen der beiden Hofräume lässt sich erkennen, dass der Künstler von strenger Regelmässigkeit abgewichen ist. Die Hoffassaden bieten infolgedessen auch nicht geringe Abwechselung. In dem offenen Hofe entsprechen sich freilich die beiden Langseiten genau, aber die beiden Schmalseiten sind verschieden, indem die Vorderseite des Mittelbaues kräftig und bestimmt als Hauptfassade hervorgehoben ist (Fig. 172-73). In dem überdeckten Hof, der Rathaushalle, entsprechen die drei Seiten einander, aber auch hier ist die Fassade des Mittelbaues als Hauptfassade hervorgehoben. Während nämlich die zweite Etage an drei Seiten durch Säulenarkaden bezeichnet ist (Fig. 235. 251. 280), sind die Fenster derselben Etage, die des Stadtverordneten-Saales, von farbenreichen Blenden umgeben (Fig. 234). Man merkt überhaupt in vielen Räumen des Rathauses, sowohl in den gewöhnlichen Arbeitsräumen als in den vornehmer ausgestatteten Zimmern, dass der Künstler bei der Raumeinteilung bestrebt war, das Langweilig-Regelmässige zu überwinden und durch Unregelmässigkeit Abwechslung zu schaffen.

Das Rathaus hat vier Haupteingänge. Der Eingang zum Hintergebäude ist die „Walrosspforte", die ihren Namen daher hat, weil jederseits der Tür ein in Granit gemeisseltes Walross liegt (Fig. 132-33). Vom Erdgeschoss führt eine Doppeltreppe zum ersten Stock. Durch das ganze Hintergebäude erstreckt sich ein 53,36 m. langer und 8,79 m. breiter Raum der „grosse Lichtgang", der Licht von oben durch ein doppeltes Glasdach empfängt. An den einzelnen Etagen entlang sind Wandel-Galerien, welche die Amtsstuben miteinander verbinden. Hier befinden sich also Arbeitsräume sowohl an der Strassen- wie an der Hofseite; die Seitenflügel enthalten nur eine einreihige Flucht von Arbeitsräumen, deren Fenster nach der Strasse gehen. In dem Lichtgang sind die Etagen miteinander verbunden teils durch Granittreppen, teils durch einen ständig bewegten Aufzug. Die mannigfaltigen gemalten Verzierungen tragen dazu bei, dass dieser Lichtgang nicht etwa ein trockenes, langweiliges Gepräge hat; in dem obersten Stockwerk sieht man u. a eine sehr lustige Holzarchitektur (Fig. 134-52). Auch die Korridore in den Seitenflügeln, welche vom Lichtgang ausgehen, sind sowohl vonseiten des Architekten als von der Hand des Dekorationsmalers verschiedenartig behandelt. Sie ziehen sich an dem offenen Hofe entlang, sodass man aus ihnen wechselnde Aussichten über diese hübsche Partie hat, in der sich der „Bärenspringbrunnen" befindet; auch dieser ist eine gemeinsame Arbeit von Joakim Skovgaard und Th. Bindesböll (Fig. 176). Das Mobiliar der Kontore ist aus amerikanischem Fichtenholz (pich-pine) gearbeitet, in den Zimmern der Abteilungsvorstände sind jedoch die grösseren Möbel aus Teakholz. Die vornehmen Räume (der Bürgermeister etc.) sind mit hohen Paneelen aus Eichenholz und mit Mahagonimöbeln ausgestattet (Fig. 153-59).

In jedem Seitenflügel des Hintergebäudes befindet sich, wie erwähnt, eine Durchfahrt, die in den offenen Hof führt; aus diesem führen zwei breite Granittreppen, aus deren Wangen granitne Basilisken hervorwachsen, hinauf zur Rathaushalle (Fig. 171. 175. 177. 187-88). Aus den Durchfahrten führen zumteil Treppen hinauf zum Hauptgeschoss in den hinteren Flügelgebäuden - durch zwei naheliegende polygonale Treppentürme sind die Etagen miteinander verbunden — zumteil führen Treppen hinauf zum Hauptgeschoss im Vordergebäude und zu den beiden benachbarten Haupttreppen, zur „Bürgertreppe" im grossen Turm und zur „Präsidententreppe" gegenüber. Diese beiden Treppen sind mit Granitstufen versehen. Das eichene Geländer der Bürgertreppe ist mit geschnitzten Figuren von Handwerkern etc. nach Zeichnungen von Harald Slott-Möller geziert (Fig. 200. 201); an den Wänden oben sind nach alten Kupferstichen Ansichten der Stadt Kopenhagen gemalt sowie Bildnisse berühmter

dänischer Männer. Als Einfassung der Tür, die zum Mittelgebäude führt, ist ein Bild von dem alten Kopenhagener Rathaus gemalt, und über der Tür steht ein Schwertträger, ein Gipsabguss nach Bundgaards Modell. Die Präsidententreppe ist mit einem Geländer aus Messing und Teakholz versehen. Zu oberst, über dem Eingang zum Mittelgäude ist ein Fayence-Fliesen-Gemälde angebracht, welches Aegir und seine Töchter darstellt und nach einem Entwurf von Lorens Frölich durch Herman A. Kähler ausgeführt ist (Fig. 199-209).

Im zweiten Stock des Mittelgebäudes ist der Sitzungssaal der Stadtverordneten. Er ist 20,09 m. lang, 10,35 m. bis ca. 12,55 m. breit und ca. 8,79 m. hoch. Er ist mit einem hohen Eichenholz-Paneel verkleidet, die Wände sind in weissem Kalkputz ausgeführt. Eine schwere Balken-Decke schliesst den Raum oben ab. An den drei Seiten sind Galerien für das Publikum und die Vertreter der Presse angebracht. Der Platz des Stadtverordneten-Vorstehers ist durch einen Baldachin und einen in Wolle und Seide gestickten Wandteppich betont. An den Saal schliessen sich Garderobenräume, eine Küche und mehrere Vorzimmer. Nach der Halle zu ist den Vorzimmern eine kleine zierliche Säulenloggia vorgebaut, nach dem offenen Hofe zu ein Balkon. Zu den Galerien im Saal haben Publikum und Journalisten Zugang durch die beiden Treppentürme in dem offenen Hofe (Fig. 210-21).

Den vierten und letzten Haupteingang bildet endlich das rundbogige Portal in der Mitte der Frontseite. Die kleine Tür oberhalb des Portals führt in den Festsaal; sie dient dazu, die Grössenverhältnisse in der Fassade hervorzuheben. Sie führt hinaus zu einem kleinen, mit einem schmiedeeisernen Gitter versehenen Balkon, der von den beiden Bewaffneten flankiert wird, die in Bronze gegossen sind nach den Modellen Wilh. Bissens. Ueber der Tür unter einem Baldachin und vor einem gemusterten Hintergrund sieht man das in Kupfer nach einem Modell von Bissen getriebene Porträt des Bischofs von Roskilde Absalon, Erzbischofs in Lund, des Gründers der Stadt Kopenhagen in vollem Ornat mit Schwert und Krummstab (Fig. 94-96. 223-24). In der Mitte der Zinnenmauer über dem Dach ist das Stadtwappen angebracht, ebenfalls in Kupfer getrieben, an den Seiten stehen sechs Wächter, die Polizei der alten Zeit, Bronzestatuen von Carl Aarsleff (Fig. 73. 100. 127). Zur farbigen Wirkung des ganzen Baues tragen die verschiedenen Materialien bei: Backstein, Granit, Kreidestein, Kupfer, Bronze und Dachschiefer, wozu noch mehrfach die Anwendung von Vergoldung hinzukommt.

Durch das Hauptportal betritt man eine geräumige gewölbte Vorhalle, in der man Frau Agnes Slott-Möllers halbrundes Relief aus farbig bemaltem Kreidestein über dem inneren Portal erblickt; es zeigt den ältesten Rat der Stadt, wie er im 13. Jahrhundert war, die Männer des Rats versammelt unter dem Vorsitz des bischöflichen Vogts (Fig. 97. 229). Darüber steht die Inschrift: „Saa er By som Borger" („wie der Bürger so die Stadt"), ein Spruch, den die Künstlerin selbst erdacht hat. Er ist mehrfach in und an dem Gebäude benutzt worden, bald voll ausgeschrieben, bald nur angedeutet durch die vier Anfangsbuchstaben, die wie eine leise Mahnung wirken. An der Vorhalle befinden sich an der einen Seite die Geschäftsräume des Auskunftbureaus, an der anderen Seite das Botenzimmer. Durch die Vorhalle gelangt man in die Rathaushalle. Sie ist an drei Seiten umgeben von einem geschlossenen Korridor mit Fenstern nach der Halle. Der Korridor enthält die Eingänge zu den Amtsstuben und zwei Wendeltreppen, die zu den Korridoren des ersten Stockes hinaufführen, von welchen Türen hinausführen zu den vorgebauten Arkaden (Fig. 233).

In der Rathaushalle macht sich der weisse Kreidestein sehr geltend in den unteren Etagen; weiter oben tritt der Ziegelbau mehr zu Tage, und die 19 starken Granitsäulen, welche die Bogen des zweiten Stocks tragen, ergeben an den drei Seiten eine eindrucksvolle Wirkung. Die vierte Seite, welche vom Mittelbau eingenommen wird, tritt in ihrem Hauptgeschoss durch starke Farben und Vergoldung hervor. Die Rathaushalle, welche 23,70 m. breit, 44,25 m. lang und 18,83 m. hoch ist, eignet sich durch ihre ansehnlichen Dimensionen sehr zur Aufnahme einer grösseren Menschenmenge bei festlichen Gelegenheiten. Im Kreidesteinfries zwischen dem ersten und zweiten Stockwerk sind Inschriften in Terracotta angebracht, welche kurz und bündig von den Hauptbegebenheiten in der Geschichte Kopenhagens berichten (Fig. 275-78). Die Halle wird überdeckt von einer Eisenkonstruktion, welche zwei Bedachungen trägt, eine obere aus rohem Spiegelglas und eine untere aus Kathedralglas (Fig. 234-40). An jeder Seite des Mittelbaues befindet sich ein Durchgang, der zu den beiden Haupttreppen führt. Im Mittelbau selbst führen zwei kleinere Türen zu zwei Wendeltreppen, auf welchen man zum Archiv und zum Museumssaal hinaufsteigt (Fig. 203-5. 241-44). Während so die Verbindung zwischen den verschiedenen Räumen des Rathauses leicht und bequem ist, liegen die Festräume im Vordergebäude mehr abseits. Um sie vom Haupteingang zu erreichen, muss man zunächst die Rathaushalle passieren und dann auf einer der beiden Haupttreppen zum zweiten Stock hinaufsteigen. Der Künstler hat absichtlich diese Festräume ausserhalb des täglichen Verkehrs gehalten. Die Säulenhalle vor den Festräumen, die mit einem hohen Eichenholz-Paneel versehen ist, dient als Erinnerungshalle und soll Denkmäler enthalten von Männern und Frauen, die sich um die Stadt verdient gemacht haben (Fig. 249. 251). In zwei sehr schönen Eichenholzreliefs an den Türen zu den Treppen, welche zu den Galerien des Festsaales führen, hat Harald Slott-Möller durch Darstellungen des Mönches, der dem Zaubergesang des Vogels lauscht, auf das schönste und geistvollste die Flucht von der Wirklichkeit und dem täglichen Getriebe symbolisiert (Fig. 252-55).

In den Seitenflügeln nahe den Haupttreppen befinden sich, einander gegenüber, die Zimmer des Stadtverordneten-Vorstehers und des Oberpräsidenten. Sie sind mit hohen Eichenholz-Paneelen, erhöhten Fussböden in den Fensternischen, mit geschnitzten Bänken, seidenen Tapeten, Mahagoni-Möbeln und Kassettendecken aus Cypressenholz ausgestattet. Die anderen Zimmer im Hauptgeschoss sind mit Balkendecken versehen. An die ebengenannten Räume schliesst sich ein Wartezimmer. Darauf folgt in dem einen Flügel das grosse Zimmer des Stadtverordneten-Ausschusses, welchem in dem anderen Flügel das Sitzungszimmer des Oberpräsidenten entspricht; beide sind mit eichenen Möbeln und Seidentapeten oberhalb hoher Eichenholz-Paneele versehen. Ferner in dem einen Flügel die Bibliothek und entsprechend in dem anderen Flügel das ansehnliche, wohlausgestattete Sitzungszimmer des Magistrats (Fig. 256-67). An den Festsaal im Vorderhause schliesst sich an der einen Seite das Lesezimmer der Rathausbibliothek, an der anderen Seite das Vorzimmer des Magistrats. Die Wände in diesem Zimmer sollen geschmückt werden mit gewebten Bildteppichen aus der Sagengeschichte Dänemarks, ausgeführt nach Kartons, die von Lorens Frölich entworfen sind (Fig. 264. 267). Es sind Wiedergaben derjenigen Zeichnungen, welche der Künstler vor mehr als 50 Jahren für Fabricius' illustrierte Geschichte Dänemarks gemacht hat.

Der Festsaal ist reichlich 38,29 m. lang, 10,67 m. breit und 9,26 m. hoch. Sechs aus Mahagoni gearbeitete Türen, die von Marmoreinfassungen umgeben sind, führen in denselben hinein. Der Fussboden ist mit einem Parkett aus amerikanischem Fichtenholz belegt, ein Eichenholz-Paneel umzieht die Wände, darüber sind diese weiss gelassen für eine malerische Dekoration, die später hinzugefügt werden soll. An beiden Schmalseiten befinden sich Galerien. Die Decke besteht aus bemaltem und vergoldetem Fichtenholz. An der Rückwand ist in der Mitte eine Estrade angebracht, die mit einem Baldachin und einem Wandteppich versehen ist, und unter der Decke befindet sich ein Fries mit den gemalten Wappen dänischer Städte. Ueber der Tür, die zum Balkon hinausführt, hängen ausserdem die Wappenschilde von Island, Grönland, von den Färöern und den westindischen Inseln. Die Stühle und die beiden Kredenztische sind aus geschnitztem, bemalten und vergoldetem Eichenholz. Die Kredenztische sind besetzt mit Porzellan aus den Kopenhagener Fabriken. In der Farbengebung des Saales tritt die rote Farbe stark hervor; ihr festlicher Charakter wird noch gehoben durch die Fahnen und die reichlich angebrachte Vergoldung (Fig. 249. 268-72).

Das Rathaus ist in allem wesentlichen aufgeführt aus dänischen Materialien, Backstein, Granit aus Bornholm und Kreidestein, und die Arbeit an diesem grossen Baukomplex ist von nicht geringer Bedeutung gewesen für die Entwickelung des dänischen Handwerks. Die besten Materialien sind niemals zu gut gewesen, und überall war man bestrebt, die beste künstlerische und die beste handwerkliche Arbeit zu liefern. Mit berechtigtem Stolz wird ausdrücklich in Inschriften an den mächtigen Querbalken der Decke im Stadtverordnetensaal verkündet, dass sie von Fichtenstämmen herrühren, die im Tiergarten nicht weit

von Kopenhagen gewachsen sind, und der Künstler pflegt selbst darauf hinzuweisen, dass die neunzehn anschnlichen Granit-Säulen in der zweiten Etage der Halle aus dem Flachlande Dänemark stammen.

Bei der Ausarbeitung seines Entwurfes war der Baumeister bestrebt, jedes einzelne konstruktive Glied so zu formen. dass seine Bedeutung jedem klar wurde, und er machte es sich zur besonderen Aufgabe, die konstruktiven und dekorativen Teile selbständig zu formen. Nirgends ist nach akademischer Weise zurückgegriffen worden auf die überlieferten Formen der Antike und der Renaissance. Sowohl als Ganzes als in seinen Teilen sollte das Kopenhagener Rathaus seine eigene Sprache sprechen. Und die Ideen des Baumeisters wurden willig und mit Verständnis aufgenommen und ausgeführt von den Bildhauern und Dekorationsmalern, welche unter ihm arbeiteten. Jedermann versteht, was es bedeutet, dass das grosse vergoldete Bildnis des Gründers der Stadt mitten an der Frontseite des Rathauses prangt über dem Balkon, von welchem bei feierlichen Gelegenheiten zur Volksmenge auf dem Rathausplatz geredet wird (Fig. 224). Der Geist dieses grossen Staatsmannes und Vaterlandsfreundes soll über der Versammlung schweben. Und ebenso verständlich ist die übrige plastische Dekoration des Gebäudes. An den Ecken der Rückseite stehen ein Polizist und ein Feuerwehrmann als Vertreter der Ordnung und der Wachsamkeit, vor der Zinnenmauer der Vorderseite stehen die sechs Wächter, und selbst die Eisbären auf der höchsten Höhe sind gute Bekannte in dem Lande, zu dessen Besitz Grönland gehört. Oberhalb des Einganges zur Abteilung für Armenpflege sieht man die Hirsche in der Futterscheune, oberhalb der Tür, welche zu den Räumen führt, wo die Altersunterstützung ausgezahlt wird, sieht man die Henne, welche ihre Flügel ausbreitet über ihre Küchlein (Fig. 181-86), an der Bürgertreppe sieht man die Handwerker, welche das Stadthaus erbaut haben, und rund herum in den Korridoren sind Algen und die niederen Tiere der See gemalt; sie erinnern daran, dass Dänemark ein Inselreich ist, und sie geben wie der Baumeister einmal geschrieben hat denen, die vom Süden hierher kommen, gleichsam einen Geschmack von Salzwasser (Fig. 142-46). — Zur dekorativen Ausstattung des Rathauses gehört auch eine Reihe von Inschriften, teils kurzen Sprüchen teils Namen. Denn der Baumeister war der Meinung, dass eine Dekoration nicht nur für das Auge, sondern auch für das Denken und Empfinden da ist. Zu den schönsten Dekorationen im Rathause gehört der Inschriftenfries in der Rathaushalle. In Farben, in Formen und in Worten ist die Ausschmückung des Rathauses, auf welche soviel Fleiss und Umsicht verwendet ist, volkstümlich im besten Sinne des Wortes; sie fesselt selbst denjenigen, welcher ohne Voraussetzungen kommt, und ist ansprechend für denjenigen, welcher ihr mit mancherlei Voraussetzungen gegenübertritt.

Alles in allem ist das Rathaus in seinem ganzen Aufbau und in seiner ganzen künstlerischen Wirkung von mehr malerischer als plastischer Art. Der Bau wirkt nicht, wie die Antike oder die Renaissance, durch grosse, bestimmte Linien und durch eine strenge, regelmässige Einteilung der Flächen. Mit seinem Zinnenkranz und seinen Türmen bietet der Bau nach Art mittelalterlicher Architektur eine unendliche Menge abwechselnder Silhouetten-Wirkungen, und mit seiner wechselnden Einteilung der Flächen giebt er dem Auge des Betrachters mannigfaltige Anregung. Aber nicht nur die Silhouetten-Wirkung und die Einteilungen der Flächen sind malerisch; auch in der Zusammenfügung der Stoffe hat man im Aeusseren und im Innern des Baues nach malerischer Schönheit gestrebt. Es ist das erste Mal, dass eine solche stoffliche Polychromie völlig durchgeführt ist in einem dänischen Bauwerk, und es ist auch das erste grosse Bauwerk, welches in Dänemark von oben bis unten eine im wesentlichen selbständige architektonische und dekorative Gestaltung gefunden hat. Wir dürfen uns überzeugt halten, dass der anmutig-ernste Charakter des Gebäudes, das Aeussere und das Innere, worin sowohl der Durchschnitt des Alltags als die Erhebung festlicher Stimmung zum Ausdruck gelangt, in den Grundzügen dänisch ist. Wir dürfen auch dem Urteil der Architekten Skandinaviens und des Auslandes trauen, wenn sie uns sagen, dass das Kopenhagener Rathaus als das schönste moderne Gebäude in Dänemark dasteht.

THE CITY HALL OF COPENHAGEN.

On the 11th of May 1885 the Municipal Corporation of Copenhagen resolved to erect a new City Hall. Since the year 1815 the Municipal Government had its home in the Court- and Council House, then newly built, situated in the old town on the Nytorv, sharing the premises with the police and the inferior courts. At the time the Municipal Council took up its quarters in the new building, the space was sufficient, but, in the course of time, the business of City Government increased with the City's development. Offices to execute the business of a City containing a population of a little over 100,000 inhabitants were, naturally, too small when the population had risen to 280,000, by the census of 1885.

Moreover, the Representatives of the City entirely lacked apartments in which to entertain with fitting dignity on ceremonial occasions. December 17th 1883 the Municipal Council had entered into negotiations with the state to resign its share of the Court and Council House, and subsequently the whole building was given up to the Inferior Courts of Justice and to the police. At the meeting held on May 11th 1885, it was resolved to erect a City Hall to accomodate worthily the City Corporation, the Magistracy, the various boards and committees, hitherto located in various parts of the city, and which should also contain a suite of ceremonial apartments.

The site selected for the proposed City Hall was situated on the City's old rampart domain, immediately south of the Western Gate, demolished in 1859, and which was made over to the City in 1870. — It was resolved that the new edifice should be erected on the spot where formerly the so-called „Gyldenlöve's Bastion" stood, which was razed to the ground in 1886. While excavating for the foundations of the building, it was discovered that the sea-margin had originally extended to a point half way beneath the Council Hall, so that the City Hall of the Capital of Denmark, to a great extent, stands on an ancient sea bottom, a circumstance that has had a bearing on the plastic and ornamental decoration of the edifice (Fig. 189). Later this beach was covered up, and here on the night of the 10th February 1659, the Swedes made their main assault on Copenhagen, and here still later was raised the green rampart that at length has had to make way for the new building. So, although the City Hall of Copenhagen lies outside the original limits of the town, it stands upon historic ground, a fact not overlooked by the architect.

When particulars relating to requirements of space had been gathered from the various departments concerned, a scheme was drawn up for the erection of a new edifice, and in 1888 invitations were issued for sending in competitive designs. The principal stipulations were the following: The total cost of the edifice to amount to 2,500,000 Kr., yet of this sum 500,000 was to be allotted to mechanical construction and to fees for the architect and civil engineers. The edifice to be built of natural stone or best brick, and plaster to be used only as a ground for artistic decoration. It should contain a covered court, available for ceremonial functions; a banqueting-hall, offices for the City Representatives and the Magistracy, which apartments, together with the banqueting-hall, could be used on all ceremonial occasions. The apartments of the supreme representative to be situated on the chief-floor, as well as the offices for the four departments of the Magistracy and the city archive. The total floor-space required for the four departments connected with the magistracy was to be at least 6721 square meters. The covered court should be about 1182 square meters; the banqueting-hall at least 315 square meters. In all, no less floorspace than 9298 square meters was required in the New City Hall. For the purpose of comparison it is instructive to learn that in the year 1800 a floor-space of about 1182 square meters only had been required for the Court and Council House.

In response to the invitation, 15 designs were sent in, of which 6 secured awards. Two received the first awards, namely those of Valdemar Koch and Martin Nyrop (Fig. 29-33). The last-named architect, born in 1849, had long enjoyed the esteem of his professional colleagues. He was the possessor of the Academy's small and large gold medals. By his work in connection with the Great Northern Exhibition of Copenhagen in 1888, he had won the appreciation both of the professionals who admired his

structures in wood, and the greater public, who enjoyed his lively and richly coloured composition. It may be mentioned that these buildings were erected on the very ground where later the new City Hall was to be raised (Fig. 54) In the final competition, though Martin Nyrop did not achieve the highest award, he won the first prize, and it was decided that the artist should prepare a fresh design (Fig. 44. 45. 55. 56). This was completed in 1892, and the Municipal Council, in July of the same year, entrusted Nyrop with the erecting of the new City Hall, at a cost of about three and a half million crowns, almost one million crowns more than originally estimated

Nyrop's chief assisting architect was Mr. Emil Jörgensen. Mr. Ambt, at that time City engineer, conducted the mechanical construction

On December the 10, 1892, the first sod was turned, and by June the 21st the following year, the excavating work was finished. November 22th the foundations were completed, and July 28, 1894, the foundation stone was laid in the lowest cellar beneath the tower. In the summer of 1898 the framework of the spire of the tower was erected, but it was not before January 1899 that the copper covering was laid and the scaffolding taken down. It is the highest tower in Denmark, and from the footpath to the vane is 105,61 m, of which 67,32 m. is masonry. The tower has a concrete foundation 4,55 m thick of which the upper layer is 3,14 m thick. The gross weight of the tower is given as 5,285,000 kg. The thickness of the walls at the base is 2,35 m., and at the cornice 1,18 m Inside the tower is the „Towsmen's Staircase" which leads to the principal floors both of the front-building and the back-building (Fig. 80-87. 90. 91); also the mechanism of the electric clockwork which controls the four dials, as well as the five bells which play after the quarters and at 6 and 12 o'clock (Fig. 86. 88)

Separated from the City Hall by a short street is a small group of buildings, containing the boiler-house from which the City Hall is heated The whole structure was ready for occupation in the autumn of 1899 (Fig 104-109). As early however as 1896 the City Hall was roofed, but it was not before 1900 and 1901 that the various municipal departments entered into possession of their respective quarters, and it was in January 1903 that the City Corporation gathered for the first time in the Assembly Hall in the Central Building

On the completion of the Banqueting Hall, Sept. 12, 1905, the City of Copenhagen inaugurated its new City Hall with a grand festivity. When the audit of the various expenditures was made, it was found that the whole project from its inception to the completion of the structure amounted to a grand total of 6,804,352 Crowns (£ 378,000). In this amount is, however, included the cost of the site, amounting to about one million Crowns, and also the laying out and arrangement of the surroundings, at a cost of about 825,000 Crowns In the original scheme it was laid down as a condition, that the architect should also include the surroundings of the building in the design.

Beyond the small place immediately in front of the City Hall, Nyrop has contrived a depression with a figured pavement, the so-called „Mussel-shell", in order to conceal the fact that the space in front of the City Hall slopes slightly towards the building (Fig 224. 225. 273. 274).

On the southwest side of the building is a garden, laid out by Mr. Edv. Glæsel, enclosed on three sides by a high railing, with corner pavilions In the place between the Mussel shell pavement and the garden, on the north west side of the garden, stands the „Dragon Fountain", executed in bronze from models by Thorwald Bindesböll and Joakim Skovgaard (Fig. 162-169). If the cost of the surroundings, not essentially a part of the building itself, is deducted from the total, the construction and furnishing of the City Hall will have cost about 4,700,000 Crowns (£ 250,000). Among Nyrop's artistic colleagues must be mentioned Anders Bundgaard, sculptor, who has executed the greater part of the granite plastic work (Fig. 68-72. 82. 84. 119. 126. 175. 177. 179. 190. 191. 227 237. 239. 282-83), and Jens Möller-Jensen, Ornamental Decorator, who has directed the artistic ornamentation of the corridors etc, the motives of which are mostly taken from sea-plants, and the lower fauna, and are executed in water-colours on dry plaster *(al secco)* (Fig. 142-149).

When Nyrop's final design was submitted for consideration before the Municipal Council, objection was raised that the design did not conform to any one historical style, - which was indeed true. The tendency had been to demand of recent and contemporary architecture in Denmark, a conformity with one or another of the accepted traditional styles. In Nyrop's work the influence of North Italian Gothic was discernible, and the half story with the semi-circular perforations on the front building, is a motive the artist has adapted from a group of 16th century Danish manorhouses, whilst the line of windows to the principal floor bears the impress of Northern Renaissance. Thus the style lacked the unities of time and place, but, as was remarked by a colleague of Nyrop during the course of the discussion in the City Council, Nyrop had observed everything, and had adapted what was essential to his purpose, yet had avoided plagiarism. He had succeeded in amalgamating his various impressions so as at length to produce a design stamped by personality, and of an individual character, yet in accordance with the artist's conception of a civic building, befitting the Capital City of Denmark.

The ground-plan is a rectangle, whose larger sides measure 127,11 m. The front elevation has a length of 71,24 m., and the back elevation 70,77 m. The main-building, consists of a facade and two wings, and together with the central building encloses the covered court, known as the Council Hall (Fig. 223-40. 280). The departmental offices are situated on the ground and first floors. On the first floor, to one side of the main entrance, are situated the offices of the Mayor of the first division and his councillors, controlling the educational and statistical departments; on the other side are situated the offices of the mayor of the second division and his councillors controlling the City's finances (Fig. 230-32). On the second, the principal floor, are situated the ceremonial apartments, and also the lobbies and offices of the elected chairman of the City Council and the State's supreme representative (Fig. 250-78). The rear building consists of a facade and two wings, which, together with the central building, enclose the open, planted Court, to which there is entry by a carriage-drive through a gate in each wing (Fig. 171-78. 281). As the ground on which the building stands slopes downward from the front to the back, the story in the rear building, corresponding to the basement of the front building, becomes the ground floor, and is designed for offices etc. The rear building is the business side proper, and here are found most of the municipal offices of the mayor of the third division and his councillors, controlling the relief of the poor, also the mayor of the fourth division, the „technical mayor" and his councillors (Fig. 130-60). The ceilings of all the offices are of masonry, smooth, and barrel-vaulted, whilst the floors are either laid with boards or with concrete; all are linoleum covered.

In the basement, ground-floor and first-floor of the Central building are the rooms where are preserved the municipal archives and a museum (Fig. 243-44). On the second floor, on a level with the front building's ceremonial apartments, is the City Council's chamber, where the Council and the Magistracy assemble for the public transaction of municipal business. With careful consideration this chamber, is situated in the very heart of the building, above the archives and the museum hall: the living present above the dead past (Fig. 210-21). The windows look out on the Council hall, and on the open court with the business part of the building.

In the lowest cellar is installed the heating system. From the boiler-house the steam is conducted through a wrought-iron main, embedded in a concrete tunnel, to the cellar under the middle of the rear building (Fig. 125). The heating of almost all the apartments is effected by means of heated air. During the winter, fresh air is admitted to the rear building through two air-shafts situated at the corners of the open court; during the summer, air can likewise be admitted through four other shafts in the court and two in the street at the back of the City Hall. Fresh air for the front building and the central building is admitted through a shaft in the open court, by the side of the central building.

The facades of the City Hall are built of red handmade brick, as well as the sides looking upon the open court, limestone from Stævns being employed for the flat surfaces, and carved granite from Bornholm for the plinths, cornices, corbels etc. The roofing is slate, copper, and glass; copper is also used for the gutters, the spires on the great tower, and the five smaller towers, and for

various chased ornamentations. The height of the front building from the street-level to the cornice is 23,23 m., to the castellated wall 35,46 m. to 36,72 m., to the corner spires 48,02 m. The height of the rear building from the street-level to the cornice is 17,58 m., to the castellated wall 28,72 m. and the two corner spires 38,29 m. The castellated wall which runs round the whole building is a striking and effective feature of the sky-line, and its *raison d'être* is at once practical and æsthetical. In the original scheme it was left to the discretion of the architect, whether the edifice should consist of one solid block, or several interdependent buildings. The castellation that crowns the whole edifice keeps the component parts together, so that there is presented to the eye a solid whole. In the merlons are found the ventilators, through which the vitiated air is expelled; the four corner spires of the castellation are also adapted for the same purpose.

As the front building is higher than the rear building, and the wings of the front building are shorter than those of the rear building, the side facades are unsymmetrical. On the east side, which faces the old town, the transition from the front building to the rear building is marked by the soaring tower (Fig. 174. 198), on the west side the transition is emphasized by the slightly projecting, gable-topped structure in which is found the „President Staircase". From the side of this gable springs a little polygon tower, called the „Dove-tower" on account of its top-part being designed as a dove-cot (Fig. 67. 170. 178. 279). The staircase gable and the dove-tower, which did not appear in the artist's first design, belongs without doubt to the most sprightly and pleasing features the building presents. The large decorative gable is, in a way, parent to the fifteen small attic gables which relieve the whole facade of the rear building, and give the business quarters a very cheerful effect. The windows of these gables, as well as the dormer-windows, serve to give light to the attic story.

The artist has treated with success, not only the unsymmetrical side facades, but also the front and back facades which likewise lack symmetry. In the back facade the deviation is slighter and less apparent, and it was the artist's desire that the garden on this side should have been enclosed by a wall, which would have given the back facade greater breadth, but would also have thrown its irregularity into relief (Fig. 130).

The principal facade, flanked by the prominent tower, was unsymmetrical from the first, and here also it was the artist's idea to have enclosed the garden by a wall, so that the facade would have the appearance of greater breadth; the vertical lines of the big tower would be counter balanced by the horizontal lines of the garden wall. The three facades of the front building are strikingly commanded by the imposing two-story bay-windows, with their stone mullions and frames. The base of this line of windows is formed by the leaf-adorned cornice band, whilst, above, the relieving arches have the effect of heightening the tier of windows which absorb the whole of the upper semi-story (Fig. 224-26). On the front facade the line of windows is relieved by two boldly protruding bays. In such wise the artist has unmistakably indicated that behind these windows are the principal apartments of the front building. From the plan of the two courts it is apparent that the artist has departed from the strictly symmetrical. The facades of the open court present a variety of treatment. In the open court the two larger sides, however, resemble each other, but the smaller sides are different, as the side of the central building is treated with a boldness and decision which marks the principal facade (Fig. 172-73). In the covered court of the Council Hall, three sides are in agreement one with another, but here again the side of the central building is made the principal facade, and the second story windows of the City Councils chamber stand out from a ground of richly coloured facing, whilst the second story of the other three sides is distinguished with a row of columns (Fig. 234-35. 251. 280); and it is observable, that, in many of the apartments, ordinary business offices as well as the more handsome chambers, — the artist in his treatment of spaces has striven to avoid monotonous uniformity by the variety to be found in dissimilarity.

The principal entrances to the City Hall are four in number. The chief entrance to the rear-building is the „Walrus Gate", thus called because there is a granite figure of a walrus on each side of the door (Fig. 132-33). From the ground floor a double staircase leads to the first floor. Through the whole of the rear-building there is a corridor 53,36 m. in length and 8,79 m. in width, which is lighted from a double glassroof above. Each story has a gallery the length of the wall, from which there are doors to the offices, which look out to the court and also to the street; in the wings there is a single suite of offices which face the street only. Communication between the stories of the lighted corridor is made by means of granite staircases and a lift always in motion. The diversified, painted decorations have the effect of enlivening the corridors, and dispelling all kind of tediousness; the uppermost story in particular, being a specially interesting example of timber construction (Fig. 134-152). The corridors of the wings, which diverge from the lighted hall, have been treated by both the architect and the decorator in different manners, running as they do beside the open court, and affording a series of interesting views of this attractive part, beautified by the „Bear-fountain", the joint work of Joakim Skovgaard and Th. Bindesböll (Fig. 176). The office fittings are of American pitch-pine, but the larger pieces of furniture in the apartments of the chief divisional officials are of teak, whilst the noblest chambers — those of the mayors etc. — have tall oak panels, and the furniture is of mahogany (Fig. 153-59). In each of the wings of the rear building there is a carriage way into the open court, from which two broad granite stair-cases, whose cheek blocks are ornamented with granite basilisks, lead to the Council Hall (Fig. 171. 175-77. 187-88). Staircases from the carriage entrances lead to the groundfloor apartments of the wings; through the adjacent two polygon stair-towers there is communication between the various stories; and staircases from the carriage entrances lead also to the ground floor in the front building and to the adjacent principal staircases the „Townsmen Staircase" in the great tower and the „President Staircase" immediately opposite. Both these Staircases have steps of granite. In the oak railing of the „Townsmen Staircase" are carved figures of craftsmen etc., executed from desings by Harald Slott-Möller (Fig. 200-201). On the walls, where the staircase ends, there are paintings representing various aspects of Copenhagen based on old engravings, as well as pictures of celebrated Danish men. Round about the door to the Central building there is a painted representation of the old City Hall of Copenhagen; above the door is a plaster-figure by Bundgaard called the „Sword-bearer". The railing of the „President Staircase" is of teak and brass. Right above the entrance to the Central building, there is a representation in coloured Faïence tiles of „Ægir and his daughters" after a drawing by Lorens Frölich (Fig. 199-209). In the Central building, on the second floor, is situated the City Councils chamber, 20,09 m. long, 10,35 m. to about 12,55 m. wide, and about 8,79 m. in height. The walls are of white stucco, with high oak panelling, and a heavy raftered ceiling. On three sides of the apartment there are galleries for the accomodation of the public and representatives of the press. The chairman's seat is distinguished by a canopy and an ornate backing consisting of a fabric embroidered with wool and silk. Contiguous to the Councils chamber are the lobbies, cloak-room, and kitchen. The ante-rooms have a little decorated loggia with columns looking on the hall, while towards the open court there is a balcony. The public and press reach the galleries by the stair towers in the open court (Fig. 210-21).

The fourth and last principal entrance is the round-arched door-way in the middle of the front facade. The little door above conducts to the banqueting hall, and serves to bring into prominence the spacious proportions of the facade. The door leads to a small balcony with a wrought-iron lattice flanked by two bronze armour-bearers, after models by Vilhelm Bissen (Fig. 94-96). Over the door, there is a figure in chased copper, executed after a model by Bissen, of Absalon, Bishop of Roskilde, Archbishop of Lund, and founder of Copenhagen, attired in ecclesiastical vestments, with sword and crosier, standing against an ornamented background, and covered by a canopy (Fig. 223-24).

In the middle of the parapet of the facade of the front building is placed the arms of Copenhagen, executed in copper; at the sides are six figures of watchmen who constituted the police in ancient times, executed in bronze after models by Carl Aarsleff. Besides the colour of the various materials, such as tiles, limestone, granite, copper, bronze, and the slates of the roof, the effect is further heightened by rich gilding (Fig. 73. 100. 127).

Through the main door one enters a spacious, vaulted vesti-

bule, in which the eye immediately falls upon Madame Agnes Slott-Möller's semicircular, painted limestone relief, over the inner door, representing the city's most ancient council, a meeting, in the 13th century, of aldermen presided over by the bishop's sheriff; above, there is the apothegm, also a product of the artist's genius, „Saa er By som Borger" i. e. „Like Citizen, like City". This terse aphorism is repeated many times, both inside and outside the building, now in full and now indicated by the four initial letters (Fig. 97. 229).

On the one side of the vestibule is the enquiry office, and on the other the messenger's room. Round three sides of the hall, which is entered from the vestibule, runs a closed corridor with windows opening to the hall. From this corridor there is access to the offices, and also to two winding staircases which lead up to the corridors of the first floor, which contain doors opening on the balconies (Fig. 233). In the hall the white limestone is the predominant effect in the two lowest stories, but, above, the brickwork asserts itself, and the nineteen bold granite columns, from which spring the arches of the second story, constitute the most prominent features of the three sides that they grace (Fig. 234-40). The remaining side, that of the Central building, is in the principal floor — the assembly room made rich by colouring and gilding. The hall, which is 23,70 m. wide, 44,25 m. long, and 18,83 m. in height to the cornice, is, in virtue of its capacious dimensions, in an eminent degree adapted to accomodate a great assemblage of people on ceremonial occasions. In the limestone frieze which demarcates the first and second stories, there are earthenware inscriptions briefly and tersely recounting the principal events in the history of Copenhagen (Fig. 275-78). The hall is covered by an ironwork construction which carries an upper roof of rough plateglass and a lower roof of stained glass. At each side of the Central building there is a passage by which the principal staircases are reached (Fig. 203-5). In the Central building itself are two small doors which lead to the two winding staircases, by which the story is reached, where are situated the museum and archive rooms (Fig. 241-44). Whilst communication between the various apartments of the City Hall is easy and convenient throughout, the ceremonial chambers in the front building, however, lie somewhat apart, and in order to reach them from the main entrance, the hall must first be traversed, and the principal staircase ascended to the second floor; this comparative isolation is the result of the architect's deliberate design to place these apartments in a position where they would not be affected by the daily business of the building (Fig. 249-51).

The pillared hall, with high oak panels, before the offices, was designated as a memorial chamber, to commemorate the men and women, who, through their merits or services, have occupied a place of honour in the history of the city. In the doors, which open on the staircases leading up to the galleries of the banqueting hall, are surpassingly beautiful carved oak reliefs by Harald Slott-Möller, representing a monk listening spellbound to the enchanting song of a bird, thus symbolising, in a beautiful and ethereal manner, release from reality and the commonplace of daily life (Fig. 252-55).

In the wings, adjacent to the principal staircase, are, situated opposite to each other, the apartments of the Chairman of the Council and the Chief Representative; they are oak panelled, with carved window seats and coffered cypress wood ceilings and are fitted with mahogany furniture and silk hangings; the other apartments in the principal floor have raftered ceilings. To the two apartments just mentioned there are convenient waiting rooms. Close by, in one of the wings, is the large Committee room of the Council, and, in the other wing, a corresponding apartment used as the meeting-room of the chief representative; both are fitted with oak furniture, and silk hangings over oak panelled walls. Farther in the one wing is the library, and, correspondingly, in the other wing, is the handsome, beautifully furnished meeting room of the magistracy. On one side of the banqueting hall in the front building is the reading room of the City Hall library, and on the other side the ante-room to the magistracy.

The walls of this apartment are adorned with tapestry depicting scenes in Danish legendary story, and were executed after coloured drawings, made by Lorens Frölich, 50 years ago, for an Illustrated History of Denmark (Fig. 256-67).

The banqueting hall is a little over 38,29 m. in length, a good 10,67 m. wide, and 9,20 m. high. It is entered through six mahogany doors in marble frames (Fig. 249. 271); it has a parquetry floor of American pine, and is oak panelled to a certain height, above which the walls appear in white, waiting for the time when they shall receive artistic treatment and contribute to the majesty of the chamber. Each of the smaller sides has a gallery, and the ceiling is built of pine, painted and gilded. In the centre of the back wall there is a platform, with a back hanging, and surmounted with a canopy, and under the ceiling there is a frieze-like row of painted shields bearing the arms of Danish provincial towns, while above the door to the balcony are placed shields bearing the arms of Iceland, Greenland, the Faroe Islands, and the West Indian island, possessions of Denmark (Fig. 268-72). The chairs and sideboards are of carved oak, painted and gilded; on the latter stand articles of porcelain ware made in the two Copenhagen Porcelain factories. Red is the predominant colour throughout the hall, and the cheerful effect is heightened by bounteous gilding and waving banners.

In its construction the City Hall is essentially national, as the building materials, such as brick, granite from Bornholm, and limestone are home products, whilst the undertaking itself has reacted beneficially on Danish handicraft; the best materials have in no case been too good, and, throughout, the mechanical and artistic work has been executed in the best manner with the noblest spirit.

With pardonable pride inscriptions on the powerful traverse beams in the Council chamber record the fact that they have been made from the trunks of fir trees, grown in a park (Dyrehaven) not far from Copenhagen, and the artist himself takes pride in pointing out that the nineteen imposing shafts of the columns in the second story of the hall, were grown in the flat country of Denmark.

The endeavour of the constructor in the carrying out of the plan has been to fashion every essential constructive feature in such manner that its meaning should be apparent to every beholder, and it has been no insignificant task for him to devise that such constructive and decorative essentials should independently assert themselves according to their importance. In no respect has there been academic falling back upon conventional and hacknied classical or renaissance forms. As a whole and in its details the City Hall of Copenhagen should proclaim its mission, in its own language.

The ideals and objects of the constructor have been carried out with success by the sculptors and decorative artists who have worked under him. Everyone will understand, with what profound meaning the large golden effigy of the founder of the city has been placed in the most prominent position in the principal facade over the balcony, from which people assembled in front of the City Hall can be addressed on solemn occasions: as if the guardian spirit of the great prelate were ever present. All the decorations of the building have a similar spirit. At the corners of the rear facade stand the figures of a constable and a fireman, emblematic of Order and Vigilance, and on the roof of the front facade are six watchmen, whilst the figures of ice-bears, high above, typify Greenland, one of Denmark's possessions. By the entrance to the Department of the Guardians of the Poor is a group representing foddering deer; over the door to the offices where Old-age Relief is dispensed, is a hen spreading her protecting wings over her chickens (Fig. 181-86); on the „Townsmen Staircase", the craftsmen who have erected the City's principa building; in the passages and corridors are decorative paintings, the motives of which are taken from seaweed and the lower marine animals, reminding the spectator that Denmark is a maritime kingdom, and bringing, — as the builder on one occasion wrote — „the taste of the sea-salt to the lips" (Fig. 142-46). Forming a part of the scheme of decoration, but of a different order, are inscriptions, consisting partly of terse aphorisms, and partly of familiar names, for, as the builder holds, the end of Decoration is not to please the eye alone, but also to appeal to the thought and feeling of the spectator. The frieze inscriptions in the hall rank amongst the most beautiful of this class of ornamentation.

In colour, in form, and in written message, the decoration of the City Hall, upon which so much thought and so much care has been expended, is popular in the highest sense; it captivates

the visitor who comes without preconceptions, and satisfies even the severest critic.

In its entirety, the City Hall, in constructive and artistic manifestation, inclines more to the picturesque than the conventionel. It does not possess the characteristic features of the classic and renaissance styles, namely: the rigid, decisive lines, and the strong regular arrangement of the wall spaces. Its castellation, spires, and towers, and the irregular treatment of the wall spaces, present a series of effects, which, together with the striking sky-line, deeply interest the spectator, and leave the impression of an edifice of mediæval times. The picturesqueness of the building, however, does not depend upon the effect of wall and tower alone, but is in great measure externally and internally assisted by the collocation of the materials of which it is composed. It is, in fact, the first example in Danish building, of a polychromatic effect achieved by the arrangement of materials, and, moreover, it is the first great Danish architectural work that from tower to threshold, has been carried out so as to result in an essentially individual architectonic and decorative performance. We feel confident, that, in seriousness and beauty, in inward and outward form, and in adaptation to ordinary life and solemn occasion, the main features of the City Hall are essentially Danish, and it is with pleasure that we hear our own belief confirmed by qualified judges in other Scandinavian lands and in foreign countries, who assert that the City Hall of Copenhagen is the most beautiful architectural achievement in Denmark.

L'HÔTEL DE VILLE DE COPENHAGUE.

Le 11 Mai 1885 l'administration communale de Copenhague — c'est-à-dire les conseillers municipaux et les bourgmestres — décida la construction d'un nouvel Hôtel de Ville. Depuis 1815 l'administration communale avait eu pour siège l'Hôtel de Ville-Palais de Justice qui fut achevé à cette date, à l'intérieur de la vieille ville, sur la Place Neuve (Nytorv), mais elle devait partager les locaux avec les tribunaux inférieurs et la police. A l'époque où l'administration municipale s'y installa, il y avait assez de place, mais, à mesure que grandit la ville, le manque de place se fit sentir. On avait construit l'Hôtel de Ville-Palais de Justice pour une ville d'un peu plus de 100.000 habitants; lors du recensement de 1885 la ville en avait 280.054. A cela s'ajoutait que dans l'Hôtel de Ville-Palais de Justice l'administration de la cité manquait de salles d'honneur, salles dans lesquelles elle pût recevoir dignement ses invités dans les occasions de solennités ou de fêtes. Dès le 17 Décembre 1883 l'administration municipale avait accepté de remettre à l'État la partie qu'avait la ville dans l'Hôtel de Ville-Palais de Justice, et celui-ci fut ainsi plus tard concédé en entier aux tribunaux inférieurs et à la police. Dans la séance du 11 Mai 1885 il fut décidé de construire un Hôtel de Ville qui renfermât le conseil municipal, le corps des bourgmestres, les institutions dépendantes, jusqu'alors dispersées par toute la ville, et en même temps une série de salles de fêtes.

La place que l'on destina au futur Hôtel de Ville se trouvait sur le vieux terrain des remparts qui fut remis à la commune en 1870, juste au sud de la porte ouest démolie en 1859. Ce fut seulement en 1886 que fut rasé le „bastion Gyldenlöve" à l'endroit où devait s'élever le nouvel Hôtel de Ville, et, lorsque plus tard on creusa le sol pour les fondations, on découvrit que primitivement la grève de la mer s'était avancée à peu près jusqu' au milieu du hall de l'Hôtel de Ville actuel, si bien que l'Hôtel de Ville de la capitale du Danemark s'est trouvé construit pour la plus grande part sur un ancien fond marin (Fig. 189). Cette circonstance a eu son importance pour la décoration sculpturale et picturale de l'Hôtel de Ville. Plus tard la côte avait été comblée, et c'est de là que, dans la nuit du 10 au 11 Février 1659 les Suédois firent un assaut général contre Copenhague. Plus tard encore s'élevait là le rempart verdoyant qui dut céder la place à l'Hôtel de Ville. Bien que l'Hôtel de Ville de Copenhague se trouve ainsi en dehors de la ville primitive proprement dite, il est bâti cependant sur un emplacement historique, et l'architecte ne l'a pas oublié pendant la construction.

Après qu'on eut pris auprès des différentes institutions des renseignements sur la place qu'il leur fallait, on put en 1888 élaborer un programme pour le nouvel Hôtel de Ville, et on afficha une invitation à envoyer des esquisses de concours. Les conditions principales du programme étaient: L'Hôtel de Ville devrait coûter 2.500.000 couronnes, dont 500.000, cependant, seraient consacrées aux travaux des ingénieurs ainsi qu'aux honoraires de l'architecte, de l'ingénieur, etc.; la construction serait faite en pierre naturelle ou cuite, et le plâtre ne devrait être employé que comme préparation pour la décoration picturale; elle contiendrait une cour couverte devant servir aux grandes solennités, et aussi une salle de fête, des salles pour la réunion des bourgmestres et pour le conseil municipal, locaux qui devraient pouvoir être employés en même temps que la salle de fête dans les circonstances solennelles. Au bel étage devraient être aussi les salles de la présidence générale. Puis d'autres pour les 4 divisions dépendant des bourgmestres et pour les Archives de l'Hôtel de Ville. Tout compris, on demandait pour les 4 divisions au moins 6721 m. q. La cour couverte devait en avoir environ 1182, la salle de fête au moins 315. En tout l'on demandait 9298 m. q. de salles dans le nouvel Hôtel de Ville. Il est utile de savoir, par comparaison, qu'en 1800 le corps des bourgmestres et les délégués des citoyens avaient demandé en tout un espace d'environ 1182 m. q. dans l'Hôtel de Ville-Palais de Justice. Seuls les architectes dont les travaux seraient récompensés pourraient prendre part au concours final.

Il fut envoyé 15 esquisses dont 6 furent récompensées; deux reçurent le premier prix, celles de Valdemar Koch et de Martin Nyrop (fig. 29-33). Le dernier architecte, né en 1849, avait déjà auparavant parmi ses collègues un nom considéré; il avait gagné la petite et la grande médaille d'or de l'Académie et ses bâtiments pour la grande Exposition scandinave à Copenhague en 1888 lui avaient valu une grande réputation tant parmi les gens du métier, qui avaient vu avec intérêt ces excellentes constructions de bois, que parmi le grand public qui était ravi de la beauté des arrangements et de la richesse des couleurs. Les constructions s'étaient élevées juste sur le même terrain où plus tard devait être bâti l'Hôtel de Ville. Au concours définitif qui suivit le concours d'esquisses, Martin Nyrop n'obtint pas, il est vrai, le premier prix, mais son projet reçut la plus haute récompense, et il fut résolu que l'artiste en préparerait un autre (figg. 44. 45. 55. 56). Celui-ci fut prêt en 1892, et l'administration municipale chargea alors l'artiste, en Juillet 1892, de construire le nouvel Hôtel de Ville. Les dépenses furent évaluées à environ 3 millions ½ de couronnes, c'est à dire environ 1 million de couronnes de plus qu'on n'avait calculé primitivement.

Le directeur des travaux de Nyrop fut l'architecte Emile Jörgensen; G. C. C. Ambt, alors ingénieur de la ville, eut la direction des travaux d'ingénieur. Le premier coup de pioche fut donné le 10 Décembre 1892; le 21 Juin de l'année suivante les fouilles étaient terminées, et le 22 Novembre le travail des fondations achevé. Le 28 Juillet 1894 fut posée la première pierre de la cave inférieure de la tour; en été 1898 la charpente de la flèche de la tour était dressée, mais c'est seulement en Janvier 1899 que fut prête sa couverture de cuivre et que les échafaudages purent être enlevés. C'est la tour la plus haute du Danemark. Du niveau de la rue à la pointe de la hampe de la girouette il y a 105,61 m., dont 67,32 m. en maçonnerie. Les fondations en béton de la tour ont 4,55 m. de haut; leur surface supérieure est épaisse de 3,14 m.; le poids de la tour est évalué à 5.285.000 kg. L'épaisseur de la maçonnerie est en bas de 2,35 m., en haut, à la corniche, de 1,18 m. La tour contient, outre l'escalier des citoyens qui fait communiquer les différents étages à la fois de l'avant-corps et de l'arrière-corps des bâtiments (fig. 80-87. 90. 91), le mécanisme de l'horloge, mû à l'électricité, avec des cadrans sur les 4 côtés. Dans la flèche ont été installées 5 cloches montées de façon à jouer après chaque quart d'heure et chaque heure, et en outre aux heures 6 et 12 (fig. 86).

Séparé de l'Hôtel de Ville par une petite rue qui passe derrière et par le poste central d'incendie de Copenhague, il y a un petit ensemble de bâtiments qui contient le calorifère servant à chauffer l'Hôtel de Ville, et l'écurie pour les chevaux de la police (figg. 104-109). Le tout put être mis en usage à l'automne de 1899. Dès 1896, du reste, les bâtiments mêmes de l'Hôtel de Ville étaient en train, mais ce fut seulement dans le cours des années 1900 et 1901 que les institutions municipales s'installèrent dans les nouveaux locaux et en Janvier 1903 que le conseil municipal put entrer en jouissance de la salle de réunion du bâtiment du milieu.

Lorsqu' enfin la salle de fête fut prête, la ville de Copenhague put inaugurer son nouvel Hôtel de Ville par une fête solennelle le 12 Septembre 1905. Quand on établit le compte définitif, il en ressortit que l'exécution de l'Hôtel de Ville avait coûté en tout 6.804.640 couronnes. Dans cette somme sont cependant compris la valeur du terrain, qui monte à environ 1 million de couronnes, et l'aménagement des alentours de l'Hôtel de Ville, qui en a coûté environ 1 million 1/2. Dans le programme original on demandait aux architectes de donner aussi leurs projets pour l'aménagement des alentours de l'Hôtel de Ville. Devant la façade de l'Hôtel de Ville et la petite avant-place qui s'avance immédiatement au pied de la façade, Nyrop a mis une dépression à pavage dessiné qu'on appelle „la coquille" (figg. 224-225. 273-274) et qui doit masquer le fait bien connue que la place devant l'Hôtel de Ville incline légèrement vers lui. Au long côté sud-ouest de l'Hôtel de Ville s'appuie un jardin exécuté par le jardinier paysagiste Edv. Glaesel; sur trois côtés il est entouré d'une haute grille avec pavillons de coins. Sur la place, entre la coquille et le jardin, devant le petit côté nord de celui-ci, s'élève une fontaine de bronze, la „Fontaine aux dragons", exécutée sur les dessins de l'architecte Thorvald Bindesböll et du peintre Joakim Skovgaard (figg. 162-169). En mettant à part ce qui n'appartient pas immédiatement à l'Hôtel de Ville, l'exécution et la décoration de celui-ci ont coûté environ 4.700.000 couronnes. Parmi les collaborateurs artistiques de Nyrop il faut citer enfin le sculpteur Anders Bundgaard, à qui l'on doit la plus grande part de l'ornementation sculpturale en granit (figg. 68-72. 82. 84. 119. 126. 175-77. 179. 190-91. 227. 237-38. 282-83) et le peintre décorateur Jens Möller-Jensen, qui a dirigé la décoration picturale des corridors (figg. 142-149) etc., dont les motifs, souvent pris au monde des plantes et des animaux inférieurs de la mer, sont exécutés à l'aquarelle sur plâtre sec (al secco).

Lorsque le projet final de Nyrop fut proposé à un débat public devant le conseil municipal, il fut fait observer que le projet n'était pas exécuté en un style historique et localement déterminé. Et cela est vrai. L'architecture contemporaine et un peu antérieure du Danemark eût demandé qu'il portât la marque de tel ou tel style défini, traditionnel. Mais dans le projet de Nyrop apparaissait nettement l'influence du gothique de pierre du nord de l'Italie, et le demi-étage avec la frise d'arcs en plein cintre qui termine l'avant-corps est un motif que l'artiste a pris à un groupe de châteaux danois du seizième siècle, tandis que l'arrangement de la série de fenêtres du bel étage est due visiblement à l'influence de la Renaissance septentrionale. Dans le style de l'Hôtel de Ville n'a donc été observée l'unité ni de temps ni de lieu. Mais, comme l'un des collègues de Nyrop le fit observer pendant le débat au conseil municipal, bien qu'on pût remarquer que Nyrop avait eu les yeux ouverts, on ne pouvait cependant parler d'emprunt direct. Il avait su fondre les différentes impressions de manière que, finalement, le projet avait acquis un caractère tout à fait personnel et indépendant, répondant exactement à l'idée que se faisait l'artiste de ce que devait être un Hôtel de Ville dans la capitale du Danemark.

Le plan est un rectangle dont le long côté mesure 127,11 m., le côté de façade 71,24 m., le côté de derrière 70,77 m. Le bâtiment antérieur, ou bâtiment principal proprement dit, se compose d'un avant-corps et de deux ailes qui, avec le bâtiment du milieu, enferment la cour couverte, „le Hall de l'Hôtel de Ville" (figg. 223-40. 280). Au rez-de-chaussée et au premier étage de cette construction sont des bureaux; au premier étage il y a en outre, d'un côté de la porte principale, les chambres du bourgmestre de la première division et de son adjoint (de cette division dépendent les écoles et la statistique); de l'autre côté sont les chambres du bourgmestre de la deuxième division et de son adjoint. A ce bourgmestre ressortissent les finances de la commune (figg. 230-233). Au deuxième étage se trouvent les locaux de fête ainsi que les cabinets de travail du président élu par le conseil municipal et du président général, avec les antichambres attenantes (figg. 250-78). Le bâtiment postérieur se compose d'un arrière-corps et de deux ailes qui, avec le bâtiment du milieu, enferment la cour découverte et plantée dans laquelle les voitures entrent par une porte cochère sur chaque aile de la construction (figg. 171-78. 281). Comme le terrain qui borde l'Hôtel de Ville est incliné de l'avant à l'arrière, l'étage du bâtiment postérieur qui correspond aux caves du bâtiment antérieur, y devient un rez-de-chaussée pouvant être utilisé pour des bureaux, etc. Le bâtiment arrière est du reste le bâtiment de travail proprement dit et est occupé par des bureaux. Là se trouvent en outre le cabinet du bourgmestre de la troisième division (à qui ressortit l'Assistance publique) et de son adjoint, et celui du bourgmestre de la quatrième division, „le bourgmestre technique" et de son adjoint. Tous les bureaux de l'Hôtel de Ville ont des plafonds en maçonnerie, à voûtes plates en berceau (figg. 130-60), et soit des planchers soit des parquets couverts de linoleum.

Les caves, le rez-de-chaussée et le premier étage du bâtiment du milieu contiennent les archives de l'Hôtel de Ville et une salle de musée; le deuxième étage, au niveau des locaux de fête du bâtiment antérieur, la salle du conseil municipal, où les conseillers municipaux s'assemblent avec le corps des bourgmestres pour les discussions publiques (figg. 243-44). Dans une pensée judicieuse cette salle a été placée au coeur de l'Hôtel de Ville, au-dessus des Archives et de la salle du Musée: le temps présent et vivant au-dessus du temps passé (figg. 210-21). Les fenêtres donnent aussi bien sur le hall de l'Hôtel de Ville, le grand hall de fête, que sur la cour à ciel ouvert et le bâtiment du travail (figg. 234. 172). La cave la plus basse de l'Hôtel de Ville est la cave des ingénieurs. De la chaufferie la vapeur est amenée, par un conduit en fer forgé qui passe dans un tunnel de béton, à la cave située au milieu sous le bâtiment arrière. Le chauffage de toutes les salles de l'Hôtel de Ville se fait au moyen de l'air chaud. En hiver l'air frais est reçu dans le bâtiment arrière par deux prises d'air établies dans les coins de la cour à ciel ouvert. En été l'air frais peut également être reçu par quatre autres prises d'air dans la cour et deux autres dans la rue derrière l'Hôtel de Ville. L'air pour le bâtiment avant et le bâtiment du milieu est amené par une prise d'air située dans la cour à ciel ouvert le long du bâtiment du milieu.

L'Hôtel de Ville est construit en brique rouge, râclée à la main au-dehors et sur la cour découverte, avec emploi de pierre crétacée de Stevns (Sélande) pour les surfaces et de granit taillé de Bornholm pour les socles, les corniches, les corbeaux, etc. Les toits sont couverts d'ardoise, de cuivre et de verre. Le cuivre est en outre employé pour les gouttières, les flèches de la grande tour et les 5 petites tours, ainsi que pour divers ornements en relief. La hauteur du bâtiment avant est, de la rue à la corniche, de 23,23 m.; les créneaux sont de 35,46 m. à 36,72 m. au-dessus de la rue; les deux flèches de coin du mur crénelé ont 48,02 m. La hauteur du bâtiment arrière, de la rue à la corniche, est de 17,58 m., celle du mur crénelé de 28,72 m.; celle des deux flèches de coin de 38,29 m. au-dessus du sol.

Le mur crénelé, qui court tout autour de la construction, et joue un rôle si important pour l'effet de la silhouette, a été élevé pour des raisons en partie esthétiques, en partie pratiques. Dans le programme on avait laissé à décider aux architectes s'ils voulaient faire pour l'Hôtel de Ville un projet de construction unique ou de plusieurs connexes. Le mur crénelé qui couronne la construction lui donne une cohésion qui forme aux yeux son unité. Mais dans les créneaux se trouvent en outre les „cheminées" par lesquelles est entraîné l'air consommé. Cet air est aussi entraîné hors de la construction par les 4 flèches d'angle.

Comme le bâtiment antérieur est plus haut que le bâtiment postérieur, et que les ailes du premier sont plus courtes que celles du second, les façades latérales de l'Hôtel de Ville sont asymétriques. Sur le côté Est, tourné vers la vieille ville, le passage du bâtiment avant au bâtiment arrière est marqué par la tour qui s'élance vers les nues (figg. 174. 198); sur le côté ouest, le passage est indiqué par la cage de l'escalier qui fait légèrement saillie et est ornée d'un pignon. Elle renferme „l'escalier du Président". De la cage de l'escalier se dégage une petite tour polygonale, „le Colombier", ainsi appelé parce que la partie supérieure est aménagée en colombier (figg. 57. 170. 178. 280). Cette partie, cage d'escalier et colombier, qui ne se trouvait pas dans le premier projet de l'artiste, est manifestement une des plus expressives et des plus jolies de l'Hôtel de Ville. Le grand pignon orné a été pour ainsi dire le père des quinze pignons plus petits qui se trouvent tout autour de la façade du bâtiment postérieur et qui contribuent au plus haut point à donner un air de gaieté à ce bâtiment du travail. Les fenêtres de ces pignons en maçonnerie et les fenêtres du toit donnent le jour à l'étage du toit. Mais ce n'est pas seulement sur les façades latérales que l'artiste s'est accommodé de l'asymétrie; les côtés avant et arrière sont également asymétriques. Sur le côté arrière la légère asymétrie de la distribution se remarque moins; l'artiste eût souhaité que de ce

côté le jardin eût été terminé par un mur de clôture qui non seulement aurait donné au côté arrière une plus grande largeur mais aurait aussi fait ressortir l'asymétrie. La façade principale au contraire, avec la puissante tour d'un côté, est essentiellement asymétrique. Ici aussi l'artiste aurait voulu avoir un mur de clôture contre le jardin, de façon que la façade pût avoir une plus grande largeur et qu'en même temps l'effet de la ligne verticale de la tour pût être balancé par la ligne horizontale du mur de clôture. Du reste les 3 façades du bâtiment antérieur sont dominées par la superbe série de fenêtres à 3 compartiments du deuxième étage, à encadrements et à croisillons de pierre (figg. 224-27). Par en bas, cette série de fenêtres repose sur une bande de corniche ornée de feuilles; par en haut, la série de fenêtres est comme soulevée par des arcs de décharge, et elle s'appuie au demi-étage supérieur. Sur le côté antérieur la série des fenêtres est en outre limitée par deux encorbellements en forte saillie. De cette façon l'artiste a clairement indiqué que derrière cette ligne de fenêtres se trouvent les salles principales du bâtiment antérieur. Rien que par les plans des deux cours on peut déjà voir que l'artiste s'est écarté de la stricte régularité. Là aussi les façades sur cour présentent des différences assez importantes. Sur la cour découverte les deux longs côtés se répondent, il est vrai, très exactement l'un à l'autre, mais les deux petits côtés diffèrent en ce que le côté antérieur du bâtiment du milieu est fortement et nettement en saillie comme la façade principale (figg. 172-73). Dans la cour couverte ou hall de l'Hôtel de Ville, trois côtés se répondent, mais ici aussi la façade du bâtiment du milieu forme saillie comme la façade principale; en effet, tandis qu'au bel étage les trois autres côtés sont caractérisés par une rangée de colonnes, les fenêtres du bel étage de la salle du conseil municipal, y sont placées dans des renfoncements richement colorés (fig. 234). Et d'une manière générale dans beaucoup des piéces de l'Hôtel de Ville, salles de travail ordinaires et chambres plus élégamment décorées, on remarque combien l'artiste s'est efforcé, dans leur distribution, de sortir de l'ennuyeuse régularité et de créer des chambres qui se succèdent selon le principe de l'irrégularité.

L'Hôtel de Ville a quatre entrées principales. L'entrée principale du bâtiment arrière est par „la porte de morses" (figg. 132-33), ainsi appelée parce qu'un morse de granit repose de chaque côté de la porte. Du rez-de-chaussée un double escalier conduit au premier étage. En travers de tout le bâtiment postérieur s'étend un espace de 53,36 m. de long sur 8,79 m. de large, „le grand corridor à jour", qui reçoit le jour d'en haut par un double vitrage. A chaque étage court le long des murs une galerie donnant accès aux bureaux. Il y a là des bureaux à la fois sur rue et sur cour; sur les ailes latérales il y a une rangée unique de bureaux donnant sur la rue. La communication entre les étages du grand corridor a lieu en partie par des escaliers de granit, en partie par le moyen d'un ascenseur perpétuel. Les décorations peintes variées de ce corridor contribuent à ce que le caractère n'en soit ni sec ni ennuyeux; l'étage supérieur est un morceau d'architecture de bois particulièrement intéressant (fig. 134-52). Les corridors des ailes latérales, qui partent du grand corridor ont aussi été excellemment traités par l'architecte et le peintre décorateur. Ils courent le long de la cour découverte de façon qu'ils offrent une suite de points de vue variés sur cette jolie partie, où se trouve la „Fontaine à l'ours", due à la collaboration de Joakim Skovgaard et Th. Bindesböll (fig. 176). Le mobilier des bureaux est en pin d'Amérique (pitchpin); dans les chambres des chefs de division les grands meubles sont cependant en bois de teck. Les pièces principales (celles des bourgmestres, etc.) ont de hauts panneaux de chêne et des meubles d'acajou (figg. 153-59).

Dans chacune des ailes latérales du bâtiment arrière il y a un passage carrossable donnant dans la cour à ciel ouvert. De là deux larges escaliers, des parois desquels s'élèvent des basiliques de granit, conduisent au hall de l'Hôtel de Ville (figg. 171. 175-77. 187-88). Des passages mêmes, d'une part des escaliers conduisent au rez-de-chaussée des ailes d'arrière, et, par les tours à escaliers polygonales voisines, il y a communication entre les étages; d'autre part des escaliers conduisent au rez-de-chaussée du bâtiment antérieur et aux grands escaliers, „l'Escalier des citoyens" dans la grande tour, et „l'Escalier du Président" juste en face. Ces deux escaliers ont des marches de granit. Sur la rampe en chêne de l'escalier des citoyens sont sculptées des figures d'artisans, etc., d'après les dessins de Harald Slott-Möller (figg. 200. 201). Sur les murs, tout en haut, sont peints des panoramas de Copenhague d'après de vieilles estampes, ainsi que des portraits de Danois illustres. Autour de la porte qui donne dans le bâtiment du milieu est peint un tableau de l'ancien Hôtel de Ville de Copenhague, et au-dessus de la porte se tient un porte-glaive, figure en plâtre de Bundgaard. Tout en haut, au-dessus de l'entrée donnant dans le bâtiment du milieu, a été placée une peinture en carreaux de faïence, „Egir et ses filles", d'après le dessin de Lorens Frölich (figg. 199-209). Au deuxième étage du bâtiment du milieu est la salle de réunion du conseil municipal qui a 20,9 m. de long, de 10,35 m. à environ 12,55 m. de large, et environ 8,79 m. de haut. Elle a de hauts panneaux de chêne, des murs blanchis à la chaux et un plafond noir à solives. Sur 3 côtés se trouvent des tribunes pour le public et les reporters. La place du président est mise en valeur par un baldaquin et un tapis de fond brodé en laine et en soie. A la salle sont attenants des vestiaires et une cuisine ainsi que des antichambres. Du côté du hall les antichambres ont une petite loggia à colonnes décorée; du côté de la cour, un balcon. Le public et les reporters ont accès aux tribunes de la salle par les deux tours à escaliers qui donnent dans la cour à ciel ouvert (figg. 210-21).

Enfin la quatrième et dernière entrée principale est par le portail en plein cintre au milieu de la façade antérieure. La petite porte au-dessus conduit à la salle de fête et sert à faire ressortir les grandes proportions de la façade. Extérieurement la porte donne sur un petit balcon à balustrade en fer forgé, flanqué de deux porte-glaives fondus en bronze d'après les modèles de Vilhelm Bissen. Au-dessus de la porte, sous un baldaquin et sur un fond décoré, est une statue d'Absalon, évêque de Roskilde, archevêque de Lund, fondateur de Copenhague, revêtu de tous ses ornements, avec l'épée et la crosse (fig. 223-24). La statue est en cuivre repoussé, d'après un modèle de Bissen. Au milieu et au-dessus de l'arête du toit sont les armes de Copenhague en cuivre; sur les côtés se tiennent six veilleurs, les agents de police d'autrefois, statues en bronze d'après les modèles de Carl Aarsleff. Sans parler des couleurs des différentes matières: brique, granit, pierre crétacée, bronze et ardoise du toit, l'effet est encore rehaussé par l'emploi de la dorure (figg. 73. 100. 127).

Par la porte principale on entre dans un vaste vestibule voûté où l'on est accueilli par le relief semi-circulaire en pierre crétacée peinte de Madame Agnès Slott-Möller, placé au-dessus du portail intérieur (fig. 97. 229). Il représente l'ancien conseil de la ville, au treizième siécle, les membres du conseil assemblés sous la présidence du bailli épiscopal. On lit au-dessus: Saa er By som Borger (Tant vaut la cité que le citoyen), devise inventée par l'artiste même. Elle a été maintes fois employée dans et sur la construction, souvent indiquée seulement par les 4 initiales, comme un murmure évocateur. Sur le vestibule donnent d'un côté le bureau des renseignements, de l'autre la salle des messages. Sur 3 des côtés du hall de l'Hôtel de Ville, où l'on entre du vestibule, court un corridor fermé, avec des fenêtres donnant sur le hall. De ce corridor on a accès dans les bureaux, et on arrive par des escaliers à vis aux corridors du premier étage qui extérieurement s'ouvrent par des portes sur des balcons contigus (fig. 233). Dans le hall de l'Hôtel de Ville la pierre crétacée blanche triomphe avec tout son éclat aux deux étages inférieurs; au dessus la brique apparaît davantage et les 19 vigoureuses colonnes de granit qui portent les arcades du deuxième étage ressortent avec force sur trois côtés. Le quatrième côté, qui est formé par le bâtiment du milieu, est, par égard pour le bel étage, rehaussé de vives couleurs et de dorures. Le hall de l'Hôtel de Ville, qui a 23,70 m. de large, 44,25 m. de long et 18,83 m. de hauteur jusqu'à la corniche, est ainsi également par ses dimensions considérables très propre à contenir, dans les occasions solennelles, un public nombreux. Dans la frise de pierre crétacée entre le premier et le deuxième étage se trouvent des inscriptions en terre cuite qui, en mots courts et expressifs rappellent les principaux évènements de l'histoire de Copenhague (figg. 275-78). Le hall est recouvert d'une construction en fer qui supporte un toit supérieur en verre à glaces brut et un inférieur en verre de vitrail (figg. 234-40).

De chaque côté du bâtiment du milieu il y a un passage qui mène aux deux grands escaliers. Dans le bâtiment du milieu lui-même deux petites portes conduisent à deux escaliers à vis par où l'on monte aux Archives et à la salle du Musée (figg. 241-44). Tandis que la communication entre les salles spéciales de l'Hôtel

de Ville est ainsi facile et commode, les locaux de fête se trouvent plus à l'écart dans le bâtiment antérieur. Pour y parvenir de l'entrée principale, il faut d'abord passer le grand hall, et ensuite, par un des deux grands escaliers, monter au bel étage. C'est une idée judicieuse de l'artiste que d'avoir tenu ces locaux de fête en dehors du trafic quotidien. Le hall à colonnade, en avant de ces locaux, avec ses hauts panneaux de chêne, est conçu comme un hall commémoratif, avec des bustes rappelant les hommes et les femmes qui ont bien mérité de la ville au cours de son histoire (figg. 249. 251). En deux reliefs de chêne extrêmement jolis sculptés sur les portes qui conduisent aux escaliers et aux galeries de la salle de fête, Harald Slott-Möller a représenté le moine qui écoute le chant magique de l'oiseau, et symbolisé par là de la manière la plus belle et la plus expressive la fuite loin de la réalité et de l'existence de tous les jours (figg. 252-55).

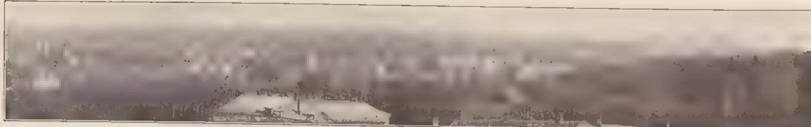
Dans les ailes latérales, tout proche des grands escaliers, se trouvent, vis à vis l'une de l'autre, les chambres du président du conseil municipal et du président général. Elles ont de hauts panneaux de chêne, des fenêtres en surhaussement avec des bancs sculptés, des tapisseries de soie, des meubles d'acajou et des plafonds à caissons en bois de cyprès. Les autres pièces du bel étage ont des plafonds à solives. Aux deux chambres susdites est contigüe une antichambre. Ensuite vient, dans l'une des ailes, la grande salle des élections du conseil municipal, à laquelle correspond dans l'autre aile la salle de réunion du président général, toutes deux avec des meubles de chêne et des tapisseries de soie sur les murs au-dessus de hauts panneaux de chêne. En outre il y a dans la première aile la bibliothèque, correspondant dans la seconde à la belle salle de réunion du corps des bourgmestres, élégamment décorée (figg. 249. 256-67). A la salle de fête, dans le bâtiment en façade, sont attenantes d'un côté la salle de lecture de la bibliothèque de l'Hôtel de Ville, de l'autre côté l'antichambre du corps des bourgmestres. Les murs de cette chambre seront décorés de tapisseries traitant de l'histoire légendaire du Danemark, exécutées d'après les cartons peints de Lorens Frölich. Ce sont des reproductions des dessins que l'artiste a exécutés il y a plus de 50 ans pour l'Histoire illustrée du Danemark, par Fabricius (figg. 264. 267).

La salle de fête a un peu plus de 10,67 m. de long, 13,29 m. de large et 9,26 m. de haut. Six portes d'acajou à encadrement de marbre y conduisent. Elle a un parquet en pin d'Amérique, des panneaux en chêne avec, au-dessus, des murs blanchis qui attendent une décoration picturale. Sur les deux petits côtés il y a des galeries. Le plafond est en bois de pin peint et doré. Au milieu du mur de fond, est un surhaussement décoré d'un baldaquin et d'une tapisserie de fond, et sous le plafond ont été placées comme frise les armes des villes de province danoises. Au-dessus de la porte qui donne sur le balcon sont en outre les armes d'Islande, de Groenland, des îles Féroé et des îles de l'Inde occidentale. Les chaises et les deux buffets sont en chêne sculpté, peint et doré. Sur les deux buffets sont placées des porcelaines des deux fabriques de porcelaine de Copenhague. La couleur rouge domine dans la salle, dont le caractère solennel est rehaussé par les drapeaux déployés et la dorure employée richement (figg. 268-72). Pour la part la plus essentielle, l'Hôtel de Ville est exécuté en matériaux danois: brique, granit de Bornholm et pierre crétacée, et l'exécution de ce grand ensemble de constructions a eu une importance considérable pour le développement du métier danois; les meilleurs matériaux n'ont jamais été jugés trop bons, et partout on s'est efforcé de fournir le meilleur travail artistique et professionnel. C'est avec une légitime fierté que des inscriptions font expressément ressortir, sur les puissantes traverses de la salle du conseil municipal, que ces traverses sont faites de troncs de sapins qui ont crû dans le Parc aux cerfs non loin de Copenhague, et l'artiste se plaît lui-même à faire remarquer que les 19 superbes fûts de colonnes du deuxième étage du hall ont „poussé“ dans la plaine de Danemark.

Au cours de son travail l'architecte s'est efforcé que chaque partie constructive particulière fût faite de telle façon que sa signification fût manifeste à chacun, et ç'a été une tâche importante pour lui que les diverses parties constructives et décoratives fussent conçues indépendamment. Jamais on ne s'est reporté, à la manière académique, aux formes de l'antiquité ou de la Renaissance approuvées par la tradition. Dans son ensemble comme dans ses détails l'Hôtel de Ville de Copenhague devait parler sa propre langue. Et les idées de l'architecte ont été très bien comprises et poursuivies par les sculpteurs et les peintres décorateurs qui ont travaillé sous lui. Tout le monde comprend ce que signifie le fait que la grande statue dorée du fondateur de la ville se dresse au milieu de la façade de l'Hôtel de Ville, au-dessus du balcon d'où, aux circonstances solennelles, on parle à la foule sur la place de l'Hôtel de Ville (fig. 224). L'esprit du grand prélat planera ainsi au-dessus de l'assemblée. Et aussi compréhensible est le reste de la décoration plastique de la construction. Aux coins du côté postérieur se tiennent un agent de police et un pompier comme représentants de l'ordre et de la vigilance; au-dessus du toit de la façade on aperçoit six veilleurs; et même les ours blancs, tout en haut, sont de bonnes connaissances dans le pays qui a comme dépendance le Groenland. Au-dessus de l'entrée de la section de l'Assistance publique on voit des cerfs à la pâture; au-dessus de la porte conduisant aux salles où l'on distribue les secours aux vieillards, on voit la poule étendant les ailes au-dessus de ses poussins (figg. 181-86); dans l'escalier des citoyens, les ouvriers qui ont élevé la maison de la ville; tout autour, dans les corridors de l'Hôtel de Ville, sont peints des algues et des animaux marins inférieurs; ils rappellent que le Danemark est un état maritime, et, comme l'écrivait un jour l'architecte, ils donnent à ceux qui viennent du Sud „comme une saveur d'eau salée dans la bouche“ (figg. 142-46).

A la décoration de l'Hôtel de Ville appartient aussi une série d'inscriptions, soit de brèves formules, soit des noms, car l'architecte pense qu'une décoration ne doit pas parler aux yeux seuls, mais aussi à la pensée et au sentiment. A ces divers points de vue une des plus belles entre les décorations de l'Hôtel de Ville est la frise des inscriptions dans le grand hall. Pour la couleur, pour les formes et pour les mots, la décoration de l'Hôtel de Ville, à laquelle on a consacré tant de soin et de sollicitude, est populaire dans le meilleur sens, car elle saisit même celui qui vient sans idées préconçues, et elle plaît à ceux qui en ont lorsqu'ils se présentent.

Tout bien considéré, l'Hôtel de Ville est, dans toute sa construction et dans tout son effet artistique, de nature plus picturale que plastique. L'édifice ne produit pas son effet, comme l'antique ou la Renaissance, par les grandes lignes décisives et par la sévère et régulière distribution des surfaces. Avec sa couronne de créneaux et ses tours il présente, à la manière de l'architecture du Moyen Age, une quantité infinie de silhouettes variées, et, avec sa distribution variée des surfaces, il offre un grand intérêt au spectateur. Mais ce n'est pas seulement par l'effet des silhouettes et la distribution des surfaces qu'il est pictural; c'est aussi dans la combinaison des matériaux qu'on a cherché au-dehors et au-dedans une beauté picturale. C'est la première fois qu'une pareille polychromie de matériaux a été vraiment exécutée dans une construction danoise, et c'est aussi la première fois qu'une grande construction de ce genre en Danemark a reçu du faîte à la base, en tout ce qui est essentiel, une forme architectonique et décorative indépendante. Nous avons bien le droit de penser que le caractère de grâce et de sérieux de l'édifice, l'extérieur et l'intérieur, qui allient le ton égal de tous les jours au ton solennel des fêtes, sont danois dans leurs traits essentiels. Nous avons bien le droit de penser aussi ce que les architectes de Scandinavie et de l'étranger nous ont dit: que l'Hôtel de Ville de Copenhague est devenu la plus belle construction moderne du Danemark.

294. Udsigt over København fra Taarnet i Zoologisk Have. Fotografi fra 1906.

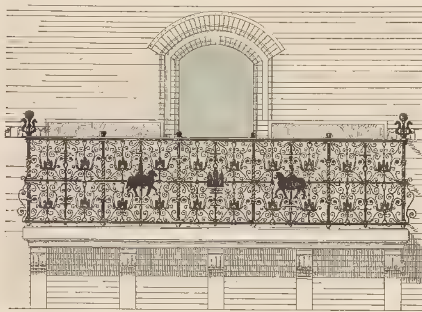
295. Udsigt fra Rundetaarn mod Raadhuset. Fotografi fra 1907.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

TEKSTEN.

BILLEDERNE.

296. Smedejernsgitter fra Balkonen under Absalon.

INHALTSÜBERSICHT.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN.

TAFELN.

INDEX OF TEXT.

INDEX OF ILLUSTRATIONS.

PLATES.

TABLE DES MATIÈRES.

TABLE DES ILLUSTRATIONS.

PLANCHES.

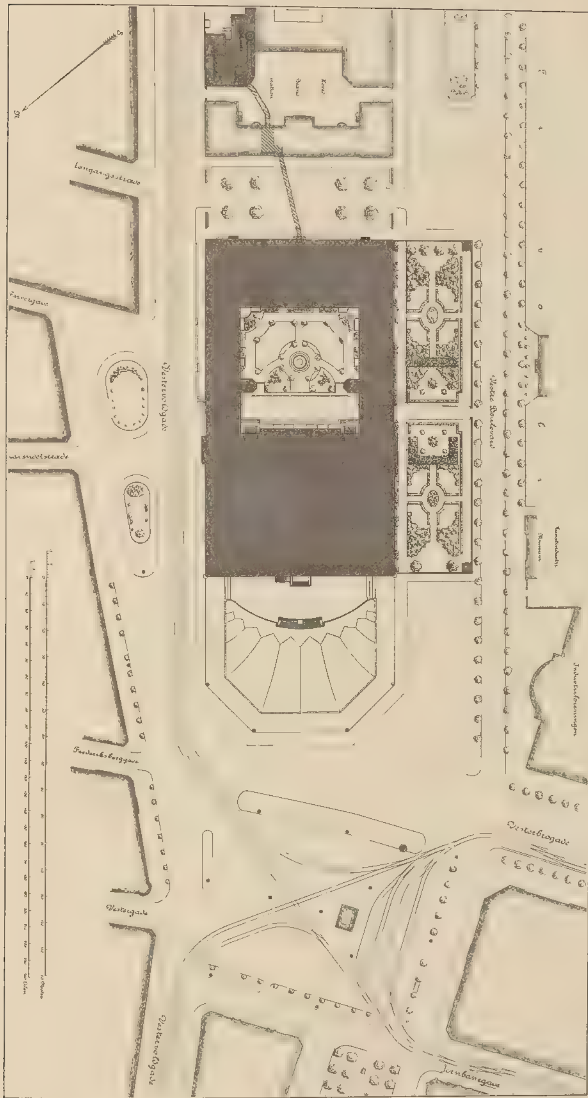

297. Frise i Stuk fra Borgertrappen.

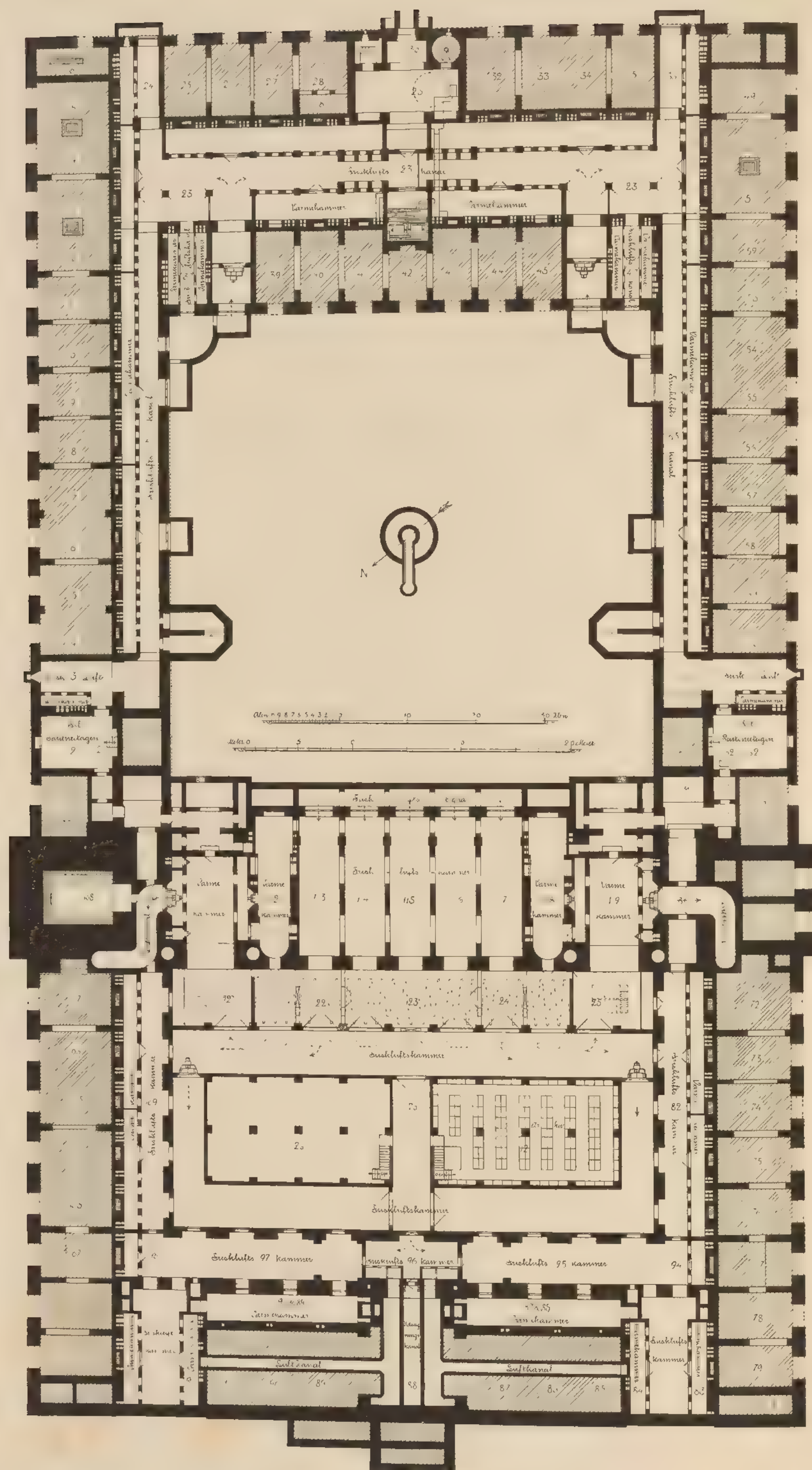

298. Aug. Duvier's Glasmaleri af Byvaabenet over Hoveddøren i Forhallen

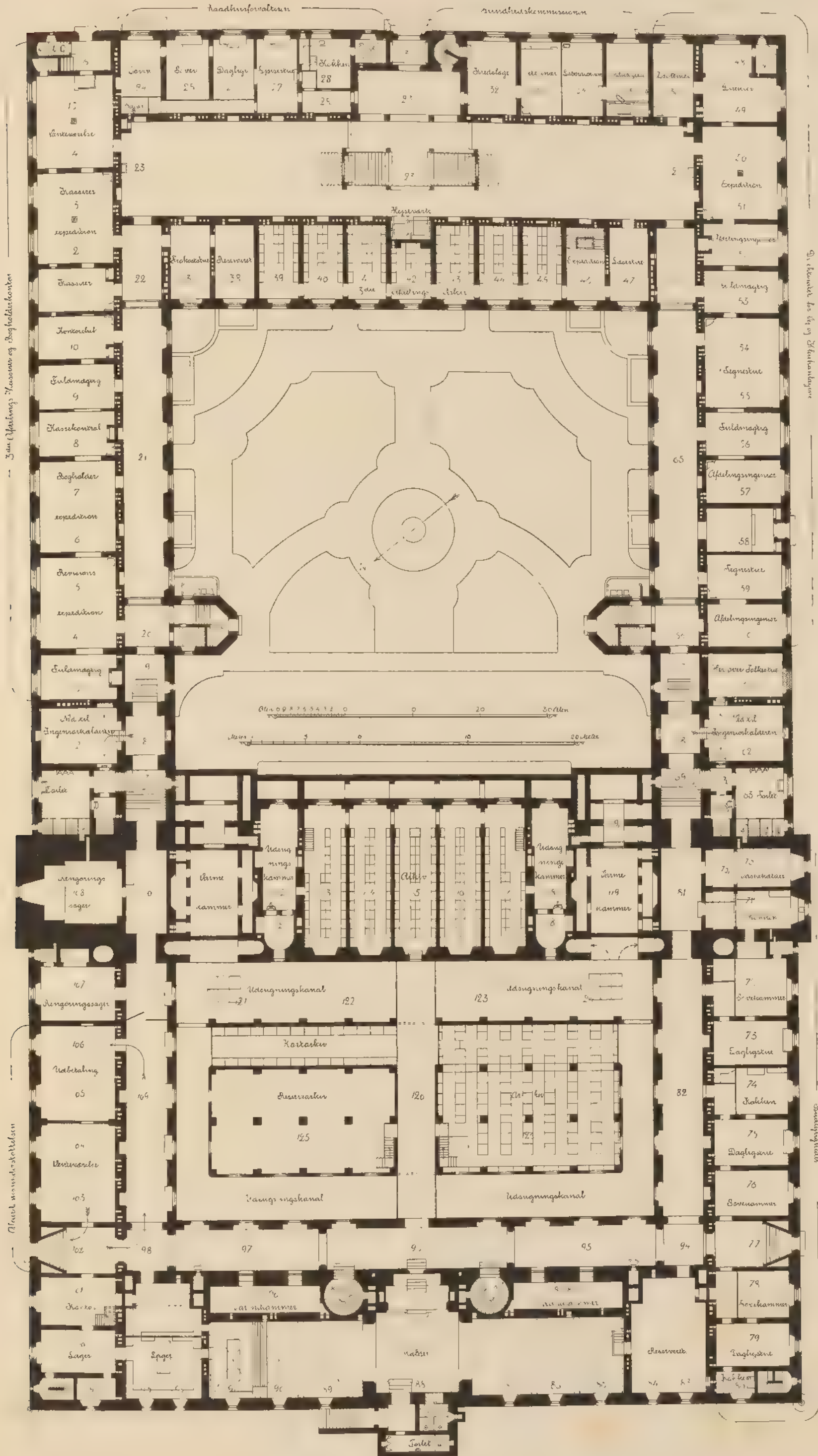
BILAG V. TAVLER

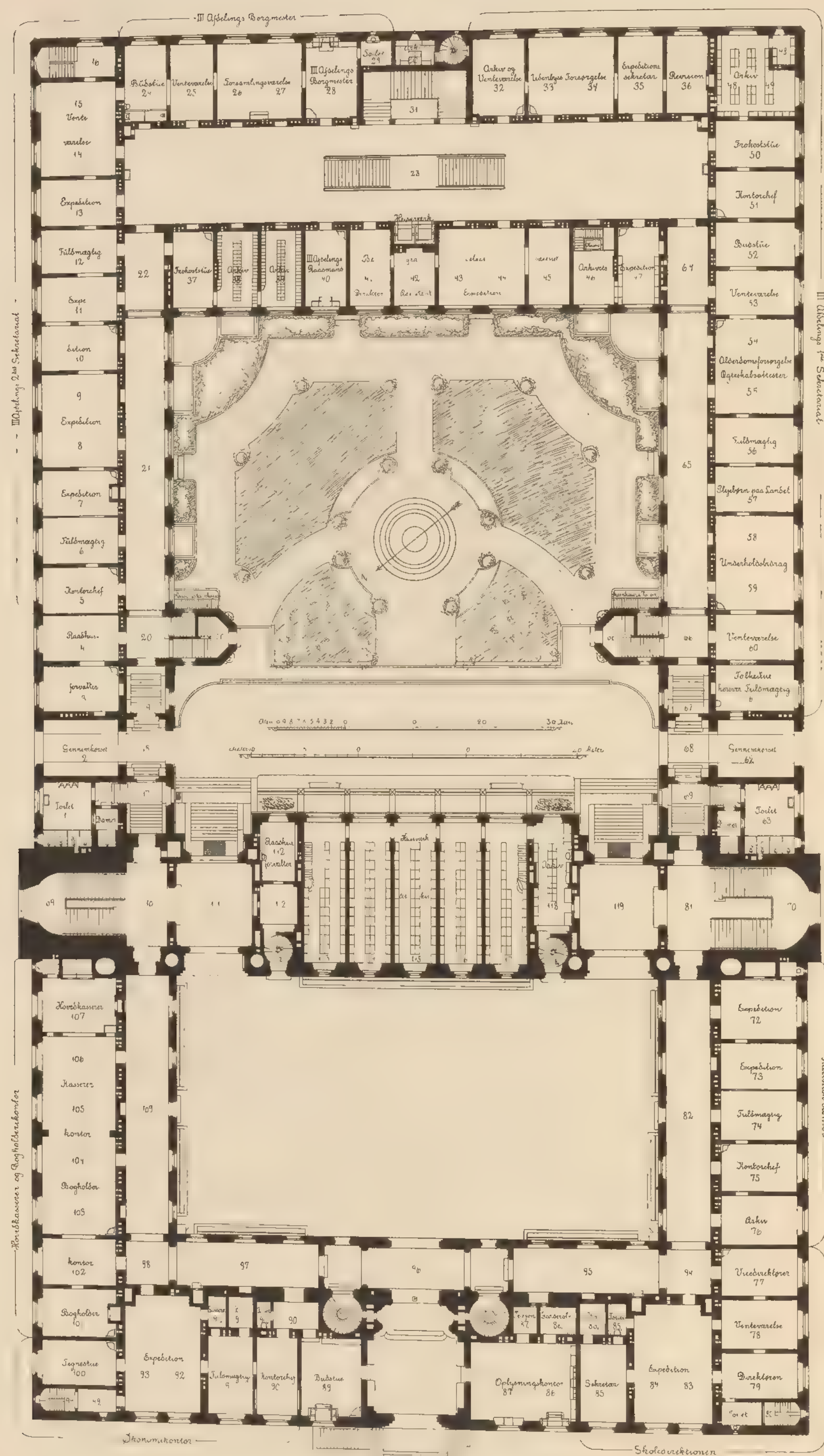
PLAN AF RAADHUSET MED OMGIVELSER.

PLAN AF INGENIØRKÆLDEREN.

PLAN AF PARTERRE.

PLAN AF STUEN.

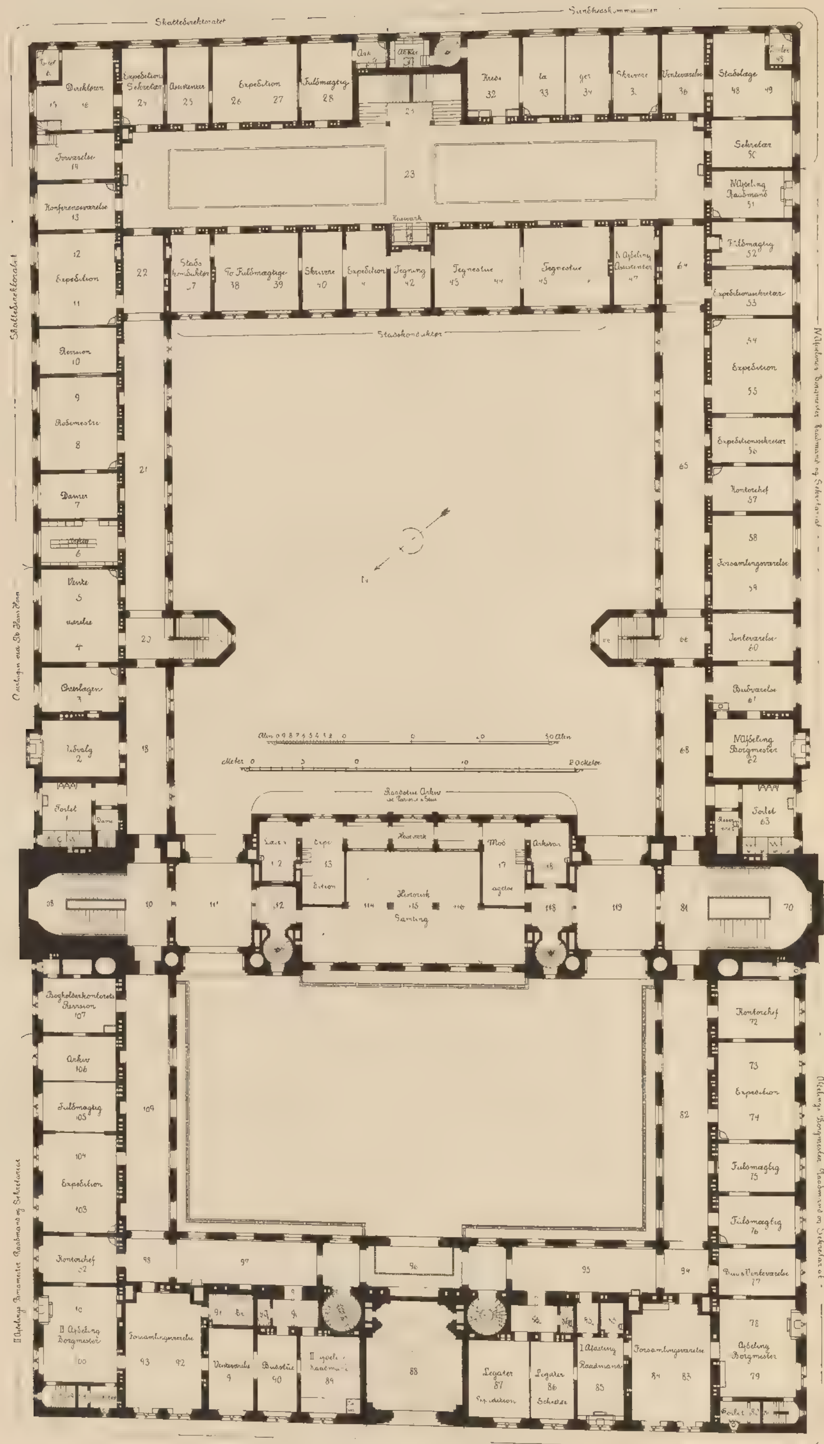
TVÆRSNIT GENNEM HALLEN SET MOD MELLEMBYGNINGEN.

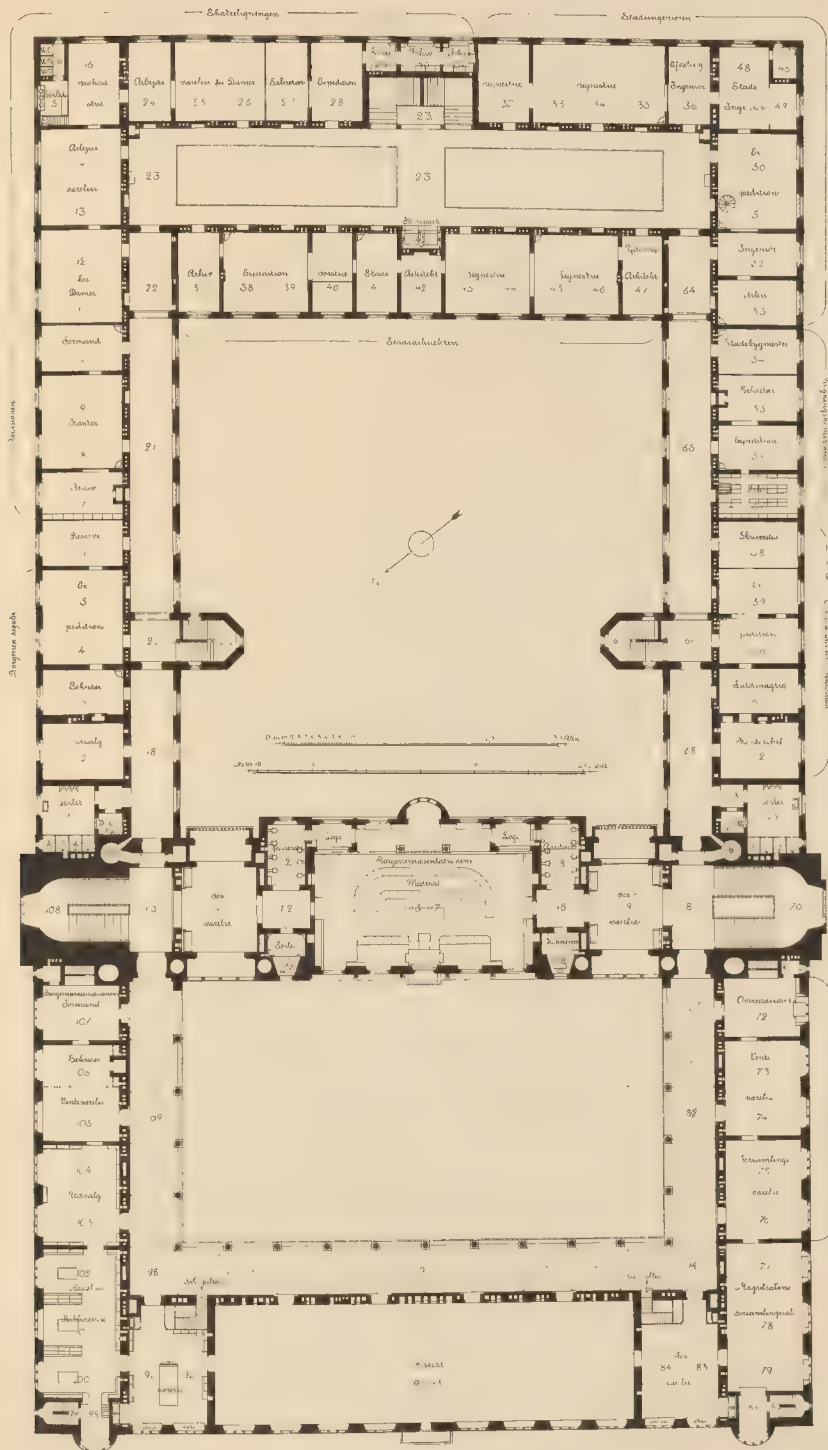
LÆNGDESNIT S

SET MOD TAARNET.

PLAN AF FØRSTE SAL.

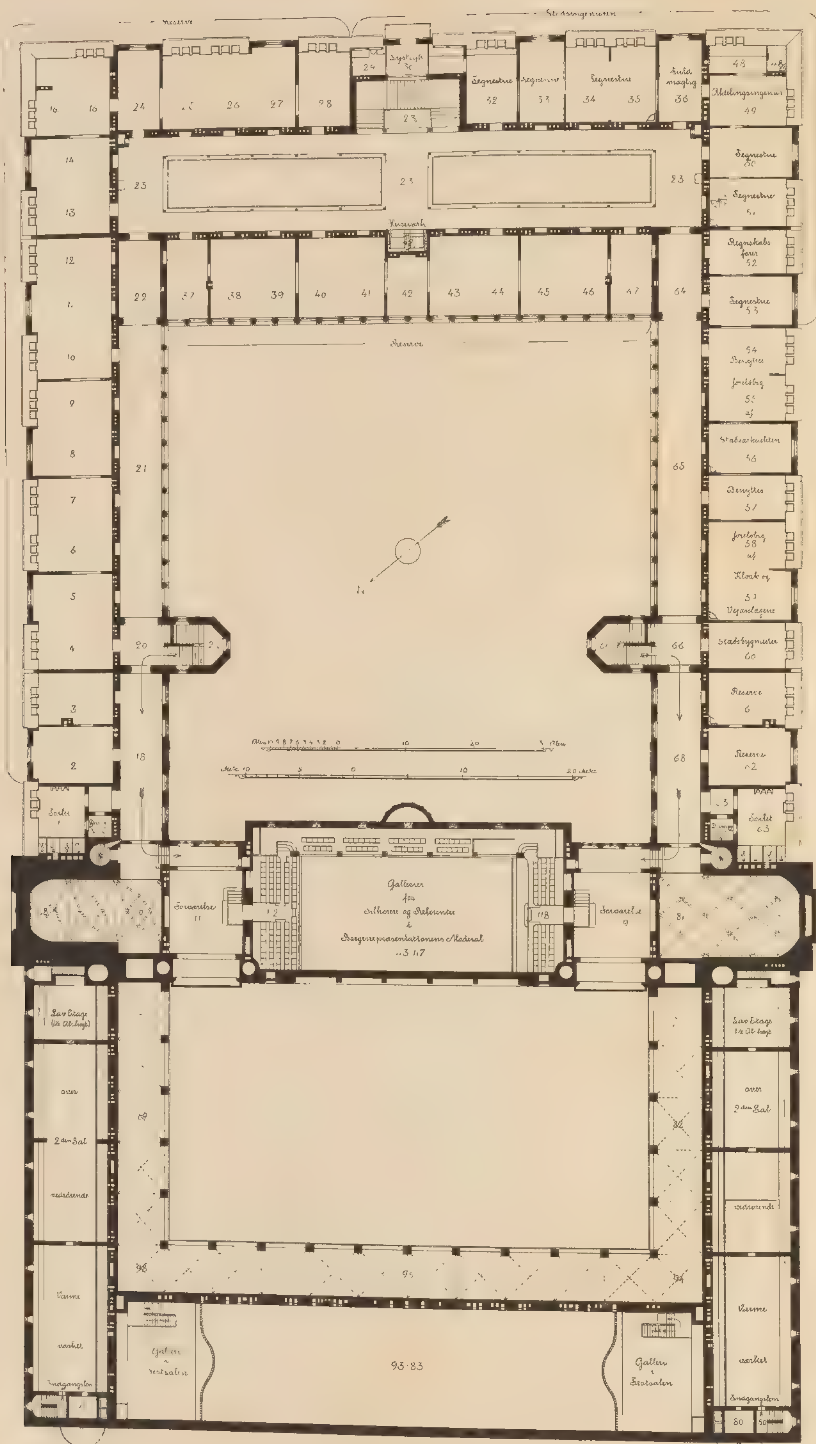
PLAN AF ANDEN SAL.

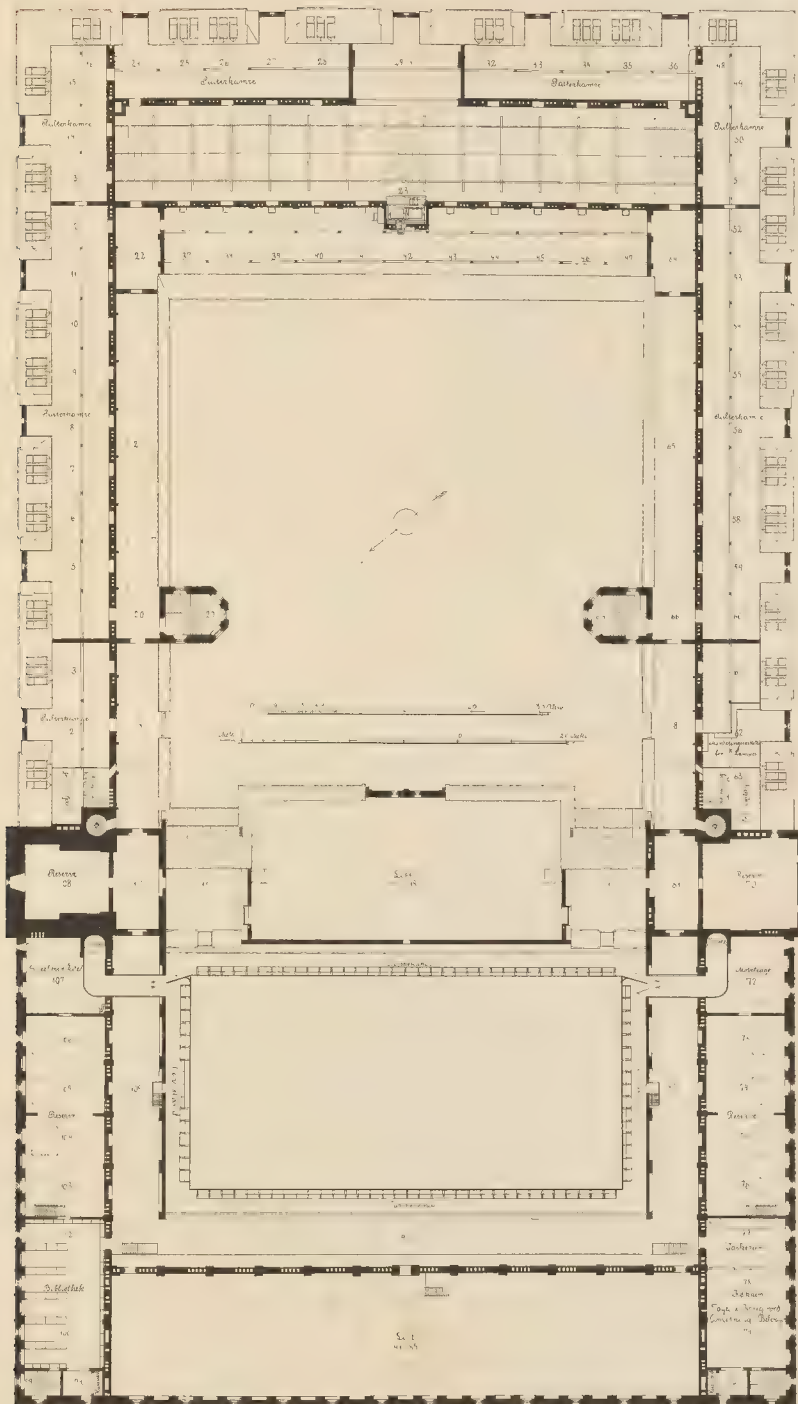
TVÆRSNIT GENNEM GAARDEN

SET MOD MELLEMBYGNINGEN.

PLAN AF TREDJE SAL.

PLAN AF LOFTET.

SIDEN MOD VES

STERVOLDGADE.

FORSIDEN.

BAGSIDEN.

SIDEN MOD VES

STRE BULEVARD.

